

Sociální patologie rodiny

Mária Hardy

Pavel Múhlpachr

Terézia Dudášová

2011

Sociální patologie rodiny

Brno 2011

HARDY, M. – MŮHLPACHR, P. - DUDÁŠOVÁ, T. 2011. *Sociální patologie rodiny*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií, 2011. 237 s. ISBN .

Název:	Sociální patologie rodiny
Editoři:	PhDr. Mária Hardy, PhD. Prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, PhD. PhDr. Terézia Dudášová, PhD.
Recenzenti:	prof. MUDr. Miloš Velemínský, CSc. Jihočeská Univerzita v Českých Budejovicích, Zdravotně sociální fakulta Doc. Ing. Jozef Brezák, PhD. Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave PhDr. Helena Grófová, PhD. Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra sociálnej práce
Vydavateľ:	Institut medzioborových štúdií Bno
Miesto vydania:	Brno
Vydanie:	prvé
Rok vydania:	2011
Počet strán:	335
Náklad:	400 kusov
Tlač:	?
ISBN	?
EAN	?

O B S A H

Predhovor	
1 DEFINÍCIE, POSTMODERNA, ANÓMIA, KARIÉRA, SLOBODA	
Rodina - otázka definície a definície problému	
<i>JAROSLAV MAX KAŠPARŮ</i>	9
Rodina – prvotné miesto humanizácie spoločnosti	
<i>JOZEF KUTARŇA</i>	17
Komunikácie jako zdroj patológie v rodině	
<i>MIROSLAV BARGEL JR., PAVEL MÜHLPACHR</i>	29
Sociálna patológia alebo deviácia? Primeranosť užívania výrazu a konceptu sociálnej patológie v sociálnej práci	
<i>ANDREJ MÁTEL</i>	37
Prejavy anómie v súčasnej slovenskej rodine	
<i>PETER ONDREJKOVIČ</i>	48
Význam správneho videnia, nazerania a slobody v rodine	
<i>JÁN ŠUVADA, MÁRIA BIELOVÁ, DANIELA GIERTLIOVÁ</i>	61
Kríza rodiny - Deti ako prekážka pri realizácii rodičov (?)	
<i>ANNA VEREŠOVÁ</i>	64
2 SOCIÁLNA POLITIKA, MEDZINÁRODNÉ SÚVISLOSTI	6
Valorizácia sociálnej roly rodiny	
<i>MILAN FULA</i>	69
Demografická kríza a jej možné riešenia	
<i>MILAN FULA, ANNA BARILLOVÁ</i>	79
Rodina v európskom kontexte	
<i>VOJTECH TKÁČ</i>	88
3 PRÁVO, MEDIÁCIA, PROBÁCIA, PSYCHOLÓGIA, MEDICÍNA, PREVENCIA	9
Vyvodzovanie administratívnoprávnej zodpovednosti ako následok agresie v domácom prostredí	
<i>JANA VALLOVÁ</i>	94
Mediácia a rodina	
<i>ERNEST KOVÁČ</i>	99
Rodinný systém a probácia (v procese restoratívnej justície)	
<i>VLADIMÍR CEHLÁR</i>	103
Spoločenské podmienky a ich dosah na rodinu	
<i>TERÉZIA DUDÁŠOVÁ, JUDITA STEMPELOVÁ</i>	108
Prenatálna a perinatálna psychológia a medicína: nový prístup k primárnej prevencii	
<i>PETER G. FEDOR-FREYBERGH</i>	122
Moderná spoločnosť a kríza rodiny	
<i>FRANTIŠEK HANOBIK</i>	127
Šátkování jako prevence sociálně patologických jevů	
<i>KATEŘINA NEUBAUEROVÁ</i>	136
Pevné objetí jako životní forma	
<i>KATEŘINA NEUBAUEROVÁ</i>	142

Voľný čas ako prostriedok prevencie patologických prejavov v rodine <i>ZUZANA TAKÁČOVÁ</i>	151
4 EKONOMIKA, NEZAMESTNANOSŤ	158
Sociálno – ekonomické problémy súčasnej rodiny <i>BARBORA DREXLEROVÁ</i>	158
Nezamestnanosť ako sociálno-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti <i>SLAVOMÍR LACA</i>	168
5 DON BOSCO - SALEZIÁNI	176
Preventívny systém vo výchove detí v súčasnej rodine <i>ANNA BARILLOVÁ</i>	176
Využívanie prvkov výchovného systému dona Bosca pri výchove detí <i>LÝDIA LEŠKOVÁ, MARTA HORŇÁKOVÁ</i>	188
Aktivity saleziánov a spolupracovníkov v Sabinove a inde na upevnenie rodín <i>FERDINAND KUBÍK</i>	198
Preventívne výchovný systém Dona Bosca <i>MILOSLAV JŮZL</i>	210
6 ASPEKTY SOCIÁLNAJE PRÁCE S RODINOU	217
Sociálny pracovník a rodina v prevencii sociálno – patologických javov <i>YVETA JUŠŠÍKOVÁ</i>	217
Sociálna práca s rodinou v procese rozvodu <i>ANNA DANIŠKOVÁ</i>	224
Rodina v rómskej komunite <i>JOZEF FACUNA</i>	233
7 DETI	240
7.1 DETI NA ULICI	240
Deti na ulici ako cieľová skupina terénnych sociálnych pracovníkov <i>VLADIMÍRA ANTOLOVÁ, JOZEF RUSNÁK</i>	240
Vybrané príčiny útekov detí na ulicu na Slovensku <i>MÁRIA HARDY</i>	249
7.2 ÚSTAVNÁ OPATERA DETÍ	262
Príčiny umiestňovania detí do diagnostických centier <i>PAVEL BRYNDZÁK, JANA POLÁCHOVÁ</i>	262
7.3 VPLYV MÉDIÍ NA VNÍMANIE RODINY OČAMI DETÍ	273
Posudzovanie krízových situácií v rodině samotným dítetom pod vlivem mediálne prezentovaných „vzorů“ rodiny <i>MARKÉTA ŠAUEROVÁ</i>	273
7.4 POSTIHNUTÉ DETI V RODINE	287
Sprevádzanie rodiny dieťaťa s postihnutím <i>MÁRIA ŠMIDOVÁ</i>	287
7.5 ALKOHOL A ZÁVISLOSTI V RODINE	291
Závislosti a ich vplyv na rodinný systém <i>ĽUBA PAVELOVÁ</i>	291
Deti alkoholikov si vyžadujú individuálny prístup	

MICHAELA ŠAVRNOCHOVÁ.....	300
8 TÝRANIE SENIOROV V RODINE	300
Rodinné zázemie a násilie živote človeka so zreteľom na týranie seniorov v rodinách	
JANKA KUFFOVÁ	309
Shrnutí.....	317
A Summary.....	318
Seznam bibliografických odkazu.....	319

Predhovor

„*Quot capitis tot sententiae*“
(„Koľko hláv – toľko názorov“)

Monografia s názvom „Sociální patologie rodiny“ je koncipovaná z vedeckých príspevkov z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorú vo februári 2011 v Žiline úspešne zorganizoval Ústav Božieho milosrdenstva, detašované pracovisko Žilina II., Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava, n. o. Spolupracoval pri tom aj Inštitút medzioborových štúdií Brno.

Problematika rodiny patrí už dlhší čas medzi veľmi frekventované a zároveň často i kontroverzné témy tak vo výskume, na širokej akademickej pôde, ako aj v aktivitách orgánov verejnej správy (štátu, regionálnej a miestnej samosprávy), organizácií tretieho sektora, poradenskej praxe či mediálneho prostredia. Známu skutočnosťou je, že rodina predstavuje spod hociktorého zorného uhla vždy viacrozmerný fenomén.

Treba si pripomenúť už skôr vytvorenú kontinuitu riešenia témy rodiny na konferenciách, seminároch a iných podujatiach cirkví a náboženských spoločností. Pozoruhodné je, že práve v roku 2011 je už 30. výročie Biskupskej synody o rodine, kde bol vtedy generálnym sekretárom synody Jozef kardinál Tomko. Kardinál Tomko osobne predniesol prejav aj na medzinárodnej konferencii „Rodina v treťom tisícročí“ začiatkom februára 2011 v Bratislave.

Žiada sa oceniť, že organizátori predmetnej konferencie v Žiline sa nesnažili určiť, čo by sa o rodine konkrétne malo skúmať, lež poskytli účastníkom možnosť prezentovať naozaj rozmanité prístupy. Tým vlastne sťaby otvorili Pandorininu skrinku širokého spektra patologických javov a súvislostí, ktoré treba prinajmenšom identifikovať.

Autori jednotlivých príspevkov na konferencii v Žiline poukazovali jednak na výsledky aktuálnych výskumov z problémových oblastí života rodín, jednak reflektovali proces negatívnych zmien v postavení a perspektívach rodiny. Celkový prínos zostavenej a upravenej monografie na rozvoj odborného poznania je jednoznačný.

Záverom chcem vyjadriť poďakovanie a ocenenie jednak organizátorom vydania osobitnej monografie a jednak autorom tých odborných príspevkov, ktorých kvalita umožní širokému okruhu záujemcov prístup k novým poznatkom.

Jozef Brezák

Bratislava, september 2011

1 DEFINÍCIE, POSTMODERNA, ANÓMIA, KARIÉRA, SLOBODA

RODINA - OTÁZKA DEFINICE A DEFINICE PROBLÉMU

Jaroslav Max KAŠPARŮ

Dříve, než se dostanu k samotnému tématu o devíti kapitolách, dovolím si v úvodu ocitovat zkrácený literární příběh od mého oblíbeného anglického spisovatele G. K. Chestertona. Existují totiž společenské jevy i situace, které se lépe než vlastní definicí, vyjádří příběhem.

Kapitola 1 - Plynová lampa

Představme si velký sběh lidí, kteří chtějí konečně zbourat plynovou lampu na náměstí – vždyť je to přežitek. A teď se najednou v šedém hábitu zjeví mezi nimi mnich, potomek středověku, a nezáživným způsobem po vzoru scholastiků praví: „Milí bratři, posuďte nejdříve, než budete bourat onu lampu, jakou hodnotu má světlo, tedy je-li samo v sobě dobré... „ A v tomto okamžiku ho někdo celkem omluvitelně srazí k zemi a dav se vrhne na lampu. V deseti minutách je po ní a všichni si gratulují, jak jsou - na rozdíl od středověku - moderní a praktičtí.

Jenže! Chod světa není přece tak jednoduchý. Brzy se ukáže, že někteří lidé se chtěli zbavit plynové lampy a nahradit ji elektrickým světlem, protože byli zaměstnanci elektráren, jiní získat litinu, z níž byla vyrobena, další chtěli její měděné trubky potřebné k pálení slivovice a ještě jiní si přáli tmu, neboť jejich skutky nebyly čisté. Jedni se domnívali, že lampa dost neosvětluje, druzí, že příliš oslňuje. Jedni chtěli zničit obecní majetek, druzí chtěli prostě ničit jen tak z plezíru.

Když však příští noc došlo v obci k absolutnímu chaosu a zmatku, ukázalo se, že ten mnich měl vlastně pravdu. Všechno totiž nezávisí na filozofii byznysu, ale filozofii světla.

Kapitola 2. - Souvislosti

Předem se přiznávám k tomu, že nejsem mravokárce a proto je mi cizí moralizování, nejsem státní úředník, ani ekonom, právník nebo teoretik z výzkumného ústavu a proto jsou mi cizí definice. Jsem praktik z terénu, který se už pětadvacet roků pohybuje mezi alkoholiky, toxikomany, vrahy, sebevrahy a psychopaty v silně patologickém prostředí, jakým jsou výchovné ústavy mládeže, kriminály a rozvrácené rodiny. Pokaždé, když uzavírám znalecký posudek nebo předepisuji medikament mladému člověku, kladu si dvě otázky. Z jaké rodiny vyšel a jakou rodinu on sám jednou vytvoří. A protože lidská společnost má tu vlastnost, že v ní všechno souvisí se vším, vynoří se mi pokaždé otázky další. Například otázka, co je to vlastně rodina.

Působení souvislostí je značné. Když v Kuvajtu zdraží ropu, tak u nás v obci zdraží pekař rohlíky. Ač je vzdálenost obou lokalit obrovská, vzájemně se ovlivňují. Oč silnější a větší jsou potom souvislosti a vazby uvnitř jednoho malého státu, potažmo jedné rodiny, jedné společné domácnosti.

Kapitola 3. - Co je rodina, co je manželství ?

Není problém najít si na internetovém vyhledávači definici rodiny a máme skoro jasno. Ne zcela jasno, spíše polojasno, protože mimo jiné dojdeme také k poznání, že pojem rodina je v současné době těžko definovatelný. Můžeme zde například číst: *Ačkoliv právní řád České republiky rodinu výslovně nedefinuje, pokládá za ni především rodinu založenou manželstvím. Rodinu lze však zároveň chápat také jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny nejen manželskými a příbuzenskými, ale i jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.*

Další definice popisují rodinu prostřednictvím jejich funkcí: funkce reprodukční, funkce sociálně ekonomická, funkce kulturně výchovná, funkce sociálně psychologická a funkce emocionální. A opět jsem u definic, které nemám rád. Pokud budu pátrat dál po významu těchto pěti funkcí, dojdou na rodinné subfunkce, mikrofunkce až nanofunkce a současně s tím k závěru, že je lepší se neženit. Vzhledem ke globalizujícímu se světu, v kombinaci s lidskými právy a občanskými svobodami, dojde dozajista brzy k tomu, že budeme povinni pokládat za rodinu také orientální polygamií, eventuálně kombinace soužití několika mužů plus několika žen pod jednou střechou, povícero mužů samotných ve společné domácnosti, ať už s dětmi nebo bez nich. To všechno bude „rodina“. Našlápnuto už k tomu máme, Brusel a lidská práva dokonají své. Pokud dnes politické strany hlásají před volbami podporu rodinám, chci vidět - v případě dodržení jejich slibu - jak zítra zvládnou podporovat všechno a všechny. Pregnantně se vyjádřil jistý plaše zbožný český politik poté, když bylo uzákoněno registrované partnerství osob stejného pohlaví slovy: „To je správné, ehm, manželství přece není teletník, že...“

Kapitola 4. - Babylon

V naší zemi se rodina v tradičním pojetí rozpadá zhruba od sedmdesátých let 20. století, kdy došlo k překonání společenského odsudku rozvodu. V počátcích byl definován jako moderní a pokrokový zákon. Důsledkem je generace již dnešních čtyřicátníků a padesátníků, kteří z rodinného prostředí neznají některé vzorce chování, protože je nemohli odpozorovat z interakce a komunikace vlastních rodičů. Nedokáží řešit vlastní problémy, nebyli vedeni k úctě vůči partnerovi, k důsledné a odpovědné výchově dítěte, toleranci, odpuštění, sebezáporu, oběti a ani k úctě k vlastním předkům. Nemohli tudíž nic z toho předat dál a jejich potomci se rozvádějí také a nebo se manželství sami už bojí uzavřít. Nyní vyrůstá třetí generace, která se hůře orientuje v takzvaných tradičních hodnotách. Nárůst kriminality mládeže, rozšiřující se drogová scéna a jiné sociálně patologické jevy jsou toho částečným následkem. Co s tím? Zatěžuje to

spoločnosť predovšetkým po stránke ekonomickej. Hľadá sa preto pomoc a riešenie.

Bohužel je v našej zemi, a k tomu ešte súčasne u moci, mnoho ľudí, ktorí sa domnievajú, že úpadek rodinného života lze sanovať peniazmi a paragrafami. Hrozím sa však dôsledku tohoto omylu. Moderní ekonomovia a právnici majú svoje moderné ilúzie a jednou z nich je práve tento omyl. Pokiaľ možno, majú ilúziu ešte instantnú, ľahko rozpustnú. Mimo to sa vo spoločnosti preceňujú materiálne. Ale ešte nebezpečnejšie, než preceňovanie materiálneho, je v tejto zemi nedocenenie duchovného. Ony totiž svoju nezanedbateľnú úlohu vo spoločnosti hrajú tiež substancie, ktoré nelze merať kalkulačkou. Stará matka, ktorá má v Domove dôchodcov od jedla, cez teplo a lekárske starostlivosť všetko materiálne zabezpečené, márne čaká na návštevu svojho syna. Nechodí. Podniká prece. Onen akciant, ktorému sa hovorí láska, jej nevyhradí žiadnu materiálnu substanciu ani rádoby psychoterapeutickú múdru bakalárkou ovčenej sociálnej pracovníčky. Bohužel cit pre uvedené rozdiely (materiálne – duševné – duchovné) je otupený. Pokiaľ nie je priamo otupený, je zmenený a nie je zmenený v obsahu, je zmenený v nomenklatúre. A tým došlo k tomu, že sa naša liberálne tržní spoločnosť pomaly stáva starozákonným Babylonom, pre ktorý bolo charakteristické zmätenie pojmov. To, čo dříve katolícka cirkev nazývala hriechom dostalo nové, moderné až príťažlivé pojmenovanie.

Dnes se:

- pýcha zmenila ve zdravé sebevědomí,
- lakomství v zákon ekonomiky,
- nestřídmost ve vyšší životní úroveň,
- závist v boj o spravedlnost,
- hněv ve zdravou reakci nad hloupostí druhých,
- hulvátství ve svobodu projevu,
- okrádání ve svobodný trh,
- zanedbaná výchova dětí se změnila ve tvorbu vlastního názoru,

- mateřství bez manželství v moderní formu existence,
- likvidace pozitivních hodnot ve zbavení se předsudků,
- neúcta k tradici ve vítězství zdravého rozumu,
- a lenost se změnila v sociální dávku.

Slušnost je přežitek doby, jak mi řekl jeden mladý inženýr ekonomie, protože za tu si ještě nikdo nic nekoupil.

A v téhle hodnotové džungli Povltavského Kocourkova budujte solidní prorodinnou politiku a tvarujte lidské, potažmo dětské charaktery.

Kapitola 5. - Máňo, nechod' ven...

Ale jak víme, tak děti, budoucí generace národa, se nevychováají tzv. „přes ucho, ale přes oko.“ Vůbec nejde o to, co jim o slušném chování říká ve škole sexuálně promiskuitní paní pedagožka nebo jen občas střízlivý pan učitel, ale jak děti vidí jejich vlastní životní styl. Chtějte ovšem na kantorech, zpěvačkách nebo hvězdách naší politiky, aby žili příkladným a mravným životem. Chtějte to. Ale v tu chvíli narazíte na jejich lidská práva + občanské svobody a budete rádi, když obžalobu za omezování jejich práv uhradíte na pár hodin veřejně prospěšných prací.

O rodičích už nemluví. Uvážím-li, jak vycházím ze své zkušenosti, že značná většina pedagogů jsou solidní lidé, dělají si tím právě u rodičů značné problémy. Chce-li učitel naučit jejich dítě dobrým mravům, je napaden tatínkem, že tím „omezuje rozvíjející se osobnost a právo na sebevyjadřování se jeho potomka...“ Učitel by vlastně neměl ani pochválit žáka před celou třídou, protože ho tím pozitivně diskriminuje a druhým dětem vyvolává komplexy. Ve školách je nejlepším útokem obrana. Na ulici naopak. Tam je skoro trestným činem bránit se proti útočníkovi, protože on, chudák, se může cítit ohrožen neúměrnou obranou bránící se oběti.

Celkové klima v tomto směru vystihl jistý kreslíř, který pod obrázek dvojice manželů sedících doma u stolu připsal větu: „ Máňo, nechod' ven, řádějí tam lidský práva...“

Kapitola 6. - Schizofrenní situace

Současné směřování společnosti, jeví se mi, jako psychiatrovi, poněkud schizofrenní. A mimo jiné to odnáší právě rodiny. Uvedu čtyři příklady. Na jedné straně jsme fascinováni relativismem, který všechno zpochybňuje, v jehož optice nic není jisté, zásadní, úplně správné, zcela pravdivé, mravné, etické a neměnné. Ale na druhé straně vynakládáme nemalé prostředky na pomoc rodinám kde se manželé rozvádí, podvádí a dování, investujeme do různých typů výchovných zařízení, ústavů a věznic. Ale jsou to právě delikventi a zločinci zcela pochopili, že u nás neplatí nic zásadního, neměnného, morálního a správného. Oni pochopili propagovaný relativismus - a zbytek společnosti je za to trestá.

Dalším Molochem, který požírá rodiny je konzumismus. Pokud se blíží vánoční svátky máme tu horentně zadlužené rodiny, pro které vánoce pod 50.000,- Kč nejsou svátky hodné sjednoceného Evropana. Ježíšek ovšem nechodí sám. V patách mu běží exekutor.

Mladí konzumují zábavu. Pokud Český národ vyhyne, bude to tím, že se ubavil k smrti. Na jedné straně jsou minimální až žádné tresty pro dealery drog a na druhé straně se investují horentní částky do léčení toxikomanů.

Na jedné straně existuje paragraf týkající se ohrožování mravní výchovy mládeže, ale na druhé straně obsah pojmu mravnost je zcela relativní a co je a co není mravné si určuje každý občan sám.

Kapitola 7. - Politický kutil najde řešení

Bují vám ve škole šikana? Namontujte si tam kamery a máte po problému. Řádí vám na fotbalových stadionech vandalové? Zkonstruuje tam vyšší železná ohrazení a máte po problému. Existuje v rodinách domácí násilí? Vylepte plakáty s číslem linky pomoci a není co řešit. A když už toho bude s mladými delikventy příliš, snížíme věk trestní odpovědnosti. Jak je to všechno prosté a jak jednoduché. Ministerstva všech rezortů to budou

monitorovat a v budoucnu přijímat účinná opatření. Na morální díru nalepíme technickou záplatu a máme po problémech.

Uvědomme si ovšem, že kopnutím banánové slupky pod postel máme uklizeno pouze opticky, nikoli fakticky.

Kapitola 8. - Informace bez formace

Technické prostředky jsou objektivně na vysoké úrovni. To, co však lidem často chybí, je obyčejné lidské štěstí. Jak řekl filozof Martin Heidegger: „Technika překonala všechny vzdálenosti, ale nevytvořila žádnou blízkost.“ Rodiče dnes ví, co se děje v Tararinga-Patamu na druhém konci planety, ale neví, co se děje v duši jejich dítěte ve vedlejší místnosti. Jako houby po dešti rostou lidé informovaní, ale zcela se vytrácí lidé formovaní. Především ke kvalitnímu způsobu života. Vytratila se všeobecná lidská slušnost a korigující vliv veřejného mínění. Máme stále rychlejší auta, počítače a komunikační techniku, ale stále méně času pro sebe a pro druhé. Máme větší domy a byty, ale méně dětí a menší rodiny. Máme více soudů, ale méně soudnosti. V jádru mnoha současných společenských problémů je nedostatek rozlišování mezi dobrem a zlem a nedostatek vůle jednat v zájmu dobra. Právě to vede k již zmíněné relativizaci pojmů a postojů.

Kapitola 9. - Ale přesto...

je potěšitelné, že v mnoha anketách rodina stále figuruje jako jedna z nejvyšších hodnot, se kterou se pojí představa štěstí, jistoty, pocitu bezpečí a přijetí. Rodina je stále místem efektivního, často nejefektivnějšího řešení těch nejtěžších sociálních problémů. Fungující rodina „neprodukuje“ bezdomovce, sirotky žijících rodičů, prostitutky, nešíří se v ní AIDS. Dobrá rodina vychovává člověka k tomu, aby využíval své talenty, aby se vzdělával. Tím dává lepší předpoklady také pro zaměstnanost.

V současnosti mnoho odborníků i laiků pochybuje o možnosti dalšího setrvání „tradiční“ rodiny, ale zkušenosti ukazují, že - pokud pomíneme hmotnou stránku existence - stává se v rodině prvořadou péče o děti a jejich

výchova v tradičnom slova smyslu. Dieťa potrebuje znáť vzorce chovania, ktoré sa mimo úplnou rodinu, pokiaľ možno i s širším okruhom príbuzných, nikdy neskôr nemôže „douchiť“.

Bohužel, čím ďalej tým častejšie sa to nenaučí už ani v ní.

Záver

Stále sa hovorí o nedostatku peňazí na riešenie všetkých spoločenských problémov, tých morálnych nevyjímajúc. Osobne sa domnívam, že v tejto zemi nie je nedostatok peňazí, ale nedostatok toho svetla z plynových lamp. Neboudejme preto ďalší.

Práve plynovým lampám prajem dlhšiu životnosť a vám všetkým dlhé a neobyčajne pevné duševné zdravie.

RODINA – PRVOTNÉ MIESTO HUMANIZÁCIE SPOLOČNOSTI

Jozef KUTARŇA

Naša konferencia o rodine sa uskutočňuje na pôde jednoznačne oddanej kresťanstvu. I keď teológia rodiny a názor Katolíckej cirkvi na rodinu je vyhranený a všeobecne známy, predsa len sa mi vidí ako nevyhnutné pripomenúť základné princípy teológie kresťanskej rodiny. Vedomí si týchto princíпов sa budeme lepšie orientovať pri mapovaní stavu, identifikácii nedostatkov a ich príčin a napokon pri vymedzení postupov, ktorými by sme inštitúciu kresťanskej rodiny rozvinuli na úroveň jej funkcie vo vývoji celého ľudského spoločenstva.

My kresťania veríme, v Boží projekt celého stvorenstva, a teda aj človeka a rodiny. „Cirkev je hlboko presvedčená, že iba prijatím evanjelia sa plne uskutočňujú všetky nádeje, ktoré človek oprávnene vkladá do manželstva a rodiny. Manželstvo a rodina, ustanovené Bohom už pri samom stvorení, vnútorne smerujú k tomu, aby sa naplnili v Kristovi, a potrebujú jeho milosť, aby sa vyliečili z rán hriechu a aby sa navrátili k svojmu počiatku, to je k plnému poznaniu a uskutočňovaniu Božieho plánu“ (Ján Pavol II.: *Familiaris consortio*. Apoštolská exhortácia, čl. 3).

Táto základná bunka spoločnosti nevznikla len tak náhodne. Ak chceme vidieť a poznať základné princípy fungovania rodiny, treba sa nám pozrieť na jej pôvod. Ten nachádzame už v opise stvorenia, v knihe Genesis, kde Boh Jahve hovorí: „Nie je dobre byť človeku (mužovi) samotnému. Urobím mu pomoc, ktorá mu bude podobná. [...] Z rebra, ktoré vybral Adamovi, urobil Pán, Boh, ženu a priviedol ju k Adamovi“ (Gn 2, 18, 22).

Takto je „definitívnym“ stvorením človeka stvorenie tejto jednotnej dvojice, pričom jednota znamená predovšetkým totožnosť prirodzenosti = človečenstva; dvojitosť naproti tomu označuje všetko to, čím sa na základe totožnosti človečenstva prejavuje mužskosť a ženskosť stvoreného človeka. (Ján Pavol II, Ako muža a ženu ich stvoril, Bratislava 2007, 50). Z popisu

stvorenia človeka jasne vyplýva, že Boh stvoril človeka ako veľkú hodnotu pre seba samého. – „Boh videl všetko, čo urobil a bolo to veľmi dobre“ (Gn 1, 31), ale aj ako veľkú hodnotu pre človeka (Adam sa potešil....). Teda človek nie je stvorený na to, aby žil sám pre seba, ale aby žil, miloval a pracoval pre svojho blížneho.

V okamžiku, keď Boh stvoril pohlavne diferencovanú dvojicu, formuloval aj jej základnú stvoriteľskú úlohu byť plodnými, množiť sa a naplniť zem! S týmto poslaním súvisí aj výslovné formulovanie úlohy byť správcom Stvoriteľovho diela. Toto poslanie definovalo aj základné ľudské činnosti – obrábanie a kultivovanie pôdy. Stvoriteľ vymedzil základnú úlohu ženy a muža – splodiť deti a zároveň určil im povinnosť postarať sa o ne po každej stránke, aby boli schopní „naplniť zem“. Byť správcom Stvoriteľovho diela znamenalo nielen vymedzenie povinnosti človeku, ale zároveň jeho povýšenie na partnerstvo so Všemohúcim.

Spomínam tieto známe fakty preto, aby som zdôraznil, že všetky tieto základné úlohy, ktoré sú zároveň naplnením podstaty človeka, Boh spojil s rodinou. Rodina je základná vzťahová štruktúra, ktorá eliminuje samotu jedinca a vytvára podmienky pre spoločné dielo manželskej dvojice. Forma rodiny vytvára podmienky pre uplatnenie synergického efektu; jej potenciál je daný nielen jednoduchým súčtom obdobných mužových a ženiných pracovných zručností a schopností, ale aj unikátnym spojením ich rozmanitých kvalít, daných jednak biologickým uspošobením, jednak sociálnymi rolami. Tento synergický efekt sa nedá dosiahnuť v rámci žiadnej inej sociálnej štruktúry!

Pre úplnosť dodajme, že tento akt vymedzenia poslanca rodiny a spôsobu zabezpečenia jej existencie bol súčasťou vyhnania z raja, teda trestu za prvotný hriech. To však neznamená, že rodina je formou trestu. Naopak. Ustanovenie princípov rodiny bola pomocná ruka, ktorú Boh dal prvým ľuďom, ktorí sa porušením zákazu vyčlenili z pobytu v raji. Ak Boh musel človeka potrestať vyhnaním z raja, poskytol mu riešenie situácie, do ktorej sa vďaka hriechu dostal. Nebol to nejaký záchranný pás hodený topiacemu,

ale návod k skutočnému poznaniu. Lebo skutočné poznanie si nemožno osvojiť cez zrelé plody, dopestované niekým iným, ale iba vlastným úsilím o plodný a spravodlivý život. Pri takom prístupe musíme vidieť rodinu nielen ako formu plnenia ľudského poslania, ale ako nástroj poznania života a jeho základných hodnôt.

Ak na základe tejto interpretácie stvoriteľského aktu a jeho opisu v knihe Genezis prijmem postulát, že rodina je nielen nástroj prežitia, ale zároveň, ba predovšetkým nástroj poznania skutočných hodnôt, ktoré robia život hodným života, vystupuje rodina pred našimi očami ako základný pilier, na ktorom stojí stavba ľudského spoločenstva, ľudskej civilizácie, a to nielen v materiálnej, ale predovšetkým v duchovnej a morálnej oblasti. Preto je treba chápať organizovaný či spontánný rozklad rodiny, jej postupnú degradáciu ako zrieknutie sa základnej šance, ktorú človeku poskytol Všemohúci, ako odmietnutie vlastnej existencie, ako kolektívnu samolikvidáciu ľudského druhu.

„V terajšej historickej chvíli, keď rodinu napádajú početné sily, ktoré sa ju usilujú rozvrátiť, alebo aspoň pokriviť, Cirkev si uvedomuje, že dobro spoločnosti i jej vlastné dobro je tesne zviazané s dobrom rodiny. Preto pociťuje veľmi živo a naliehavo svoje poslanie hlásať všetkým Boží plán o manželstve a rodine, zaistiť im plnú životnosť spolu s ľudským a kresťanským zdokonaľovaním, a tak prispievať k obnove spoločnosti i samého Božieho ľudu“ (FC, 3).

Rodina ako nástroj formovania identity

Jednou zo základných kategórií ľudskej osobnosti je dôstojnosť. Jedinec, ktorý nenadobudol pocit dôstojnosti, rešpektovanej jeho okolím, je ako vykorenený strom. Stráca vedomie vlastnej sily a možností, ktoré mu núka jeho rozumová, citová, ale aj fyzická výbava. Má blízko k pocitu bezcennosti, ktorý zväčša vedie k rezignácii na všetko, čo poskytuje plnohodnotný život. (Žiaľ, príkladov dobrovoľného zrieknutia sa dôstojnosti vidíme dnes v našom okolí v tisícoch!)

Pocit dôstojnosti človeka sa formuje v priestore vymedzenom siločiarami lásky, ktorá zvyrazňuje jednotlivé vzťahy v najbližšom okolí. Láska, ktorú dieťa dostáva od svojich rodičov, je nielen ocenením, ale aj vzorom. Dieťa opätuje matke i otcovi, súrodencom a všetkým príslušníkom rodiny presne toľko pozitívneho citu, koľko sa mu dostáva v danom rodinnom prostredí. Opustené, ohrdnuté, týrané dieťa nie je schopné pocítiť lásku, pretože ju nespoznalo.

Pradivo rodinných vzťahov sprostredkováva dieťaťu ďalšiu vrstvu informácií, ktorých transfer predstavuje podstatnú časť tzv. sociálneho dedenia. Zakladateľ etológie a nositeľ Nobelovej ceny Konrad Lorenz tvrdil, že sociálna forma dedenia je možno ešte dôležitejšia, ako transfer druhej skúsenosti sprostredkovanej génmi. Zatiaľ čo genetická informácia umožňuje ľudskému jedincovi predovšetkým jeho biologickú existenciu, sociálne sprostredkovaná informácia mu umožňuje úspešné zvládnuť všetky stupne procesu socializácie. Keďže základným socializačným stupňom je vrastanie dieťaťa do rodiny, je rodina rozhodujúcim činiteľom pri utváraní všetkých návykov, zručností a schopností dieťaťa, ktoré mu postupne umožnia budovať jeho vzťahy so sociálnym prostredím, v ktorom žije, nadväzovať priateľskú, byť dobrým kolegom, spolupracovníkom a neskôr aj životným partnerom, resp. rodičom.

Emocionálna náplň medziľudských vzťahov je odvodená z LÁSKY - práve tej lásky, ktorá sa dieťaťu dostáva v jeho rodinnom prostredí. LÁSKA ako forma pozitívneho vzťahu nadobúda v našom živote rôzne formy a stupne – od prostej náklonnosti, sympatií, cez vášnivú oddanosť až po lásku, ktorá je schopná prehlásiť aj pud sebazáchovy. Predošlý Svätý otec hovorí: „Človek nemôže žiť bez lásky. Človek ostáva sám sebe nepochopiteľnou bytosťou a jeho životu chýba zmysel, ak sa mu nezjaví Láska, ak sa nestretnie s Láskou, ak ju nezakúsi a určitým spôsobom si ju neosvojí, ak nemá na nej živú účasť“ (FC, 18). Človek potrebuje lásku práve tak ako vzduch; ona sýti jeho emócie, oživuje ich, ale zároveň kultivuje jeho schopnosť vnímať lásku a tak si overovať svoju vlastnú hodnotu pre druhých. Bez lásky niet ľudskej

dôstojnosti. Keďže dôstojnosť je kľúčová kategória ľudského bytia, znamená strata lásky poznanie, že „nikto ma nemá rád,“ „nikomu na mne nezáleží“ a pod., čo sa v konečnom dôsledku premietne do straty všetkých sociálnych aspirácií, ba čo viac – vedie k strate sebaúcty.

Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tento pozitívny vzťah sa nepremieta len do medziľudských vzťahov, ale do vzťahu k prostrediu, prírode, vlasti, miestnym spoločenstvám i celému štátu. Či sa to niekomu páči alebo nie, či to považuje za anachronizmus, alebo nie – láska k vlasti a k národu je jedna z najdôležitejších kvalít, ktorá je produktom „sociálneho dedenia“, teda prevzatia emocionálne nasýtených informácií o vzťahu jedinca k svojmu okoliu ako mu ich sprostredkovalo jeho rodinné prostredie.

Rodina ako inštitúcia pre výchovu k sociálnemu altruizmu

Výchova je a vždy bola neoddeliteľná činnosť každej ľudskej spoločnosti či už z civilného alebo náboženského pohľadu. Každá sociálna skutočnosť prežíva vďaka výchove a vzdelávaniu, čiže odovzdávaniu dedičstva viery, kultúry, civilizácie, čo vlastne umožňuje novým generáciám obnovovať a pokračovať v ceste ľudstva smerom k budúcnosti.

Výchovu k sociálnemu cíteniu, k prosociálnosti, nemožno oddeliť od integrálnej výchovy. Je na mieste poukázať, kde začína táto výchova a kedy zahŕňa aj sociálnu oblasť.

Rodina je miesto, kde človek nadobúda základné vlastnosti, nevyhnutné pre zdravý chod nielen rodiny, ale aj spoločnosti. V rodine človek vyrastá a dozrieva ako muž alebo žena v rovnocennej dôstojnosti a zároveň v rozličných navzájom sa dopĺňajúcich hodnotách a vlastnostiach. Rozličnosť v rovnakosti nevytvára diskrimináciu, ale integráciu, komplementárnosť a spoluprácu (porov. Pavol VI, *Populorum progressio*, čl. 13, kde nazýva Cirkev „*esperta in umanità*“). Predovšetkým každý dáva tomu druhému moc byť rodičom (prokreácia človeka) a stať sa rodičom podľa Božieho plánu (Sv. Tomáš Akvinský, *Summa Theologica*, I q 99 a 2).

Láska harmonizuje rozdiely medzi ľuďmi a uschopňuje darovať sa pre druhého. Láska je zároveň energia ktorá zjednocuje. Človek je telesné i duchovné bytie ako jednotlivec, ale aj vo vzťahu s druhými. Tí druhí sú sami osebe dobrom ako som ja („všetko čo Boh stvoril, bolo dobre“), ale zasluhujú, aby som im pomáhal k ich dobru ešte viac, aby boli viac šťastní. „Milovať budeš blížneho svojho ako seba samého“ (Mt 22,29). „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili Vám robte to aj vy im“ (Mt 22, 29). Nemôžem chcieť iba moje dobro a druhých len použiť ako prostriedok. Musím dávať do súvislosti moje dobro s dobrom druhých. To neznamena zriekať sa svojho vlastného dobra, ani mi nie je zakázané v iných hľadať moje dobro. Avšak môj vzťah k iným sa nesmie zredukovať iba na to, bol by to iba môj egoizmus a nerešpektovanie ich dôstojnosti.

Ja druhého rešpektujem v tej miere, v akej sa im darujem, v akej sa im dávam ako dar, čo znamená realizovať sa ako osoba, pretože kto dáva, daruje svoj život, ten ho získava (cfr. Lc 17, 33; Gv 12, 25). Ja nedávam z vypočítavosti, ale v konečnom dôsledku získavam. Láska je povolanie a najvyššie dobro človeka (porov. Ján Pavol II, Redemptor Hominis 10).

Milovať, ako učí Benedikt XVI, je robiť to, čo je správne a ešte viac. „Caritas in veritate“ – *láska v pravde* je princíp, okolo ktorého sa rozvíja sociálna náuka Cirkvi. Tento princíp nadobúda účinnú formu v kritériách morálneho konania, ktoré poskytujú orientáciu. „Ubi societas, ibi ius“ - každá spoločnosť si vytvára vlastný systém spravodlivosti. Láska prevyšuje spravodlivosť, pretože milovať znamená dávať, ponúknuť „moje“ niekomu inému. Nikdy však nie je bez spravodlivosti, vedúcej dať druhému to, čo je „jeho“, čo mu patrí z dôvodu jeho bytia a jeho činnosti. Nemôžem „darovať“ inému z môjho, kým mu najskôr nedám to, čo mu patrí na základe spravodlivosti. Kto miluje druhých slúžiacou láskou, je voči nim predovšetkým spravodlivý. Spravodlivosť nielen že nie je cudzia láske, ani nie je paralelnou alebo alternatívnou cestou lásky: spravodlivosť je „neoddeliteľná od lásky“, je s ňou vnútorne zviazaná. Spravodlivosť je prvou cestou lásky, alebo, ako by povedal Pavol VI., jej „minimálnou mierou“,

integrálnou časťou tej lásky, ktorá miluje „skutkom a pravdou“ (1 Jn 3, 18) a na ktorú nás vyzýva apoštol Ján. Na jednej strane láska si vyžaduje spravodlivosť: uznanie a rešpektovanie oprávnených práv jednotlivcov a národov. Slúži na budovanie „ľudského mesta“ podľa práva a spravodlivosti. Na druhej strane láska prevyšuje spravodlivosť a dopĺňa ju v logike daru a odpustenia. „Ľudské mesto“ nerastie len na vzťahoch práv a povinností, ale ešte viac a ešte skôr na vzťahoch nezištnosti, milosrdenstva a spoločenstva. Aj v ľudských vzťahoch láska vždy vyjadruje Božiu lásku, ona dáva teologickú a spásonosnú hodnotu každému úsiliu o spravodlivosť vo svete“ (Benedikt XVI, *Caritas in Veritate*, 6). Tejto láske sa má človek naučiť v rodine, ktorú by sme mohli nazvať aj inštitúciou darovania sa a zjednocovania sa osôb, odbúravania osobného egoizmu a budovanie zmyslu pre dobro celku.

Rodina sa takouto formou stáva darom pre spoločnosť, keďže v zdravej rodine jej členovia nehľadajú len osobné dobro, ale aj dobro druhého a dobro spoločnosti. Teda je tam citlivosť pre uprednostnenie tých najslabších v spoločnosti, ako sú detí, chorí, starí, postihnutí a podobne. Dynamický vzťah lásky a darovania napomáha u človeka dozrievaniu v rešpektovaní dôstojnosti človeka, dôveru voči sebe aj voči inštitúciám, etickú zodpovednosť, vernosť a veľkodušnosť, podelenie sa a spoluprácu... a mnohé ďalšie čnosti, či vlastnosti tak veľmi potrebné pre zdravú ľudskú spoločnosť zloženú zo zdravých a štátu lojálnych občanov.

Rodina ako inštitúcia emocionálneho rozvoja jedinca

Rodinu ako jeden z plodov stvoriteľského aktu sme si označili ako jeden z dôležitých prvkov formovania emocionálnej inteligencie človeka, ktorá je dôležitá pre jeho hodnotovú orientáciu v osobnom aj spoločenskom živote. Predpokladom formovania emocionálnej inteligencie je emocionálna gramotnosť; schopnosť vnímať a dekodovať znaky a symboly, na základe ktorých vnímame, alebo vysielame signály pozitívnej náklonnosti.

Rodina vstupuje do života dieťaťa ako nástroj formovania jeho emocionálnej výbavy od prvého počiatku po jeho narodení, ba dokonca v prenatálnom živote. Zatiaľ čo spočiatku je rodina jediným zdrojom emocionálne podfarbených informácií, v jednotlivých etapách vývoja dieťaťa sa rodina delí o svoju úlohu s ďalšími subjektmi sociálneho prostredia.

Ak však dieťa začne chodiť do škôlky, postúpi do školy, pokiaľ sa vďaka svojím záujmom a aktivitám dostáva do nových sociálnych útvarov, neznamená to, že by sa úloha rodiny tým zmenšovala, presúvala na nových sociálnych partnerov dieťaťa a rodiny, teda že by rodina stratila svoj rozhodujúci význam pri jeho formovaní; len pribudol nový partner na scéne, nový sociálny subjekt, ku ktorému sa dieťa musí naučiť správať, ktorému musí rozumieť a ku ktorému si musí vybudovať správny vzťah. Tieto subjekty vystupujúce na scénu emocionálneho života dieťaťa sú zdrojom nových podnetov, ktoré dokáže matka – otec spracovať s dieťaťom len vtedy, ak sú tieto subjekty prítomné vo chvíli, keď si tieto nové podnety vyžadujú výklad, usmernenie. - A, samozrejme, ak medzi dieťaťom a jeho rodičmi je primeraná komunikácia, ak sa dieťa otvorene pýta a ak rodič dokáže otvorene a kvalifikovane odpovedať.

Rodinu právom môžeme označiť ako nástroj emocionálneho rozvoja dieťaťa, ktorý zabezpečuje jeho emocionálnu gramotnosť. Tak ako štát dbá o rozvoj školskej sústavy, ktorá zabezpečuje literárnu a intelektuálnu gramotnosť dorastajúcej generácie, tak by mal aj štát dbať o rozvoj rodiny, aby si mohla v plnom rozsahu a plnohodnotne plniť svoju zodpovednú sociálnu úlohu.

Pred tridsiatimi rokmi, Ján Pavol II vyzval rodiny, aby zmobilizovali svoje sily pre vytvorenie spoločnosti, ktorá by bola citlivejšia na svoje práva a povinnosti: "Sociálna úloha rodín sa má prejavovať aj vo forme politickej činnosti. Rodiny sa majú ako prvé zasadzovať o to, aby štátne zákony a inštitúcie nielen neurážali, ale pozitívne podporovali a chránili práva a povinnosti rodiny. V tomto zmysle si rodiny majú čoraz viac uvedomovať, že „hrajú hlavnú úlohu“ v „rodinnej politike“ a majú brať na seba

zodpovednosť za pretvorenie spoločnosti. Inak sa stanú prvými obeťami toho zla, na ktoré sa s ľahostajnosťou dívali.” (Ján Pavol II, *Familiaris Consortio*, 44).

Zdá sa, že táto výzva nebola zbytočná. Aj u nás existuje mnoho rodín, ktorým záleží na kvalite ich vzťahov a na výchove ich detí. Existujú hnutia, ktorým záleží aj na našej spoločnosti a zapájajú sa aj do politických aktivít...

Napriek tomu je dnešná situácia všetko len nie uspokojivá. Naopak, zo všetkých strán sa ozývajú varovné hlasy, že inštitúcia rodiny sa rozpadáva. A v každom smere pozorujeme javy, ktoré dosvedčujú, že rodina prestáva plniť svoju spoločenskú funkciu. A pritom nikde nevidíme ani len náznak toho, že by niektoré iné sociálne zoskupenie, spoločenstvo bolo schopné prevziať úlohy prirodzenej rodiny. Rodina je skutočne jedinečný fenomén, ktorý má povahu Božieho zákona, božského princípu!

Kríza vo výchove a vo výchovnom poslaní rodiny

O rodine sa hovorí, že sa nachádza v kríze. Kríza nemusí vždy znamenať vývoj k horšiemu, ale môže ohlasovať aj zmenu k lepšiemu. Nič na forme a obsahu rodiny však nenaznačuje, že by tu bola nádej na zvrat k lepšiemu. Ale naopak – na rodine a na jej funkciách sa objavujú mnohé prvky, ktoré majú charakter patologického javu, ktoré sú príznakom rozkladu a rozpadu.

Na vymenovanie všetkých príznakov deviácie rodinných vzťahov a ich dôsledkov by nestačilo niekoľko zborníkov a séria konferencií. Začínajú drobnou, až chorobnou neposlušnosťou detí, cez záškoláctvo, abúzus alkoholu, domáca násilie, drobné kriminálne činy až po vzájomné vraždy rodinných príslušníkov, obchod s drogami, bielym mäsom, grupovanie bánd organizovaného zločinu atď. atď.

Azda najtragickejším prvkom tohto rozkladu je nechuť rodičov mať deti, nízka pôrodnosť, oneskorený príchod prvého dieťaťa odkladaný kvôli kariére v zamestnaní a celková priepasť medzi rodičmi a deťmi. O dôsledkoch výchovy a dospievania v neúplnej rodine sa popísalo mnoho štúdií. Napriek varovaniam končí sa rozvodom na Slovensku takmer každé druhé

manželstvo. V Európe, pokiaľ počet uzavretých manželstiev stále klesá, počet rozvodov stále stúpa. Za ostatných 10 rokov zasiahlo v Európe takmer 18 miliónov detí. Akú výchovu dostanú tieto deti a akú spoločnosť budú vytvárať v budúcnosti?

Benedikt XVI. svojho času zdôrazňoval nevyhnutnosť výchovy a vo svojej nedávnej encyklike podčiarkuje nevyhnutnosť humánnej ekológie. „Kniha prírody je jedna a nedeliteľná, ako po stránke životného prostredia, tak aj po stránke života, sexuality, manželstva, rodiny, sociálnych vzťahov, jedným slovom integrálneho ľudského rozvoja” (*Caritas in Veritate*, 51). Ekológia ľudstva vyžaduje, aby sa deti rodili a vyrastali vo vnútri zdravej rodiny. Naopak, problematické, rozbité rodiny poškodzujú nielen svojich jednotlivých členov, ale celú spoločnosť.

Previazanosť zdravia rodiny so zdravou spoločnosťou

Domnievam sa, že nikto dnes nepochybuje o previazanosti spoločnosti a rodiny. Zdravie spoločnosti je podmienené duševným a emocionálnym zdravím jednotlivcov, ktorí dorastajú do svojich sociálnych úloh v rámci rodiny.

Napriek tomuto prepojeniu, vzájomnej podmienenosti mnohé nasvedčuje tomu, že štát sa zriekol starostlivosti o rodinu, presnejšie – obmedzil sa na reguláciu sociálneho zázemia formou príspevkov a prídavkov, ktoré aj tak pokulhávajú za skutočnými materiálными potrebami slovenskej rodiny. Najmä rodiny s 2 a viacerými deťmi sú vystavené existenčnému ohrozeniu. Sú konfrontované s núdzou, neraz s biedou, ktorá vydeľuje deti z týchto sociálne oslabených rodín na okraj spoločnosti.

Materiálne a sociálne postavenie rodiny je len jednou z mnohých oblastí, ktorých vplyv môže posilniť alebo rozkladať rodinu. Je to v prvom rade spoločenská a politická relativistická etika, zámena slobody s nezodpovednosťou, strata zmyslu pre ľudské a občianske cnosti a celková spoločenská klíma, v ktorej sa zdôrazňuje a vyzdvihuje sexualita a potláča význam zodpovedného prístupu k existencii a rozvoju rodiny. Relativizácia

pravidiel hry podľa bohatstva rodičov, ktorí vystupujú ako sponzori škôl, v mnohých deťoch vyvoláva pocit, že miera slobody je vymedzená množstvom peňazí, ktoré sú spravidla produktom elegantných a nepotrestaných zločinov tzv. bielych golierov. Podceňovanie poctivej práce a jej výsledkov vedie zase k strate záujmu mladých ľudí o hlboké vzdelanie; naša spoločnosť nevie vytvoriť tvorivým jedincom primeraný priestor, zabezpečiť im primerané podmienky a starostlivosť, a preto jedinou metou našich študentov je nie veda a poznanie, ale získanie vysokoškolského diplomu s čo najmenšou námahou.

Počínajúc školou, cez médiá až po spoločenské organizácie – prakticky odšťadia sa vytratila príprava mladých ľudí na vstup do manželského zväzku, na spolužitie s partnerom, na uvedomelé a cieľavedomé rodičovstvo. Táto azda najdôležitejšia sociálna aktivita – zakladanie rodiny – bola prenechaná živelnému vývoju; všetci, ktorí by sa radi vydávali za otcov vlasti a kormidelníkov našej budúcnosti sa spoliehajú na prirodzenú schopnosť človeka plodiť deti a nemyslia na tvorbu prostredia, do ktorého by sa tieto deti mali narodiť.

Je príznačné, že kvôli zlej rodinnej politike nepadol ešte ani slovenský minister, ani vláda, že tragická situácia slovenskej rodiny ešte nebola dôvodom pre vypísanie nových volieb.

Starostlivosť o rodinu nie je otázkou jedného ministerstva alebo jednej inštitúcie, alebo nadácie, ale prakticky celospoločenská úloha všetkých, ktorí si uvedomujú význam a pociťujú zodpovednosť za zdravý vývoj slovenskej rodiny a zabezpečenie životaschopnosti nášho štátu.

Záver

Rodina je základom každej spoločnosti, rodina nie je iba čisto súkromnou záležitosťou. Rodina dáva záruku kontinuity spoločnosti, pretože v rodine sa rodí každý nový občan. Rodinný život je dôležitým nástrojom odovzdávania hodnotových skúseností jednej generácie nasledujúcej generácii.

Kedysi sa hovorilo o balkanizácii nášho kultúrneho priestoru. Dnes filozofi a prognostici hovoria o barbarizácii nášho kultúrneho a politického priestoru. Sociálne vzťahy sú podrobované stále väčšej dehumanizácii, ktorá začína počmáranými stenami údajným umením, glorifikáciou pseudohodnôt a poseudocelibrit a končiac dýkou, ktorú syn alebo vnuk vráža do srdca svojej matky alebo starej mamy. Táto dehumanizácia vypuklo vystupuje v kampani vedenej proti starším a pokračuje zdôrazňovaním alternatívnych zväzkov heterosexuálne alebo homosexuálne orientovaných ľudí, stále sa rozširujúcim domácim násilím a napokon aj permanentným medzistraníckym bojom, ktorý je obmenou náboženských vojen alebo triednych konfliktov.

Ako sa môže v takomto prostredí formovať a rozvíjať rodina, ako môžu mladí ľudia v lone existenčne ťažko skúšanej slovenskej rodiny nájsť plnohodnotný priestor pre rozvoj svojej emocionálnej inteligencie?

Rodina je prvou školou, kde sa formuje človek, ako člen spoločnosti. „Vzťahy vo vnútri rodiny vytvárajú príbuznosť citov, náklonností a záujmov, ktoré pochádzajú predovšetkým zo vzájomnej úcty osôb. Rodina je privilegované spoločenstvo povelané uskutočňovať starostlivú spoluprácu rodičov pri výchove detí“ (KKC 2206). Človek sa v rodine stáva dospelým, naučí sa vzťahom, vzájomnému darovaniu sa, láske a službe blížnemu. Toto sú všetko nevyhnutné vlastnosti, aby fungovala aj občianska spoločnosť. K tomu smerovala aj výchova u dona Bosca, často opakoval: „chcem, aby z nich boli dobrí kresťania a dobrí občania“.

„Veriaci – pretože žijú v takomto svete pod tlakom vykonávaným hlavne hromadnými oznamovacími prostriedkami – nie vždy vedeli a vedľa sa vyhnúť nákaze prameniacej z úpadku základných hodnôt a stať sa akoby kritickým svedomím tejto rodinnej kultúry a aktívnymi činiteľmi pri budovaní ozajstného rodinného humanizmu“ (FC, 7).

V kresťansky zameranej krajine by sa mala viac zdôrazniť trvanlivosť Božieho zámeru s mužom a ženou, kľúčový význam tejto časti stvoriteľského aktu a jedinečnosť rodiny ako nástroja neprestajného poľudšťovania človeka pomocou LÁSKY.

KOMUNIKACE JAKO ZDROJ PATOLOGIE V RODINĚ

Miroslav BARGEL jr., Pavel MÜHLPACHR

Problematika patologických projevů chování není novinkou jednadvacátého století. Právě v této překotně se rozvíjející době se diskuse o tom, zda je vinen dotyčný jednotlivec či naopak zda je jeho odchylka od normy důsledkem neschopnosti společenského klimatu absorbovat či neutralizovat odlišnosti od konvenčního stavu, rozvíjí. Tento fakt lze přičíst zejména současné postmoderní době a přístupu k celkovému prožívání, jež poprvé v historii odnímá lidskému společenství (ať již chápanému jako konglomerát soupeřících kultur a idejí nebo jako globální společenství, založené na společných nejobecnějších hodnotách) nálepku „správného“ a naopak staví vedle sebe vzájemně se vylučující koncepce, aniž by některou z nich apriorně označila za nadřazenou. Paradoxně právě fenomén globalizace, jenž umožnil naplno rozvinout soupeření mezi kulturami, vede ve stejné době k jejich přibližování či „upořádání“ některých z nich ve jméno diktátu jediné ideologie, která je vlastní prakticky všem soudobým světonázorovým koncepcím – tržnímu kapitalismu. Pád bipolárního uspořádání světové politiky byl mj. také pádem soupeřící komunistické ideologie, čímž tržně orientovaný kapitalismus ztratil v politické i ekonomické rovině jediného vážného soupeře. Daleko větší nebezpečí proto dnes vznikají ne vně, ale uvnitř tohoto systému; rozevírající se nůžky sociální nerovnosti, tlak na zvyšování výkonu, hedonismus, odlidštění a atomizace společnosti, ekologické problémy, extremismus, to vše jsou jevy, které se vyskytují v rámci soudobé společnosti a mohou se potenciálně stát její vážnou hrozbou.

Lze diskutovat o tom, zda soudobé formy deviantního chování jsou důsledkem nedostatků současného uspořádání společnosti; mnohé z nich se přece (byť někdy v pozměněných podobách) vyskytovaly i v předchozích obdobích historie lidského druhu. Zároveň ovšem nelze automaticky sejmout

ze súčasného svetového rádu zodpovednosť za vznik nových či za opätovný výskyt již dříve vyzorovaných forem deviacie.

Pri hľadani optimálného riešeni vznikajúcich problémů v chovaní jedinca nesmí býť opomíjen také sociálný kontext, v němž se akty patologického chovaní odehrávajú, príp. prostredí, z něhož dotyčný vzešel či které určujícím způsobem formovalo jeho systém hodnot a norem a vnitřní prožívání. Nezastupitelným činitelem v tomto ohledu je rodina. Mezi hlavní charakteristiky soudobého spoločenského usporiadani lze zaradiť např. diktát úspechu, racionality, hedonismus, absenci obecně sdílených morálních hodnot, zvyšující se tlak na jedinca (časový i výkonnostní), atd. Tyto faktory kladou velkou zátěž na jednotlivce i rodinu, přičemž mechanismy standardizovaného vyrovnávání se s tímto tlakem jsou rozvinuty méně. Tato kombinace může vést k rozvoji široké škály sociopatologického jednání. Může se jednat buď o rozvinutí určitého druhu závislosti, příklon k určitému „výlučnému“ společenství či o propuknutí násilného chování vůči ostatním nebo sobě samému.

K tradičním druhům závislosti (alkoholismus, tabakismus, drogová závislost, závislost na hracích automatech) se v posledních desetiletích přidávají další druhy, odvislé od nových druhů zábavy (netomanie, závislost na televizi, atd.), diktátu soudobých estetických norem (bulimie) či obecné proměny vztahu společnosti k některým tradičním činnostem (závislost na práci, sexu, nakupování). Sektářství může být chápáno jako široký pojem, jehož prvky lze nalézt v některých náboženských, politických (zejména extrémně laděných), psychologických, vzdělávacích i čistě ekonomicky laděných společnostech. Sebevražednost je fenoménem, jehož vnímání je v rozhodující míře podmíněno kulturně a také je v různých společnostech značně odlišné; stejně tak rozdílné mohou být i motivy pro její spáchání či volba způsobu provedení suicidálního pokusu. Mezi zvláště nebezpečné jevy lze zaradiť kriminalitu mladistvých, která je společně s tzv. novými formami kriminality závažným problémem pro budoucí rozvoj společnosti. Agresivní chování se navzdory jistým genetickým predispozicím může

rozvinout u dítěte především v klinické rodině nebo v kolektivu, kde se může dopouštět nebo sám být vystaven agresivnímu chování ze strany ostatních bez jistoty potrestání pachatele. To vše jsou konkretizované podoby sociálně patologických jevů.

Sociální patologie (angl. socialpathology, něm. Sozialpathologie, fr. pathologie sociale) je souhrnný pojem pro označení chorobných, nenormálních, všeobecně nežádoucích společenských jevů. Patří sem i sankcionované formy deviantního chování, rovněž studium příčin jejich vzniku a existence. Pojem začal používat významný anglický filozof a sociolog H. Spencer, jeden ze zakladatelů pozitivismu ve společenských vědách a zastávce evolucionismu. Spencer hledal paralelu mezi sociální a biologickou patologií, a to v oblasti biologického a sociálního organismu. E. Durkheim považoval sociální patologii za vědu o chorobách a nepříznivých skutečnostech, činech a chování, které se odchyľují od stanovených norem, ale současně jsou organickou součástí, komponentou sociálního života.

Porozumět tomu, co je abnormální je možné pouze tehdy, pokud máme vymezeno, co je normální. V odborné literatuře jsme občas svědky dvojakého chápání normality - jednou jako normalita prožívaného světa (lebensweltliche Normalität), která garantuje vnitřní jistotu, jindy jako normalita, o kterou usiluje sociální stát, překonávající sociální jistoty (Böhnisch, 1994).

Operacionalizovat a následně empiricky postihovat normalitu je neobyčejně těžké. Všeobecně lze konstatovat, že za normální je smysluplné pokládat sociální jevy a procesy, ale i sociální situace, které umožňují člověku takové životní projevy, které jsou výsledkem konsenzu a nepotřebují vždy znovu a znovu zvláštní argumentaci pro vlastní zdůvodňování. Normalita bude mít proto svoji subjektivní, statistickou, antropologickou a sociokulturní dimenzi.

Termín *sociální patologie* použil už A. I. Bláha, který zdůrazňoval poruchy *sociálních procesů a sociálních zařízení*. Sociálně patologické teorie vycházejí nejčastěji z předpokladu, že ve společnosti existují dlouhodobé

strukturální nedostatky, které členy společnosti postihují různě, nerovnoměrně. Sociální patologii se často vytýká, že je popisná, že je pouze sbírkou sociálních problémů. Často se hovoří také o *patologizaci*. Máme tím na mysli situaci, kdy jistému deviantnímu chování, nebo některým znakům takového chování, připisujeme charakter choroby. Doprovodným negativním jevem *patologizace* je odnětí kompetencí sociální pedagogiky ve prospěch medicíny (nejčastěji psychiatrie) nebo psychopatologie. V důsledku takového přístupu se redukuje úsilí o nápravu na *terapii a kuratelu*.

S termínem *sociální patologie* se setkáváme ve specifických významech od doby Ericha Fromma a tzv. Frankfurtské školy (kritická teorie, neomarxismus). Podle této teorie představuje sociální patologie nejen problém duševního zdraví jednotlivce uprostřed společnosti, který se neumí přizpůsobit, ale i patologický stav celé (západní) společnosti.

Zastánci kategorie *sociální patologie* zdůrazňují její negativní axiologický náboj, tj. společenskou nepřejícnost, kterou údajně termín sociální deviace neobsahuje v takové intenzitě. Zvláštní kategorii představují poruchy chování, které nepatří do oblasti sociální patologie, resp. sociální deviace, neboť jsou součástí individuální invalidity, abnormality v psychologické anebo anatomické struktuře či funkci člověka.

V průběhu 20. století byly považovány za sociálně patologické jevy sebevražednost, alkoholismus, homosexualita, prostituce, rozvodovost, nezaměstnanost a válka. Později se k nim přidaly narkomanie, široké spektrum závislostí, násilí, agresivita a extremismus, který představuje dnes jedno z největších nebezpečí. Hrozí nebezpečí rezignace lidí na jejich odstraňování, resp. eliminaci.

Sociálně patologické jevy mají všechny známky sociálních jevů včetně *nadindividuálnosti*. Znamená to, že existují nezávisle na tom, zda si je subjekt, jednatel, uvědomuje či nikoliv. Metody výzkumu v oblasti sociálně patologických jevů považujeme za významné, ne však za samostatné a už vůbec ne za výlučné metody sociálně pedagogického výzkumu v oblasti sociální patologie ve smyslu návratu k durkheimovskému antipsychologismu

a proti nominalistickému chápání společnosti, podle kterých *společnost*, a tedy i *sociální patologie*, je pouze název, kterým se sleduje vyjádření určitého celku individuí a jejich vzájemných vztahů (Hirner, 1976). V této oblasti je třeba hledat všeobecné úsilí o budování kolektivní identity, překonávat dichotomické myšlení *společenství* a *společnost*, ale i interpretace společenského života z pozic jednotlivce.

Specifický přístup k problematice sociální patologie získáme v okamžiku, kdy na současnou sociální situaci pohlédneme z pozice *superzápasu*, který úzce souvisí s utvářením *nové civilizace* (Tofler, A., Toflerová, H.). Koncept srážky civilizací (rozumějme: první sociální vlny - agrární revoluce, druhé vlny - industrializace a třetí vlny - nástupu informačních technologií) znamená vznik, resp. rozvoj nových konfliktů, jakými jsou především klasická průmyslová velkovýroba a přesun těžiště z oblasti výroby do oblasti sociálních služeb, ultranacionalismus a zánik klasických národních států, masovost výroby a společnosti a současně jejich demasifikace, tradicionalismus a zrychlování tempa vývoje, vzdělanost versus nevzdělanost, univerzálnost versus specializace apod. Nejdůležitějším momentem v politickém vývoji naší doby je podle Toflerových vznik dvou základních táborů. Jeden je oddaný *civilizaci Druhé vlny*, pevně odhodlaný zachovat klíčové instituce masové průmyslové společnosti, tj. nukleární rodinu, masový vzdělávací systém, gigantické korporace, masové odbory, centralizovaný národní stát a politiky pseudoreprezentativní vlády. Druhý tábor, oddaný *civilizaci Třetí vlny*, si uvědomuje, že nejnaléhavější problémy dneška, počínající nedostatkem energií přes válku, chudobu a ekologickou krizi až po rozpad rodinných vztahů, se nemůže řešit v rámci průmyslové civilizace. Rozvojem poznání, akceptováním plurality hodnot, změn v klasické nukleární rodině *Druhé vlny* a přisouzením adekvátního významu sociální pedagogice, sociální práci a sociálním službám vůbec je možné hledat a nacházet řešení problémů sociální patologie.

Sociální patologie je shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy, tzn. společnosti nebezpečné, negativně

sankcionované formy deviantního chování, ale hlavně označení pro studium příčin jejich vzniku a existence. Do sociologie zavedl tento pojem Herbert Spencer, který hledal paralelu mezi patologií (chorobou) sociální a patologií (chorobou) biologickou, mezi biologickým organismem a společenským organismem, jejich strukturami a funkcemi. Spencerovský biologismus je hlavní příčinou pozdějšího zamítání pojmu sociální patologie a jeho nahrazování pojmem sociální deviace.

Mühlpachr (2008) ve svých výzkumných pracích parciálně prezentuje problémy vzniku sociálně patologického chování. Jeho výzkumné aktivity, dílčí i souhrnnější práce, vyústily v prezentaci sociálně pedagogické teorie vzniku sociální deviace. Tyto dílčí etiologické elementy syntetizuje do teorie patologické interpersonální komunikace. Samotná teorie je postavena na sociologicko - pedagogicko - psychologické epistémě (ve foucaultovském slova smyslu).

Teorie patologické interpersonální komunikace vzešla jako výslednice řady empirických a teoretických studií autora. Vedle dlouhodobě prováděných kvantitativních výzkumů doplněných kvalitativními parciálními studii se verifikovala tato teorie jako teorie etiologická ve vztahu ke vzniku sociálně patologického chování jedinců, a to se zvláštním důrazem na problematiku závislostního chování.

Legitimita teorie patologické interpersonální komunikace je podložena triádou systémově podmíněných faktorů, přičemž *na prvním místě nutno uvést dlouhodobou, patologickou interpersonální komunikaci (ve smyslu neuspokojení primární komunikační potřeby dítěte), která má protražený, prolongovaný charakter*. Po určité individuálně dané době chronifikuje (stává se chronickou patologickou komunikací). Počátky této patologické interpersonální komunikace lze diagnostikovat do tří let věku dítěte, kdy vznikají zárodky komunikačního deficitu. Dítě strádá neuspokojenou komunikační potřebou, nejsou zkomunikovávány (lépe: rozkomunikovávány) jeho problémy, potřeby, poznatky, připomínky apod. Komunikační deficit se prohlubuje se zvyšujícím se věkem a sílícími (co do četnosti i kvality)

edukativními vlivy (intencionálními, ale zejména funkcionálními), přináležejícími danému věkovému období dítěte. Komunikační deficit se markantně manifestuje v prepubertálním, resp. pubertálním a adolescentním věku inklinací k projevům sociálně patologickým. Dítě, resp. mladistvý vzhledem k neuspokojené potřebě - potřebě interpersonální komunikace v primární skupině - se odvrací hodnotově i normativně od rodiny a přijímá hodnoty a normy jiné primární skupiny, v tomto případě vrstevnické skupiny. Chce-li být integrován do této vrstevnické skupiny (party), musí socializovat hodnoty a normy této skupiny (experimentuje s narkotiky, alkoholem, vykrádá auta, přijímá a prezentuje - mnohdy i bez přijetí - extremistické názory apod.). Čím déle bude dítě intencionálními výchovnými vlivy v rodině *fixováno* ke členům rodiny (a nemusí to být pouze rodiče či sourozenci), tím déle bude toto dítě rezistentní vůči funkcionálním vlivům patologických subkultur. Komunikační paradigma by se mělo stát základem pro operacionalizaci při tvorbě preventivních socioedukativních intervencí.

Druhým systémově podmíněným komplexem faktorů, který je identifikován ve vztahu k dítěti, resp. mladistvému, je *nenalezení adekvátní identity*. Nenalezení identity úzce souvisí s deficitní komunikací. Dítě v podmínkách současné *agresivně* orientované postmoderní společnosti nemá možnost nalézt svoji vlastní identitu, sociální roli, sociální status. Vizí současnosti je nonidentismus. Dítě, resp. mladistvý, s neukotvenou identitou je o to více ohroženo při vytváření své identity, neboť své socializační vzory spatřuje v masmédiích. Hrdinové akčních filmů, pořadů pro děti, ale i celé řady pohádek jsou etiketizováni jako ti *nejlepší, nejschopnější, nejpříjemnější*. Jejich komunikačním paradigmatem je síla a násilí, non-realismus, postmoderní utopie. Tyto společností prezentované vzory a modely přebírají jedinci s výše popsány deficitem a aplikují je do podmínek svého reálného života. Pak se setkáváme se šikanou jako s formou *alternativní* komunikace, experimentování s drogou je projevem *vysokého* sociálního statusu a vykrádání aut je symbolem moci, neboť kdo má peníze, má moc.

*Třetím, nejširším komplexem patologické triády je systém sociálně patologických vlivů nejrůznější kvality. Jedná se o dysfunkci rodiny, individuální či sociální patologii různého druhu. Lze sem zařadit i nedostatek sociokorektivních opatření, volnočasových aktivit, přemíru intencionálních i funkcionálních vlivů s negativním nábojem, vliv masmediálních institucí, životní styl s atributy postmoderní společnosti - nonkonformismus - a ostentativní životní styl. Fenomén *přidružené* patologie je pouze živnou půdou pro rozvoj jakékoliv formy sociálně patologického chování, na které *klíčí* dva primární problémy (komunikace a identita).*

Nelze opomíjet specifické teorie jednotlivých vědních oborů (medicína, biologie, psychologie, sociologie, antropologie a další) ani multidisciplinární teorie čerpající z komplexu systémově podmíněných jevů. I jim nelze upřít právo na legitimitu.

SOCIÁLNA PATOLÓGIA ALEBO DEVIÁCIA? PRIMERANOSŤ UŽÍVANIA VÝRAZU A KONCEPTU SOCIÁLNEJ PATOLÓGIE V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Andrej MÁTEL

V príspevku sa zameriame na dôležitú epistemologickú otázku viacerých vedných disciplín, ktorou je legitimita a primeranosť užívania výrazu a konceptu sociálnej patológie, a to primárne v sociálnej práci. V prvej polovici 20. storočia patril koncept sociálnej patológie k dôležitým sociologickým témam. Od 50-tych rokov 20. storočia bol však postupne nahrádzaný novšími teóriami a z hľadiska terminológie najmä pojmom sociálna deviácia. V nadväznosti na tento trend nenájdeme koncept sociálnej patológie v sociálnej práci mnohých krajín Západu. Na druhej strane sa začal v 90.-tych rokoch a v poslednom desaťročí 20. storočia vo viacerých krajinách Východnej Európy opätovne užívať výraz a koncept sociálnej patológie, a to najmä v sociálnej práci a sociálnej pedagogike. Ak je výraz a koncept sociálnej patológie na Slovensku v súčasnosti integrálnou súčasťou študijného a vedného odboru sociálna práca, je potrebné jeho užívanie náležite zdôvodniť. Východiskom v tomto príspevku pri riešení tejto úlohy bude analýza etymológie dvoch zásadných výrazov – sociálna patológia a deviácia, ďalej historický vývoj ich konceptualizácie a užívania na Západe a vo Východnej Európe.

Sociálna patológia

Z etymologického hľadiska je slovenský výraz „sociálna patológia“ zložený z dvoch pojmov, prvý je latinského pôvodu (*societas*) a druhý gréckeho (*pathos a logos*). Obdobným spôsobom sa v češtine používa *sociální patologie*, angličtine *Social Pathology*, nemčine *Sozialpathologie* (aj *Soziale Pathologie*), francúzštine *La Pathologie Sociale*, taliančine *Patologia*

sociale, španielčine *patología social*, poľštine *patologia społeczna*. Adjektívum „sociálna“ je odvodené z latinského výrazu *socialis* – spoločenský, družný. Toto je úzko spojené so substantívom *societas*, ktoré označuje malé i veľké *spoločenstvo* rôzneho typu, vrátane *združení, spolkov, zväzkov* i širšej *spoločnosti*. Substantívum „patológia“ pochádza z gréckych slov *pathos* a *logos*. Slovo *pathos* označovalo v klasickej gréčtine najmä negatívnu skúsenosť *utrpenia, nešťastia, choroby* alebo *pohromu* (Aeschylus, Platón). Podľa iného významu vyjadrovalo aj silné *emócie* alebo *vášeň*, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle, napr. nekontrolovanú sexuálnu vášeň, nenávisť, bolesť, ale aj lásku (Thukydides, Platón, Aristoteles, v Novom zákone List Kolosanom 3:5; List Rimanom 1:26). Výraz *logos* od dôb Homéra označoval *slovo, reč*, ale aj všetko, čo bolo *vypovedané*, čiže *náuku*. V spojení „patho-logos“ vznikol grécky pojem používaný v medicíne na označenie učenia zameraného na štúdium a diagnostiku konkrétneho nešťastia pre človeka, akými sú choroba a abnormálne reakcie organizmu. V medicíne sa patológiou nazvala náuka o chorobe biologického organizmu. Z tohto významu sa neskôr utvorila aj veterinárna patológia zaoberajúca sa chorobami zvierat, či fytopatológia študujúca ochorenia rastlín. V rámci hraničných disciplín psychiatrie a psychológie sa sformoval subodbor psychopatológia zaoberajúci sa chorobnými abnormalitami ľudskej psychiky. Otázkou zostáva, ako sa patológia dostala do spojitosti so spoločnosťou? Výhradne z etymologického hľadiska by „sociálna patológia“ mala označovať pojednávanie o utrpeniach, nešťastiach či chorobách v spoločnosti. Aký význam bol v skutočnosti spojený s týmto výrazom?

Z medicínskej terminológie vychádzal významný britský filozof a sociológ Herbert SPENCER (1820 – 1903), ktorý prvý použil výraz „sociálna patológia“ ako biologicko-medicínsku metaforu k opísaniu a výkladu sociálnych problémov. Práve jeho biologizmus bol neskôr jednou z ústredných príčin opúšťania tohto výrazu v americkej sociológii a jeho nahrádzania inými výrazmi. V roku 1896 publikoval ruský sociológ Paul von

LILIENFELD (1829 –1903) knihu vo francúzštine „La pathologie sociale“, kde definoval sociálnu patológiu ako vedu, „ktorá študuje sociálne odchýlky (abnormality) induktívnym spôsobom“, ale chápal ju primárne v jej pôvodnom medicínskom význame. Medzi významných predstaviteľov, pre ktorých bola sociálna patológia súčasťou sociálnej medicíny, patrí nemecký lekár Alfred GROTHJAHN (1869 – 1931). V svojom diele „Soziale Pathologie“ (1912, 1915, 1923) túto v podnadtise charakterizoval ako pokus o náuku sociálnych vzťahov ľudských chorôb ako základu sociálnej medicíny a sociálnej hygieny. Sociálna medicína bola u neho veľmi úzko spätá s prevenciou chorôb, ktorých príčiny sú úzko spojené so sociálnym faktormi (napr. tuberkulóza).

Na rozdiel od medicínsky orientovaných konceptov sa francúzsky sociológ Émile DURKHEIM (1858 – 1917) zaoberal sociálnou patológiou primárne z hľadiska sociológie, ktorú chápal ako štúdium „sociálnych faktov“. V svojom diele „Pravidlá sociologickej metódy“ (1895, česky v roku 1926) sociálnu patológiu považoval za vedu o chorobných a nepriaznivých skutočnostiach, činoch, spôsoboch správania, ktoré sa odchyľujú od stanovených noriem, ale súčasne sú organickým komponentom života sociálnych celkov. Preto poukazoval aj na niektoré pozitívne funkcie sociálno-patologických javov (Petrušek et al., 1996, s. 758). On sám sa zaoberal najmä problematikou samovražednosti a napísal známu knihu o samovražde „Le Suicide“ (1897). Ďalší rozvoj sociálnej patológie nenastal v Európe, ale v Amerike, kde viedol k štúdiu sociálnych problémov, akými sú kriminálne správanie, delikvencia, samovraždy, rozvody a podobne. Medzi rokmi 1925 a 1951 bolo v USA publikovaných najmenej sedem kníh pod rovnakým názvom „Social Pathology“. Medzi amerických „sociálnych patológov“ (*social pathologists*) patrili J. Smith (1925); S. A. Quenn – D. Mann (1925); Mangold (1932, 1934); J. L. Gillin (1933, 1939); S. A. Queen – J. R. Gruener (1940); Brown (1942); E. M. Lemert (1951). Napríklad John L. GILLIN považoval sociálnu patológiu za jednu zo štyroch primárnych polí záujmu sociológie. Podľa neho pojednáva o neprispôbilostiach

v sociálnych vzťahoch. Čo sa týka identifikácie sociálno-patologických javov, Gillin okrem kriminality, chudoby, alkoholizmu, nemorálneho konania (sexuálneho zneužívania, prostitúcie), rozlišoval aj „patológiu v priemysle“ (napr. detskú prácu, nahrádzanie ľudí strojmi, ktoré spôsobovalo nezamestnanosť) a „ekonomickú patológiu“ (veľká ekonomická kríza). Edwin M. LEMERT (1912 – 1996) označenie „sociálna patológia“ alebo „sociopatické fenomény“ používal pre veľmi diferencované druhy správania, ktoré v danom čase a na danom mieste sú považované za sociálne neschvaľované. Popri týchto pojmoch Lemert častejšie používal výrazy „deviácia“ a „deviant“. Podľa neho sa deviácia vyvíja cez sociálny proces, ktorý sa v zásade môže dotýkať každého (teda každý môže byť deviantom). V Lemertovej „Sociálnej patológii“ (1951) vidieť ako bol postupne v americkom prostredí v 50-tych rokoch pojem sociálna patológia nahrádzaný inými výrazmi, najmä (sociálnou) deviáciou. Dôvodom bola najmä etymologická súvislosť pojmu sociálna patológia s prekonanou teóriou sociálneho organizmu, pojmová nejednoznačnosť a slabá teoretická základňa. Práve Lemertovo dielo býva chápané ako ukončenie starších sociologických koncepcií sociálnej patológie a definitívny prechod k novej terminológii, prinajmenšom v anglosaskom prostredí sociológie a neskôr aj sociálnej práce.

Na rozdiel od anglosaských oblastí sa v druhej polovici 20. storočia vo Východnej (vtedy komunistickej) Európe zachovala terminológia a označenie „sociálna patológia“. V Československu sa sociálnej patológii venoval jeden z najvýznamnejších nemarxistických sociológov Arnošt I. BLÁHA (1879 – 1960). Syntézou jeho celoživotného diela, na ktorom pracoval od roku 1950 až do svojej smrti, bola *Sociologie* vydaná až v roku 1968. Sociálnej patológii v nej venoval celú kapitolu (20. kapitola, s. 374-387). Do sociálnej patológie zaraďuje „úchylné jevy sociálneho života“ (s. 374) ako dôsledok chybného usporiadania sociálnych pomerov, určitých porúch v sociálnych zariadeniach. Sociálna patológia podľa neho potom pojednáva o poruchách sociálnych procesov a sociálnych zariadeniach, ktorými sú determinované

poruchy – často aj hromadné – v individuálnych životoch. Bláha do sociálnej patológie zaraďuje javy ako zločinnosť, bieda, prostitúcia, alkoholizmus, ale aj tuberkulóza.

Sociálnou patológiou sa zaoberal aj poľský sociológ Adam PODGÓRECKI (1925 – 1998), jeden z ústredných predstaviteľov „sociológie zákona“. V roku 1969 vyšlo vo Varšave jeho dielo „Patologia życia społecznego“. V nej chápe sociálnu patológiu ako taký druh správania, typ inštitúcie alebo fungovania sociálneho systému nachádzajúci sa v základnom protiklade k svetonázorovým hodnotám, ktoré sú v danej spoločnosti uznávané (1969, s. 24). V neskoršom období svojho skúmania ju považoval skôr za eklektický súbor problémov rôznych deviácií, ich determinant a funkcií (In Petrussek et al., 1996, s. 758). Na Podgóreckeho prácu nadväzujú aj súčasní poľskí autori. U nás sú známe najmä diela pedagóga Adama STANKOWSKEHO (nar. 1948) v slovenskom preklade („Náčrt sociálnej patológie a pedagogiky psychosociálne narušených“, 2006) alebo českom („Sociální patologie“, 2001; „Nástin problematiky etopedie a sociální patologie“, 2004).

Po roku 1989, keď sa zmenou politického systému viaceré vedy nutne odideologizovali a niektoré mladé vedné disciplíny de novo formovali – vrátane sociálnej práce – bolo nutné zaviesť alebo ustáliť deficitnú terminológiu. V ČSFR, ako aj po osamostatnení oboch republík, zahrnuli vtedajší (často mladí) vedeckí a pedagogickí pracovníci výraz „sociálna patológia“ do odbornej vedeckej terminológie.

K prvým porevolučným dielam v tejto oblasti na Slovensku patrí „Sociálna patológia“ od Jiřiny VAŇKOVEJ vydaná ako študijný text na Vojenskej akadémii v Liptovskom Mikuláši v roku 1997. Na Slovensku k rozšíreniu tohto pojmu prispel najmä Peter ONDREJKOVIČ (nar. 1940). V roku 1999 bol editorom dvoch publikácií: „Sociálna patológia ako predmet pozornosti sociálnej práce, sociálnej pedagogiky a vychovávateľstva“, ktorú vydala Pedagogická fakulta Univerzity Komenského a „Sociálna patológia“ vo vydavateľstve Veda (v roku 2001 vyšlo jej 2. vydanie a v roku 2009 doplnené

a rozšírené 3. vydanie). Podľa neho „dnes všeobecne chápeme pod sociálnou patológiou ako vednou disciplínou odvetvovú sociologickú disciplínu, ktorá skúma negatívne javy, vyskytujúce sa v spoločnosti a ktoré sú v prevažnej miere predmetom pozornosti sociálnej práce“ (Ondrejko, 2009, s. 27). Z hľadiska pojmológie a teoretických konceptov sociálnej patológie, aj ďalší slovenskí autori zaoberajúci sa touto témou, zvyčajne úzko nadväzujú na Ondrejko, 2009 diela. Z vysokoškolských publikácií a zborníkov možno uviesť: Beatu BALOGOVÚ et al. „Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie“ (2003) na Pravoslávnej bohosloveckej fakulte Prešovskej univerzity; Jolanu HRONCOVÚ et al. „Sociálna patológia“ (2004a), „Sociálna patológia a jej prevencia“ (2004b), „Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov“ (2006) na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, rovnako aj Emmerová (2007a,b), Niklová – Kamarášová (2007), Jusko (2009) a Kamarášová (2009). Z českých predstaviteľov sa sociálnej patológii venujú najmä autori z oblasti sociálnej pedagogiky. Najproduktívnejším autorom je Pavel MÜHLPACHR, ktorý vydal „Sociální patologie“ (2001), „Sociopatologie pro sociální pracovníky“ (2008) a spolu s Bargelem „Inkluze versus exkluze – dilemata sociální patologie“ (2010). Titul „Sociální patologie“ nesú aj publikácie, ktorých autormi sú pedagógovia Blahoslav KRAUS et al. (2007); Slavomil FISHER – Jiří ŠKODA (2009).

Pedagóg a pionier sociálnej práce na Slovensku Štefan STRIEŽENEC (1938 – 2006) zaradil výraz sociálna patológia do svojho „Slovníka sociálneho pracovníka“ (1996, s. 146). Charakterizuje ju ako odvetvie sociológie, ktoré sa zaoberá negatívnymi javmi v spoločnosti prejavujúce sa v neadekvátnych sociálnych reakciách, v sociálnych deviáciách. Vzhľadom na študijný odbor „sociálna práca“, ktorý patrí do Sústavy študijných odborov vydaných rozhodnutím Ministerstva školstva SR č. 2090/2002, patria znalosti sociálnej patológie do základného korpusu každého študijného programu v tomto študijnom odbore v 1. stupni vysokoškolského štúdia.

Sociálna deviácia

V americkej sociológii pojem (sociálna) deviácia v päťdesiatych rokoch 20. storočia postupne vytlačil výraz „sociálna patológia“. Terminologický posun úzko súvisel s vývojom a zmenami sociologických konceptov a teórií. V súčasnej svetovej sociologickej a kriminologickej terminológii je pojem deviácia prevládajúcim a dominantným.

Z etymologického hľadiska substantívum „deviácia“ pochádza z latinčiny. Môže ísť o spojenie *de via* v zmysle odbočenia, resp. odchýlka z cesty. Toto je odvodené od slovesa *dēviō* – *odbočiť*, *odchýliť sa*, *vybočiť* (z pravej cesty), ale aj *prehrešiť sa* v zmysle mravnej odchýlky, *pomýliť* niekoho. Podobne ako slovenčina, aj iné jazyky si k latinskej pôvodine vytvorili vlastný tvar, napr. čeština *deviace*, angličtina *deviance*, francúzština *la déviance*, taliančina *devianza*, španielčina *desviación*, ruština *девиация*. Nemčina pozná *Devianz*, ale častejšie používa opisný výraz *abweichendes Verhalten* (odchýlené správanie). Vo všeobecnom ponímaní môžeme deviáciu definovať ako akúkoľvek odchýlku od normálnej štruktúry či funkcie, ktorá sa môže vyskytovať u akéhokoľvek javu v prírode alebo v spoločnosti. Sociálne deviácie sú potom tie, ktoré majú význam v sociálnych interakciách a vzťahoch (Hrčka, 2001). Autor tohto príspevku definuje deviáciu vzhľadom na sociálnu prácu nasledovne: *Sociálna deviácia je akákoľvek odchýlka od normálnej štruktúry alebo funkcie spoločnosti, ako aj každé správanie jednotlivca, rodiny alebo skupiny, ktoré porušuje dáku sociálnu normu. Spravidla je určitou časťou spoločnosti odmietané a sankcionované.*

V období socializmu sa v ČSSR a ďalších krajinách Sovietskeho bloku pojem deviácia ani oficiálne nepoužíval, pretože nepatril k všeobecne uznanej pojmovej výbave oficiálnej marxistickej sociológie (podobne ani pojmy sociálna patológia, či sociálna práca). Kapr a Petrussek uvádzajú (In Kapr et al., 1994, s. 15), že zmena nastala až v 80. rokoch 20. storočia, kedy pojem aj u nás „rehabilitovali“ sovietski autori na čele s akademikom, právnikom a kriminológom Vladimírom N. KUDRJAVCEVOM (1932 – 2007). V roku 1988 bol vydaný český preklad jeho diela pod titulom „Sociální

deviace: Úvod do obecné teorie“ (hoci pôvodný ruský názov z roku 1984 bol Социальные отклонения, čiže „sociálne odchýlky“). V roku 1992 vyšla v Moskve jeho ďalšia kniha s titulom „Sociálne deformácie“ (Социальные деформации). V nej sa venuje príčinám sociálnych deformácií, mechanizmom ich pôsobenia a rastu, a to primárne z kriminologického hľadiska. V 90.-tych rokoch bolo vydaných v Čechách niekoľko raných príspevkov k tejto téme od domácich autorov (Komenda – Keller, 1993; Komenda, 1999). S titulom „Sociální deviace“ vyšli v Čechách ďalšie dve publikácie v roku 2001 (Hrčka, Munková) a ďalšia v roku 2008 (Urban – Dubský). K používaniu výrazu deviacia – namiesto sociálna patológia – sa v teórii i praxi prikláňa väčšina českých i slovenských sociológov a odborníkov v ďalších disciplínach.

Sociálna patológia alebo deviacia?

V americkej sociálnej práci by sme v súčasnosti márne hľadali pojem sociálna patológia napríklad v renomovanom Barkerovom „The Social Work Dictionary“ (2003) či trojzväzkovej „Encyclopaedia of Social Work“ (2004) vydaných Národnou asociáciou sociálnych pracovníkov. V tomto duchu aj Matoušek v Slovníku sociálnej práce (2008b) uvádza, že v súčasnosti sa opúšťa termín sociálna patológia kvôli medicínskej konotácii a prevládajúcemu funkčnému prístupu, ktorý nedefinuje klienta ako chorého alebo deviantného, ale ako osobu vyžadujúcu určitý druh služby. Kapr a Petrušek uvádzajú niekoľko predností užívania pojmu deviacia (In Kapr et al., 1994, s. 15):

- Je dosť *široký*, pretože neuvádza konkrétnu normu, od ktorej sa odchyľuje;
- je dosť *neutrálny*, pretože nevypovedá ani o tom, či je tento smer odchýlky pozitívny alebo negatívny;
- je *emocionálne indiferentný*, pretože nehovorí, či dané konkrétne deviantné správanie je „dobré“ alebo „zlé“.

Z tohto aspektu sa dokonca dá hovoriť nielen o negatívnej, ale aj o pozitívnej deviácii. S najväčšou pravdepodobnosťou by sme v slovenskej spoločnosti – okrem niekoľkých odborníkov – našli len málo ľudí, pre ktorých by pojem „deviácia“ predstavoval hodnotovo a emocionálne indiferentný pojem a už vonkoncom nie pojem pozitívny. Predporozumenie a používanie pojmov „deviant“, „deviantný“ je úzko spojené s morálne negatívnym hodnotením (dokonca môže ísť aj o nadávku). Osoba označená za devianta je spojená zvyčajne s asociálnym alebo antisociálnym správaním, najčastejšie vo väzbe so sexuálnou deviáciou, je považovaná za úchylného človeka. O hodnotovej a emocionálnej neutralite pojmu deviácia sa vzhľadom na jeho praktické používanie teda nedá reálne hovoriť. To, že ani v sociológii nie je jednotný názor na ambivalentný hodnotiaci charakter tohto pojmu, svedčia aj názory Kudrjavceva (1988), Hrčka (2001, s. 14), či definovanie francúzskeho sociológa Besnarda, ktorý pod deviáciou rozumie prestúpenie, ako také identifikované a teda *sankcionované*, noriem platných v danom sociálnom systéme (In Boudon et al., 2004, s. 33). Do istej miery s ním korešponduje aj definovanie v americkom „Slovníku sociálnej práce“: *Deviácia je konanie, ktoré sa výrazne (sharply) odlišuje od normálneho správania, udržiavaných štandardov správania alebo noriem a hodnôt, ktoré sú zreteľne v protiklade (in marked kontrakt) k akceptovaným štandardom* (Barker, 2003, s. 118).

Výrazné negatívne predporozumenie a používanie pojmu deviácia v slovenskej spoločnosti nás vedie k tomu, aby sme z hľadiska sociálnej práce výrazy sociálna patológia a deviácia rozlišovali s prihliadaním na osobité akcenty oboch z nich. Pojem deviácia akcentuje *odchýlenie* od spoločenskej normy, pojem sociálna patológia zdôrazňuje *negatívne dôsledky* tejto odchýlky pre jednotlivca, rodinu, skupinu alebo spoločnosť. Predmetom sociálnej práce ako pomáhajúcej profesie a vedeckej činnosti nie sú „pozitívne formy deviácie“, ale tie deviácie, ktoré súčasne spadajú do kategórie „sociálno-patologických javov“ (na rozdiel od sociológie). Práve z tohto dôvodu je výraz aj koncept sociálnej patológie pre sociálnu prácu

zásadný a prioritný. Keď je pre sociologický prístup príznačná opisnosť sociálnych problémov, sociálna práca ako aplikovaná a praktická vedná disciplína hľadá riešenia odstránenia dôsledkov sociálno-patologických javov prostredníctvom sociálnej politiky, sociálnych služieb, sociálneho poradenstva, klinickej sociálnej práce a prevencie.

Ako najvhodnejšie definovať sociálnu patológiu pre potreby sociálnej práce? Pri definovaní je potrebné rozlišovať sociálnu patológiu ako spoločenský jav a vedný subodbor. Vzhľadom na toto rozlišovanie a s prihliadaním na etymológiu navrhujem nasledovné definovanie:

Sociálna patológia označuje abnormálne, deviantné, nezdravé, všeobecne nežiaduce spoločenské javy.

Sociálna patológia ako subodbor viacerých vedných disciplín, najmä sociológie, sociálnej práce, kriminológie a sociálnej pedagogiky, je systematická náuka (logos) zaoberajúca sa tými deviantnými spoločenskými (socialis) javmi, ktoré spoločnosť rozpoznáva a označuje za nežiaduce a negatívne, pretože spôsobujú utrpenie (pathos) jednotlivcom, rodinám, skupinám i celej spoločnosti (societas).

Vzhľadom na sociálnu prácu ako praktickú činnosť a pomáhajúcu profesiu môžeme identifikovať predmet sociálnej patológie ako jednej z oblastí jej činností nasledovne:

Predmetom sociálnej patológie v sociálnej práci ako pomáhajúcej profesie sú jednotlivci, rodina, skupina alebo komunita, ktorí vykazujú abnormálne, deviantné, nezdravé a nežiaduce spoločenské správanie, ale aj jednotlivci, rodina, skupina, komunita a spoločnosť, ktorých život, dôstojnosť alebo integrita sú dôsledkami takéhoto správania postihnutí.

Cieľom sociálnej patológie v sociálnej práci nie je pritom zamerať sa na „patologické“, ale odstránenie alebo zmiernenie prejavov a dôsledkov patológie v živote jednotlivca, rodiny skupiny alebo komunity (por. Havránková, In: Matoušek, 2008a, s. 68).

Záver

V súčasnosti možno konštatovať, že v protiklade k opusteniu výrazu a konceptu sociálnej patológie v druhej polovici 20. storočia v sociológii, sociálnej práci a ďalších disciplínach Západu, sa na Slovensku a v iných krajinách Východnej Európy výraz „sociálna patológia“ a s ním spojený koncept plne domestikoval, a to najmä v sociálnej práci. Je vhodné, aby sa z hľadiska sociálnej práce výrazy sociálna patológia a deviácia rozlišovali, pričom práve sociálna patológia zdôrazňuje negatívne dôsledky odchýlky (deviácie) pre jednotlivca, rodinu, skupinu alebo spoločnosť, ktoré sa stávajú predmetom sociálnej práce ako pomáhajúcej profesie.

PREJAVY ANÓMIE V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ RODINE

Peter ONDREJKOVIČ

Na empirické skúmanie anómie v SR sa podujal v SR predovšetkým Juraj SCHENK (2004, 2010). V príspevku si kladieme otázku, či možno o anómii hovoriť v súvislosti s rodinou. Výskum, ktorý je podkladom tohto príspevku vychádza z trojročného empirického výskumu (PREJAVY ANÓMIE V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ RODINE Sociologická analýza stavu. - VEGA 1/0687/08) a z predchádzajúceho výskumu Súčasná rodina na Slovensku (VEGA 1/1002/04).

Problematika anómie v rodine

Keď uvažujeme o zmenách v súčasnej rodine (ONDREJKOVIČ, P., MAJERČÍKOVÁ, J. 2006, str. 5 – 31) dostávame sa do konfrontácie s otázkou, či ide o odchýlku, sociálnu deviáciu v súvislosti s doterajším vývojom ale aj s tradičnými normami. Treba si uvedomiť, že práve odchylné správanie, odlišný spôsob života rodiny od nich dokáže normy ovplyvňovať a meniť. Vlastnosťou deviácie vo vzťahu k jestvujúcim normám bude preto aj ich funkčnosť a súčasne aj disfunkčnosť. Voľne podľa FÜRSTENBERGA (1965, s. 237) by sme mohli hovoriť o funkčných a disfunkčných účinkoch deviácie rodinného života.¹

Otázky pozitívneho a negatívneho účinku deviácie by sme prirodzene mohli aplikovať i v teórii sociálnych sietí a teóriách sociálneho kapitálu, ktoré zohrávajú v prípade rodiny celkom špecifickú úlohu. Sociálny kapitál rodiny spočíva nielen v tom, ako dokáže materiálne zabezpečiť svojich členov, ale ako sa členovia rodiny dokážu navzájom motivovať a podporovať, venovať sa jednotlivým, najmä najmladším členom rodiny, podporovať ich túžbu po vedení a vzdelaní a kultivácii.

---

¹ Podrobnejšie pozri o tom Ondrejkovič, P. 2010 Prejavy anómie v súčasnej slovenskej rodine. Nitra: Katedra sociológie FF UKF, ISBN 86 strán.

Na anómiu vlastne možno nazerať i ako na veľmi obsiahly funkčný vzájomný vzťah medzi indivídum a rodinou, ale i rodinou a spoločnosťou. Anómia a deviácie sú sociálnym problémom. Takéto hľadisko významne prekonáva biologicko- konštitučne definovanú deviáciu. To sa stalo východiskom teórie anómie, o ktorej sa následne zmienime ako o východisku nášho empirického výskumu.

Sociálnej normy významne ovplyvňujú správanie rodiny a v našich úvahách zaujímajú dôležitú úlohu. Budeme ich pracovne *definovať aj ako pravidlá pre vedomé sociálne konanie, predpisy pre sociálne správanie, očakávané správanie alebo dokonca vyžadované sociálne správanie, s charakterom kategorického imperatívu.*

Pokladáme za zmysluplné uvažovať o ich troch funkciách z hľadiska rodiny:

1. O funkcii sociálnej integrácie: Normy pripútavajú jednotlivca k rodine, tým, že definujú kritériá členstva v skupine a možnosti prístupu (stať sa členom rodiny). Dochádza k ich zvnútorneniu jednotlivcom o to skôr, o čo tesnejšie sú zviazané s hodnotami a princípmi (života v rodine). V takomto prípade podporujú vznik personálnej a rodinnej identity. Disfunkčnými sa stávajú pripísané a vynútené roly v rodine, ako aj nadmiera regulácie
2. O funkcii orientácie: Normy v rodine typizujú dovolené a zakázané, neprimerané a vhodné správanie. Selektujú voľbu medzi významnými možnosťami (opciami), redukujú komplexnosť výberu cieľov a prostriedkov. Túto funkciu by sme mohli podriaďiť deficitu regulácie, ktorá vzniká (podľa Durkheima) pri náhlych sociálnych zmenách, alebo dlhotrvajúcej demoralizujúcej ekonomike (napr. chudobe).
3. Funkcia koordinácie: Normy v rodine nadčasove stabilizujú rolové očakávania (Luhmann 1969) a zabezpečujú tým dlhodobú koordináciu výmeny vzájomných vzťahov medzi indivídami a (Sub-)systémami a okolím (sub)systémov.

Keď jestvuje požiadavka na správanie podľa normy, musí jestvovať aj mechanizmus, ktorý dokáže presadiť orientovanie sa na príslušnú normu v správaní. Za takýto mechanizmus, ktorý má slúžiť najmä presadzovaniu normy, považujeme **sociálnu kontrolu** ako sociologickú kategóriu. Má význam signalizátora normálnosti či patologickosti systémovej aktivity, prípadne stavu, ktorý sa ňou dosiahol alebo sa ňou môže zmeniť (Hirner, 1973, s. 12). Sociálna kontrola predstavuje i súhrnný termín na označenie všetkých mechanizmov, ktoré zabezpečujú **poriadok a stabilitu** spoločnosti a v našom prípade aj v rodine. Je to súbor prostriedkov, ktoré majú regulovať stav tak v stabilite, ako aj v jej premenách. Za mechanizmy sociálnej kontroly, ktoré platia aj v rodine považujeme²:

1. Systémy zákazov (tabu) a záväzných nariadení, predpisov
2. Verejnú mienku
3. Inštancie náboženstva, politiky a práva

Dodržiavanie každej konkrétnej normy v rodine i v spoločnosti pri bežných okolnostiach je rovnomerne rozložené. Znamená to, že extrémne prejavy správania (pozitívne i negatívne) sú výrazne menej frekventované ako normálne správanie. Jestvuje i tzv. *tolerančný limit*, meniaci sa v rôznych spoločenských situáciách, podľa ktorého rodina toleruje isté odchýlky od stanovených noriem správania (k manželskej nevere, ku konzumu alkoholu, a pod.) kolíše od absolútneho zákazu až k radikálnemu liberalizmu, čo nachádza svoj plný výraz i v oblasti interkulturálnej variability noriem vo vzťahu k rodinnému životu. Významné rozdiely zaznamenávame i v jednotlivých regiónoch Slovenska, o čom dostatočne svedčia etnografické výskumy a ktoré sme pre šírku problematiky nezahrnuli do nášho výskumu. V tejto súvislosti hovoríme o kultúrno-špecifickej relatívnosti noriem. Vo svete sú známe početné výskumy v tejto oblasti, medzi najznámejšími spomenieme COHENOVU prácu (1968), a komparatívnu štúdiu JÚLIE S. BROWNOVEJ (1952).

---

² Všetky ďalej uvádzané mechanizmy sociálnej kontroly by si zaslúžili osobitnú analýzu vo vzťahovom rámci rodiny, čo, vzhľadom na rozsah tejto štúdie ponechávame stranou.

Nedeliteľnou stránkou rodiny a rodinného života sú otázky sexuality. Osobitným prípadom sociálnej deviácie je **deviácia sexuálna**, ktorá nemusí vo všetkých svojich formách predstavovať chorobný, sociálnopatologický jav. Otázka či sú sexuálne deviácie nežiaduce je však rozhodne namieste. V súčasnosti sme svedkami zvyšovania intenzity sexuálneho života nielen v rodine, ale i mimo nej. Vzájomné erotické vzťahy sa však stávajú povrchnejšími, sprevádza ich rastúci počet striedaných partnerov (sexuálna partnerská promiskuita). Počet vystriedaných partnerov sa neraz stáva dokonca prestížnou otázkou. V tomto kontexte sa stretávame často i s manifestovanou sexuálnou deviáciou, kým o latentnej sa v dôsledku absencie empirických výskumov na území SR veľa nedozvedáme. Ľudská sexualita je jedným zo základných prejavov života a predstavuje súbor javov, spojených viac alebo menej s funkciou rozmnožovania. Podmienkou ľudského rozmnožovania je nadväzovanie kontaktov a interakcia s osobami opačného pohlavia. Ide o javy, ktoré majú svoju stránku biologickú, sociálno-kultúrnu (sociologickú a sociálnopsychologickú). Sexualita človeka je jav vysoko komplexný, do ktorého sa premietajú takmer všetky individuálne i sociálne skúsenosti človeka, úroveň jeho poznania, osobnostná štruktúra a kvalita jeho života. Patria však predovšetkým do rodiny.

Pojem anómia pochádza z gréckeho slova nomos (nomos = zákon, a = ne). Pôvodne sa používal v stredovekej teologickej literatúre a označoval nielen nezákonnosť, ale aj morálnu bezuzdnosť. V stredoveku (v 16. a 17. storočí) sa používal v Anglicku (anomy) v religióznom kontexte na označenie porušovania náboženských noriem. V sociológii začal používať termín anómie E. DURKHEIM, ktorému sa pripisuje i jeho autorstvo vo význame nedostatočnej sociálnej regulácie a sociálnej kontroly. Ústup náboženských noriem a hodnôt vedie podľa Durkheima nevyhnutne k poruchám a k zmenšeniu sociálneho poriadku. V dôsledku bezzákonnosti a bezprincípovosti prestávajú fungovať procesy sociálnej integrácie (Durkheim, 1987). Durkheim pôvodne vychádzal z priemyselnej deľby práce, ktorá vedie k posunom v racionalizácii a individualizácii sociálnych pravidiel

až k stavu bez platnosti všeobecných noriem. „Anómia je sociálny stav, v ktorom je oslabené kolektívne vedomie, ciele sociálneho konania sa stávajú nejasnými, lebo zlyhávajú v spoločnosti zakotvené morálne presvedčenia“ (Lamnek, 1994, s. 18).³ Vedomie prežívania krízy i striedajúcej sa prosperity a konjunktúry na konci 19. storočia sa stali zdrojom pochybovania o zvládnuteľnosti týchto procesov, ale aj pochybností o možnostiach trvalého sociálneho pokroku a pravdepodobne práve tieto inšpirovali Durkheima k jeho teórii anómie. Podľa toho by sme sa mohli nazdávať, že anomické konštelácie a s nimi spojené deviantné správanie sú integrálnou súčasťou modernej priemyselnej spoločnosti, v ktorej sa deviantné správanie paradoxne stáva „normálnym“. Podľa Durkheima vznikajú anomické tendencie vždy súčasne ako dôsledok náhlych ekonomických zlomov a posunov, a to aj pozitívnych (napr. pri náhlej konjunktúre) aj negatívnych (krízach, prepadoch na burze s následnou inflačnou krivkou, explóziou chudoby a pod.). Obe, recesia i „prehriata“ konjunktúra, môžu vyvolať kultúrne a politické krízy v prispôbovaní sa členov spoločnosti, ba celých spoločenských skupín. Je celkom prirodzené, že tento vývoj nemôže obísť ani rodinu. Východiskom z takejto krízy a spôsobom jej zvládania sa stáva deviantné správanie, (napr. „dvojtvárnosť“ rodiny – odlišné správanie členov rodiny na verejnosti a odlišné v rodine, odlišné hodnotové orientácie v prostredí rodiny a odlišné na verejnosti, v práci, zamestnaní a pod.). Príznačné sú i kriminalita a násilie, ale aj samodeštrukčné depresie, ktoré môžu viesť neraz až k samovraždám. V tomto smere spočíva Durkheimove prvenstvo a doslova priekopnícka a pionierska práca pri objasňovaní deviácie prostredníctvom anómie.

Kým **sociálna kontrola** má za úlohu porovnávať reálne správanie jednotlivca alebo skupiny s normami a hodnotami spoločnosti a zisťovať odchýlky (deviáciu) od štandardov spoločenského spolužitia, **sociálna regulácia** predstavuje skôr prostriedky, ktoré používa spoločnosť na to, aby

---

³ Uvádza Lamnek, 1994, s. 18.

zabezpečila plnenie spoločenských cieľov, noriem a hodnôt. Regulatívne inštitúcie majú zabezpečiť, aby sa individuálne záujmy príliš neodchyľovali od záujmov celku (rodiny, skupiny, spoločnosti). Všeobecná tolerancia k osobným záujmom a ich jednostranné uprednostňovanie pred záujmami celku je výrazom tzv. **sociálnej korózie**, ktorá môže dokonca vyústiť do rozkladu celého normatívneho systému spoločnosti nazývaného anómiou. Otázkou je neraz tvrdenie, že sociálna regulácia dokáže zmierniť alebo zabrániť aj „antropologickej konštante“ násilia v každom v nás. Naopak, nefungujúca sociálna kontrola, dokonca v štádiu sociálnej korózie, máva fatálne následky. Otázkou zostáva aplikovateľnosť teórie sociálnej korózie v podmienkach života rodiny.

Osobitný problém v teórii anómie v rodine musíme pripisovať kategórii dôvery. **Dôvera ako sociologická kategória predstavuje spoliehanie sa na istú vlastnosť alebo atribút osoby alebo pravdivosť tvrdenia.** Vždy zahŕňa prvok rizika. Je to dvojstranný vzťah – aktívny subjekt, ktorý dôveruje a objekt dôvery, ktorý sa vyznačuje istými vlastnosťami a schopnosťami. Dôvera je dnes považovaná za jednu z kľúčových faktorov „neskoromodernej“ spoločnosti, za „sociálny tmel“ spoločnosti, vrátane dôvery v expertné systémy, na ktoré sme odkázaní (u Luhmana a Giddensa). Vystupuje ako viera v spoľahlivosť osoby, alebo systému. V prípade rodiny je osobitne aktuálna kategória **dôverčivosti**, ako viera v poctivosť alebo lásku druhého, v spoločnosti ako sociologickej kategórii predstavuje dôverčivosť v presnosť abstraktných princípov a technických znalostí. Podľa GIDDENSA dochádza dnes k presunu dôvery k dôverčivosti.

Podľa PUTNAMA **dôvera a sociálny kapitál predstavujú základ občianskej rovnováhy a efektívnosti demokracie.** Osobitne ako druh sociálneho kapitálu vystupuje dôvera ako zväzujúci (bonding) sociálny kapitál, predstavujúci silné putá medzi ľuďmi, rodinou, priateľmi, či členmi etnickej komunity.

Teória Lea Srolea

Sociológia ako teoreticko-empirická veda má záujem na meraní anómie. MERTON sa pokúsil o exaktné meranie anómie (škála piatich základných typov adaptácie na anomickú situáciu) a L. SROLE sa usiloval o väčšiu exaktnosť na príklade mapovania stavu rôznych etnických skupín (Srole, 1956).

Leo Srole odštartoval štúdium anómie na empirickej úrovni, konkrétne položil základy pre vytvorenie štandardizovaných nástrojov identifikácie a merania anomických pocitov. Prvýkrát sa o to pokúsil v *American Sociological Review* (1956) v článku *Social integration and certain corollaries: an exploratory study*. V spolupráci s inými autormi svoju teóriu rozvinul v práci s názvom *Mental Health in the Metropolis: The Midtown Manhattan Study* (1962, 1975, 1978).

Srole vychádzal z Durkheimovho chápania anómie vo význame „zlyhania tých morálnych noriem, ktoré limitujú túžby a ašpirácie.“ Ako ekvivalenty k anómii použil pojmy „sociálna dezintegrácia“ a „interpersonálna alienácia“. Anómia v jeho ponímaní poukazovala na sociálno-psychologický stav ľudského vnímania vzdialenosti seba od iných.

Anómia v našom poňatí má menej spoločného s porušovaním zákonnosti a nedodržiavaním zákonov, ako s pravidlami a sociálnymi normami, teda v zásade s hodnotovým systémom príslušnej kultúry, spoločnosti alebo society, ktorými by sa jednotlivci i sociálne skupiny mali a vedeli orientovať. Helga MARTENS (1996) uvádza, že anómiu ako krízu moderny možno sociokultúrne zdôvodniť. Súvisí s nadmernou až presilou zodpovednosti, ktorá je zvaľovaná na individuum, ktorý je ňou preťažený. Dôležité sociálne sily kohézie sa tak strácajú, vyrábajú popri tom víťazov a porazených, čo sa spája s ďalšou atomizáciou spoločnosti. Popri doposiaľ netušených hospodárskych možnostiach a druhoch slobody vzniká však i nebyvalé zneistenie a osamelosť na individuálnej úrovni i v rodine. Ambivalentnosť tejto situácie prináša mnohým súčasníkom zväčša

pocity nevypočítateľnosti, nepredvídateľnosti, pocity ktoré by sme mohli charakterizovať ako „byť vydaný napospas“ a pocity neustálej stiesnenosti.

V súčasnom období je problematika anómie neustále konfrontovaná s takmer všeobecným cieľom spoločenského úspechu, ktorý býva najčastejšie vyjadrený ako materiálne bohatstvo alebo aspoň monetárny úspech. Jeho dosiahnutie sa stáva veľmi často centrálnou hodnotou alebo veľmi vysokou hodnotou v hierarchii hodnôt. Na druhej strane však spoločnosť nevytvára dostatočné hodnotové a normatívne predstavy ako tento cieľ dosahovať. Častým prípadom je intenzívny spoločenský tlak na dosahovanie úspechu a menej intenzívny tlak na legálne, prípadne etické spôsoby jeho dosahovania. Výsledkom je jav, keď sa značný počet ľudí, ktorí reálne nemôžu dosiahnuť bohatstvo a monetárny úspech, uchýľuje k sankcionovaným, nelegálnym a často kriminálnym spôsobom ich dosahovania. Sociálna kontrola v tomto prípade zlyháva, koroduje, ako sme sa už o tom zmienili, a ostatné spoločenské i individuálne aktivity, ako politika, vzdelávanie, rodinný život získavajú výlučne inštrumentálny charakter, t.j. začínajú slúžiť iba na dosahovanie spomínaného druhu úspechu. Ak by tomuto cieľu prestávali slúžiť, stávajú sa z hľadiska dosahovania cieľa nefunkčnými. V tejto súvislosti uvádza výstižne SCHNEIDER (1997, s. 306 – 318), že dochádza k víťazstvu ekonomiky v spoločenskom systéme a všeobecnému podceňovaniu neekonomických rolí a inštitúcií, ktoré sa neprispôsobujú ekonomickému režimu.

Podľa ONDREJKOVIČA (2002) sa individualizácia často vníma zo svojej negatívnej stránky, ekonomické tendencie zospoločenšenia, ktoré sa vysvetľujú v súvislosti s globalizáciou, sú pokladané za „bezduché“. Postmodernisti upozorňujú v tejto súvislosti na degeneráciu ľudskosti, na zničujúcu konkurenciu, ktorej neodolajú žiadne hodnoty, na rozpad inštitúcií, ktoré doposiaľ chránili spoločnosť, na únik do nihilizmu. Iba mládež predstavuje potenciálne východisko z tejto studenej a obchodnícky

orientovanej strojovej spoločnosti, ak nastúpi cestu hľadania „nového človeka“ ako hľadania samého seba.⁴

Možno sa oprávnene nazdávať, že je to práve rodina, v ktorej sa najvýznamnejšie premietajú tak vzťahy medzi mužmi a ženami, ako i otázky reprodukcie. Otázky anómie sa preto stávajú osobitne aktuálnymi práve v rodine, výskumom ktorej je možné dokázať, že nemáme do činenia iba s dekoratívnou cenou tohto pojmu a nie s jeho kognitívnou schopnosťou, ako o tom píše Philippe BESNARD (2004, s. 13). Preukázať kognitívnu schopnosť pojmu anómia však neznamená iba príspevok k rozvoju poznania, ale i východisko praktického dosahu pre všetky oblasti nášho života, lebo ako nespochybniteľne uvádza FUKUYAMA:

**Veľký rozvrat sa dotkol takmer každého občana rozvinutého sveta
a vyvolal rozsiahle zmeny vo všetkých oblastiach života.**

Na záver našich teoretických úvah možno iba zopakovať stanovisko, že sa opäť stávajú aktuálnymi tie prvky klasickej teórie anómie, ktoré výstižne charakterizujú súčasnú spoločnosť a ktoré sa nachádzajú podľa FUKUYAMU (2006) v procese „veľkého rozvratu“. V čase globalizácie, „turbokapitalizmu“, neustále stúpajúceho životného tempa, frustrácie z citovej chladnosti pracoviska, a pluralizmu hodnôt, sprevádzaných najrôznejšími formami pocitov preťaženia, čoraz častejšie prahne jednotlivec po bezpečnosti, istote, úcte a zdvorilosti, ako i po emocionálnej blízkosti, čoho sa mu neraz nedostáva ani v rodine. V tejto situácii sa **koncept sociálnej anómie stáva analytickým nástrojom sociológie súčasného života**. Zostáva nám preskúmať, či anómia netvorí latentný dlhodobý, ba možno i trvalý stav našej spoločnosti. Ostatný vývoj svetovej

---

^{4/} Pozri o tom Niemeyer, C., Schröder, W., Böhnisch, L. (1992, 1997).

ekonomiky, nazývanej podľa sociológa Sigharda NECKELA (2008)⁵ „ekonomikou príležitostí“, svedčí o tom, že:

1. Pre spoločenský vzostup nie je podstatný výkon, ale to, kým človek je
2. Kým človek je, je dané spoločenským úspechom a nie tým, ako ho človek dosiahol
3. Bohatstvo je síce často kritizované, ale ešte častejšie obdivované
4. Prostredníctvom práce nie je možné zbohatnúť, iba zásluhou „príležitostí“ („byť v správnu dobu na správnom mieste“)
5. Potomkom tých, ktorým sa podarilo takto zbohatnúť, mnohí závidia a iba snívajú o tom, že sa aj im naskytne príležitosť, čoho príkladom sú casting-shows, najrôznejšie súťaže a lotérie, sú to však iba „plebejské varianty“ vývoja, na špičke ktorého stojí nová aristokracia peňazí⁶.

K riešeniu empirickej aspektov anómie v súčasnej slovenskej rodine

Anómiu v rodine považujeme za deficit najrôznejších systémových regulácií (nielen kvantitatívneho ale aj kvalitatívneho charakteru) a následky tohto deficitu, ktorý možno pripísať alebo sociálnemu systému, alebo osobe (jednotlivcovi). V tomto zmysle sme sa vzdali častého explicitného rozlišovania anómie podľa atribútov sociálna verzus psychická anómia. Uvedomujme si však aj možnosť chápania psychickej anómie v rodine ako možného dôsledku sociálnej anómie.

Celkom vedome sme sa vzdali empirického skúmania závislostí medzi beznormovosťou, individuálnou dezorientáciou, príp. zneistením (prekarizácia) a násilnou vzburou (Insurgency), ktorých existenciu predpokladáme.

---

⁵ Sighard NECKEL, (nar. 1956) je významný nemecký sociológ a vysokoškolský profesor všeobecnej sociológie, ktorý sa zaoberá analýzou súčasnej spoločnosti. Pôsobí na Viedenskej univerzite a ako vedúci [Inštitútu sociálneho výskumu](#) vo Frankfurte nad Mohanom.

⁶ Podrobnejšie pozri o tom Sie leben unsere Träume, rozhovor so sociológom Sighradom Neckelom (2008, s. 179)

Sprievodným javom zmeny, príp. straty funkcie sociálnej kontroly v rodine, t.j. k znakom anómie rodiny patria:

- Narastajúce násilie v rodine, ktorému sme sa osobitne venovali v monografii Ondrejkoovič, P. a kol. Sociálna patológia (Bratislava: Veda 2009)
- Syndrómy zanedbávaného a týraného dieťaťa ^{7/},
- Otázky samovražednosti, ktorým riešitelia venovali pozornosť prostredníctvom osobitnej empirickej sondy
- Ako i ďalšie komplementárne javy, známe z početných empirických výskumov (zmeny v štruktúre rol v rodine, zmeny sociálneho statusu muža a ženy, niekedy až schizoidné postavenie ženy - matky, rozhodujúcej sa medzi profesionálnou kariérou a rolou matky, preťaženosť členov rodiny, predovšetkým žien a pravdepodobne narastajúca nechuť privádzať na svet deti

Respondentov výskumu tvorilo 496 respondentov k otázkam anómie, a 457 respondentov k otázkam samovražednosti. Respondenti sa vyjadrovali k modifikovaným otázkam inšpirovaným výskumami v SRN v rokoch 1997 až 1993, ako i anomickou škálou Lea Srola (1956). Empirickému zisťovaniu predchádzalo niekoľko pilotáží, ktoré sa stali podkladom pre konečnú formuláciu otázok dotazníka. Anómiu v rodine sme konštruovali ako mnohodimenzionálny jav. Samotné dimenzie chápeme v našom výskume ako základnú vlastnosť skúmaného javu (anómie), umožňujúcu popis udalosti v priestore súčasnej spoločnosti (priestoročase), teda i spôsob určovania jej rozsahu (veľkosti), predovšetkým ako súčasť kvantitatívneho hodnotenia anómie ako zložitého sociálneho javu. Z anómie ako mnohodimenzionálneho javu sme sledovali prostredníctvom ukazovateľov tri dimenzie:

---

^{7/} Otázkami CAN z hľadiska sociálnej patológie sa zaoberá VLČKOVÁ, M. v diele ONDREJKOVIČ, P. a kol.: Sociálna patológia, Bratislava: Veda, vyd. SAV, 2001, ako i ŠRAMOVÁ, B. v prepracovanom vydaní Sociálnej patológie (2009)

1. Dimenzie najosobnejších sfér anómie
2. Dimenzie ľahostajnosti v rodine
3. Dimenzie „bezmocnosti“ (powerlessness), „bezvýznamnosti“ (meaninglessness), „beznormovosti“ (normlessness), „sociálnej izolácie“ (social isolation) a „samorozloženia“ (selfestrangement) a modifikovanej škály Lea Srola

1. Dimenzie najosobnejších sfér anómie

Pozostával z hodnotenia výrokov

1. Svet sa stal dnes tak komplikovaným, že sa už v ňom spravidla človek nevyzná
2. Keď to dnes niekam chcem dotiahnuť, som obyčajne nútený/á robiť veci, resp. sa správať tak, ako to nie je správne
3. Často sa cítim osamelý/á
4. Práca ma často vlastne nebaví, ale musím ju vykonávať, aby som získal/a veci, ktoré chcem a potrebujem
5. Na väčšine našich dnešných ťažkostí nemôžem ako jednotlivec veľa zmeniť.

K otázkam samovražednosti

Vzhľadom na dimenzie najosobnejších sfér anómie v rodine sme sa nemohli vyhnúť problematike samovražednosti, ktorá je neraz následkom narastajúcich prvkov anómie, na čo upozorňoval ako prvý Durkheim (1973). Samovrážd medzi mladými v SR pribúda, hlavne pre rodinné problémy. Jednou z troch najčastejších príčin úmrtia mladých ľudí v krajinách Európskej únie je samovražda. V našom výskume 18,5 % respondentov sa už ocitlo v situácii, kedy sa pohrávali s myšlienkou na samovraždu a 3,1% respondentov sa touto myšlienkou zaoberá častejšie, čo svedčí o veľkom percente (21,6%) tých, ktorí sa v dôsledku situácie ocitávajú vo väčšej alebo menšej miere medzi potenciálnymi samovrahnami.

2. Dimenzie ľahostajnosti v rodine

Otázky vzťahov v rodine sú neraz podmienené (vzájomným) záujmom, ako opakom ľahostajnosti človeka k človeku. Práve absenciu vrúcnosti, záujmov (záležitia na osudoch členov rodiny) sme sa pokúsili zaznamenať prostredníctvom 5-stupňovej škály, v ktorej mali respondenti vyjadriť svoje pocity ľahostajnosti voči vlastným potrebám zo strany členov rodiny. Značne zjednodušene sme nazvali zaznamenávanie týchto pocitov *dimenziou ľahostajnosti*.

3. Dimenzie anomických postojov „bezmocnosti“, bezvýznamnosti“, „beznormovosti“, „sociálnej izolácie“, „samorozloženia“ a modifikovanej škály Lea Srola.

Treťou dimenziou anómie v rodine sme sa zaoberali ako klasifikáciou anomických postojov a s anómiou ako druhom postojov k spoločnosti. Z nameraných početností vyplýva jednoznačne negatívne *Vnímanie nestáleho a nepredvídateľného sociálneho poriadku* a výrok „*Na väčšine dnešných ťažkostí nemôžem ako jednotlivec veľa zmeniť*“ ako i *Časté starosti a obavy o členov rodiny i celej rodiny*.

Záver

Pri odpovedi na otázku či je rodina (na Slovensku) anomická, tak ako sa pýtali RABUŠIC a MAREŠ (1996 v ČR) a SCHENK 2004, 2010 v SR) či je spoločnosť anomická musíme byť v našich záveroch opatrnejší. Anómia v rodine ako deficit najrôznejších systémových regulácií (nielen kvantitatívneho ale aj kvalitatívneho charakteru), ktorý možno pripísať alebo sociálnemu systému, alebo osobe (jednotlivcovi) si vyžiada ešte dôkladnejšie skúmanie a oveľa široko spektrálnejší výskum, než na aký jestvujú súčasné empirické výskumy. I keď existenciu prejavov anómie v rodine môžeme považovať jednoznačne za preukázanú, z troch dimenzií anómie, ktoré sme vo výskume sledovali, za jednoznačne anomickú možno považovať iba *dimenziu najosobnejších sfér*.

VÝZNAM SPRÁVNEHO VIDENIA, NAZERANIA A SLOBODY V RODINE

Ján ŠUVADA, Mária BIELOVÁ, Daniela GIERTLIOVÁ

Veľmi častým argumentom v súčasnosti na vysvetlenie prečo sa niečo darí a prečo nie je prepojenie na peňažný kapitál a súčasnú finančnú krízu. Neobchádza to ani sociálnu patológiu v rodine. Pokúsime sa ukázať, čo nemusí súvisieť s mocou financií, a pritom je to existenciu rodiny určujúca hodnota. Vo funkčnej rodine nachádza jej člen veľké množstvo podnetov pre plnohodnotný život a potenciál existovať vo svete ľudí. Deje sa to získaním Poznania, prežívaním Lásky a hľadaním Pravdy. V pestrosti vzťahov a ľudských štruktúr má rodina výsadu jedinečného prvenstva nie na základe matematickej demokracie, ale zo sily prirodzeného zákona v srdci každého človeka, lebo neprenosným spôsobom a kvalitou dáva život ľudskej bytosti, humanizuje ľudskú bytosť a spoločnosť a divinizuje ľudskú bytosť a spoločnosť.

Kde sa človek naučí objaviť moc, získať si ju v tých hraniciach, na ktoré má osobnostnú výbavu? Kde sa naučí, ako s ňou zaobchádzať? Kde sa naučí sociálnej kultúre ako zmeniť spôsob komunikácie, zaobchádzania s dostatkom, nedostatkom a s prebytkom? Kde sme sa naučili zmeniť i smer cesty, *aby sme nevyrušili hru s guľčkami niekoľkým zašpineným deťom z ulice?*,⁸ a dali do pohybu sily ľudskej láskavosti? Tam, kde sme sa a kde nás učili stávať sa osobou. Predovšetkým v rodine.

Proces tvorby sa deje prostredníctvom schopnosti poznávať, myslieť, komunikovať a kooperovať. Práve tieto schopnosti môžu tvoriť priestor pre rozvoj teórie a metód v sociálnej práci s rodinou.

Uviedli sme niekoľko kategórií, ktoré môžu byť pre rodinu prameňom sily alebo zlyhania. To závisí od toho, aký zdroj svetla umožňuje členom rodiny

---

⁸ Por. SCHÉDA, M.: *Sára Salkaházi apoštolka sociálnej lásky*. Spoločnosť sociálnych sestier. Košice 2001.

s. 33.

videnie a nazeranie a z toho plynúcej energie konať. Dávame do pozornosti príklad z Evanjelia. Ježiš uzdravuje slepého, ktorý nebol vinný za svoju slepotu a neboli vinní ani jeho rodičia. A predsa jeho slepota mala význam. V jeho príbehu sa originálnym spôsobom napĺňa definícia zdravia podľa kresťanskej antropológie.

Dej sa odvíjal takto:

Ježiš napľul na zem, urobil zo sliny blato, ním mu potrel oči a povedal mu: „Choď, umy sa v rybníku Siloe.“ On šiel, umyl sa a vrátil sa vídiaci. Tí, čo ho predtým vídali žobrať, hovorili: „Nie je to ten, čo tu sedával a žobral?“ Pýtali sa ho: „Ako to, že sa ti otvorili oči?“ On odpovedal: „Človek, ktorý sa volá Ježiš, urobil blato, potrel mi oči a povedal mi: »Choď k Siloe a umy sa!« Šiel som, umyl som sa a - vidím.“ V otázkach pokračovali: „Kde je ten človek?“ Odpovedal: „Neviem.“ Zaviedli ho k farizejom. Bola práve sobota a Ježiš uzdravil nevidiaceho prácou, ktorá sa v sobotu nemala konať. „Ten človek nie je od Boha, lebo nezachováva sobotu.“ Iní vraveli: „Ako môže hriešny človek robiť takéto znamenia?“ Niektorí Židia neverili, že bol slepý, preto si zavolali jeho rodičov. „Je to váš syn? Ako to, že teraz vidí?“ Rodičia odpovedali: „Vieme, že je to náš syn a že sa narodil slepý, ale nevieme, prečo teraz vidí a nevieme, kto mu otvoril oči. Jeho sa spýtajte. Má svoje roky, nech hovorí sám za seba.“ Rodičia tak hovorili zo strachu pred Židmi. Znovu vyšetrovali uzdraveného: „Jedno viem: Bol som slepý a teraz vidím.“ ... Prečo sa ma stále vypytujete? Chcete byť jeho učeníkmi? ... „Celý si sa v hriechoch narodil a nás poučáš?!“ A vyhнали ho.⁹

Pravé zdravie tela, ducha a duše nepotiera obdobie choroby. Priznáva, že bola. Aj uzdravený priznal: „Ja som to!“ Stál pri celej svojej osobnosti, ktorú tvorila tmavá minulosť, uzdravená prítomnosť, klaňajúca sa budúcnosť: tu na zemi formou bohopocty ako liturgie - modlitby a cirkevnej bohoslužby v spoločenstve, - každodennej práce, - oddychu a rekreácie a klaňajúca sa, adorujúca budúcnosť večnosti tvárou v tvár Spasiteľovi.

---

⁹ JÁN: 9, 1-38

To bol postoj uzdraveného.

Rodičia uzdraveného zaujali iní postoj. Nevieme, ako pevne stáli pri svojom synovi v čase choroby, no v čase uzdravenia sa zriekli jeho správania, lebo to znamenalo pre nich riziko. Kultúra hodnotového relativizmu je taká. Schopnosť vidieť a nazerať môže rozdeliť pokrvné a priateľské putá. Vzniká konflikt, ktorý vedie svoju vonkajšiu líniu krajinou cti, majetku, vonkajšej slobody, nezriedka aj siahnutím na život. Kým žobral, všetko bolo v poriadku. Mal svoju bezmocnosť a jeho rodičia a susedia moc zdravia. To im vyhovovalo. Apoštol Pavol vymenúva ovocie svetla: доброта, spravodlivosť, pravda, múdre využívanie času ...¹⁰

---

¹⁰ LIST EFEZANOM: 5, 8-16.

KRÍZA RODINY - DETI AKO PREKÁŽKA PRI REALIZÁCII RODIČOV (?)

Anna VEREŠOVÁ

Európa pomaly vymiera, európska rodina je v kríze. Okrem dvoch krajín únie, Francúzska a Írska, všetky ostatné krajiny dosahujú hodnotu úhrnnej plodnosti nižšiu ako 2. Za hraničnú hodnotu potrebnú k zachovaniu populácie sa pritom považuje hodnota 2,1 potomka na jednu ženu. Slovensko patrí s hodnotou 1,4 medzi krajiny s najnižšou úhrnnou plodnosťou v Európskej únii. Európa „osamotieva“. Z troch ľudí v únii dvaja nemajú deti. Zo štyroch ľudí žije jeden osamote. Viacerí z dnešných mladých ľudí nepoznajú hodnotu súrodectva, bratstva. Prečo národy prestali mať deti a zdá sa, že je viac tých, ktorým je to úplne ľahostajné?

Prečo ženy a muži nechcú mať deti?

Toto potvrdzuje aj ekonomický analytik Kohout: „V druhej polovici 20. storočia ľudia zistili, že veľa detí na podporu v starom veku ani nepotrebujú, pretože dostanú od štátu penziu. Navyše, dnes deti od nich žobronia peniaze aj z tej penzie. Ľudia sa preto pýtajú, načo im deti sú, či nie je lepšie len tak si užívať“ (Hanus, 2005). A nielen užívať, ale využiť tak možnosť našetriť si na slušný dôchodok, platiť si životné poistenie, pripoistenie, realizovať sa v práci, našetriť si na svoje záľuby a dovolenky ... Súčasné možnosti uplatnenia jedinca sú naozaj nevídané. Toto všetko je pri starostlivosti o deti však väčšinou nemožné. „A tak rastie počet ľudí, ktorí sa dovŕtúpili, že si život stihnú odpracovať a našetriť si na slušný dôchodok za podmienky, že nebudú mať deti“ (Keller, 2006, s. 34). Z vyššie uvedeného je podľa profesora sociológie Kellera záver jasný: ten, kto si má svoj život odpracovať, nemôže sa nechať deťmi zdržovať. „Pokým však túto stratégiu, ktorá prináša jednotlivcovi materiálny prospech, zvolí väčší počet ekonomicky zmýšľajúcich ľudí, dôchodkový systém sa zrúti ešte za nášho života“ (Keller, 2006, s. 34).

Ďalším názorom v hľadaní príčin vymierania Európy je objavenie a rozšírenie vysokoúčinnnej hormonálnej antikoncepcie, ktoré spustilo sexuálnu revolúciu v 60 – tých rokoch 20. storočia. Myslí si to aj Buchanan: „Rodičia, ktorí prežili hospodársku krízu a vojnu, sa rozhodli, že ich deti sa nebudú mať tak mizerne ako sa mali oni. Preto bola generácia *baby boom* vychovávaná inak, ... mala blahobyť, bezpečie, slobodu a mala rovnakú opatrovatel'ku – televíziu, opatrovatel'ku zábavnejšiu ako rodičov. ... Revolúcia zachvátila univerzitné campy, v ktorých boli milióny mladých žien oslobodených od rodičov, učiteľov a kazateľov. ... Staré sankcie proti promiskuite sa zrútili. O sankcie prírody – nechcené tehotenstvo a strach z pohlavnej choroby – sa postarala tabletky, dostupnosť interrupcie a nové zázračné lieky (Buchanan, 2004, s.57). V západných európskych krajinách tento životný štýl priniesol zmenu životných hodnôt a morálnych noriem. Do popredia sa dostal individualizmus, emancipácia a sebarealizácia. To všetko sa podieľalo na poklese plodnosti v týchto krajinách. V krajinách východnej Európy pozorujeme tieto trendy po roku 1990.

Viacerí hľadajú príčinu neochoty žien rodiť deti v emancipácii a tvrdia, že demografická kríza je „trpkým ovocím“ emancipácie. Niet pochyb o tom, že ženské hnutia priniesli ženám v spoločnosti výrazné pozitívne zmeny. Rovnosť pred zákonom, všeobecné a volebné právo, vzdelávanie žien na všetkých úrovniach škôl – to sú nepopierateľné fakty, ktoré začali eliminovať diskrimináciu žien. Nesmieme si však zatvárať oči ani pred negatívami oslobodzovania žien. K emancipácii a feminizmu sa vyjadruje akademická maliarka Eva Trizuljaková takto: „Pokiaľ ide o feminizmus, mohutnejú tendencie vylúčiť z boja srdce ženy - jej emocionálne bohatstvo, zamerané na zázrak naplneného materstva a degradovať altruizmus, ktorý je bližší k metafyzike ako k racionalite pokrokových ideológií. Preto sú emancipačné hnutia poznačené nielen odvratom od tradície, ale aj nedostatkom úcty k človeku a negáciou duchovných hodnôt“(Trizuljaková, 2001). Trizuljaková, ktorá je zároveň matkou ôsmich detí, zažila aj *socialistické oslobodzovacie*

ženské hnutie, ktoré ženu ešte viac zotročilo, pošpinilo a vydalo napospas tvrdej práci. Vo svojom diele *Znamenie ženy* ide ešte ďalej, keď tvrdí, že aktuálne ženské hnutia ostali stáť tam, kde skončil komunizmus; programovo obchádzajú záujem rodiny; neberú do úvahy potreby matky a otázku výchovy detí, ktorá je v demokracii čoraz dôležitejšia.

Predsa však, mýlili by sme sa, keby sme za demografickou krízou videli emancipáciu žien. Nehovoriac o tom, že je to cynický pohľad, keď si uvedomíme podradné postavenie žien počas celej histórie ľudstva. Materstvo ženy prešlo v dejinách od idealistického vyzdvihovania až k dramatickému podceňovaniu. Jedno i druhé je extrém. Zdá sa, že dlhá doba znevažovania a ponižovania postavenia ženy a jej materstva, prináša svoje ovocie. „Stalo sa čosi závažné: spoločnosť prestala byť naklonená materskému povolaniu a sama žena utrpela na vážnosti a dôveryhodnosti. Následkom toho musí stále stupňovať zápas o svoje postavenie. Napokon ostáva stáť pred rozhodovaním, čo si vybrať: šťastie rodiny alebo vlastnú kariéru? Zladiť oboje k spokojnosti všetkých, to sa zdá byť nadľudskou prácou“ (Trizuljaková, 2001).

A sme pri ďalšej mozgnej príčine, o ktorej hovoria mnohí muži a ženy, a to, že spoločnosť nevytvára dostatočné podmienky pre rodičov s malými deťmi, ktorí chcú pracovať. Pritom zo strany štátu i Európskej únie existuje množstvo nástrojov na pomoc osobám s rodinnými povinnosťami. Sú to flexibilné formy práce, rodičovská dovolenka do 3 rokov veku dieťaťa, sieť predškolských a školských zariadení, rozličné druhy príspevkov a dávok, ... Napriek vymenovaným formám pomoci, ktoré poskytuje Česká republika, drvivá väčšina ľudí si myslí, že naša spoločnosť nevytvára vhodné podmienky pre matky s malými deťmi, ktoré chcú pracovať. Naša krajina je pritom, v porovnaní so svetom, výnimočná v tom, že umožňuje až trojročnú rodičovskú dovolenku, čo nám mnohí ticho závidia. Totálna mobilizácia ženskej pracovnej sily je však ekonomicky problematická. To sa ukázalo už v bývalej socialistickej spoločnosti – ženy často absentovali v práci pre

choroby malých detí a tiež, náklady na dieťa v jasliach, či v škôlke sa pre spoločnosť ukázali ako veľmi vysoké. Potvrďuje to sociológ Ivo Možný: „Pretože však už aj mzdy mužov boli znížené natoľko, že základnú životnú úroveň udržala iba rodina, kde boli zamestnaní obidvaja, muž i žena, nebolo ani ekonomicky možné ženy z úradov a škôl, z priemyslu a poľnohospodárstva prosto znovu demobilizovať“ (Možný, 1999, s.155).

Ženy v celej Európe bez ohľadu na doterajšie spoločenské zriadenie v ich krajinách čoskoro pochopili, že zladit' zamestnanie so starostlivosťou detí je veľmi náročné. Preto sa ukázalo výhodné deti nemať, alebo mať ich menej. Aj preto detí začalo ubúdať a Európa začala vymierať.

Sú teda deti prekážkou pri realizácii rodičov ?

Vskutku - deti sú prekážkou rodičov pri ich seberealizácii, na trhu práce i pri ich kariérom postupe, najmä u žien. Deti naozaj neprinášajú pohodlie, ani blahobyt. Kto však hľadá pohodlie a jednoduchý život toho nepresvedčí žiadna štátna prarodinná politika, žiadne zvýšenie rodičovského príspevku a detských prídavkov, ani ústretoví zamestnávateľa. Ani kresťania nebudú plodiť deti za účelom zlepšovania demografických štatistík ako si to možno podaktorí myslia. Prijatie detí do života je o vyznaní a žití hodnôt, je to naozaj o skutkoch a nie o slovách. Je to o obetovaní. O sebaobetovaní, osobitne pri ženách, čo potvrdil i pápež Ján Pavol II.: „Hoci rodičovstvo pochádza od obidvoch, predsa sa v žene uskutočňuje oveľa konkrétnejšie, najmä pred príchodom dieťaťa na svet. Žena totiž priamo "platí" za spoločné rodičovstvo, ktoré sa doslovne živí silami jej tela i ducha. Preto si muž má byť vedomý, že v tomto spoločnom rodičovskom úkone berie na seba **mimoriadny záväzok voči žene.**“ (Ján Pavol II., 1991, s.54).

A v neposlednom rade prijatie detí do svojich životov je aj o nádeji. Deti síce môžu rodičom prekaziť ich vlastné predstavy o seberealizácii, ale rodičia zažívajú s deťmi také chvíle radosti o akých ani nesnívali. Jednoducho, kvôli rodine sa treba obetovať. Muži a ženy to dokážu, ale potrebujú podporu, podporu rodiny a manželstva od spoločnosti. Totiž každé

zdravé manželstvo je schopné meniť rodinnú štruktúru, vzťahy, role, pravidlá. Zdravé manželstvo sa dokáže vysporiadať pružne a kreatívne s novými (i s náročnými) situáciami.

Záver

S ohľadom na dôležitosť problému táto téma vyžaduje oveľa širší záber. Zdá sa, že odpoveď treba hľadať v prieskumoch medzi ženami, ktoré sú za starostlivosť o deti priamo penalizované (nižšie mzdy, nižší dôchodok, ..). To je však zjednodušený pohľad. Je to otázka pre mužov i ženy, taktiež pre kompetentných vo všetkých európskych národoch a na všetkých spoločenských úrovniach.

2 SOCIÁLNA POLITIKA, MEDZINÁRODNÉ SÚVISLOSTI

VALORIZÁCIA SOCIÁLNEJ ROLY RODINY

Milan FULA

Sociálne vedy opisujú bezbrehý individualizmus západnej spoločnosti, stratu sociálnej kohézie, pokles spolupráce, sociálnej solidarity a občianskej spoluúčasti, rast deviácií, strachu a neistoty občanov a sociálna práca bojuje s fenoménmi chudoby, násilia a zneužívania. Tieto nežiadúce a sociálno-patologické javy sa priamo alebo nepriamo dotýkajú rodiny. „Problémové rodiny vychovávajú problémových členov a tým prispievajú k znehodnocovaniu ich ľudskej podstaty, ktorá potom inklinuje k zločinu, duševným poruchám, alkoholizmu, drogovej závislosti, chudobe, terorizmu a k mnohým ďalším sociálnym problémom“ (Levická, 2004, s. 145). O sociálnej patológii rodiny možno hovoriť vtedy, ak sa deviantné alebo nekonformné správanie dlhodobo vzťahuje na všetkých členov rodiny, ktorá prestáva plniť svoje základné funkcie. Môže ísť o poruchy biologicko-reprodukčnej, ekonomicko-zabezpečovacej, emocionálnej alebo socializačno-výchovnej funkcie rodiny.

V prevencii, eliminácii a zmiernení negatívnych dôsledkov sociálno-patologických javov patrí významné miesto systematickej sociálnej práci s rodinou. Zvyčajne sa odvoláva na diagnózu rodiny, ktorá kategorizuje rodiny na optimálne, adekvátne, priemerné a dysfunkčné (Beavers, 1982) alebo afunčné, dysfunkčné, problémové a normálne (Dunovský, 1986). Dnes prežíva koncept klinickej rodiny a preferuje sa viacdimenziálny model pred kategorizáciou rodín, ktorá mohla vyústiť v osudové označenie rodiny a jej stigmatizáciu (Matoušek, 2010, s.43).

K významnej epistemologickej a operatívnej zmene dochádza aj v chápaní prevencie. Od cieľa anticipovať a predchádzať vzniku patológií a porúch sa prechádza k cieľu rozvíjať blahobyť a kvalitu života v každom jeho rozmere, rozvíjajúc lepšie životné podmienky. Nejde už len o predchádzanie, ale hlavne o rozvoj, o kladenie dôrazu za zdroje jednotlivca, skupiny, rodiny, komunity s cieľom zlepšiť kvalitu života. S tým súvisí aj nutnosť prejsť od jednostranného zamerania sa na patológie jednotlivca, rodiny ku koncentrácii na psycho-sociálnu-spirituálne kompetencie jednotlivca a rodiny. Prijatý termín kompetentná komunita alebo kompetentná rodina označuje komunitu alebo rodinu schopnú poznať vlastné potreby a mobilizovať, zaangažovať vlastné zdroje (Martini, 1996, s.53).

Sociálne služby a sociálni pracovníci venujú väčšie úsilie pomôcť osobám prekonať vlastnú núdzu, sociálne vedy sa prevažne zameriavajú na reálne alebo predpokladané potreby, u jednotlivcov, rodín i komunít sa vnímajú hlavne problémy a zdá sa, že len patológie sú schopné účinne aktivovať profesionálnu intervenciu. Veľa vieme o problémoch jednotlivcov, skupín, rodín, komunít, ale omnoho menej o tom ako samotní jednotlivci, rodiny a komunity riešia problémy, na aké zdroje, potenciál a kompetencie odkazujú pri zlepšovaní kvality svojho života.

Sociálna práca ako aplikovaná a praktická vedná disciplína hľadá riešenia odstránenia dôsledkov sociálno-patologických javov cez sociálnu politiku, sociálne služby, sociálne poradenstvo a sociálnu prácu. Nesmie pritom zabúdať na ich prevenciu. Nestačí klásť dôraz len na problémy, potreby, patológie, deficity jednotlivcov a rodín, ale treba klásť dôraz aj na potenciál jednotlivca, na rodinný a sociálny kontext, do ktorého je včlenený. Treba klásť väčší dôraz na spôsob, ktorým osoby a rodiny riešia problémy, na ich potenciál a skryté zdroje, ktoré treba rozvíjať a napomáhať. V tomto kontexte nestačí prevencia reaktívneho typu na mikroúrovni, ale treba venovať pozornosť aj makroúrovni systému, v ktorom preventívne zásahy majú byť

proaktívne, čiže meniace podmienky prostredia v prospech rodín. Preto treba presadovať štrukturálne politické a sociálne zmeny.

Štrukturálna bezohľadnosť spoločnosti voči rodine

V dnešnej západnej spoločnosti hovoríme o rodine ako škrupinovej (Giddens), rizikovej (Beck) a krehkej (De Singly) inštitúcii. Existuje mnoho príčin porúch rodiny, ktoré pramenia z chýb v jednotlivých článkoch systému jednotlivec - rodina - spoločnosť a ich vzájomnej interakcie. Banfield (1958) pripisuje nežiadúce sociálne javy hodnotovým zmenám a tzv. „amorálnemu familizmu“, čiže faktu, že rodiny sa uzatvárajú do seba samých, do svojho súkromia a nemajú záujem o spoločné dobro. Je však otázkou či primárne rodina nesie zodpovednosť za negatívne sociálne javy. S Donatim (2009, s.6) sa nazdávame sa, že sociálno-patologické javy, úpadok verejnej sféry a spoločného dobra treba v prvom rade pripísať procesom spredmetnenia a komercializácie sociálneho života, ktoré prenikajú a privatizujú samotnú rodinu.

Postoj spoločnosti voči rodine je plný paradoxov. Na jednej strane spoločnosť rodinu vyzdvihuje ako ostrov intimity v bezcitnom svete (Lash, 1977), základnú jednotku ekonomického blahobytu a politického konsenzu, na druhej strane trvale vytvára protirodinné tlaky a rozleptáva silné a stabilné vzťahy prežívané v rodinách. Viaceré dielčie sociálne systémy majú k rodine vzťah „štrukturálnej bezohľadnosti“ (Anzenbacher, 2004, s.58). Prakticky všetky čiastkové sociálne systémy fungujú podľa pravidiel a metód, ktoré rodinám bránia byť cnostnými, stabilnými a funkčnými subjektmi. Platí to napr. pre:

– politické systémy, keď oberajú rodinu o výchovné kompetencie, aby ich zverili iným výchovným inštitúciám, a keď musia konštatovať ich zlyhanie, zvyčajne vyčítajú rodinám, že nie sú schopné vychovávať deti;

– pre ekonomické systémy, keď nútia rodičov riadiť sa trhovou logikou a pracovným rozvrhom, ktoré sú nekompatibilné s rodinnou logikou a domácou starostlivosťou. Vo všeobecnosti je destabilizačným faktorom

protiklad cieľov ekonomiky a rodiny. Kým najvyšším cieľom ekonomiky je maximálny zisk a rozhodujúcimi faktormi sú racionalita, konkurenčná súťaž, vecná kompetencia jednotlivcov, v rodinnom živote ide o zmysluplné uspokojovanie ľudských potrieb cez emocionalitu, solidárnu spoluprácu, lásku a vzťahové kompetencie;

– právne a sociálne systémy, keď podkopávajú alebo až vylučujú právo na solidaritu medzi rodinnými príslušníkmi, lebo vyzdvihujú a radikalizujú individuálne práva jednotlivcov bez vzťahov.

Rodiny, ktoré chcú byť prosociálne musia osobne platiť za svoje postoje a často sú penalizované. Najväčšie sociálne inštitúcie ekonomicky i spoločensky odmeňujú správanie, umožňujúce jednotlivcom vyhnúť sa prijatiu presných sociálnych zodpovedností spojených s rodinnými rolami.

Rodinná inštitúcia sa pranieruje na základe faktu, že v mnohých rodinách dochádza k násiliu a zneužívaniu osôb. Kto dnes vyzdvihuje negatívne stránky rodiny, čiže fakt, že produkuje sociálne problémové javy, je na nesprávnej adrese, pretože obviňuje rodinu z vín (nespravodlivosti, násillia, zneužívania), ktoré sú zakorenené inde. Sú totiž odrazom zodpovednosti iných aktérov a inej logiky, ktorá vládne v nerodinných sférach. Ide o pomýlenú logiku zamieňajúcu zodpovednosť jednotlivcov, ktorí konajú pod vplyvom určitých sociálnych procesov (masmédiá, konzumné modely, rozšírenosť drogy, atď.) s platnosťou rodinnej inštitúcie ako takej (Donati, 2009, s.7).

Potvrdzuje sa, že rodina je obeťou spoločnosti, ktorá ju deformuje a sťažuje rodine produkciu sociálneho dobra. Treba objektívne uznať, že aj rodiny majú svoju zodpovednosť za nežiadúce sociálne javy, ktoré však nemožno pripísať prirodzenosti rodinných vzťahov. Zodpovednosť treba prisúdiť ničivým vplyvom súčasných socio-kultúrnych dynamík na mnohé osoby, ktoré im bránia prežívať autentickú hodnotu rodinných vzťahov. Ak sa spoločnosť koncipuje ako „tekutá“ (Bauman) alebo sa zakladá na „inštitucionalizovanom individualizme“ (Giddens), či je „systémom

usporiadaného egoizmu“ (Habermas) nemôže obviňovať rodinu za negatívne dôsledky svojich rozhodnutí.

Spoločnosť budovaná na individualistickom pohľade na život, na trhových mechanizmoch a na kultúre projektujúcej budúcnosť jednotlivca vo funkcii jeho blahobytu, v princípe nedostatočne valorizuje rodinu a jej hodnoty a požiadavky. Aj na politickej rovine sa o rodine uvažuje s „privatistickou“ logikou trho-liberálneho prístupu a súčasne so „štátnou“ logikou socialistického prístupu. Na jednej strane verejná intervencia zameriava prednostne na jednotlivcov než na rodinu ako takú, čím z nej tendenciálne robí miesto súkromného citového a sexuálneho naplnenia a komplexnú „konzumnú jednotku“. Na druhej strane štátne inštitúcie si nárokuje – často formálnym spôsobom – úlohu postarať sa o uspokojenie verejných potrieb jednotlivca, čím deresponsabilizujú rodinu. Rodinám a zvlášť ženám dal štát a verejná moc málo a požadoval veľa. Dovolili, aby rodiny na svojich pleciach niesli ekonomickú a sociálnu záťaž mnohopočetných rodín, aby osamotene čelili ťažkostiam s chorými alebo starými členmi rodiny. Štát ponúkol asistenčné odpovede bez toho, aby rodiny stimuloval a prebudil k zodpovednosti čeliť – s inteligentnou a flexibilnou verejnou podporou – ťažkým situáciám, v ktorých sa nachádzajú. Týmto spôsobom obidve deformované logiky v rozpore s princípom subsidiarity odsúvajú rodinu na okraj, čím konvergujú v jej postupnom oslabovaní.

Súhrnne konštatujeme, že rodinná inštitúcia podstupuje vážne škody od spoločnosti, v ktorej – napriek teoretickému uznaniu jej základnej dôležitosti – chýba jej účinné sociálne, ekonomické a právne uznanie. V rodinnej politike toto uznanie nebolo a nie je dostatočne zaručené a primerane chápané, lebo praktická politika štátu je vytváraná pre spoločnosť jednotlivcov a politikou pre jednotlivcov. Rodina nie je len súkromná inštitúcia (obyčajný súčet členov bývajúcich v jednej domácnosti), ale originálny zväzok vzájomných vzťahov medzi mužom a ženou, rodičmi a deťmi, osobitný sociálny subjekt verejného záujmu. Preto je nutná rodinná politika, ktorá valorizuje základnú sociálnu rolu rodiny, čiže uzná rodinu ako

občiansky subjekt s vlastnými právami a povinnosťami (nielen práva jednotlivcov v rodine) (Donati, 1993, s.95).

Sociálna hodnota rodiny

V súčasnom kultúrnom kontexte spochybňujúcom jedinečnosť rodiny možno obnoveným spôsobom vystihnúť schopnosť rodinnej inštitúcie primerane odpovedať na komplexné požiadavky kladené spoločnosťou. Z identity rodiny vyplýva nielen skutočnosť, že rodina nie je len konfesiónalnou inštitúciou, ale aj sociálne podstatnou inštitúciou, lebo je – na rozdiel od iných typov zväzkov (kohabitácií, homosexuálnych partnerstiev) – nositeľkou významného sociálneho kapitálu (=SK). Stručne uvedieme tri základné ukazovatele sociálnej hodnoty rodiny:

– *schopnosť rozvíjať dôveru voči svetu a životu*. Manželia prežívajú svoje city, fantázie, projekty, myšlienky v pokojnej dôvere, že partner ich pochopí, prijme a na prejavenu dôveru odpovie pozitívne. V tomto zmysle je manželstvo zdrojom výnimočného sociálneho dobra spočívajúceho v dôveryhodnej investícii jedného voči druhému, ktorá je základom spojenia medzi inštitúciami a vitálnym svetom (Di Nicola, 2006, s.142). „Rodina umožňuje jednotlivcovi rozvíjať lásku a istotu, a ešte dôležitejšiu vec, schopnosť mať dôveru v iných. Takáto dôvera je nutný predpoklad akéhokoľvek širšieho vzťahu. Len v rodine sa prebudia a rozvinú sociálne tendencie jednotlivca a s nimi schopnosť prijať zodpovednosť za druhých. Pre osobu, ktorá nerozvinula žiadny rodinný vzťah bude veľmi ťažké v nasledujúcom živote rozvíjať akúkoľvek širšiu vernosť. Normálny proces takéhoto rozvoja začína v rodine a potom 'sa presúva na vonkajšok' k širším sociálnym skupinám. ... ľudská komunita je založená na láske a dôvere: a obidve sa vyvíjajú prostredníctvom rodiny“ (Berger, 1984, s.239). Rovnako priviesť na svet deti si vyžaduje, aby sa „eros“ sústredený na seba samých naplnil kreatívnou „agape“, zakorenenou vo veľkodušnosti a charakterizovanou dôverou a nádejou v budúcnosť. Ved' „zázrak, ktorý zachraňuje svet, beh ľudských vecí od normálnej, 'prirodzenej' skazy je

nakoniec skutočnosť natality, v ktorej je ontologicky zakorenená schopnosť konania. ... Iba plné vedomie tejto schopnosti môže udeliť ľudským veciam vieru a nádej“ (Arendt, 2009, s.273).

– *schopnosť rozvíjať sociálne vzťahy a spoločné dobro* predstavuje druhý ukazovateľ sociálnej hodnoty rodiny. Pluralistická a liberálna spoločnosť nemôže žiť výlučne z kontraktálnych vzťahov a zákonov. Samotný „liberálny a sekularizovaný štát totiž žije z normatívnych predpokladov, ktoré nemôže garantovať“ (Böckenförde, 1991, s.92). Štát sám nevytvára hodnoty, na ktorých je založená spoločnosť, ale ich len uznáva. Nachádza ich v predpolitických základoch, v kolektívnom vedomí národa, v jeho kultúrnych a náboženských odkazoch, z ktorých pramení duch spoločenstva a jednoty občanov a spoločný ethos. Ak nemá sociálna sieť degenerovať na bezbrehý individualizmus musia sa neustále obnovovať vnútorné a morálne sily spoločnosti. Štát, jeho inštitúcie, kontraktálne zmluvy a slobodná diskusia predpokladajú spoločnosť preniknutú duchom dôvery, úctou k druhému a toleranciou, zmyslom pre zodpovednosť, spravodlivosť a spoločné dobro. Uvedené hodnoty však možno dosiahnuť len formou pomalého socializačného procesu, ktorý začína v rodine a pokračuje v škole a ďalších sociálnych inštitúciách a vzťahoch. Preto je v prvoradom záujem štátu chrániť a podporovať rodinu a jej kooperáciu so školou.

– *schopnosť posilňovať medzigeneračné spojenectvo* je treťou indíciou sociálnej hodnoty rodiny. Rodina sa zakladá na manželstve, ktoré stabilnou a verejnou zmluvou spája muža a ženu – dve nádherne rozdielne a rovnocenné osoby. Ním nadväzuje na dejiny predchádzajúcich generácií a otvára sa budúcim generáciám cez zodpovedné rodičovstvo, ktoré je prítomné aspoň vo forme projektu. Generovať vo vlastnom zmysle znamená „uviesť do sveta“ alebo „odovzdať svetu“ novú generáciu a zabezpečiť, aby bola schopná rozvíjať a inovovať rodinné, sociálne i náboženské tradície. Rodina darom života spája viaceré generácie (starých rodičov, deti, vnukov) a udržiava dialóg medzi generáciami, ktoré sú symbolicky a psychologicky aktívne v živote jednotlivých osôb a rodín. Rodina sprostredkuje vitálny

prenos hodnotového dedičstva, ktoré predstavuje zdroj a silu nielen pre samotné rodiny, ale aj pre celú spoločnosť. Prijíma a odovzdáva komunitné tradície, čiže zmysel pre širší horizont, ktorý presahuje vlastný život a vlastné ja.

Z uvedených dôvodov je rodina, založená na plnej reciprocite medzi pohlaviami (manželstvo) a generáciami (odovzdanie civilizačného dedičstva), najväčším sociálnym zdrojom, ktorý spoločnosť môže mať. Ak spoločnosť spotrebuje tento zdroj alebo ho stratí, ide v ústrety tak vážnym ťažkostiam, že z dlhodobého hľadiska nemôže prežiť. Dôvod spočíva v tom, že z rodiny pochádza primárny ľudský, duchovný a sociálny kapitál spoločnosti. Primárny SK totiž predstavuje kvalitu vzťahov (preniknutých dôverou, spoluprácou, vzájomnosťou), vďaka ktorej rastie ľudský kapitál (talenty osoby, jej tvorivosť), asociatívny kapitál (siete vzťahov tvoriace spoločné dobro), občiansky kapitál (správanie na verejnosti) i duchovný kapitál (duchovné dobrá rodiny). Z tohto dôvodu v rodine generovaný primárny SK predstavuje pridanú sociálnu hodnotu rodiny, čiže pozitívny vzťah medzi cnotným charakterom rodinných vzťahov a SK rodiny a medzi SK rodiny a benefitmi pre občiansku spoločnosť. Pridanú sociálnu hodnotu rodiny možno s P. Donatim (2003, s.31-101) vnímať tromi spôsobmi ako:

– *hodnotu dobier produkovaných rodinou* v porovnaní s hodnotou dobra služieb jednotlivých členov. Zveriť sa stabilným a pevným vzťahom v manželstve zvyšuje schopnosť synergie medzi osobami a medzi ich zdrojmi. Pridaná sociálna hodnota vniká za určitých podmienok, ktorými sú trvácne a silné rodinné väzby, komplementarita a vzájomnosť medzi pohlaviami a generáciami;

– *schopnosť realizovať spravodlivosť a redistribúciu* medzi členmi rodiny podľa ich osobných potrieb. Stabilita a sila vzťahov osôb v manželstve zvyšujú schopnosť redistribúcie rodinných zdrojov podľa dobrovoľného zdieľania, ktoré realizuje spravodlivosť medzi viac obdarenými, zdravými, silnými a na druhej strane menej obdarenými, chorými a slabými;

– *prínos rodiny pre spoločnosť*. Stabilita a sila väzieb manželstva zvyšuje schopnosť rodiny angažovať sa v prosociálnych úlohách. Tam, kde je väčšia nestabilita a slabosť vzťahov je aj väčšia uzavretosť páru a menšia disponibilita angažovanosti v miestnej komunite. U homosexuálnych párov a mnohých faktických párov väčšinou prevažuje záujem o partnerský vzťah v porovnaní s medzigeneračným úsilím a sociálnymi funkciami rodiny. Rodiny prežívajúce cnostný ethos generujú prosociálne správanie detí, ktoré sa angažujú v dobrovoľníctve a sociálnej solidarite.

Pridaná sociálna hodnota rodiny spočíva v realizácii modelu života založeného na dôvere a vzájomnosti, ktorý generuje primárny ľudský a sociálny kapitál. Čím viac sa vzťah vzdiali od tohto spôsobu života (utilitárnymi formami spoluzitia, ktorým chýba stabilná zmluva a úplná pohlavná a generačná vzájomnosť), tým viac sa znižuje až anuluje pridaná sociálna hodnota rodiny. Príkladom sú provizórne páry založené na modely neustáleho vyjednávania, v ktorom sa vyzdvihuje individuálna sebarealizácia a nie úsilie tvoriť ľudský a sociálny kapitál. Občiansky kapitál spoločnosti generujú jedinečné a nenahraditeľné cnosti rodiny. Spoločnosť, ktorá by sa chcela zaobísť bez rodiny tým, že ju nahradí inými sociálnymi vzťahmi (emancipačného individualizmu) by stratila špecifické sociálne cnosti generované rodinou. Navyiac by zároveň oslabil aj ostatné sociálne cnosti (vrátane občianskych), bez ktorých iné sociálne sféry (škola, ekonomické podniky, občianske združenia) nemôžu primerane fungovať, lebo by neprijali nutné impulzy pre vypracovanie vlastného SK. Veď ekonómia sa správa eticky a sociálne zodpovedne ak sa konfrontuje s rodinou a jej potrebami. Zamestnanecká organizácia je ľudská, ak sa venuje starostlivosti o rodiny zamestnancov. Škola je pedagogicky úspešná, ak sa významne konfrontuje s rodinami žiakov, ak je funkčná zmluva medzi školou a rodinou. Nemocnica s ľudskou tvárou je otvorená prítomnosti pacientovej rodiny (Donati, 2008).

Záver

Napriek štrukturálnym a kultúrnym zmenám zostáva rodina jedinou komunitou schopnou ponúknuť súčasnej spoločnosti vzácne sociálne cnosti a nutné služby, aby mohla vôbec existovať. Primárne nie je rodina problémom, ale súčasťou riešenia sociálnych patológií. Rodina, ako úplný vzájomný vzťah pohlaví a generácií, nemá etický ekvivalent, ani funkčnú alternatívu, lebo pridaná sociálna hodnota tvorená rodinou nevzniká nikde inde. Preto má globalizovaná spoločnosť civilizačnú budúcnosť v miere, v akej bude schopná podporovať rodinu, z ktorej pramení primárny ľudský, duchovný a sociálny kapitál spoločnosti a kultúru rodiny rozvíjajúcu životne dôležité spojenie medzi privátnym šťastím a verejným šťastím svojich občanov.

DEMOGRAFICKÁ KRÍZA A JEJ MOŽNÉ RIEŠENIA

Milan FULA, Anna BARILLOVÁ

K dôležitým a najviac diskutovaným problémom západnej spoločnosti patrí fenomén poklesu pôrodnosti s jeho závažnými sociálnymi dôsledkami. Európa je v plodnosti na chvoste sveta (v niektorých štátoch sa tu úhrnná miera plodnosti pohybuje v rozmedzí 1,1 – 1,4) a Slovensko bolo od roku 2000 do roku 2007 na chvoste Európskej únie: v rokoch 2006 a 2007 malo najnižšiu úhrnnú plodnosť v celej Európskej únii (1,24 a 1,25); v roku 2009 táto hodnota za Slovenskú republiku bola 1,14. Jednoznačne dochádza k starnutiu obyvateľstva, generácia detí vyrastá ako jedináčikovia a v najvyspelejších štátoch značné percento mužov a žien nemá a nebude mať deti. Hoci je prirodzený úbytok európskej populácie nateraz kompenzovaný migráciou, prognózy predpokladajú celkový úbytok obyvateľstva a zmenu jeho štruktúry s vážnym dopadom na spoločnosť (Lanzieri, 2008, Instituto de política familiar, 2008).

Jedna z hlavných obáv je *ekonomického* rázu, lebo takmer všetky sociálne problémy (bankrot, ekonomická stagnácia, starnutie populácie, migrácia, chudoba) súvisia s neprítomnosťou detí a mladých. Rast bohatstva Západu nie je udržateľný, ak nebude krytý reálnym ekonomickým rozvojom, založeným na vyrovnanom demografickom raste. Pokles ľudského kapitálu totiž pravidelne sprevádza pokles produktivity, z čoho plynie nadmerné zaťaženie systému sociálneho a penzijného zabezpečenia a zníženie schopnosti menších domácností postarať sa o rastúci počet seniorov. Demografické štatistiky nikoho nenechávajú v omyle: západným štátom reálne hrozí, že ich ekonomika neutiahne financovanie nárokov starnúcej populácie na kvalitné zdravotníctvo a akceptovateľný životný štandard v poproduktívnom veku. Menej detí totiž povedie k poklesu aktívne pracujúcich, k oslabeniu dynamiky hospodárstva, k obmedzeniu kreativity a inovácií, k poklesu HDP, k nárastu počtu dôchodcov a teda k potenciálnej

rozpočtovej kríze európskeho sociálneho štátu. Predĺženie doby odchodu do dôchodku len oddiali krízu sociálneho štátu. Zvýšenie daní pre mladých kvôli financovaniu štátnych programov pre seniorov, povedie k ekonomickému znevýhodneniu mladých ľudí, ktorý už aj tak zvažujú, či si môžu deti dovoliť. Výsledkom bude začarovaný kruh economickej stagnácie a starnutia populácie smerujúci k jej úpadku či vymretiu (Cohen, 2007).

Okrem ekonomických dôsledkov demografická kríza nastoľuje aj závažnejší kultúrny problém. Napriek víťazstvu post-európskeho technicko-sekulárneho sveta cez univerzalizáciu jeho modelu života a spôsobu myslenia, Západ sa zmieta v kultúrnej kríze a morálnom úpadku, ktorý sa prejavuje odmietaním vlastných koreňov, relativizáciou hodnôt, stratou civilizačnej sebadôvery a životaschopnosti, etnickým vymieraním. Deti, ktoré sú budúcnosťou, stále menej vnímame ako našu nádej a stále viac ako hrozbu a obmedzenie. Preto Benedikt XVI. konštatuje, že „Európa smeruje k ceste, ktorá ju môže viesť k rozlúčke s dejinami. Okrem ohrozenia ekonomiky to môže spôsobiť enormné ťažkosti v sociálnej súdržnosti, a hlavne napomôcť nebezpečný individualizmus, nevšímavý voči dôsledkom pre budúcnosť. Takmer možno myslieť, že európsky kontinent fakticky stráca dôveru vo svoju budúcnosť“ (Benedikt XVI., 2007). Podľa iných Európa už dospela k svojmu koncu, ba už odišla zo scény a nastáva čas hodnotových systémov iných svetov, vitálnejšieho islamu alebo ázijskej kultúry. Podľa mienky P.Longmana (2006) hrozí návrat patriarchátu, zosobneného náboženskými fundamentalistami moslimského i kresťanského typu, ktorí majú na rozdiel od sekulárnych liberálov vysokú plodnosť. Preto v mene zamedzenia demografického zvratu osvietenstva žiada, aby sa z liberálov stali zástancovia pronatalitnej politiky a vyzýva demokratické spoločnosti k zavedeniu sociálnych a ekonomických programov na podporu mladých párov s deťmi, čo vraj samovoľne povedie k vyššej plodnosti.

Príčiny demografickej krízy

Napriek komplexným (kultúrnym, psychologickým, sociálnym, ekonomickým) príčinám, ktoré determinovali demografickú krízu a fakt, že neexistuje odborná zhoda v pohľade na ne, načrtujeme niektoré z jej možných dôvodov.

Predovšetkým treba uviesť, že časť príčin je štrukturálnych, viazaných na životné podmienky a socio-kultúrnu atmosféru Západu. Spomeňme krízu rodiny, závažný pokles sobášnosti a rast rozvodovosti, značný nárast priemerného veku materstva, nemožnosť zosúladenia rodinného života a zamestnania ženy. Absencia reálnej rodinnej politiky západných krajín spôsobuje, že rodiny prakticky nemôžu mať plánovaný počet detí (o 0,6 dieťaťa vyšší ako reálny).

Druhá skupina faktorov priamo spája demografický pokles s rozhodnutím a zodpovednosťou ľudí, a teda s morálnymi a duchovnými dôvodmi. V najbohatších spoločnostiach značná časť žien a mužov preferuje jednodetné, bezdetné rodiny, život single, nové životné štýly. Pri definovaní a zdôvodnení tohto kultúrneho trendu mali rozhodujúcu úlohu sexuálna revolúcia, moderný feminizmus, individualizmus a antirodinné ideológie.

V tomto kontexte možno z dejinného hľadiska hovoriť o troch jedinečných aspektoch dnešnej demografickej krízy Západu:

– bezdetnosť ako osobná životná voľba žien i mužov je prvýkrát v dejinách *spoločensky akceptovaná*. Žena bez detí už nie je stigmatizovaná a negatívne hodnotená. Potvrzuje to aj hnutie žien slobodných od detí (*childfree*), ktoré na základe vedomej a hrdej voľby považujú takýto život za zmyslupnejší a slobodnejší, umožňujúci viac potešení, sebarealizácie a kariery: deti vnímajú ako prekážku vlastného šťastia (Maierová, 2008).

– dieťa je v individualistickej a konzumnej spoločenskej atmosfére vnímané skôr ako *ekonomická záťaž* než prínos. Vedomie časovej a osobnostnej náročnosti výchovy detí, ktorá limituje osobnú slobodu jednotlivca do dospelosti dieťaťa, sa potenciálnym rodičom javí ekonomicky i

psychicky príliš nákladné. Vysoké náklady na dieťa, ťaživá spoločenská atmosféra, obavy z neistej budúcnosti, strach z nezvládnutia rodičovstva oberajú o odvahu mať dieťa (Dorbritz, 2005).

– fenomén takmer *absolútnej kontroly pôrodnosti*, ktorá umožňuje vyhnúť sa dieťaťu (antikoncepcia, sterilizácia, potrat). Dieťa sa stalo privátnym luxusom, možným doplnkom manželského života spojeným s právom na seberealizáciu. Rodičia sa často uspokojia s jedným potomkom v snahe zabezpečiť mu maximálny životný štandard (vzdelanie, zdravie, bývanie) i zodpovedajúce emocionálne zázemie (Cohen, 2007).

Z kultúrneho hľadiska sú teda deti dobrovoľné, z ekonomického hľadiska sú skôr príťažou a z technologického hľadiska možno úplne zabrániť ich splodeniu. V každom prípade štatisticky priemerná rodina prestáva plniť svoje tradičné základné funkcie. Aj keď nemožno hovoriť o poruchách biologicko-reprodukčnej, socializačno-výchovnej funkcie rodiny v klinickom zmysle, predsa dnešná rodina značne reštriktívnym spôsobom naplňa svoju biologicko-reprodukčnú a socializačno-výchovnú funkciu. Kým fenomén porúch rodiny je predmetom značnej pozornosti sociálnych vied i pomáhajúcich profesií (osobitne psychológov a sociálnych pracovníkov), fenoménu preferovania života bez (viacerých) detí v západných rodinách, spojeného s demografickou krízou, sa nevenuje adekvátne pozornosť.

Náčrt riešení demografickej krízy

Demografická kríza a sociálny rozpad v Európe znepokojuje predstaviteľov politických, náboženských a ideologických smerov a mobilizuje západných demografov, ekonómov, politických a náboženských vodcov i pomáhajúce profesie v hľadaní riešení. Aj masmédiá, ktoré boli kedysi plné obáv z „populačnej explózie“ – z masového hladu v rozvojových krajinách, z ekologických katastrof, z patriarchálneho zotročenia ženy nútenej k neustálym pôrodom a materstvám – si dnes kladú otázku, či spoločnosti na Západe vôbec chcú zachovať sami seba a svoju civilizáciu. Rastie počet analýz a odporúčaní európskych orgánov, ktoré vyzývajú k

politike zameranej na rodinu, k vytváraniu asistenčných služieb pre deti, k podpore vzdelávania a starostlivosti o deti, k ochrane materstva proti pracovnej diskriminácii, k zladeniu práce a rodinného života i k preventívnym opatreniam proti odloženiu novorodencov. Podpora demografickej obnovy, čiže politika podporujúca rodenie sa nových detí si vyžaduje obnovenú valorizáciu rodiny, ktorú naznačujú nasledujúce opatrenia:

Ekonomická a sociálna politika priateľská k rodine. Krivku porodnosti možno zmeniť pomocou vhodných verejných politík, ktoré vytvoria stabilné prostredie nutné pre rozhodnutie mať a vychovávať deti. Vychovať dieťa dnes okrem straty pohodlia stojí rodičov veľa peňazí. Človek, ktorý sa stará o deti, neprichádza len o peniaze, ale aj o svoju profesiu a bude mať menší dôchodok. Ak teda chceme zvrátiť „časovanú bombu starnutia“ musia sa deti v dobrom slova zmysle rodičom vyplatiť. V časoch extrémne nízkej plodnosti treba finčne zvýhodniť rodičov (a premietnuť to do ich dôchodkov), ktorí majú deti (bez možnosti zneužívania sociálnych dávok). Oplatiť sa musia dobre vychované deti, ktoré svojou prácou prispievajú k prosperite všetkých. Riešenie demografickej krízy by tak malo zahŕňať opatrenia v oblasti hospodárstva, zamestnanosti aj rodiny. Vyžadujú sa ekonomické a sociálne opatrenia (príspevky na starostlivosť o deti, daňové úľavy pre páry s deťmi, daňový bonus, opatrenia na harmonizáciu rodiny a zamestnania ženy, čiastková a flexibilná pracovná doba, právo na rodičovské voľno pre oboch rodičov, systém sociálnych služieb pre matky a deti, atď.).

Prorodinná politika. Hlavným riešením demografickej krízy je čo najrýchlejšie obnovenie demografického dynamizmu, ktorý zníži priemerný vek obyvateľov. V tomto zmysle treba prijať opatrenia, ktoré pomôžu rodinám a mladým. Dôležité je pritom nezamieňať sociálnu politiku s rodinnou politikou. Kým sociálna politika je politikou momentálnej solidarity s cieľom pomôcť jedincovi naplniť jeho akútnu potrebu, rodinná politika je politikou trvalej solidarity medzi generáciami. Rodina teda nemá byť jednoduchým objektom politiky, ale rodinná politika (od bytovej otázky, cez masmédiá až po svet práce) má rodinám umožniť slobodne prevziať vlastnú

zodpovednosť. Sociálny poriadok musí uznať a rozvíjať základnú úlohu slobodné osôb a rozličných foriem združeného života, na prvom mieste rodiny, pri plnom rešpektovaní morálneho a politicko-ekonomického princípu subsidiarity.

Kultúrna zmena a znovuzjavenie etických hodnôt. Akékoľvek nutné ekonomické a sociálne sami osebe neprivedú potenciálnych rodičov k rozhodnutiu mať deti. (Ne)výhodné ekonomické a sociálne podmienky určite pôsobia (hlavne na počet detí), ale rozhodnutie priviesť deti na svet nie je principiálne vecou ekonomickej a sociálnej kalkulácie. Preto je rozhodujúcejšia a z dlhodobého hľadiska omnoho významnejšia kultúrna zmena. Len odlišné hodnotové motivácie a morálne postoje k plodeniu a výchove detí medzi mladou generáciou môžu zaručiť, že plodenie detí bude „prirodzené“ a dnešná západná civilizácia vôbec prežije.

Od edukačných inštitúcií, hlavne škôl a školských zariadení sa vyžaduje prorodinná a pronatalitná výchova. Cez osvetovú činnosť a školské i mimoškolské aktivity by mali byť deti od útleho veku vedené a formované k hodnotám altruizmu, rodinným cnostiam, k prijímaniu druhého ako daru. V tomto kontexe sa ukazuje potreba obsahovo a eticky kvalitnej výchovy k manželstvu a rodičovstvu pre základné a stredné školy v rámci etickej alebo náboženskej výchovy. Od chvíle puberty a rozvoja sexuality s jej osobitnou afektívnosťou, je nutná integrálna formácia mladého človeka aj v zmysle vzdialenej prípravy na manželstvo a rodičovstvo. Malo by ísť o serióznu, pozitívnu a propozitívnu výchovu sexuality a afektivity, zahŕňajúcu aj etický rozmer, ktorá bude v súlade s vývojom adresátov (detí, adolescentov a mladých) a s rozvojom ich afektívnych vzťahov.

V kontexte sociálnej práce by sa prorodinná formácia mohla uskutočňovať v školskom i mimoškolskom prostredí formou stretnutí, besied, prednášok, výchovných filmov, a pod. kompetentným sociálnym pracovníkom alebo sociálnym pedagógom. Rovnako treba skvalitniť a rozvinúť predmanželskú prípravu a manželské kurzy v rámci Centier pre rodinu či pastorácie cirkví a odbornú pedagogickú a psychologickú činnosť

Krajských pedagogicko-psychologických poradní zameranú na deti, dospievajúcu mládež a rodiny. Ak sa chceme vyhnúť tomu, aby sa naša spoločnosť stala spoločnosťou ľudí notoricky nešťastných, osamelých, izolovaných, deprimovaných, depresívnych, deštruktívnych, závislých treba (mladých) ľudí formovať pre autentický život v rodine, ktorý nie je bez prekážok a ťažkostí.

Ak si uvedomíme súvislosť medzi populačným úpadkom a morálnym vyprázdnením západnej demokracie a fakt, že úpadok manželstva a plodenia detí je dôsledkom ideovej premeny od hodnôt afirmovaných kresťanstvom (obeta, altruizmus, zodpovednosť, vernosť záväzkom) v prospech hodnôt sekularizovaného individualizmu sústredeného na vlastné ego, je žiaduce *znovuobjaviť etické hodnoty* v súkromnej i verejnej sfére. *Život* sme dostali *ako dar*, od ktorého vzácnejší určite nie je. Ak sme o tom presvedčení nebolo by čestné nechať si ho len pre seba: „Ľudský život je darom, ktorý prijímame na to, aby sme ho znovu darovali“ (Ján Pavol II., 1995, s.92). Preto si vzrast plodnosti v západných krajinách vyžaduje oživenie tvorivej a dôverujúcej lásky, znovuobjavenie hodnoty života a kultúrne oživenie nádeje v budúcnosť, čiže prechod od pesimizmu k atmosfére „baby-boom“.

Spolupráca v prospech rodín a prorodinná atmosféra. Prorodinná politika, vytváranie priateľského prostredia k deťom a rodinám sa má stať prioritou pre všetkých sociálnych aktérov. Projekt prekonania demografickej krízy a povznesenia rodiny si vyžaduje väčšiu spoluprácu všetkých, ktorí považujú rodinu za základnú inštitúciu života osôb a spoločnosti. Konvergentným úsilím verejných činiteľov, rodinnej politiky, sociálnej práce a pedagogiky, sociálnej a rodinnej pastorácie cirkví a činnosťou masmédií treba znovuobjaviť *centrálnosť rodiny*, ktorá je základnou bunkou spoločnosti a primárnym miestom prijatia a služby životu. Je zrejmé, že bez detí niet budúcnosti, ale rovnako je pravdou, že Západ nemá budúcnosť bez pevnej a vitálnej rodiny otvorenej materstvu/otcovstvu. Verejná kultúra priaznivo naklonená rodine je príliš slabá a médiami často odmietaná: chýba kultúrne

uznanie sociálnej hodnoty rodinných rolí (otca, matky, detí, súrodencov), dôsledkom čoho sa stráca sociálna prijateľnosť prokreačného a edukačného poslania rodiny. Vzhľadom na fakt, že verejná kultúra a médiami propagované životné štýly majú mimoriadne veľký vplyv na správanie a úsudok jednotlivcov i národa, treba skvalitniť prezentáciu pozitívneho posolstva o rodine. Preto je nutné spoluvytvárať *prorodinnú atmosféru* v spoločnosti a rodinu *všemožne podporovať* z legislatívneho, sociálno-ekonomického, pracovno-právneho a duchovného hľadiska.

Hrdinstvo rodín a valorizácia rodičovstva. Krízu Západu a stratu zmyslu možno prekonať oživením hrdinského humanizmu (Fula, 2006), čiže cez kreatívnu menšinu hrdinov, ktorá strhne masu priemerných ľudí. Z primátu absolutizovanej individuálnej slobody, ktorý vytvára prozaického človeka bez ideálov – vyhýbajúcemu sa trvalým záväzkom a obetiam spojených s plodením a výchovou detí – upadajúcu civilizáciou vytrhávajú ženy a rodiny, ktoré veľkodušne prijímajú a vychovávajú deti. V dnešnej antinatalitnej mentalite predstavujú viacpočetné prirodzené, pestúnske i profesionálne rodiny svedectvo viery, odvahy a optimizmu. Prijatí deti je v súčasnej západnej spoločnosti takmer vecou osobného hrdinstva, ktoré odkazuje na hodnotový horizont a potvrdzuje znesiteľnosť ekonomickej záťaže. Osobitný obdiv a inšpiráciu vzbudzujú manželia, ktorí z presvedčenia hovoria viacerým deťom áno a umožňujú im zažiť *krásu lásky a dobrotu ľudskej existencie*. Na báze vzájomnosti prinášajú obety, aby mu odovzdali bohatstvo prijatej tradície. Vedomí si svojej *sociálnej zodpovednosti* cez deti zabezpečujú prežitie rodu, hodnôt i civilizácie. Rodičovstvom tak presahujú seba samého v smere budúcnosti, čím naplňajú svoje pôvodné poslanie, a to v psychologickom, sociálnom a duchovnom zmysle. „Skutočnosť, že beh sveta a chod ľudských vecí je stále znovu zachraňovaný pred ohrozením a skazou, tkvie v zázraku, ktorý je do neho vložený ako semeno určujúce zákony jeho pohybu, takže existuje natalita a ľudia sa rodia“ (Arendt, 1981, s. 243).

Záver

Ak sociálna práca vždy existuje v konkrétnom spoločenskom kontexte, ktorý ju v značnej miere determinuje, súčasná demografická kríza s jej sociálnymi dopadmi nemôže byť ľahostajná žiadnemu sociálnemu pracovníkovi. Postmoderná spoločenská situácia predstavuje priestor, v ktorom si sociálna práca hľadá svoje miesto tým, že reaguje na akútne potreby tých, ktorí prežívajú ťažkosti a nezvládajú nároky života (Navrátil, 2008, s.124). Podľa Fergusona (2001) hľadanie novej úlohy sociálnej práce súvisí s otázkou či a ako môže byť sociálna práca priestorom, v ktorom dochádza k reflexii morálnych a existenciálnych tém, na základe ktorých si človek utvára svoj postoj k životu a smrti a zvažuje svoje životné ciele a plány. Aj Gray (2008) sa domnieva, že úlohou sociálnej práce v postmodernej dobe je pomáhať ľuďom pri efektívnom plánovaní svojho života, podporovať rozhodovanie klientov, ktoré nahradí doterajšie zameranie na riešenie problémov. Západná sociálna práca vo svojej teórii i praxi stojí pred výzvou presunúť svoju pozornosť zo záujmu o emancipáciu (oslobodenie od) smerom k politike pre život, čo si vyžaduje vnímavosť sociálnych pracovníkov na existenciálne témy, hodnoty a etické dilemy. Do tejto oblasti rozhodne patrí aj civilizačnej sebadôvera, či zmysluplnosť života, ktorá vedie k ochote darovať život.

RODINA V EURÓPSKOM KONTEXTE

Vojtech TKÁČ

Rodina má európske historické vymedzenie v troch pilieroch európskej sociálnej a právnej kultúry, ktorými sú antická filozofia, kresťanstvo a jeho pramene, rodina má pevné právne základy a regulátory už v základoch rímskeho práva.

Od čias antiky sa rodina stávala aj zdrojom moci, kedy člen rodiny ako potomok urodzených rodičov mohol byť ako aristokrat voleným vládcom a vybraný okruh rodov mal osobitné mocenské postavenie. Starogrécka *oikia* tvorila rodinné hospodárstvo a bola spojená s *kómé*, ako s najmenšou správnu jednotkou, podmieňujúcich zrod *poleis*, teda kreovanie mestských štátov, ktoré dali základ budúcim politikám. Rodina a politika sa tak stávajú historickým prameňom aj pre súčasnosť a budúcnosť nášho kontinentu.

Tradičné chápanie rodiny ako základu spoločnosti alebo základu štátu je spojené s úvahami o „súmraku štátu“, a tým ako by sme uvádzali i hodnotenie reality, založenej na súmraku rodiny.

Nad tradičnou rodinou sa naozaj „zmráka a knoci sa chýli“, pretože súdržnosť jej členov sa rozpadá obrovskou rozvodovosťou, nezhodami, konfliktmi, násilím a ďalšími negatívnymi javmi a procesmi na celom európskom kontinente.

Súčasťou historicky najrozsiahlejších integračných procesov v Európe i vo svete, s rozsiahlou europeizáciou i globalizáciou, je zároveň (možno aj s výraznejším priebehom) kontradiktórne prebiehajúca nesúdržnosť rodinných vzťahov a možno až globálna dezintegrácia rodiny. Spoločenskú integráciu v korelácii nasleduje dezintegrácia rodiny.

Demografické zmeny na európskom kontinente pôsobia v súvislostiach rastu sociálneho i ekonomického potenciálu na kontinente, ktorý je charakteristický vysokým stupňom integrácie, vyjadrenej inštitucionálne na úrovni Rady Európy (47 štátov zo 49 štátov Európy je integrovaných

v najstaršej a v najväčšej európskej medzinárodnej organizácii) a na úrovni Európskej únie, ktorá má ekonomickú, sociálnu i politickú dimenziu integrácie 27 európskych štátov s potenciálom ďalšieho rozširovania. Ekonomický potenciál Európy je podmienený dominantným postavením vo svetovom hospodárskom poriadku, ale s neustále klesajúcim a stárnucim počtom obyvateľov „starého kontinentu“.

Populácia Európy (asi 814 miliónov obyvateľov Európy, z nich asi 500 miliónov sú obyvatelia členských štátov Európskej únie) má klesnúť z 12% svetovej populácie (2002) na 7% svetovej populácie v roku 2015.

Prejavom európskej sociálnej kultúry a historicky podmienených hodnotových systémov je i prístup k ľudským práva, k sociálnym právam a ekonomickým právam. Príkladom sú aj relatívne vyššie dotácie do sociálnej sféry a úroveň solidarity. V Európe, napríklad v porovnaní s USA, kde desiatky miliónov obyvateľov nemajú ani základné zdravotné poistenie, sú asi o 10% vyššie dotácie do zdravotníctva a do dôchodkových systémov. Na ostatných kontinentoch spravidla absentuje solidarita nielen medzi ľuďmi na báze klasických foriem sociálnej ochrany, sociálneho zabezpečenia alebo sociálneho poistenia, ale i medzi štátmi v porovnaní so solidárnymi funkciami Európskej únie prostredníctvom kohéznych a inkluzívnych politík.

Solidárna Európa orientuje svoj historický potenciál a integračný potenciál na odstraňovanie a zmierňovanie chudoby a na vyrovnávanie ekonomických a sociálnych rozdielov medzi regiónmi, a to neporovnateľne viac, ako relatívne individualisticky orientované štáty a spoločnosti na celom svete.

Ľudské práva a slobody v európskom kontexte majú sociálnu dimenziu a ekonomickú dimenziu spojenú s ľudskou dôstojnosťou, s ochranou práv a slobôd jednotlivca a spoločností, vrátane vysokého stupňa ochrany a podpory rodiny.

Medzinárodnoprávne pramene sociálneho práva na svetovej, kontinentálnej a na národnej úrovni ochraňujú a podporujú rodinu v jej rôznych metamorfózach, v dynamike i v rôznych životných a sociálnych udalostiach.

Dominantnými medzinárodnými organizáciami v týchto súvislostiach sú Organizácia Spojených národov, Medzinárodná organizácia práce, Rada Európy i Európska únia.

Rodina v európskom kontexte je ochraňovaná a „povzbudzovaná“ v širokom spektre, pričom nie je ambícia tohto príspevku inventarizovať tieto skutočnosti komplexne a v úplnej celostnosti.

Základná stratégia Európskej únie „Európa 2020“ pod názvom „Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu z 3. marca 2010 (KOM/2010/ 2010 v konečnom znení“ prináša rad zámerov, ktoré sa priamo alebo nepriamo dotýkajú rodinného života. Pôjde o realizáciu „Stratégie“ v oblasti zvyšovania odborných spôsobilostí ľudí, najmä však o zámer znížiť o 20 miliónov počet ľudí, ohrozených chudobou. Zo siedmich hlavných iniciatív pripomeňme iniciatívy k tvorbe zamestnanosti, k podpore nových zručností a nových pracovných miest, zlepšovanie výsledkov systémov vzdelávania a uľahčenie vstupu mladých ľudí na trh práce. Mnoho očakávaní vzbudzujú kohézne zábery („Európska platforma na boj proti chudobe“) vo vzťahu k dôstojnému životu a podielu na živote spoločnosti.

V Európe sa očakávajú, aj v súvislosti s prebiehajúcou hospodárskou a finančnou krízou, štrukturálne zmeny v zamestnanosti, v demografickom vývoji bude klesať podiel pracujúcich obyvateľov. Rastie počet obyvateľov vo veku nad 60 rokov dva krát rýchlejšie než pred rokom 2007, a to asi o dva milióny ročne. Do dôchodkového veku sa dostáva generácia „hippies“ a povojnová generácia.

Málo sa pertraktuje skutočnosť, že pred krízou v európskych rodinách bolo chudobou ohrozených až 19 miliónov detí z celkového počtu 80 miliónov obyvateľov Európskej únie, znovu pripomíname, že v Únii žije asi pol miliardy obyvateľov Európy.

Stratégia „Európa 2020“ vyzýva členské štáty, okrem iného, podporovať zdieľanú kolektívnu a individuálnu zodpovednosť v boji proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, stanoviť a uplatňovať opatrenia, ktoré sa zamerajú

najmä na riešenie osobitných okolností mimoriadne ohrozených skupín, napríklad rodín s jedným rodičom, menších, Rómov, ľudí s postihnutím a ľudí bez domova.

V roku 2010 Európska komisia predložila na diskusiu „Zelenú knihu k primeraným, udržateľným a spoľahlivým dôchodkovým systémom v Európe – KOM/2010/365 v konečnom znení“, ktorá ustanovuje integrovaný prístup pre ekonomické, sociálne a finančné politiky, vrátane uvedených stratégií „Európa 2020“ atď.

Od roku 2012 začne pokles počtu Európanov v produktívnom veku, v súčasnosti je pomer štyroch ľudí v produktívnom veku na jedného človeka, staršieho ako 65 rokov, v roku 2060 sa to zmení na pomer dvoch občanov v produktívnom veku k jednému staršiemu občanovi.

Citovaný dokument komentuje významný a dlhodobý trend rodinného života, ktorými sú rozširujúce sa domácnosti osamelých jednotlivcov, bezdetné páry a generácie jednej rodiny, ktoré žijú vzdialene od seba („*telefamily*“). V súvislosti s nezamestnanosťou a voľným pohybom osôb sa stráca jednota rodiny. V takomto modelovaní *rozdelenej rodiny* sa zvyšuje potreba sociálnej pomoci a sociálnej práce v sociálnej ochrane z vonkajšieho prostredia, pričom v klasickej rodine by starostlivosť poskytla samotná rodina. V tomto trende sa zvyšuje potreba financovania zdravotnej a dlhodobej starostlivosti.

Iba 16% domácností v rodinách Únie má jedno dieťa, pričom viac ako tri deti má len 4% domácností. Rodiny v krajinách Európskej únie sú až v dvoch tretinách domácností bez detí, na Slovensku je bezdetných 54% domácností.

V *Hodnotiacej správe o vývoji rodiny v Európe v roku 2009* na úrovni Európskeho parlamentu sa Slovensko dostáva na najnižšie priečky v pôrodnosti v Európe (1, 25 dieťaťa na jednu ženu). V rokoch 1999 - 2008 až 78% z prírastku obyvateľov Európskej únie tvorili imigranti, ktorí tvoria v súčasnosti temer 6% populácie v Únii (*Hodnotiaca správa Rodina v Európe*)

Významným faktorom európskeho kontextu rodiny je aj model západnej európskej spoločnosti, ktorá má charakter plurality, trhovej ekonomiky, parlamentnej demokracie a charakterizuje sa tiež ako „súťaživá /konkurenčná/ spoločnosť“.

Z vymedzeného modelu spoločenského, ekonomického a politického európskeho poriadku vyplývajú zásadné vonkajšie faktory negatívneho vplyvu na stabilitu a trvácnosť rodiny, a to aj v súvislosti s reprodukčným správaním sa populácií, so slobodou rozhodovania sa o počte detí a s ekonomickými funkciami členov rodiny.

Konkurencia a budovanie, vytváranie konkurencieschopnosti, v spojení so sociálnymi a ekonomickými problémami, s karietovým postupom, s celoživotným vzdelávaním, s nevyhnutnou polyvalenciou a adaptabilitou a s potrebou ekonomickej a sociálnej flexibility vyvolávajú silný tlak na individuálne a rodinné pomery jednotlivca, páru a rodiny.

V uvedených intenciách sa prejavuje preferencia karietového prístupu pred funkčnosťou rodiny, odkladanie splodenia, a tým aj neskoršieho pôrodu prvého dieťaťa a ďalších prírastkov do rodiny so stále sa zvyšujúcim a už aj tak vysokým vekom ženy – prvoroďičky (v našich podmienkach je to najvyšší vek prvoroďičky v krajinách Európskej únie – asi 30 rokov veku prvoroďičky).

Len veľmi iluzórny je trvalý a udržateľný rozvoj rodinného života v súvislosti so zaistením udržateľnosti celej sociálnej sféry. Krízové stavy a javy v ekonomickom a finančnom zmysle ťažko umožnia realizovať „protopulačné“ sociálne politiky na všetkých úrovniach, vrátane podpory migrácie a voľného pohybu osôb, a to aj vo vzťahu k rodinnému životu.

Aktuálnu agendu rodinnej politiky ustanovuje Európska únia v programe na posilňovanie práv dieťaťa, osobitne v extrémnych životných situáciách.

Základným východiskom je článok 24 Charty základných práv Európskej únie, v systéme pôsobia tiež medzinárodnoprávne dokumenty ostatných medzinárodných organizácií a strategické dokumenty Európskej únie.

Agenda na zlepšenie práv detí (European Commission sets out EU agenda for the rights of the child) sa viaže na jedenásť opatrení, ktoré budú

v najbližších rokoch rozpracované a budú tvoriť aj pre oblasť sociálnej práce nové východiská (nové pripravované smernice o právach obetí trestných činov, o osobitnej ochrane zraniteľných osôb, opatrenia na posilnenie zodpovednosti rodičov, na aktivizáciu justičných orgánov a orgánov verejnej moci, cezhraničné spory, týkajúce sa opatrovníckych práv, ochrana detí pri používaní online technológií, ochrana pred sexuálnym zneužívaním, nadväzovaním kontaktov s deťmi /*grooming*/, vytvorenie komunikačných liniek pre deti atď.).

Demografické zmeny, starnutie populácie a kríza rodiny musia byť predmetom nových prístupov a sociálnych politík v prekonávaní kríz a v garancii ďalšieho rozvoja ľudstva.

3 PRÁVO, MEDIÁCIA, PROBÁCIA, PSYCHOLÓGIA, MEDICÍNA, PREVENCIA

VYVODZOVANIE ADMINISTRATÍVNOPRÁVNEJ ZODPOVEDNOSTI AKO NÁSLEDOK AGRESIE V DOMÁCOM PROSTREDÍ

Jana VALLOVÁ

„Priestupkom je zavinené konanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je za priestupok výslovne označené, ak nejde o iný správny delikt postihnuteľný podľa osobitných právnych predpisov, alebo o trestný čin. Na zodpovednosť za priestupok stačí zavinenie z nedbanlivosti, ak zákon výslovne neustanoví, že je potrebné úmyselné zavinenie.“ (Machajová, 1998, s. 15).

Priestupky proti občianskemu spolunažívaniu, ku ktorým dochádza agresívnym správaním a násilím, sú upravené v § 49 ods. 1 písm. d) zákona SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. Priestupku proti občianskemu spolunažívaniu sa dopustí ten, kto úmyselne naruší občianske spolunažívanie vyhrázaním ujmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obvinením z priestupku, schválnosťami alebo iným hrubým správaním. Za tento priestupok je možné uložiť pokutu až do výšky 99 €.

Občianske spolunažívanie je právne neurčitý pojem. Všeobecne zaň možno považovať súhrn pravidiel správania, ktorých dodržiavanie, nad rámec právnych noriem, je podľa všeobecného názoru a presvedčenia nevyhnutnou podmienkou pokojného, usporiadaného, riadneho spolunažívania osôb v danom mieste, čase a situácii.

Úmyselné vyhrážanie sa ujmou na zdraví, úmyselné drobné ublíženie na zdraví a úmyselné iné hrubé správanie sa považuje za agresívne správanie ľudí. Násilie sa definuje ako zámerné ubližovanie, ktoré je vykonávané s úmyslom vážne poškodiť obeť a zároveň sa definuje zhodne ako agresia,

ktorá má vážne dôsledky. „Súčasne platí, že násilie je agresiou, ale agresia nemusí mať podobu násilia.“ (Anderson, Bushman, 2002). Násilie sa charakterizuje ako použitie veľkej sily proti niekomu alebo niečomu. Za násilie sa označuje akékoľvek zámerné ubližovanie, teda akákoľvek agresia. Najmä v oblasti domáceho prostredia sa násilie často dáva do súvisu s drobným ublížením na zdraví, zneužívaním a zlým zaobchádzaním.

Pre väčšinu ľudí tvorí ich základné bezprostredné sociálne prostredie rodina. Rodina poskytuje svojim členom zabezpečenie základných potrieb, k nim patrí aj poskytovanie bezpečia a istoty. Aj pre rodinu však platí, že voči agresii nie je žiadne sociálne prostredie imúnne. Agresia sa vyskytuje vo všetkých druhoch sociálnych vzťahov.

V domácom prostredí môže byť terčom agresívneho správania ktokoľvek, možno hovoriť o týraní partnerov a násilie partnerov voči sebe, zneužívanie detí a násilie voči deťom, súrodenecké násilie, násilie voči rodičom, týranie starých ľudí a problémy dospelých, ktorí boli zneužívaní ako deti.

Domáce prostredie tvorí obvykle relatívne malý počet ľudí, medzi ktorými sú významné rozdiely z hľadiska moci. Veľké rozdiely sú medzi rodičmi a deťmi, rozdiel je aj vo fyzickej sile medzi ženou a mužom. Život v jednej domácnosti je životom kontaktným s vysokou úrovňou vzájomnej závislosti. Využívanie práva na súkromie umožňuje usporiadať si vzťahy v rodine, v domácnosti na uzavretý systém, do ktorého nemôže nikto z vonku zasiahnuť.

Ak niektorý z členov rodiny využije svoju prevahu a vynúti si právo uplatňovať násilie ako súčasť domácich pravidiel, za dverami jeho bytu mu v tom nemôže prakticky nikto zabrániť.

Rodinné násilie môže mať rôznu podobu. Dospelý človek môže byť terčom násilia ostatných členov rodiny. Môže byť obeťou násilného správania iného dospelého: manžel / manželka, druh / družka. Môže byť tiež obeťou svojich detí alebo mladších členov rodiny. Na základe výskumov je možné cez kategorizáciu domácich násilníkov hovoriť o násilí medzi partnermi (manželmi) voči sebe, násilí rodičov voči dospelým deťom, násilí

dospelých detí voči deťom (súrodenecké vzťahy), násilí dospelých detí voči rodičom a násilí voči starým rodičom.

Poznatky sú také, že domácim násilníkom je muž a obeťou žena. Charakteristickými črtami zlého partnerského zaobchádzania je nízka sebaúcta, pasívne mechanizmy zvládania stresových situácií, vysoká závislosť od partnera, úzkostlivosť a depresie, sociálna izolácia, zvnútornené obviňovanie sa, alkohol a drogy.

„Podľa výskumov sú obeťami najčastejšie ženy žijúce v prvom manželstve, väčšina (75 %) v domácnosti aspoň s jedným dieťaťom. Najčastejšie sú obeťami ženy stredného veku, najčastejšie (65 %) ženy so základným a stredným vzdelaním bez maturity. Obeťami sú ekonomicky aktívne aj neaktívne ženy. Príčiny partnerskej agresie majú viacúrovňový charakter. K významným faktorom násilia voči partnerovi je pozorovanie domáceho násilia v detstve, problémy vo vzťahu k rodičom, vysoká úroveň interpersonálnej závislosti a žiarlivosti, postoje tolerujúce domáce násilie, nedostatok empatie a alkohol vo viac ako 60 %.“ (Lovaš, 2010, s. 113).

Súrodenecká agresia patrí medzi menej skúmané formy rodinného násilia. Agresívne správanie medzi súrodencami je ovplyvňované rivalitou, konfliktmi, ktoré súvisia s využívaním (vlastníctvom) vecí a tiež vzťahu k rodičom. Veľmi dôležitá je tiež reakcia rodičov, ktorí často vystupujú v pozícii svedkov pri vyvodzovaní administratívnoprávnej zodpovednosti.

K veľmi málo preskúmaným druhom rodinného násilia patrí agresívne správanie dospelých detí voči rodičom. Agresívne správanie dospelých detí voči rodičom sa dá charakterizovať ako zámerné ubližovanie, poškodzovanie rodičov ich deťmi konané so zámerom spôsobiť fyzické, psychologické alebo finančné poškodenie s cieľom dosiahnuť moc a kontrolu nad rodičom. K fyzickému napádaniu rodičov patria údery, sácanie, bitka a fackovanie. K psychologickému zlému zaobchádzaniu patrí verbálna agresia ako nadávanie, prezývanie, vysmievanie sa a zosmiešňovanie, provokovanie, výhražné vyjadrovanie nenávisti a zlosti voči rodičovi.

Najčastejšími príčinami zlého zaobchádzania s rodičmi sú zlé vzťahy s rodičmi, správanie sa rodičov voči deťom (v detstve) a sociálno-ekonomický status. Časť detí – dospelých, ktorí sa násilne správajú voči svojim rodičom, boli samy objektmi fyzického, sexuálneho alebo emociálneho týrania v detstve a tiež svedkami častej konzumácie alkoholu alebo drog.

Objektom agresívneho správania v domácom prostredí môžu byť aj starí ľudia. U starých ľudí môže okrem fyzického, sexuálneho alebo psychologického násillia dochádzať k emociálnemu zneužívaniu a zanedbávaniu, alebo finančnému a materiálnemu využívaniu. Mladší príslušníci rodiny sa násilne správajú voči starým ľuďom v domácom prostredí a voči tým, ktorí sa o starých ľuďoch starajú v domácom prostredí. Páchateľmi násillia sú najčastejšie ich rodinní príslušníci, obvykle ich dospelé deti. Používanie fyzického násillia voči starým ľuďom sa spája hlavne s mužmi. U žien ide hlavne o zneužívanie súvisiace s opatrovatelstvom, ktoré vykonávajú predovšetkým ženy.

V každodennom živote sa stretávame s formami a prejavmi agresie, ktorých podoba nie je viazaná len na konkrétne osoby, ale aj na isté prostredie. Agresia a násillie sa vyskytuje v rôznych typoch sociálneho prostredia a oblastiach sociálneho života súčasného človeka, t. j. v škole, v rodine, v práci. Sociálne skupiny vytvárajú pre výskyt agresie dobré podmienky. Človek, ktorý má tendencie správať sa agresívne, si v nich môže vyhľadať vhodný terč svojich útokov.

Medzi faktory, ktoré ovplyvnili počet priestupkov proti občianskemu spolunažívaniu, možno zaradiť zlé medziľudské vzťahy, vyplývajúce najmä z narušených rodinných vzťahov, ktorých príčinou je alkoholizmus, agresia, násillie, migrácia za prácou, častá nevera, rozvody, nezamestnanosť a z toho plynúci nedostatok finančných prostriedkov, nemajetnosť a problémy pri vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva po rozvode manželov a spoločné bývanie rozvedených manželov. Ďalším faktorom páchania týchto

priestupkov sú aj rôzne spory, nevysporiadané majetkové vzťahy medzi súrodencami a ostatnými príbuznými.

Priestupky proti občianskemu spolunažívaniu sú v súčasnosti dôsledkom kvalitatívne zhoršených spoločenských vzťahov a ich výskyt je podmienený najmä zlou sociálnou situáciou v rodinách, v súčasnosti hlavne nezamestnanosťou a zlou ekonomickou situáciou niektorých rodín, sociálnymi rozdielmi, ktoré sú často sprievodným znakom agresívneho hrubého správania sa a v neposlednom rade zvýšeným užívaním alkoholu alebo iných návykových látok, s čím je spojená agresivita, hrubosť a vzájomné fyzické napádanie.

Záver

Rodinné problémy medzi manželmi sa riešia formou násillia, hrubosťou a mimoriadnym vulgárnym správaním sa. Pomerne časté boli prípady, keď manželia po rozvode ostali naďalej žiť v spoločnom byte, v dôsledku čoho dochádzalo medzi nimi k nezhodám, robili si navzájom schválnosti, zo strany bývalých manželov dochádzalo k hrubému správaniu pod vplyvom alkoholu, vyhrážaniu ujmou na zdraví a drobnému ublíženiu na zdraví.

MEDIÁCIA A RODINA

Ernest KOVÁČ

„Rodina je sociálna skupina zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami.“ (Sopóci, 2006, s. 88). Každý človek túži žiť v rodine, cíť teplo a lásku rodiny. „V manželstve a v rodine sa vytvára súhrn medziosobných vzťahov: manželský vzťah, otcovstvo a materstvo, vzťah detí a súrodencov, ktorými sa každý človek vovádza do „ľudskej rodiny“ i do „Božej rodiny“, ktorou je Cirkev.“ (Ján Pavol II., 2010, s. 32). Každý pred vstupom do manželstva si predstavuje rôzne modely ako bude vyzerať jeho rodina.

Má svoje predstavy o zabezpečení, o vzťahoch medzi rodinnými príslušníkmi. Na začiatku je vysoký stupeň idealizmu a ideálneho modelu partnerstva. Počas trvania manželstva prichádza k zmenám z ideálu na bežný všedný deň v manželstve aj so situáciami, ktoré treba riešiť. Je len otázkou kompetencie rodiny ako sa vysporiadajú s krízovou situáciou. Ak je rodina pripravená riešiť aj neštandardné situácie, spory, tak kríza, v ktorej sa ocitli rodinu stmelí a upevní. V prípade, že rodina, nie je pripravená na riešenie vzniknutej situácie obracia sa na pomoc rodiny, inštitúcii alebo na mediátora. „Múdri rodičia ukážu deťom mapu života, upozornia ich na úskalía a ťažkosti na cestách, ale neurčia im trasu.“(Janvrinova, 2006, s. 66)

Mediácia v rodine

Najčastejšie využitie mediácie v praxi je pri riešení konfliktov v rodinných sporoch. Mnohí mediáciu síce vnímajú ešte ako moderný spôsob riešenia mimosúdnych sporov, ale v podstate ide o tradičný spôsob, ktorý sa používal už v stredoveku. Už v dávnych dobách využívali ľudia osobu, ktorá vystupovala z pozície prirodzenej autority. Pri rodinných sporoch mediáciu možno využiť v dvoch rovinách a to :

Rodinná mediácia, kde mediátor rieši konflikty, ktoré nastali v rodine a partneri majú snahu spor urovnať v spokojnosti oboch strán. Hľadajú riešenia.

Predovšetkým je vhodná pre tých, čo majú záujem obnoviť komunikáciu. Snažia sa o alternatívne riešenie ako dosiahnuť dohodu pri výchove nepľnoletých detí a styk oboch rodičov s nepľnoletými deťmi. Prax našich súdov ukazuje, že po rozvode má z jeden z rodičov obmedzený kontakt s dieťaťom. Ďalším podstatným krokom je dohoda o výške výživného na nepľnoleté deti. Problémy ohľadom výživného sú rôzne napr. ako neplatenie výživného, nepravidelné platby výživného a stáva sa, že rodič alebo dieťa si uplatňuje zvýšenie výživného. Mnohokrát zložité býva pre dosiahnutie dohody rozdelenie spoločného majetku, kde obaja z partnerov pociťujú silné puto k materiálnym veciam, ktoré nadobudli spoločne. Mediácia ako mimosúdne riešenie sporov rieši spor v rodine a to aj pri rozvode a po ňom a takisto aj dedičské konanie.

Využitie mediácie pri rodinných sporoch otvára priestor pre vzájomnú komunikáciu oboch strán a hľadá prieniky vzájomnej kooperácie. Tým riešenie a kreovanie dohody nie je v rukách len jednej osoby. Dohoda je aktom oboch strán. A tak každá zo strán je zainteresovaná do tvorenia dohody.

Spoločná dohoda vytvára priestor pre zodpovednosť za rozhodnutie a tým znižuje tenziu ďalších konfliktov.

Výhody rodinnej mediácie

Nikdy nie dobré čakať, aby konflikt gradoval. Vždy je dobré hovoriť o probléme v rodine. Komunikovať medzi sebou, rozprávať sa o zážitkoch z bežného dňa. Vedieť sa pobaviť o úspechoch aj neúspechoch. Veľkou výhodou v rodinnej mediácii je, že snahou mediátora spolu so zúčastnenými strany je nájsť dohodu, kde je „VÝHRA jednej a VÝHRA druhej strany. Pri súde sa stáva, že jeden je víťaz a druhý je porazený.

Mediácia je dobrovoľná a ústretová, takže ktokoľvek zo zúčastnených strán sa môže rozhodnúť z nej kedykoľvek odstúpiť. Pri rodinnej mediácii, ktorá je založená na dobrovoľnosti, mediátor vedie strany ku kompromisom, nie k súboju. Tým, že dobrovoľne prišli vyplýva, že majú záujem svoj spor riešiť a ho vyriešiť.

Diskrétnosť mediácie v mediačnom procese upravuje aj zákon o mediácii 420/2004 § 5, kde zákon hovorí: „Mediátor, osoby zúčastnené na mediácii a iné fyzické osoby prizvané mediátorom alebo osobou zúčastnenou na mediácii k mediácii sú povinné, ak sa strany nedohodnú inak zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, ktoré sa dozvedeli v súvislosti s mediáciou“. Z toho vyplýva, že samotné mediačné konanie je diskkrétnejšie oproti súdnemu konaniu.

Čestnosť v mediácii je zložka, ktorá je dôležitá nakoľko v rodinnej mediácii nevyžaduje mediátor od strán rôzne doklady preukazujúce dôkazné bremeno jednej alebo druhej strany, listinné dôkazy sa nezakladajú do spisov. Nepotrebnú ani súdnoznalecké posudky a rozhodnutia orgánov.

Rovnoprávnosť v mediácii je garantovaná. V mediačnom procese má mediátor úlohu udržiavať vyváženosť a uviesť aj v mediačnej dohode, že strany mali rovnaký priestor na prezentáciu svojho problému, mali rovnaký čas na reakciu a pripomienka každej strany bola rovnocenná.

Strany sporu v mediácii hľadajú cestu k dohode, kde je výhra jednej aj druhej strany, dohoda. Mediátor v mediačnom procese vedie sporiace sa strany k rešpektovaniu sa navzájom, vedie strany k prijímaniu názoru druhej strany. Mnohokrát, keď emócie gradujú je to pre mediátora neľahká úloha.

Mediácia je lacnejšia a to výrazne sú nižšie poplatky ako pri riešení sporu súdnou cestou. Ak sporiace strany sa dohodnú na súdnom zmierní, vracia sa im časť zaplatených poplatkov až do 90%. (Je to v závislosti od fázy, v ktorej je práve súdny proces)

Mediácia šetrí čas čo je veľmi pozitívne pre rodinnú mediáciu, kde v mediačnom konaní ide aj o deti. Deti nemusia byť dlho traumatizované a nemusia žiť v neistote niekoľko mesiacov alebo rokov ako dopadne súdne

rozhodnutie. Mediácia môže začať ihneď ako sa dohodnú na osobe mediátora. Celé mediačné konanie môže trvať niekoľko stretnutí ale ak bude vôľa na oboch stranách sa môžu strany dohodnúť aj na prvom stretnutí.

Oddelená mediácia je najlepšia možná alternatíva v prípade, že rozhádané strany plné emócií už vôbec nedokážu spolu komunikovať, ale predsa sa rozhodli riešiť svoj spor mediáciou. V takomto prípade mediátor vedie mediáciu oddelene s každým účastníkom zvlášť.

Cieľom rodinnej mediácie je stabilizovať vzájomný vzťah rodičov a detí. Aby deti boli čo najmenej vystavené konfliktom a hádkam rodičov, aby konflikt bol čo najmenej traumatizujúci. Tak sa rodičia dokážu vyhnúť akýmkoľvek psychickým problémom svojich detí.

RODINNÝ SYSTÉM A PROBÁCIA (V PROCESE RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE)

Vladimír CEHLÁR

Po rekodifikácii trestných kódexov a ich účinnosťou od 01.01.2006 došlo na Slovensku k výraznému priblíženiu trestnej justície k ideám restoratívnosti. Tieto prvky umožňujú vnímať trestný čin **ako sociálnu udalosť**. Práve tento pohľad na trestný čin vytvára priestor nielen pre páchateľa a poškodeného, ale aj pre ich rodiny, komunity, na zapojenie sa do procesu, ktorý minimalizuje spôsobenú škodu (tá nemusí byť len materiálneho charakteru). (Zehr, 2003).

Tento pohľad na trestný čin si žiada vo väčšej miere zviditeľniť oblasť probácie, ktorá zasahuje v trestnom konaní do života už nie iba obvinených a odsúdených. Probácia preniká do života poškodených (obetí), rodín a komunit, v ktorých žili pred spáchaným trestným činom. Tie aspekty, ktoré môžu výrazným spôsobom pozitívne ovplyvniť budúcnosť z pohľadu (ne)odlúčenia páchateľa alebo poškodeného od svojej rodiny, detí, známych, cez stratu zamestnania, ekonomického zabezpečenia, udržania si sociálneho a životného štandardu, možno minimalizovať vo vhodných prípadoch prostredníctvom probácie a probačných programov.

Restoratívnosť a probácia

Probačná činnosť je predovšetkým zakotvená v zákone č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení neskorších zákonov.

Probáciu nemožno prezentovať ako „**druh trestu**“, ale ako „**jeho možnú súčasť alternatív a odklonu v trestnom konaní za predpokladu, že páchateľovi sa uložili povinnosti a obmedzenia, ktoré musí plniť a rešpektovať počas uloženého trestu nespojeného s odňatím slobody.**“

Obete z pohľadu restoratívnej justície sú vnímané ako poškodení trestným činom, pričom ide o ich potreby, ktoré nie sú vždy primeraným spôsobom uspokojované v systéme trestnej justície. Práve obeť (**rodina**) často pociťuje, že justičný systém im vo svojom procese nevenuje patričnú pozornosť. Majú pocit, že v niektorých prípadoch systém na nich zabúda a dakedy ich systém aj zneužil. Ide najmä o dôsledky právnej definície trestného činu, ktorá nezahŕňa poškodeného.

Restoratívny prístup vyžaduje, aby sa do celého procesu „**liečenia**“ zapojili všetci zainteresovaní.

Rodinné skupinové konferencie

Restoratívnosť sa dá využívať aj pri práci s rodinou, a to prostredníctvom rodinných skupinových konferencií, ktoré rozširujú okruh primárnych účastníkov o rodinných príslušníkov alebo aj o ďalšie osoby. Vytvárajú sa vhodné podmienky na to, aby páchatelia prevzali zodpovednosť a zmenili svoje správanie sa.

V zahraničí sa najväčšmi rozvinuli modely rodinných skupinových konferencií jednak v Severnej Amerike a jednak v Austrálii a na Novom Zélande. (Zehr, 2003).

Probácia a probačné programy

Probácia v podmienkach Slovenska je založená na právnom mandáte. To znamená, že ľudia k probačnému úradníkovi, najmä **obvinení a poškodení, nechodia sami od seba**, na základe svojho slobodného rozhodnutia, svojich potrieb alebo životných situácií, tak ako k sociálnemu kurátorovi v intenciách ustanovení zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. K probačnému úradníkovi sú ľudia „**donútení**“ chodiť na základe súdneho rozhodnutia. Možno to prezentovať ako motiváciu „**z vonku**“, kde k prvému stretnutiu vždy dôjde na základe uloženej povinnosti,

ktorá páchatel'a v prvotnej fáze donúti spolupracovať s probačným úradníkom. (Farral, 2002).

Probačný úradník ma v tomto prípade osobitnú pozíciu, ktorá ovplyvňuje tak vzťah medzi ním a páchatel'om, ako aj vzťah medzi ním a poškodenými, najmä ich rodinami, ktorých sa to týka, lebo pociťujú negatívne dôsledky spáchanej trestnej činnosti. Táto rola probačného úradníka umožňuje sledovať páchatel'a a dozerať na to, aby si plnil povinnosti a podmienky dané prokurátorom alebo súdom. Je to úplne iná rola, než ako je napríklad rola sociálneho kurátora. Mandát probačného úradníka od kompetentného a rozhodujúceho orgánu musí byť jasný a jednoznačný, čo v empirickej praxi nie je vždy aplikovateľné.

V individuálnych prípadoch ide o *uloženie probačného dohľadu bez uložených povinností a obmedzení*, čo znamená, že probácia má len **kontrolnú** „formálnu“ funkciu. Vplyv probačného úradníka na páchatel'a je obmedzený len na to časové obdobie, ktoré je určené v rozsudku alebo v uznesení. Z tohto dôvodu musí probačný úradník spracovať do probačného programu príslušný časový úsek, a vytvoriť čo najskôr spoluprácu s dotknutými osobami (poškodenými, ich rodinami, zákonnými zástupcami, školami a pod.). Pokiaľ je to vhodné a vyplýva to z uložených povinností a obmedzení, musí spolupracovať aj so sociálnymi inštitúciami. Do probačného programu sa dajú začleniť napríklad aj ustanovenia § 51 Trestného zákona, ak obmedzenia spočívajú najmä v zákaze a naproti tomu povinnosti spočívajú najmä v príkaze.

Kontrola a dozor v probácii

Primárnou úlohou probačného úradníka je dozerať na obvinených, aby akceptovali podmienky súdneho poriadku. Podľa Tokijských pravidiel je cieľom tohto dozoru *znižovať opätovnú trestnú činnosť a pomáhať páchatel'ovi pri jeho integrácii do spoločnosti tak, aby sa minimalizovala pravdepodobnosť návratu k trestnej činnosti* (Tokijské pravidla, Pravidlo 10.1).

V Európskych odporúčaníach pre komunitné sankcie a opatrenia sa termín „**dohľad**“ odlišuje od termínu „**kontrola**“. Termín „**dohľad**“ obsahuje jednak pomocné aktivity riadené stanoveným orgánom alebo v jeho mene, ktorých cieľom je udržať páchatel'a v spoločnosti, jednak aktivity, ktoré zabezpečujú, že páchatel' dodržiava všetky stanovené podmienky a povinnosti. (Odporúčanie č. R /92/16)

Na druhej strane termín „**kontrola**“ hovorí o aktivitách, ktoré sa obmedzujú na zistenie, či sa všetky uložené podmienky a povinnosti plnia. Rovnako tu ide o aktivity, zabezpečujúce ich dodržiavanie použitím, alebo pohrozením použitia príslušných opatrení (v prípade ich nedodržiavania).

Probácia na Slovensku sa vykonáva v trestných veciach, ktoré sú evidované na príslušnom okresnom súde, v súdnom registri „Pr“, a to na:

- a) písomné pokyny predsedu senátu na vykonanie probácie, vrátane rovnopisov právoplatných rozhodnutí súdu a vydaných podľa Trestného poriadku, z ktorých vyplýva povinnosť vykonávať probáciu.
- b) písomné pokyny prokurátora na vykonanie probácie v prípravnom konaní,
- c) iné podnety na vykonanie probácie a
- d) dožiadania z iných súdov vo veciach probácie.

V rôznych štátoch sveta dopĺňajú nevládne organizácie svojimi činnosťami oblasti, ktoré štátna probačná služba nepokrýva. Ide predovšetkým o poskytovanie služieb a realizáciu probačných programov, ktoré sú súčasťou aj alternatívnych trestov. (Štern, 2010).

Podľa nášho názoru a empirickej praxe možno konštatovať, že práve kvalitný probačný program a jeho erudovaná aplikácia môže byť nástrojom, ktorý bude minimalizovať negatívne dopady trestného činu na poškodeného, rodinu a komunitu.

Záver

Pri spracúvaní tohto príspevku sme zvažovali rôzne možnosti, akým spôsobom bude najvhodnejšie poukázať na probáciu a rodinu. Či sa zamerať výlučne na rodinný systém a jeho hodnoty alebo poukázať na sociálnu patológiu rodiny z viacerých aspektov. Zastávame názor, že každý jedinec patrí k určitému spoločenstvu, komunite, sociálnej skupine či rodine, ktorá môže, ale nemusí mať znaky patológie. Tieto symptómy môžu nastať u doteraz funkčnej rodiny, ktorá sa stala (resp. jej člen) obeťou trestného činu.

Z pohľadu restoratívnosti a probácie by malo byť spoločenským záujmom minimalizovať takéto negatívne dosahy, a to prostredníctvom probačných programov, ktoré môžu byť orientované v prípade potreby aj na takúto skupinu obyvateľstva. Snažili sme sa v základných bodoch poukázať na probáciu a jej využitie v rodinnom systéme.

SPOLOČENSKÉ PODMIENKY A ICH DOSAH NA RODINU

Terézia DUDÁŠOVÁ, Judita STEMPELOVÁ

Zmeny týkajúce sa života rodiny badať od druhej svetovej vojny, kedy sa v literatúre častejšie objavujú články upozorňujúce na posun mravných a sociálnych noriem ku konzumným. (Sojka, 1992) Pokles až strata autority Boha spojená s oslabením náboženskej vedomosti a záujmu o duchovnú stránku osobnosti, ako aj vplyvy nových „izmov“ na výchovu mladých (nacionalizmus, socializmus, komunizmus, ateizmus), tiež nesprávne chápanie slobody, malo za následok postupný rozvrat rodiny.

Súčasný stav

Rodinu formuje civilizácia, kultúra, spoločnosť, tiež modernizácia a vplyvy nových technológií, ktoré na jednej strane prinášajú pokrok, zahrňujú v sebe množstvo úžitkových tovarov, avšak nezanedbateľné sú aj vplyvy „zmaterializovania ducha“, s následným egoizmom, individualizmom, subjektivismom či pôžitkárstvom. Tieto vytláčajú z mravného vedomia dlhé stáročia formované mravné normy. Tento trend pokračuje širokými zmenami školského systému (od predškolskej výchovy sú deti pri počítačoch, musia sa učiť jazyky), hračky sú miniatúrou počítačov a v mimoškolskej výchove sa rušia umelecké a záujmové krúžky, voľný čas je ponechaný na slobodnú voľbu rodičov.

Dospievajúci či dospelí jedinci majú širšiu možnosť slobodného cestovania, výberu školy či povolania, možnosť zamestnať sa v zahraničí, voliť oddelené bývanie od rodičov, spolužitie s partnerom bez záväzkov, až po regulované počatie detí. Nie je už tradíciou, že ženy príjmu priezvisko po mužovi, ale ponechávajú si aj svoje vlastné. Pre dosiahnutie vyššieho vzdelania sa ženy stávajú často živiteľkami rodín, kým ich partneri sú nezamestnaní. Silné tendencie k individualizmu v manželstve prízvukujú slobodu a právo jednotlivca na jeho vlastné záujmy, čo niekedy vyvoláva

napätia v manželskom spoložití, ak vlastné záujmy sú presadzované na úkor iných, alebo bez vedomia členov rodiny. Ochabla ochota prevziať nepredvídateľné úlohy, zaťaženia rôzneho druhu (civilizačný stres, choroby v rodine), tiež ochota mať a vychovávať deti.

Tieto zmeny sú živnou pôdou pre nové formy spoluzitia na úkor „manželského páru“, ktorý vytváral medzigeneračné spoločenstvo s istým spoločným majetkom a hospodárstvom, držiacim pospolu celé generácie. Dnešné deti majú väčšie riziko, že nebudú vychovávané otcami, či naopak budú mať niekoľkých otcov a starých rodičov (opakovanými zväzkami po rozvoде). Deti žijúce s viacerými alternatívnymi partnermi, alebo len s matkou bez skúsenosti s otcom, sú citovo ochudobňované, neraz aj šikované a týrané druhmi matiek, nemajú prirodzený obraz rodiny. (Harineková, 2007)

Snaha po vyššom životnom štandarde zasahuje všetky vrstvy obyvateľov - od „na značky závislých“ a náročných detí, cez konzumných manželov, usmerňujúcich životný štýl tak, aby neobmedzovali svoje želania (materiálne, citové či pôžitkové). Dnes je výchova detí ďaleko náročnejšia pre tlaky spoločnosti na výkon rodičov a tiež výkon detí v škole. Vyžaduje si to nielen zrelosť dospelých, ale aj ich trepezlivosť, čas, čo je kameňom úrazu každej rodiny. Starí rodičia menia svoje role, namiesto opatery a vkladu citov do vnúchat preferujú peniaze z predĺženého zamestnania a uspokojovanie deti finančným spôsobom. Honba za materiálnymi dobrami na všetkých úrovniach rodiny je často podhubím konfliktov, citových frustrácií a vytvára sa stav ohrozenia pre celú rodinu. Oslabuje sa kultivovanosť citov medzi manželmi, namiesto úcty je agresivita, sebpresadzovanie, individualizmus každého člena rodiny, čo postupne bez patričnej komunikácie môže viesť k formálnemu spoluzitiu „pod jednou strechou“. Primeraný stupeň rodinnej súdržnosti sa oslabuje citovými zraneniami z nevery, či z vulgárnych prejavov partnerov, z nezvládnutých manželských kríz. Je tu aj tvrdosť partnerov, neschopnosť odpustiť, nízka tolerancia voči chybám navzájom. Akákoľvek deštruktívna komunikácia, či

výskyt iného patologického správania v rodine (alkoholizmus, hazardné hry, násilie...) ohrozuje partnera.

Niekedy stačí menšia nerovnováha v oblasti konfliktu medzi rodinným a pracovným životom. Nadmerná pracovná záťaž má množstvo negatívnych konzekvencií pre samotného jedinca, ale aj pre jeho zamestnávateľa či sociálne okolie. (Groepel, 2007) Konflikt rodinného a pracovného prostredia je podporený množstvom výskumov, ktoré sa zhodujú na konzekvenciách plynúcich z nadmernej pracovnej záťaže, ako je znížená produktivita, znížená príslušnosť k firemnej spolupatričnosti, zvýšenie osobného stresu. Osoby trpia depresiou, syndrómom vyhorenia, psychosomatickými poruchami či problematickým používaním psychoaktívnych látok (nikotín, kofeín, alkohol a i.). To všetko má dosah na kvalitu ich rodinného života (rozvody, problémy v sexuálnom spolunažívaní) až po redukciu sociálnych vzťahov a existenciálnu prázdnotu. Ešte väčším problémom je konflikt hodnôt v rodine, konflikt rôznych životných štýlov a preferencií náboženskej orientácie.

Novým fenoménom, ako už bolo spomenuté je výmena rolí - ženy sú neraz živiteľkami rodiny, cestujú za zárobkom, opúšťajú deti v práve dôležitých obdobiach ich osobnostného vývinu. Nie je dnes zvláštnosťou, že deti sú prisúdené do starostlivosti otca a matky ich nechodia navštevovať, niekedy ani neprispievajú na ich výživu. Deti v ranných štádiách puberty sa odkláňajú od rodičovskej autority, viažu sa na rovesnícke skupiny, často aj na vodcov zo sociálno-patologických skupín (punk, satanisti...), kde sa dostávajú do kontaktu s drogami, so sektami, s nelátkovými závislosťami (internet, masmédiá, počítačové či hazardné hry, atď.) Pocit nudy u dospievajúcich sa strieda s bohatou frekvenciou nových, aj predčasných sexuálnych zážitkov, ktorých dôsledky výraznejšie badať v dospelosti.

Spoločnosť ako celok sa mení, mediálne sú preferované celebrity z umeleckého či politického biznisu, bez patričnej morálnej vybavenosti, nezanedbateľným ukazovateľom je klamstvo a krádež v spoločnosti . Nedostatočným príkladom je úcta k autorite, (v médiách je výsmech čelných

predstaviteľov vlády, vzájomné osočovanie) mladí nie sú vedení k pravde ani k reálnemu posúdeniu seba, či okolia. Rovesnícke skupiny adolescentov málokedy sú zamerané na činnosť - sociálnu či umeleckú prácu. Vonkajšie okolnosti a trendy dávajú zelenú pre zážitkové, konzumné činnosti, dokonca pre sladké ničnerobenie. Chýba výchova k zodpovednosti, správne využívanie času a k primeranej slobode. Ďalšia oblasť je výchova k solidarite, k úcte k životu, k ochrane ekologických zdrojov a k výchove zdravých medziľudských vzťahov.

Odklon od pravdivosti v mediálnom svete (spravodajstvá, programy show biznisu, printové správy) zamestnávajú myseľ ľudí v pracovnom či voľnom čase. Propagácia sociálnych diel či potrieb sa do médií dostáva útržkovite, čím vzniká dojem, že spoločnosť je dekadentná, v mnohých oblastiach celkom nezdravá. Napriek týmto negatívnym činiteľom treba vyzdvihnúť bohaté dobrovoľníctvo ľudí, niektorých náboženských skupín detí a adolescentov, ktorí zbierajú finančné prostriedky, alebo sa sami podieľajú na práci, či vzdelávaní detí v treťom svete.

Otcovstvo je často spomínané v súvislosti s rodinou, ale málo podnecované v nukleárnych rodinách v zmysle učenia sa zodpovednosti za budúcu rodinu. Otcovstvo chápeme ako rozmer bytia muža (Košč, 1997), ktorý napomáha k rozpoznaní a spoluprežitíu do hĺbky svojej podstaty, je obohatením jeho ľudského rozmeru a naplnením podstatnej časti životného zmyslu. Ide o celoživotný proces vlastného zrenia, ktorý má svoju predhistóriu vo vlastnej rodine, kde deti, dospievajúci chlapci zažívajú rolu vlastného otca.

Dobrý otec dokáže vykompenzovať aj nedostatky ženy v zlyhávaní jej úloh, zvlášť ak ide o absenciu citovej výchovy zo strany matky. Komplementárne dopĺňovanie manželov a svojich osobnostných kvalít vedie k plnohodnotnému prežívaniu lásky, po ktorom túži každý člen rodiny (manželia, deti, starí rodičia aj bližšie príbuzenstvo).

Rodinná štruktúra v spoločnosti sa mení aj v závislosti na cirkevné chápanie manželstva ako sviatosti. Do 19. storočia pretrvávalo teologické

chápanie životnej cesty cez Sv. písmo, ktorému sa mali prispôbiť obaja rodičia. Vznikom priemyselnej spoločnosti a nástupom žien do zamestnania panuje dilema aj v duši matky: ako skĺbiť výchovu detí a plniť si svoje zamestnanecké povinnosti.

V posledných rokoch 20. storočia zasadla biskupská konferencia v Ríme a vydala apoštolskú exhortáciu „Familiaris consortio (1987) **„O úlohách rodiny v dnešnom svete“**. Sv. Otec **Ján Pavol II. vytyčil 4 hlavné úlohy, ktoré má rodina plniť**:

A/ vytváranie osobného spoločenstva,

B/ služba životu,

C/ účasť na rozvoji spoločnosti,

D/ účasť na živote a poslaní Cirkvi.

I keď väčšina kresťanských rodín vie o tejto požiadavke, často zanedbáva poslednú zložku, ktorou je účasť rodiny na poslaní Cirkvi. Nové rodiny z nepoznania slabo kladú základy cirkvi v rodine nielen tým, že rodina sa spolu nemodlí, ale ani spoločne nestoluje, nediskutuje o problémoch v rodine a nerieši úlohy jednotlivých členov spoločne. Rodina tak nie je malým cirkevným spoločenstvom, snáď komunitou osôb so spoločným bývaním.

Atomizácia rodiny a postupný záujem o svoje potreby, záujmy vedie k individualizmu, ale aj k prežívaniu samoty uprostred spoločenstva rodiny.

Ak spoločnosť ukazuje, aká dôležitá je práca a angažovanosť na jednotlivých jej poliach, rodina má dať pevné miesto pre otca i matku a pochopenie ich nezastupiteľnosti pri výchove detí. Skúsenosť učí, že citový chlad rodičov, absencia ich prítomnosti a zanedbávanie komunikácie s deťmi, spôsobujú psychologické i mravné poruchy u mladých.

U niektorých mladých je to len osobnostná nezrelosť, nerozhodnosť či nezodpovednosť v preberaní úloh, u iných zas zapojenie sa do skupinových partíí, zlákanie sa na hazardné hry, či ku konzumu drog, čo v konečnom dôsledku predstavuje sociálnu patológiu.

Manželia, ak si hlbšie uvedomia zodpovednosť za počatý život, budú sa vo zvýšenej miere spoločne zúčastňovať na výchove detí, aj vykonávaním

práce, ktorá nerozvracia, ale povznáša rodinu k súdržnosti. Spoločná participácia na práci a oddychu je aj vydávaním svedectva zrelého kresťanského života, ktoré účinnejšie privádza deti k živému stretnutiu sa s Kristom a s Cirkvou. (Gaudium et Spes. Čl. 52, 1975)

Ani v 21. storočí človek nie je iný ako v jednoduchej spoločnosti. Každý člen rodiny túži po láske, dôvere, intímnosti a očakáva od ostatných členov rodinnú úctu, podporu, ochranu a vzájomnosť. Tieto základné potreby vlastní tak isto dieťa, ako dospelý, či starý človek. Aj dnes ľudia vo výskumoch potvrdzujú, že rodina je pre nich základným stavebným kameňom pri utváraní novej spoločnosti, že tvorí základ pre rozvoj ich osobnostných daností, že je najdôležitejšou ochranou v chorobe, pri záťažích, ale aj v hodine smrti. (Vid' priložené výskumy)

Diagnózu rodiny poznáme, ale ťažko ju vieme riešiť. Vyhovárame sa na predstaviteľov štátu, že netvorí priaznivú atmosféru pre rodinnú politiku, kritizujeme psychológov a sociológov, ktorí nevedia zastaviť príliv žiadostí o rozvod a nespokojní sme aj s právnikmi, ktorí ľahostajne podpisujú rozvodové konania. Ale na počiatku rodinného konfliktu je ON a ONA, tí, čo môžu rozhodnúť aj inak, nevoliť rozvodové konanie ako riešenie ich krízy. Manželia dávajú pečať vlastnej rodine - aká bude, či bude pevne postavená na hodnotách, či len na materiálnom dobre. Oni sa rozhodnú pre prijatie detí do rodiny, pre starostlivosť o širšiu rodinu, spoločnosť, oni majú v rukách cestu pre altruizmus, solidaritu alebo individualizmus a izoláciu od spoločenských problémov.

Ako to riešiť - pomôže nám prevencia?

V prvom rade treba klásť dôraz na mladých, ktorí chcú vstúpiť do manželstva a to nielen formálnymi stretnutiami na predmanželskej príprave, ale sústavným vedením a sprevádzaním ich na životnej ceste. Manželia by mali mať svoje spoločenstvá, do ktorých by zapadli už pred uzatvorením manželstva, aby reálnejšie videli život, ktorý ich čaká. Podpora manželských spoločenstiev má veľký význam, môže sa im včas poskytnúť aj odborná

psychologická intervencia, aj vyriešenie nejednej krízy, či menšej ťažkosti. V prvých rokoch manželstva by sa obaja mali učiť láske, nehe, citlivosti, trpezlivosti a odpúšťaniu, potom aj špecifickým danostiam ako je racionálnosť otca a vyvážené hospodárenie matky.

Kresťanskí manželia by mali viac chápať manželstvo ako sviatosť a utvárať z vlastnej rodiny cirkev – základ budúceho spoločenstva. Rodina, ktorá je otvorená aj pre druhé deti, aj pre rozvedených manželov či slobodné matky, pre osamelých invalidov či starých ľudí, je zrelým článkom spoločnosti.

Náboženskú výchovu v škole nezameriavať len na prijatie sviatosti, ale vytvárať spoločenstvá detí, ktoré vedia pracovať, mať zodpovednosť, ktoré vedia kultúrne prežívať svoj život, radostne prežívať svoj život a vedia sa starať o druhých (o vlastných či starých rodičov, o susedov, ...). Adolescentov neopúšťať keď majú krízu, ale snažiť sa ich prinavrátiť do spoločenstva mladých, čo zápasia s podobnými problémami. Vedieť nájsť cesty ako získať tých okrajových „chudobných na duchu“, čo sa potlkajú na uliciach bez záujmu, či trávajú hodiny pri pohárikoch v pohostinstvách, či hľadajú dílerov, alebo bezpečné miesto pre samovraždu. Miest, kde sa v nude povalujú mladí je veľa - o mnohých vieme, ale niekedy ťažko meníme svoje myšlienkové stereotypy, že „tým mladým už niet pomoci“, alebo že „sú si na vine sami“.

Deti z ohrozených rodín, deti iba s jedným rodičom, či s chorými rodičmi, potrebujú osobitú starostlivosť – najlepšie dobre fungujúcich rodín, kde nájdú zázemie, ocenenie, miesto pre hru i oddych, pokoj a osobnú rovnováhu. Rodiny deliace sa s láskou utvárajú zdravé interpersonálne vzťahy a rovnovážnosť v komunikácii, tu nie je miesto na agresivitu, napadanie či iné neprimerané útoky. Teda „šťastné rodiny“ môžu byť semeniskom lásky pre iných a dobrými školami príkladu zdravej rodiny. Nezanedbateľnou zložkou v rozvoji dieťaťa je aj pestovanie jeho záujmov, podpora k tvorivosti, vzbudzovanie záujmu o prírodu a posilňovanie športových aktivít na zdoľávanie osobného stresu. Akosi sa z funkcie školy

strácajú „mimoškolské aktivity“ a rodičia majú čoraz menej peňazí na finančné krytie niektorých záujmov (hudobné, športové). Možno by pomohli dobrovoľníci, ktorí aspoň na laickej úrovni by rozvíjali osobnosť dieťaťa. Deti od začiatku školskej dochádzky majú mať rovnocenné spoločenstvo (okrem spolužiakov), mať spoločenstvo detí z iných rodín s dobrým animátorom voľného času, a takým využitím voľného času, kde je priestor pre povinnosti, zábavu aj úvahu. Jednostranná orientácia na počítač a jeho možnosti deformuje mladých - majú slabé komunikačné schopnosti, oploštenú tvorivosť a slabé sociálne cítenie. Sociálny cit málokto získal z počítača.

Preveniu by v širšej miere mohla vytvárať aj spoločnosť - redukciou niektorých hracích automatov (ich počet na počet obyvateľov Slovenska je vysoký), či vytváraním nových miest pre stretanie sa detí, mládeže a rodičov, podporovaním bezplatných výletov, víkendov v prírode, či náučných zájazdov.

Prevenia značí aj legislatívnu úpravu dovozu drog, alkoholu a ich dostupnosť pre deti. Nemať „darčkové predajne“ so skrytým až kriminálnym obsahom (crazy shopy). Do prevencie zahrňujeme aj výuku zdravého spôsobu života v základných školách a objasňovaním prevencie pred sociálno-patologickým zlyhaním. Spoločnosť by mala vo väčšej miere utvárať podmienky pre kultúrny rast mladých ľudí (tvorba filmov, výstav, programov v TV, či na internete). Samoučelné a jednotvárne programy vytvárajú pasívnych poslucháčov, preto v súčasných podmienkach by sa žiadali častejšie interaktívne prepracované programy.

Napokon každý z nás môže pomôcť uzdravovať rodiny. Môže sa venovať rodine, ktorá je v kríze, alebo využiť svoje dary v prospech mladých, či už utvorením nejakého záujmového krúžku, spoločenstva, ktoré bude formovať povahu a duchovnosť mladých. Kto si myslí, že nemá na to predpoklady, môže mať peniaze či postavenie, ktoré dovoľí zafinancovať nejaké projekty, alebo poskytnúť bezplatne priestory na záujmovú činnosť. Napokon ten, čo nenachádza žiadne dary, zostáva mu dobrá starostlivosť o

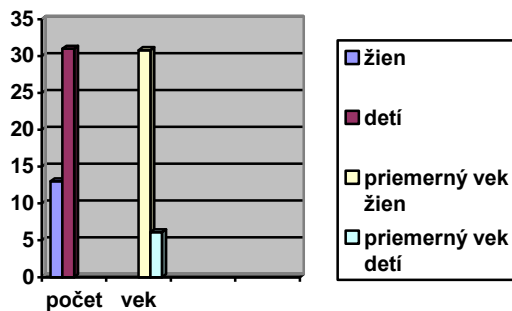
svoje deti, netere, vnúčatá, či vzdialené príbuzenstvo. Žiadna kvapka výchovy nie je na tomto svete stratená.

Zariadenie núdzového bývania pre ženy v Dolnej Krupej

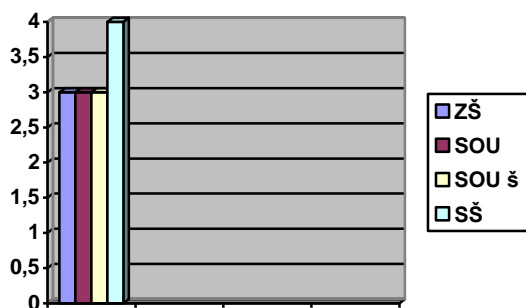
Napokon chceme v krátkosti referovať o činnosti Zariadenia núdzového bývania pre ženy v Dolnej Krupej. Je to spoločný projekt Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave a OZ Dobrota sv. Alžbety. Máme za sebou rok účinkovania na základe čoho uvádzame naše skromné pozorovania.

Do zariadenia sa klientky prijímali od 10. januára 2010 na odporúčanie úradu práce a sociálnych vecí a rodiny, z obecných a vyšších územných celkov, alebo sa priamo od niekoho dozvedeli našu adresu. Podmienkou prijatia je hmotná či sociálna núdza, násilie v rodine, alebo iné okolnosti, pre ktoré sa žena ocitla s deťmi na ulici.

Súbor: Za kalendárny rok sa vymenilo 13 žien a 31 detí, priemerný vek žien je 30,8 a u detí 6,1.

Úroveň vzdelania: Základné vzdelanie dosiahli 3 klientky, SOU ukončili 3, SOU špeciálne 3 klientky a SŠ skončili 4.

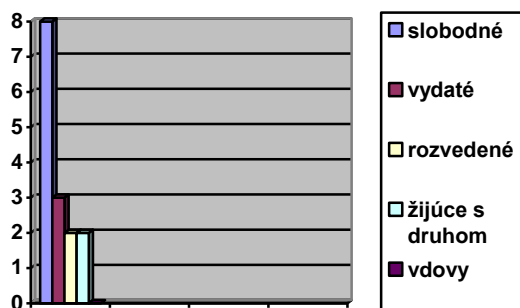
Forma rodiny: Z ucelených rodín pochádzalo 7 žien, z neúplných rodín 3 a

3 boli z detského domova.

Úplné rodiny boli problémové - alkoholizmus otca, ochorenie alebo predčasná smrť matky, slabé sociálne pomery, nízke vzdelanie, ...

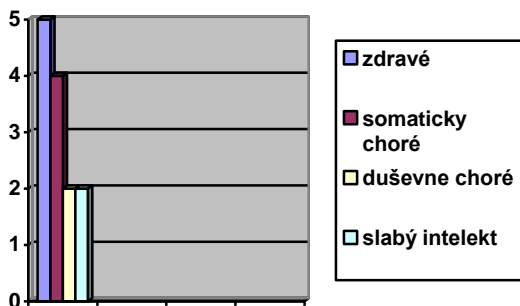
Stav: Slobodné 8, vydaté 3, rozvedené 2, žijúce s druhom 2, vdovy 0.

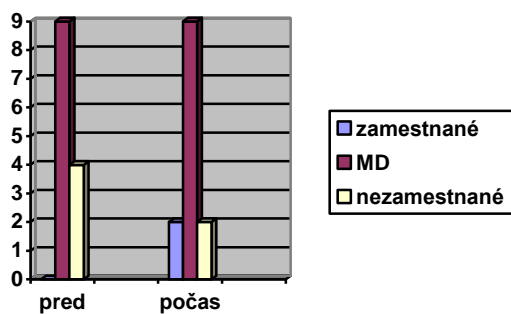
Nemajú oporu v partnerovi, akoby neschopnosť vytvoriť si stále citové vzťahy.

Zdravotný stav: Zdravých žien 5, somaticky chorých 4, duševne chorých 2,

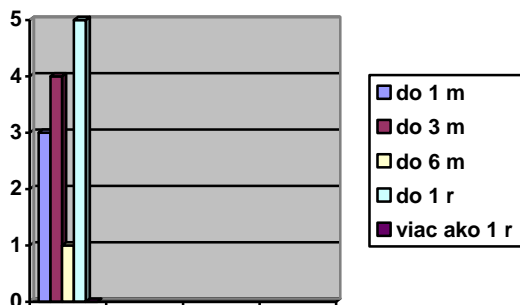
s hraničným intelektom 2.

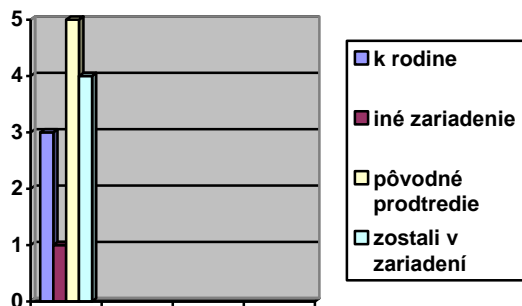
Zamestnanie: Pred nástupom do zariadenia bolo zamestnaných 0 žien, na materskej dovolenke bolo 9 a nezamestnané/choré boli 4. Počas pobytu v ZNB sa zamestnali 2 ženy.

Dĺžka pobytu: Do 1 mesiaca - 3, do 3 mesiacov - 4, do pol roka – 1, do 1 roka - 5, viac ako 1 rok - 0.

Odišlo: Domov k rodine - 3, do iného zariadenia - 1, do pôvodného prostredia (k druhovi, ulica) – 5, v zariadení zostali - 4.

Dôvody, pre ktoré boli ženy prijaté do zariadenia:

- deložovanie z bytu, strata bývania,
- útek pred násilníkmi rodiny (manžel, druh, brat),
- neschopnosť platiť podnájom,
- preklad z iného zariadenia,
- iné.

U týchto žien pozorujeme, že nie sú schopné programovať si život a predvídavo usporiadať udalosti tak, aby sa osamostatnili. Vyjadrujú veľkú úzkosť zo života mimo zariadenia. Zisťujeme, že návyk pracovných, hygienických či bežných zručností týkajúcich sa života je deficitný oproti priemeru a ťažko si zvykajú na nové podmienky v zmysle plnenia nášho domového poriadku. Ich hodnoty nie sú logicky usporiadané - je tu preferencia osobných záľub nad potrebami detí (najprv moja cigareta, potom jogurt pre dieťa, alebo najprv uspokojí seba vo voľnom čase, akoby sa hrala s dieťaťom, či šla na vychádzku). Toto egoistické výchovné vedenie neraz prezrádza trend nimi absolvovanej výchovy (slabá výchovná stimulácia a vedenie záujmov detí). Klientky sú slabo sýtené citovými väzbami vlastnej rodiny (ak nejakú majú) a tak nevedia odovzdávať deťom bezpodmienečnú lásku, ich výchova sa viac viaže na príkazy a plnenie povinnosti.

Pozitívnym trendom je skutočnosť, že ženám sme umožnili pracovné začlenenie (ak neboli na MD, alebo PN), zarábajú si peniaze poctivou prácou.

Ústredným problémom je riešenie ich perspektívy – z hľadiska zákonných podmienok (Zákon č. 448/2008 o sociálnych službách) môžu byť v našom zariadení len rok a kde ich posunúť ďalej? Mestá a obce nemajú sociálne byty a žiadne sa ani nestavajú. Štát sa tvári, akoby tento problém neexistoval, alebo akoby bolo povinnosťou neštátnych zariadení prebrať starostlivosť o sociálne núdznych. Napokon aj ženy samé nevyvíjajú žiadnu aktivitu na riešenie tohto problému. Niektoré zariadenia nechcú prijať ženu s viac ako tromi deťmi a verejnosť nie je naklonená prenajať za symbolickú cenu prázdny byt. Nemáme žiadne organizácie, ktoré by sa zaoberali

umiestnením takýchto prípadov do samostatných bytových jednotiek. Nám neostáva nič iné, iba intenzívne komunikovať so širšou rodinou a posúvať ich aj keď do menej vhodného náhradného bývania. Zostávame v nádeji, že niektorá z vlád, ktoré toľko sľubujú pred voľbami, bude mať väčší záujem aj o sociálne slabých obyvateľov tejto krajiny.

Záver

V príspevku sme poukázali na niektoré zmeny spoločnosti, prebiehajúce za posledných dvadsať rokov, ktoré posunuli myslenie, cítenie ľudí, čo má za následok aj nové správanie. Zakladanie tradičných rodín sa nahradilo prechodnými citovými vzťahmi mladých, ktoré sú chudobnejšie na prijatie dieťaťa. Nezanedbateľnou skutočnosťou je aj fakt, že získavanie bytov nie je finančne adekvátne zárobkovým možnostiam mladých ľudí. Perspektívna stabilita rodín je ohrozená aj týmto spôsobom. Nárast rozvodov (50%) produkuje osamelosť detí a partnera, ktorý ostane bez náhrady.

Z krátkej analýzy našej vzorky žien žijúcich v zariadení núdzového bývania je jasné, že pôvodná nukleárna rodina formovala postoje žien k výchove detí, ale aj k utvoreniu vlastnej rodiny. Tak ako matky vychovávané v detských domovoch, či v neusporiadanej rodine sa nerozhodli pre manželstvo, dá sa predpokladať, že aj ich deti nebudú mať dôveru k uzatvoreniu manželstva, opäť budú žiť v nezáväzných partnerských vzťahoch. Deti žili v rôznych prostrediach (starí rodičia, druhovia žien, podnájmy, inštitúcie), ale nezažívajú pravý domov. Teda prostredie, v ktorom majú istotu, že je to prostredie, ktoré raz budú môcť nazvať vlastným domovom. V tom ich ochudobňuje nielen matka a otec, ale celá spoločnosť, ktorej postoj nemožno inak nazvať ako macošsky.

PRENATÁLNA A PERINATÁLNA PSYCHOLÓGIA A MEDICÍNA: NOVÝ PRÍSTUP K PRIMÁRNEJ PREVENCII

Peter G. FEDOR-FREYBERGH

Prenatálna a perinatálna psychológia a medicína môže slúžiť ako „psychosomatický“ model zdôrazňujúci nedeliteľnosť „psychologických“ a „telesných“ procesov v nedeliteľnom kontinuu ľudského života a jeho prvých začiatkov a nedeliteľnosť vývoja všetkých funkcií centrálného nervového systému a imunologických a neuroendokrinných procesov. Tehotenstvo môžeme chápať ako aktívny dialóg medzi matkou a dieťaťom. Tento dialóg je potom rozšírený cez dialóg s otcom dieťaťa a s matkiným psychosociálnym prostredím.

Je súčasťou veľmi aktívneho a vzájomne na sebe závislého procesu na niekoľkých úrovniach, ako je úroveň psychologicko – emocionálna, biochemická a psychoneuroendokrinná. Prenatálne dieťa (používam výraz prenatálneho dieťaťa, pretože som sa nikdy nestretol s tehotnou ženou, ktorá by hovorila o „mojom embryu“, „mojom fete“ alebo o „mojom plode“, ale vždy o dieťati) je aktívnym partnerom v tehotenstve a to nielen partnerom vo fyziologických funkciách, ale aj psychologických a sociálnych. Interakcia medzi matkou a dieťaťom v tehotenstve nemá teda iba biologický, ale aj psychologický, spirituálny a sociálny charakter. Prenatálne dieťa je veľmi aktívnym a vnímavým „pasažierom v maternici“ a je potrebné priznať mu adekvátnu kompetenciu. Vývoj všetkých jeho funkcií je v každej vývojovej fáze kvalitatívne rovnocenný a dieťa je po celú dobu tohto prenatálneho vývoja z kvalitatívneho hľadiska rovnako zraniteľné.

Tehotenstvo môžeme považovať taktiež za prvú ekologickú situáciu ľudského života, maternicu ako prvé ekologické prostredie. Avšak stále málo odborníkov v medicíne a v psychológii chápe túto situáciu a ešte stále považuje maternicu iba za anatomický orgán.

Tehotná žena, a taktiež pochopiteľne „tehotný otec“, nie je len pasívnou

nositeľkou alebo prijímačom rastúceho plodu, ale veľmi aktívny účastník vzájomného psychobiologického dialógu. Je potrebné priznať tehotnej žene kompetencie veľkých kreatívnych možností pre seba i dieťa v priebehu tehotenstva a tiež prenatalnému dieťaťu kompetenciu rovnocenného partnera v tomto dialógu.

Tehotenstvo tiež umožňuje matke sa stiahnuť do „kreatívnej regresie“, ktorá jej umožňuje prehĺbiť intímny dialóg s dieťaťom a túto regresiu by malo jej okolie, ako aj spoločnosť podporovať. Táto aktívna a kreatívna „spolupráca“ medzi matkou a prenatalným dieťaťom, predpokladá dobre vyvinutú predkoncepčnú starostlivosť, poradenstvo a výchovu, partnerské predkoncepčné poradne, atď. Toto vyžaduje rozvinutie sociálne pedagogického úsilia už v školskom veku, ale potom hlavne v rodičovskom dome a preto nie je prehnané povedať, že ľudský život začína najneskôr v rodičovskom dome starých rodičov.

Ideálne by malo byť dieťa milované už prenátálne.

Prenatálny dialóg medzi matkou a dieťaťom je vždy charakterizovaný zmesou pozitívnych, negatívnych i ambivalentných emócií. Tehotenstvo je vždy dynamickým procesom konštantne fluktuujúcich emócií, postojov a taktiež intelektuálnych hodnotení. Často vidíme, že v priebehu tehotenstva sa u matiek i u otcov manifestujú latentné a nevyriešené konflikty, ktoré nesúvisia s tehotenstvom ako takým, siahajú ďaleko do života jedinca a v tehotenstve sú aktualizované. V týchto prípadoch dáva tehotenstvo jedinečnú možnosť budúcim rodičom za pomoci psychoterapie riešiť tieto problémy a urýchliť vlastný psychologický vývoj.

Chápanie života jedinca z takého komplexného „holistického“ hľadiska dáva jedinečnú príležitosť k primárnej prevencii psychologických, emočných, hormonálnych, imunologických a somatických porúch a chorôb ako v prenatalnom tak v perinatálnom a postnatálnom živote. V priebehu prenatalného života môžeme na báze tohto chápania rozvinúť možnosti zníženia o. i. funkčnej teratológie, predčasných pôrodov a prenatalnej a perinatálnej chorobnosti a úmrtnosti. Z tohto hľadiska je taktiež veľmi sľubný

rozvoj nových vedeckých disciplín ako psychoneuroendokrinológia a psychoneuroimunológia.

Stretnutie, „encounter“ s prenatálnym dieťaťom je začiatok kontinuity ľudského života smerom k jeho seberealizácii. Štandardná definícia životného kontinua musí zahrnúť prenatálnu skúsenosť. Prenatálna fáza života nám dáva ojedinelú a neopakovateľnú príležitosť k primárnej prevencii ochorenia vo všetkých sférach jednotného ľudského organizmu a jeho sociálneho prostredia a dáva možnosť zaistenia optimálneho vývoja k telesnému, duševnému a sociálnemu zdraviu jedinca. S týmto neoddeliteľne a vitálne súvisí otázka rešpektu života ako takého, bez ktorého nie je možná ani prevencia, ani zdravie, ani mier. K prenatálnemu dieťaťu je potrebné pristupovať s rovnakým rešpektom ako k dieťaťu po narodení.

Spôsob, akým je zaobchádzané s dieťaťom, takým spôsobom bude dieťa zaobchádzať so svetom. A tu mám na mysli už dieťa prenatálne.

Optimalizácia prenatálneho obdobia života človeka môže viesť nielen k zdraviu, ale aj k civilizovanému priateľskému a mierumilovnému spolužitiu ľudí a národov bez násillia a hrôz. K tomu je potrebná prvopočiatočná výchova človeka k rešpektu pre všetko živé a k pocitu nesmiernej zodpovednosti k tomuto životu.

Jedno z riešení, ktoré je v podstate veľmi jednoduché, ale vyžaduje zásadné zmeny v myslení a v praxi súčasného zdravotníckeho systému a hlavne organizáciu starostlivosti o tehotné ženy respektíve starostlivosti o matku a dieťa.

Aby sa optimalizácia prenatálneho vývoja mohla uskutočňovať aj prakticky v našich podmienkach, bolo by potrebné zásadne zmeniť paradigmu chápania rizikového tehotenstva ktoré je stále ešte chápané v zmysle somatickom a genetickom (úzka panva, vysoký krvný tlak, diabetes, a pod.) a rozšíriť túto paradigmu o rizikové faktory psychologické a sociálne. Hlavne aj preto, že tieto psychologické a sociálne faktory vytvárajú predpoklady pre veľkú časť vyššie uvedených a iných rizikových faktorov označených ako somatické. Konzekventne by sa mala zmeniť organizácia a

zameranie komplexnej starostlivosti o tehotnú ženu, kde by v poradenstve okrem gynekológov a pôrodných asistentiek mali byť zapojení aj psychológovia, sociálni pracovníci a v neposlednom rade aj pediatri aby nedostali len „hotový produkt“ ale mohli sledovať aj prenatálny vývoj ich pediatrického pacienta.

Optimalizácia prenatálneho obdobia života človeka by mala byť teda prvoradou snahou k zaisteniu najlepších možností pre prenatálne dieťa, k zdravému životu a pre tehotnú matku maximálne zaistenie komplexného zdravia a duševnej pohody.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že najideálnejším receptom na zníženie dokonca likvidovanie kompetenčných sporov medzi matkou, otcom, lekárom, zdravotným personálom a technikou je stopercentná a úprimná informovanosť a plné rešpektovanie tehotnej ženy ako plno svojprávne individuum, ktorému sa musí dať úplná dôvera k samostatnému rozhodovaniu o prospešnosti alebo rizikách týkajúcich sa jej zdravia, jej etiky a morálky ako aj zdravia jej dieťaťa. Z organizačného hľadiska by toto mohlo byť uľahčené a realizovateľné umožnením slobodnej voľby každej tehotnej ženy zvoliť svojho vlastného gynekológa, ktorý by ju viedol počas celého tehotenstva, v ideálnom prípade asistoval pri jej pôrode, asistoval jej počas celého tehotenstva nielen v otázkach zdravotných jej ale aj jej prenatálneho dieťaťa, ako aj vo všetkých jej problémoch, starostiach, neistotách a podobne z hľadiska psychologického a sociálneho. S takým gynekológom by nebolo potrebné bojovať, lebo by bol dôverným partnerom tehotnej ženy, ktorému sa dá dôverovať, veriť a jeho rady oceňovať nielen z profesionálneho ale aj z ľudského hľadiska. Takýto gynekológ by poznal tehotnú ženu nielen z hľadiska jej aktuálneho tehotenstva a jej medicínskych potrieb, ale aj ako ľudské individuum s vlastnými etickými, morálnymi, filozofickými, svetonázorovými hodnotami a tieto by plne rešpektoval. V takom prípade by medicínska technika nevstupovala do procesu tehotenstva ako cudzí hrozivý element, ale ako možný pomocný prostriedok v záujme spoločného zdravia ženy a dieťaťa.

Týmto spôsobom by sa dala dosiahnuť optimalizácia prenatálnej starostlivosti a súčasne primárna prevencia eventuálnych telesných, psychických, duchovných a sociálnych poškodení s dôsledkami aj na perinatálne obdobie a pôrod a konečne aj na postnatálne obdobie v priebehu celého kontinua ľudského života. V tomto systéme prenatálnej starostlivosti by samozrejme mal byť zapojený aj otec dieťaťa a to nielen vo viac-menej spektakulárnych a pre neho „zábavných“ situáciách ako je pozeranie sa na dieťa na ultrazvuku, ale plné psychosociálne angažovanie sa a pomoc svojej partnerke, teda tehotnej žene počas celého tehotenstva, vo všetkých jeho fázach, starostiach a radoostiach.

Tým by sa vyriešili aj anxiozity, neistoty a obavy z invazívnych screeningových metód, lebo tieto by boli dôkladne prediskutované na báze slobodnej voľby medzi tehotnou ženou a jej lekárom. Vieme, že amniocentéza pri svojich aj pozitívnych možnostiach predstavuje aj riziká jednak falošnej prognózy, vnesenie infekcie a pravdepodobne aj eventuálne traumatizácie prenatálneho dieťaťa narušením jeho integrity. Z týchto dôvodov je vysoko neetické nútiť tehotnú ženu k invazívnym zákrokom, ktoré ženy sú rozhodnuté z rôznych svojich postojevých motívov si dieťa ponechať aj keď by bola prognóza zdravotného poškodenia. A určite nie je úloha lekára hroziť žene, že takýmto rozhodnutím by zaťažila štátnu ekonomiku umiestnením dieťaťa do ústavu. Toto by sa ale v našom hore uvedenom modeli nemohlo stať. Predložený model nesmeruje len k optimalizácii prenatálneho dieťaťa a teda tehotenstva, ale aj výrazne k humanizácii nášho komplexného zdravotníctva.

Záverom chcem vyjadriť presvedčenie, že prenatálne dieťa je už od momentu počatia ako nový a jedinečný ľudský jedinec rovnocenným partnerom s kompletnou genetickou výbavou a vlastnou vnútornou dynamikou, ktorý si zasluhuje rešpekt a ochranu celej spoločnosti v celom kontinuu svojho vývoja.

MODERNÁ SPOLOČNOSŤ A KRÍZA RODINY

František HANOBIK

V každej rodine môže dôjsť k závažným problémom, ktoré môžu vyústiť až do vzniku sociálnopatologických javov. Niektoré rodiny krízovú alebo svoju dlhodobu nepriaznivú situáciu zvládnu sami, prípadne s pomocou širšej rodiny, priateľov a odborných služieb. No často je rodina odkázaná na intenzívnu pomoc a podporu, spoluprácu sociálnych pracovníkov a ďalších inštitúcií. Podpore rodiny a prevencii sociálnopatologických javov je potrebné venovať v dnešnej hektickej dobe veľkú pozornosť.

Úlohou štátu by mala byť maximálna podpora rodiny, aby sa prípadné sociálnopatologické javy v rodine čo najviac eliminovali. Rodina je najdôležitejším článkom spoločnosti, je zodpovedná za výchovu a starostlivosť a výchovu budúcej generácie. Pokiaľ sa rodina ocitne v zložitej sociálnej situácii všetky postupy, procedúry a služby by mali smerovať k tomu, aby rodina zostala spolu.

Rodina a spoločnosť

Prvým základným prvkom výchovy dieťaťa je úplná rodina, v ktorej sa matka a otec milujú, v ktorej vládne vzájomné porozumenie, akceptácia, žičlivosť a odpúšťanie. Všetky ostatné prvky výchovy sú spojené s týmto prvým.

Rodinné prostredie je základným činiteľom, ktoré na dieťa pôsobí od najútlejšieho veku. Najväčší vplyv na dieťa majú rodičia, súrodenci, starí rodičia, ostatná rodina a známi. Vplyv na dieťa v rodine je nenahraditeľný, preto zdravá a fungujúca rodina, šťastné, harmonické prostredie, kde základom je manželstvo, je najlepšou prevenciou pred všetkými patologickými javmi.

Životný cyklus rodiny je závislý od typu rodiny: Nukleárnu rodinu modernej spoločnosti charakterizujú tieto hlavné štádiá:

1. Výber partnera do manželstva – uskutočňuje sa buď dohodou rodičov, alebo snúbencov, budúcich manželov;
2. Uzatvorenie manželstva, teda vznik rodiny – vzniká na základe cirkevného, alebo štátneho obradu;
3. Obdobie trvania manželstva a rodiny – prechádza rôznymi fázami. V prvej fáze ide o prispôsobovanie manželov, v druhej fáze plní rodina svoje hlavné funkcie, taktiež prechádza krízami, alebo problémami. Posledná tretia fáza je väčšinou pokojnejšia, spôsobená starobou;
4. Zánik manželstva - smrťou jedného z manželov, alebo rozvodom (Sópoci, Búzik, 2003).

Rodina je pre deti a dospelých miestom, kde sa môžu zveriť, očakávať múdre vypočutie, radu a pomoc. Je útočiskom v situáciách životnej bezmocnosti. Všetky funkcie, ktoré rodina plní sa vzájomne prelínajú. Ak rodina plní všetky základné funkcie pre všetkých svojich členov, nastáva stav homeostázy - rovnováhy potrieb a ich uspokojovanie, jej členovia sú spokojní, rodinnú vnímajú pozitívne, sami sa aktívne zapájajú do jednotlivých funkcií rodiny. V takýchto rodinách členovia efektívne komunikujú, vymieňajú si pozitívne reakcie a emócie, konštruktívne riešia vzniknuté problémy, vzájomne si pomáhajú, podporujú a rešpektujú sa. Samozrejme, že takýto ideálny stav nie je definitívny a trvalý.

„Aj funkčná rodina môže prechádzať obdobiami, keď sa stav homeostázy na krátky čas naruší a objaví sa nespokojnosť niektorého člena rodiny alebo potreba zmeny.“

(Gabura at al.,2004, s.11-12).

V súčasnej dobe sa pozerá na disfunkciu rodinného systému bližšie, ide o rodinu v ktorej jeden, alebo viac členov produkuje maladaptívne nezdravé chovanie. Dysfunkciu rodiny vystihujú niektoré z týchto charakteristík:

- popieranie, alebo neriešenie problémov;
- chýbajúca intimita;
- vzájomné obviňovanie;
- potláčanie vzájomnej identity na úkor rodinnej identity;
- chýbajúce jasné hranice medzi členmi rodiny;
- nejasné hranice a kompetencie.

Dysfunkčný rodinný systém môže produkovať individuálnu psychopatológiu napr. užívaním návykových látok, asociálnym správaním a pod. (Sobotková, 2007)

Častým faktorom ovplyvňujúcim kvalitu a súdržnosť rodín sú nepriaznivé materiálne podmienky manželstva, ktoré negatívne ovplyvňujú aj reprodučnú funkciu rodiny a kvalitu a súdržnosť manželského zväzku. Rozpory a dlhodobo prebiehajúce konflikty, stresy, pôsobenie nadprahových rizikových faktorov majú za následok stratu životnej istoty a zázemia. Konflikty a nehody veľmi silno ovplyvňujú kvalitu starostlivosti o dieťa. Dieťa, ktoré nevyrastá v prostredí stálom, preň zrozumiteľnom, citovom, hľadá oporu v iných spoločenstvách. V takých rodinách, kde nie sú uspokojované v dostatočnej miere základné životné potreby, sa v jedincoch vytvárajú predsudky menejcennosti a ovplyvňujú myslenie a konanie jedinca po celý život.

Kríza rodiny a sociálna patológia

Rozvodovosť a populačný pokles ako indikátory sociálnej patológie vznikli na základe hodnotenia stavu vývoja spoločnosti za posledných 20 až 30. rokov (Balogová et al., 2003).

Viac než kedykoľvek predtým sa v súčasnosti hovorí o kríze rodiny. Rodina akoby vo svojom tradičnom chápaní strácala svoju podstatu a nezastupiteľné miesto v spoločnosti. Táto situácia sa prejavuje rastom počtu nezosobášených párov aj s deťmi a predovšetkým neustály nárast rozvodov. Rozvod sa stal bežnou a akceptovanou záležitosťou, ktorá sa dnes považuje za dostupný a rózny spôsob riešenia manželských kríz a problémov (Kasanová, 2008).

Vysvetlenie, prečo sa rozvod stal v poslednom období bežným javom vplýva veľa faktorov. My uvedieme aspoň tri z nich:

1. V cirkevných spoločenstvách sa rozvod nepokladá za niečo neospravedliteľné, manželia sa s týmto faktom môžu ľahšie vyrovnáť, pretože ich nesprevádza také spoločenské odsúdenie ako v minulosti;
2. Ďalším z faktorov je nárast zamestnanosti a kariérneho postupu žien, dôsledkom čoho je rast emocionálnej a ekonomickej nezávislosti žien;
3. Posledným z faktorov je vplyv globálneho sveta, nárast prosperity, ktorý umožňuje ľahšie založenie oddelenej domácnosti.

Medzi ostatné faktory patria: uzatváranie manželstva v mladom veku, príliš krátka predmanželská známosť, alebo rozvedené manželstvo rodičov, nesúhlas s manželstvom v rodine (Košta, 1993). Množstvo vzťahov vytvorených bývalými manželmi, najmä ak majú spoločné deti, však súdnym výrokom nezaniká. Navždy ostávajú biologickými rodičmi svojich detí. Teda rozvod jedny vzťahy relatívne uzatvára a zároveň otvára mnoho ďalších, zvyčajne ešte problémovjších. Rozvodom totiž zaniká manželstvo, nie rodina. Tá len mení svoju formu a tá sa z úplnej rodiny mení na neúplnú. Počet neúplných rodín je veľký a v súčasnosti je tendencia ich neustáleho narastania.

Obrovský vplyv globalizácie, nových technológií, genetické inžinierstvo, rast spotreby, voľný pohyb ľudí, digitalizácia, internet a práca s počítačom sú dôležité, ale pre pokojný život človeka sú dôležité aj určité

sociálne zručnosti, umenie vedieť jednať s ľuďmi, empatia, kvalita medziľudských vzťahov, zdravo sa presadzovať, dorozumievať sa a spolupracovať.

Pri práci s počítačom ohrozuje jednotlivca násilie, počítačové hry, pornografia a dostupnosť rôznych produktov, ktoré ovplyvňujú a deformujú vzťahy a myslenie. Je dokázané, že násilie videné v televízii a v počítačových hrách prispieva k nárastu zločinnosti.

„Na základe výskumu v Rakúsku sa zistilo, že dieťa do 12 rokov života vidí v televízii priemere 10 000 vražd a je svedkom približne 100 000 trestných činov.“ (Kunák, 2007, s.92)

Problém je aj to, že rodičia nemajú dostatok času na svoje deti, nevedia, čo ich deti robia vo voľnom čase a často sa o to ani nezaujímajú.

Globalizácia prináša špecifický fenomén. Šíri sa nedostatok porozumenia a úcty, ignorovanie stáročia platných mravných hodnôt za výdatnej podpory médií. Negatívny vplyv globalizácie je, že podkopáva stáročia platné spoločenské hodnoty a uvoľňuje morálne zábrany. Sociológovia upozorňujú na viditeľné sociálne zmeny. Signalizuje ich vzrastajúce odcudzenie, individualizmus, znižovanie zmyslu pre societu aj rodinu, vzrast kriminality a rôznych druhov závislostí. Sociológovia sa ďalej domnievajú, že ide o dôsledky transindustriálnej spoločnosti, kde kvalitu života nahrádza ekonomický rast. V niektorých krajinách je pokrok sprevádzaný rastúcim blahobytom, a ten zase svojím opakom: kriminalitou, drogami, promiskuitným spôsobom života, rozvodovosťou, samovraždami, či násilím v rodinách. Ak sa na to pozeráme obšírnejšie, ide o atmosféru doby a patológiu konzumu. Dnes vládne veľký chaos v hodnotových systémoch ľudí, ktorý vytvárajú hlavne médiá cez reklamy, filmy, reality show, ... Ľudia túžia po okamžitom uspokojení svojich pseudopotrieb - mať všetko hneď teraz, a navyše ľahko dostupným spôsobom.

Dôsledkom socioekonomického prostredia globalizácie je miznutie sebadôvery a optimizmu. Morálne a sociálno-psychologické problémy sú síce uprednostňované ako základné piliere takzvanej slobodnej spoločnosti, ale sú stále nabúranané mocenskými záujmami, drogovou kultúrou, zvyšujúcou sa kriminalitou, úpadkom rodinnej štruktúry.“ (Mulpachr, 2008, s. 26).

Novým elementom, ktorý vnímame ako veľmi negatívny jav je, že v poslednej dobe nie sú ojedinelé prípady, že za prácou do zahraničia z dôvodu zlej finančnej situácie odchádzajú na niekoľko týždňov aj matky malých detí. Na deti v predškolskom a mladšom školskom veku to vplýva priam zdrvivúco. Deti utrpia citovú traumu, citový deficit, strácajú pocit istoty a bezpečia, trpia pocitmi smútku a plačlivosťou. Ako uvádza Aulitis (2005) v časopise *Rodina a škola* v článku: *Zdroj kladných citov – matka: Materinská láska je takmer existenčne nutná pre vývin dieťaťa. Jej absencia či nedostatok, môže uvoľňovať priestor pre pôsobenie negatívnych citov, čo môže vyústiť do komplikovaných psychických stavov. Vzťahy medzi dieťaťom a rodičom, ktorí sú odcestovaní za prácou, sa zväčša ochladzujú a deti sa citovo odcudzujú. V rodinách s dospelými deťmi, kde jeden z rodičov je dlhodobo odcestovaný za prácou sa stáva, že jeden rodič deti v dospelujúcom veku nezvláda, deti využívajú neprítomnosť jedného z rodičov a dávajú sa na cestu kriminality, drog, gamblerstva,.... Deti vychováva ulica, prináša do ich vzťahov viac beznádeje, skepsy, negativizmu,...*

Stačí málo a manželské páry sa môžu v problémoch uzatvárať jeden pred druhým a tak sa ľahko dostať do začarovaného kruhu a utiekať do virtuálneho sveta, kde sa na rôznych zoznamovacích portáloch skontaktujú s osobou s ktorou sa môžu aj reálne stretnúť. (Ondrejko, 2005).

„Nevera je jedným z najbolestnejších ublížení v manželstve. Ide o zradu blízkej osoby, toho najbližšieho človeka. Inak ju prežíva muž, inak žena. Žena je obyčajne zdrvená a pokúša sa ju riešiť diskutovaním. Je tak

hlboko zranená, že spätne zraňuje a nedáva mužovi možnosť návratu. V tomto zmätku sú reakcie veľmi často nekontrolovateľné až katastrofálne. Ak si však partner vo vzťahu zachová vernosť, lásku a rozvahu, všetko je možné napraviť. Samozrejme za predpokladu, že partner sa začne správať čestne a zodpovedne. Cesta k návratu môže byť dlhá a ťažká, ale pri takom otvorenom postoji zostáva otvorená.“ (Croissant, 1994, s. 96).

Odpustiť neveru je iste dlhodobá záležitosť. Tu vstupujú do hry aj okolnosti, správanie sa manžela, manželky, pokračovanie nevery alebo jej oľutovanie. Otázkou je aj to, či bola nevera chvíľková, pod vplyvom alkoholu alebo ide o dlhodobejší vzťah. Dôležité je, aký mali manželia vzťah predtým. Ak sú schopní byť k sebe otvorení a úprimní, ak dokážu priznať vlastné zlyhania a poprosiť o odpustenie, je to ľahšie. Odpustenie je cestou milosrdenstva, nie spravodlivosti. Ide o pozitívnu vnútornú zmenu našich postojov, myslenia a správania voči človeku, ktorý nám ublížil. Niečoho sa vzdávame – práva na odvetu, negatívneho ľahostajného, či nepriateľského posudzovania toho, kto nám nespravodlivo ublížil. Skutočné odpustenie si vyžaduje rozumové i emocionálne prežitie i spracovanie krivdy, ktorá sa nám stala. Odpustenie môže priniesť obnovu vzťahu a nápravu problému. (Drábiková, In: Katolícke noviny, 22/2010).

„Nevera znemožňuje vidieť v manželstve ostatné problémy, ktoré nevere predchádzali. Vcítiť sa do myslenia a konania druhého partnera je veľmi ťažké. Často to závisí od pohľadu oboch partnerov na vlastné problémy. Ak sa milostná aféra jedného z partnerov nepokladá za katastrofu, ktorá zákonite predznamenáva rozpad manželstva, ale ak sa považuje za varovný signál vážnych problémov, ktoré sa neriešia, existuje nádej, že manželstvo sa bude opäť stabilizovať.“ (Kasanová, 2008, s. 26).

Pravá rodina je tou najvýznamnejšou súčasťou spoločenskej mikroštruktúry, kde sa realizujú procesy začleňovania jedinca. Právom býva preto rodina označovaná priesečníkom života jedinca a spoločnosti. To platí

hlavne vo vzťahu k dieťaťu, jeho rozvoja a socializácii, kde rodina má rozhodujúcu, nezastupiteľnú úlohu.

Môžeme konštatovať, že rodinná výchova aj v súčasnosti má veľký význam. Vždy plnila pri výchove nového pokolenia nezastupiteľnú úlohu, nová doba toto jej poslanie ešte umocnila, pretože priniesla nielen veľa pozitívneho, ale aj veľa negatívneho, čo deštruktívne zasahuje stabilitu rodiny a jej výchovný vplyv.

Kresťanské rodiny to majú ľahšie pri urovnávaní kolízií vzťahov a v odpúšťaní, pretože celé kresťanské učenie je založené na láske a odpúšťaní. Pokiaľ manželia skutočne chcú, môžu začať odznova. Vzájomná pokora vie vyliečiť aj veľmi bolestivé rany. Odpúšťať nie je ľahké. Vyžaduje si to veľmi veľa námahy, pretože zlo, ktoré nám bolo spôsobené, bolí. Odpúšťať teda dokáže iba človek, ktorý skutočne miluje. Verí v zmysel svojej lásky i napriek tomu, že okolo seba, aj na sebe samom zakúša nespravodlivosť a krivdu. Spolieha sa na Božiu spravodlivosť, ktorá nedovolí, aby sa len tak stratilo to, čo investoval do lásky. A práve toto vedomie ho nabáda, milovať, žije v nádeji, že raz sa mu to stonásobne vráti. Vzťah k Bohu sa nedá oddeliť od vzájomných vzťahov. Jedinou hybnou silou odpúšťať svojim vinnikom a správnu motiváciou k takémuto postojú voči blížnemu nemôže byť nič iné ako samotná Božia láska, ktorú človek spoznal, lebo ju okúsil na sebe samom. Osobná skúsenosť a poznanie toho, ako veľmi nás Boh miluje, je hybnou silou každého prejavu lásky i odpustenia (Irenej, z časopisu Misionár, č.12, 2010).

Zdravá fungujúca rodina je miestom najväčšej možnej pozemskej istoty. Najväčšie možné pozemské ukotvenie, aké poznáme, poskytuje zdravá fungujúca rodina. Dáva čosi, čo nemôže dať žiadna profesionálna skupina ani inštitúcia. Poskytuje bezpodmienečnú úctu a hodnotu všetkým svojim členom. V zdravej fungujúcej rodinne nie je podstatné, či je človek mladý alebo starý, zdravý alebo chorý, potrebný alebo nevládný. Ako člen

rodiny je naše dieťa, brat, matka. Každý jeden je rovnako ukrytý v láske svojich príbuzných a má veľkú nevyčísliteľnú hodnotu (Lukasová, 2009).

ŠÁTKOVÁNÍ JAKO PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

Kateřina NEUBAUEROVÁ

Téma šátkování je stále pouze okrajovým tématem, o němž lze nalézt zmínky v jednotlivých knihách z oboru gynekologicko porodnických, pedagogických a psychologie dítěte. Z praktického hlediska je obsáhleji pojednáno na webových stránkách distributorů šátků a stránkách zabývajících se rodinou, mateřstvím a péčí o dítě.

Více ucelené informace ze sociálně psychologického pohledu se nacházejí v knize PhDr. Jiřiny Prekopové *Malý tyran*, kde autorka dává nošení dětí na těle rodiče do souvislosti s poruchou chování u malých dětí zvanou „Malý tyran“, kdy dítě získává pocit jistoty v péči nejistého rodiče tím, že se snaží situaci ovládnout. Paní doktorka Prekopová píše velmi citlivě, poutavě a s porozuměním o dětech a jejich specifických potřebách, o rodičovství a jeho úskalí v současné společnosti. Když jsem zpracovávala bakalářskou práci „nošení dětí v šátku jako součást primární prevence sociálně patologických jevů“ čerpala jsem převážně z knih této autorky. Zmínku o šátkování naleznete ne jen v publikacích „Malý tyran“, ale také v publikacích „Když dítě nechce spát“, „Pevné objetí, cesta k vnitřní svobodě“ a „Děti jsou hosté, kteří hledají cestu“. Zároveň poukazuje na fakt naprosté odlišnosti sociokulturních pomínek tzv. třetího světa od podmínek současné společnosti a jeho dopad na efekt šátkování v současné postmoderní společnosti.

Rozdíl sociokulturních podmínek obou kultur tkví v zásadní podmínce, kterou je možnost volby současné maminky během předkládání možností, co dítěti dovolí a nebo nabídne. V Africe nemá žena možnost odložit dítě na zem, když pláče, že chce běhat, aby mu nějaké zvíře neublížilo. Musí ho stále nosit na zádech a pracovat. Přitom však dává dítěti v šátku to, co potřebuje – rytmus, neustálý pohyb, který maminka v podmínkách moderní společnosti zajistí velmi stěží, protože častěji setrvává ve statické poloze.

Když nemůže dítě nosit matka, nosí jej jiný člen rodiny a dítě to musí chtít nechtít akceptovat. Musí setrvat v šátku, v těsné schránce přivínuto na těle pracující matky či sourozenců a tet. Učí se strádat v pevném objetí milující osoby. Může se vyplakat, vykřičet, ale musí tam zůstat do té doby, než matka nerozhodne, opět velmi často na základě vnějších okolností, že se může proběhnout, napapat, pohrát si.

V podmínkách současné společnosti jsou adaptabilnější druhorození, k čemuž jsem dospěla také během svého průzkumu v rámci Bc. práce, což není nutně spjaté s šátkováním, ale spíše tím, že druhorození se rodí do nastalých podmínek, kdy již matka nemá tolik možností rozhodovat na základě jeho potřeb. Je nutné zastat spoustu práce a druhorozený se již více musí přizpůsobovat chodu rodinného života, než musel jeho starší sourozenec jako jedináček.

V bříšku maminky se miminka začnou nejvíce pohybovat, kopat a špulit, tehdy když si maminka sedne, aby si užila trochu klidu. Jak maminka ulehne, že si odpočnete, maličký o sobě dá okamžitě vědět. Když miminko v bříšku začne kopat, považujeme to za krásný projev jeho existence. Když však se to samé miminko za pár měsíců začne s křikem vzpínat v těsném objetí maminky v šátku, která si v autobuse sedne, vnímá veřejnost tyto jeho projevy existence velmi negativně. Maminka často záhy znejistí. Pláč miminka, a jeho nevole v mateřské náručí může nabourat rodičovskou jistotu.

Pláč miminka při prvním vkládání do šátku je často signálem nejistoty rodiče, ať se jedná o techniku úvazu a nebo vůbec o přesvědčení, o tom zda je šátkování pro dítě dobré. Proto nedílnou součástí kurzu šátkování a individuálního poradenství je posílení sebejistoty rodiče a seznámení s tím, co děcký pláč vlastně znamená, že je zcela přirozeným projevem, jak dát najevo svou nevoli, víme-li, že jinak je jeho komfort zcela zajištěn. Nepláče hlady, nic ho netlačí, není ospalé, není horko atd.

Děti v zemích třetího světa se učí v bezpečné náručí rodičů adaptovat na podmínky, v nichž žije. Musí se vyrovnat s tím, že právě nyní, nemůže

dostat to, co práve chce. Kolikrát si v súčasnej dobe moderní maminka řekne „a proč bych mu toto nedopřála“? „Nebudu ho přeci omezovat.“ Nechceš být u mě, nemusíš. Ale u koho má tak malé miminko být? Opět je zde možnost se rozhodnout, která často přechází v nejistotu rodiče, kterou může pláč prohlubovat.

Sebejistota konání v péči o dítě pramení zejména z tradic, které jsou založeny na základě intuitivního rodičovství a vychází z vrozených instinktů. Když maminka pečuje o svého potomka stejně, jak pečovala její maminka o ní, nepřijde jí často podivný ani pláč, který úkony doprovází. Neznejistuje ji, protože tradice jí ujišťuje v tom, co dělá, že to dělá dobře. Tradice šátkování byla však na dlouhá léta přerušena a nyní se obnovuje, avšak také za rozdílných podmínek. Vrozené instinkty jsou tedy nahrazovány poznatky, tak jako v ostatních oblastech rodičovství.

Dítě v šátku se může učit vyjádřit a sdílet své pocity s blízkou osobou v důvěrném vztahu v milující náruči na místo hledání náhradních jistot a náhradních uspokojení ve chvílích bolesti. V šátku může miminko dát světu najevo svůj postoj pláčem a zároveň se může cítit přijímáno. Učí se tak zdravému životnímu postoji v řešení konfliktů pod heslem „neopustím tě, dokavad se nesmíříme“ a když je mi zle, půjdu k tomu, komu důvěřuji a neobrátím se na náhradní jistoty v podobě alkoholu, drog, workoholismu a dalších lákadel moderní doby. V šátku se miminko může naučit prožitkem, že když mu není ve vztahu nejlépe, neodcházíme od sebe, ale snažíme se proměnit svár v opětovnou lásku a pocit štěstí. Zjistí, že to jde a také zjistí, že i když projevilo negativní emoce, nebylo zavrhnuto. O tomto pozitivním aspektu šátkování se na kurzech vázání dětí do šátku snažím maminkám vyprávět, protože mi to přijde jako velmi důležité pro pochopení právě možného úskalí šátkování v podmínkách současné postmoderní společnosti. Maminky by měli být senámeny s tím, kde tkví úskalí šátkování v současné společnosti a naopak v čem spočívá jeho pozitivní účinek, aby se mu vlí dokázali co nejvíce přiblížit. Dr. Jiřina Prekopová doporučuje nošení dětí v šátku:

1. V začátcích nosit miminko hodně. Do tři měsíců se cítí s maminkou jedno tělo, proto je jeho základní potřebou kontakt s maminkou, které to také správně cítí, hodně své děti nosí v náručí, i když nešátkují.
2. po půl roce je dobré nošení omezit na minimum. Určitě tak, aby si maminka byla jista, že frekvenci nošení ovládá ona. To znamená přenášet kojence, výlety, kdy musí být v šátku, není možnost, aby si šlapalo a nebo jste ho nesli na ruce. V tuto dobu vyhovuje nejvíce nošení dítěte na boku z hlediska správného držení těla a růstu.
3. Nošením dětí v šátku poskytujeme miminkům bezprostřední blízkost, tělesný kontakt, který můžeme poskytovat dítěti i po té, co přestaneme šátkovat. V tu dobu je však nutné poskytovat dítěti tělesný kontakt vědomě, dítě vnímá lásku rodičů především skrze tělesný kontakt. Prostřednictvím tělesných hříček a her adekvátních věku dítěte. Děti stále preferují na místo statických her hry pohybové, děti milují rytmické kývavé pohyby.

Dítě v šátku pociťuje bezpodmínečné přijetí. Miminko zavrní, pohne se, zapláče a maminka hned, často bezděky, reaguje stejně tak, jak reagovala na jeho pohyby v době těhotenství. Maximálně přizpůsobuje péči jeho specifickým potřebám – potřeba rytmu, pevné schránky a kontaktu. Pěstuje se vzájemná empatie a porozumění. Výzkumy ukázaly, že nošené děti méně pláčí a zároveň praxe ukazuje, že děti plačící jsou více vkládány do šátku děti, které jsou uplakané a které, jak je jejich rodiče charakterizují „jsou tulící“ potřebují kontakt. Jako pozitivní zde vidím hlavně to, že tato potřeba miminka se již dostává do povědomí veřejnosti. Distributoři šátků propagují, že šátkování má dobrý vliv na výkon dítěte, že se více naučí, je pohyblivější atd. Avšak pozitivní aspekt šátkování tkví především v tom, že usnadňuje miminku adaptaci na nové naprosto neznámé podmínky života a zvyšuje jeho subjektivní pocit komfortu.

Používáním šátku si žena ušetří mnoho času, i když bude její dítě nadměrně náročné na pozornost. Nošenému dítěti v šátku maximálně přizpůsobujeme podmínky života před narozením, kdy v prožívání svých

„starých jistot“ v jemu známého prostředí, může snadněji přijímat a vstřebávat vše nové.“ (8, 283) Dítě pevně přivnuté na těle rodiče je podstatně méně zatíženo stresem během adaptace. Tím pojí své pozitivní účinky hned dva aspekty nošení zároveň, aby ženě ulehčili vstup do nové role matky a dítěti vstup na jemu zatím naprosto neznámí, cizí svět. Šátkující maminka má volné ruce, může si udělat veškerou práci, kterou potřebuje a zároveň uklidní plačící miminko. Nemusí se znervózňovat prací, kterou kvůli plačícímu dítěti nestihla. Šátkování tak pomáhá zvládat rodičovskou roli více v klidu. Když je maminka jistější, klidnější a spokojenější, odráží se její klid na pohodě a klidu dítěte, které pak méně pláče. Zároveň vyzdvihovanou předností šátků je mobilita. Dítě v současné době bývá často vnímáno jako omezení. Šátek mnohá omezení odbourává tím, že zajišťuje větší mobilitu rodičů a tím působí pozitivně na kvalitu vztahu matka-dítě. Vztah matka - dítě je základním kamenem osobnosti dítěte. Utváří se v něm primární důvěra ke světu a sám bývá prototypem budoucích vztahů. V jejím budování může být šátek nápomocen.

Šátkováním se prostřednictvím tělesné blízkosti, očního kontaktu, stimuluje sekrece mateřských hormonů prolaktinu a oxytocinu, hormonů lásky, které se udrží v oběhu nejdéle 20 minut. Neustálý kontakt matka – dítě udržuje tento biologický systém v aktivitě. Tím se také podporuje laktace. Tak že šátkování stejně jako kojení vytváří základ pro rannou interakci matka - dítě. Dochází zde k častému očnímu kontaktu, matka ihned reaguje na tělesné i zvukové projevy dítěte, saturuje se potřeba rytmu, čímž se dítě uklidní a zároveň se aktivizuje hormonální disponovanost ženy k mateřství.

Záver

Nošení dětí v šátku prožívá renesanci po dlouhé době odmlky, proto nelze navázat na tradici nošení. Současné maminky musí navštěvovat kurzy šátkování, jejich dcery snad již nebudou muset, naváží na to, co sami zažily v dětství. Bylo by však dobré, aby se současné maminky dověděly

o psychosociálním vlivu šátkování na vývoj dítěte v podmínkách postmoderní společnosti stejně tak, jak se děje v oblasti fyziologického vývoje. Dostatečná osvěta může zminimalizovat negativní dopad nošení v podmínkách současné společnosti a zároveň přiměřená propagace šátkování podpoří jeho pozitivní aspekty zejména co se týče šátkování jako součásti primární prevence sociálně patologických jevů, zejména těch vycházejících z narušeného vztahu dítě – rodič, protože skrze tělesnou blízkost se posiluje rodičovské pouto. Skrze šátkování „rodiče cítí hlubší vztah, narůstá sebedůvěra, že se o své dítě dokáže postarat, převládá v nich pocit, že mají vše pod kontrolou“(1, 214). V šátku rodiče vnímají veškeré projevy dítěte, cítí jeho křehkost a zároveň se oni sami mohou cítit jako ti velcí, ti, které to malé miminko schoulené na hrudi nyní moc a moc potřebuje. Průzkum také ukázal pozitivní vliv nošení dětí v šátku na nejranější období života dítěte, na jeho fyziologický vývoj. Proto by bylo dobré jej více užívat u nedonošených miminek. Vzhledem k jeho pozitivnímu vlivu na kvalitu mateřského pouta by bylo na místě využít šátek také ve vztahové terapii vztahu matky a nechtěného dítěte v důsledku opět podmínek současné společnosti, kdy je dítě často vnímáno jako překážka k dosažení rozmanitých možností, které současná společnost mladým lidem nabízí, k posílení instinktivního rodičovského chování a sebedůvěry při péči o adoptivní dítě, nemocné dítě a nebo původně nechtěné dítě.

PEVNÉ OBJETÍ JAKO ŽIVOTNÍ FORMA

Kateřina NEUBAUEROVÁ

Pevné objetí jako životní forma čili koncept obnovy lásky v rodině, a nebo také výchova láskou zahrnuje aspekty pozitivního rodičovství, kontaktního rodičovství a zároveň si klade za cíl vést k tomu, aby mezi rodiči a dětmi a mezi partnery mužem a ženou nedocházelo k tak hlubokým rozepřím, že slova ztratí svou sílu a vzájemný pocit náklonnosti a lásky se vytratí ve stínu nahromaděného vzteku a bolesti ze vzájemného soužití. Základními pilíři obnovy lásky v rodině jsou bezpodmínečná láska, empatie a správná emoční konfrontace. V pojetí pevného objetí jako životní formy je pohlíženo na rodinu jako na celek s ohledem na minulé generace a současné výchovné metody jsou voleny s ohledem na budoucnost dítěte a v kontextu podmínek současné postmoderní společnosti. Semináře výchovy láskou jsou zaměřeny na vědomé jednání ve vztazích podpořené náležitou informovaností, na trénink empatie a správné emoční konfrontace, právě proto, aby lidé dokázali setrvat v subjektivně nepříjemném konfliktu a snažili se ho vyřešit tady a teď. A preventivní výchovně vzdělávací program „Škola lásky v rodině“ si klade za cíl, aby si člověk uvědomil, že je v jeho moci přeměnit nenávisť v lásku a cítit se ve vztahu opět spokojený – pouze stačí chtít.

Pevné objetí jako životní forma je konceptem „obnovy lásky v rodině“, který vychází z dlouholeté praxe terapie pevným objetím podle PhDr. Jiřiny Prekopové, na jejímž začátku byla zejména práce s autistickými dětmi, kterým, schází biologicky podmíněné přilnutí k matce, logickou terapií je zde pevné objetí, během něhož dítě k matce opět přilne, jedná se o nápravu vazby matka-dítě. Na místo jistoty vycházející ze tohoto základního životního vztahu, se dítě upíná k náhradním věcným jistotám, kterými je napojení se na neživé věci a stereotypní neúčelné pohyby. Odtud také pochází pojetí paní doktorky Prekopové současné společnosti jako

autistické spoločnosti, sož je spoločnosť, kde ľudia na miesto vzťahu s druhými ľuďmi raději preferujú materiálnu jistotu a výkon. Dúsledkom je pak mimo jiné konzumná spoločnosť, despekt ke stáří a nebo oslabení rodinných hodnot.

Potřeba sociálných kontaktů a uspokojení z kontaktu s druhými je specifickou potrebou člověka. Lidé potřebují žít ve společnosti lidí, cítit sounáležitost a přijetí. Ale jak toho lze docílit, pokud budou setrřávat v konfliktu s partnery v komunikaci, aniž by se snažili jej přeměnit v opětne přátelství, lásku? Nevyřešené spory berou energii, pocity křivdy, bolest, nedocenění, vztek a lítost se pak v aktérech konfliktu hromadí a brání následné efektivní komunikaci. Lidé se navzájem vzdalují jeden druhému. Odcházejí od sebe k televizoru, k počítačovým hrám, k alkoholu, k drogám, rozvádí se. Dnes je aktuálnu vysoká míra rozvodovosti - sériová monogamie. Jiní zase do manželského svazku ani nevstoupí, moderní je tzv. singel životní styl. Individualismus, preference vlastního pohodlí před nepohodou ve vztahu dvou lidí. Proč se trápit, když máme spoustu možností, jak prázdnotu, která pramení z neuspokojivých vztahů, zejména rodinných, zaplnit náhranými formami uspokojení a náhradními jistotami na místo uspokojení pramenícího z intenzivně prožívaného vztahu s milující manželkou, milujícími a milovanými rodiči, a z hluboké a bezpodmínečné lásky k vlastním dětem. Koncepce obnovy lásky v rodině, čili pevné objetí jako životní forma takto postihuje základní podstatu mnoha sociálně patologických jevů.

Výchova láskou si tedy klade za cíl naučit své posluchače, děti i dospělé, vědomě řešit své konflikty, neodcházet v půli nedořešeného konfliktu a být ve vztahu s druhým aktivní. Tento směr respektuje člověka jako součást širší rodiny a jeho specifickou pozici v ní. Zároveň se snaží hledět na výchovu s perspektivou do budoucnosti. „Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš“ . Učí-li rodiče své děti, aby se v situaci konfliktu šly uklidnit pryč, dál od nich – dávají jim tím zprávu - takového tě nechci, až se ukliníš, až budeš zase podle mých představ, můžeš přijít. Mezi řádky tak také píší potomkovi vzkaz, že vyjádření negativních emocí je nepřipustné. Proto výchova láskou

zavrhuje tresty odnětí lásky, které v konečném důsledku neumožní vzájemné porozumění a zároveň vedou k nadměrné snaze dítěte být takový, jakého ho rodiče chtějí mít – perfekcionismus, důraz na výkon. Nevede-li se, pocity selhání, ztráty sebedůvěry, sebelásky vedoucí k poruchám chování, rozličným formám sociálně patologického chování a k poruchám nálad.

Vzorce chování a způsoby řešení rozličných situací přebíráme od svých vzorů v procesu učení zkušeností a nápodobou. Často si dáváme předsevzetí, že nebudeme stejní jako rodiče. Jedná se o drobnosti ve výchově, ale také o zásadní způsob přístupu ke konkrétním problémům a problémovým situacím. Až v době, kdy máme vlastní potomky, které nás občas přivádí k šilenství zjistíme, že valnou část svých výchovných přístupů jsme převzali od rodičů a „slepě je aplikujeme“. Je to logické, jedná se především o naučené vzorce chování, které se prosadí zejména ve vypjaté situaci i přesto, že se je vědomě snažíme změnit.

Koncept obnovy lásky v rodině respektuje specifické vývojové potřeby dítěte a je vůči nim vnímavý, což si dává za cíl naučit také rodiče. Zároveň usiluje o posílení sebestjoty maminky a tatínka v jejich mnohdy náročné roli rodiče a to zejména prostřednictvím poskytování informací ohledně systemického pojetí rodiny, posílení schopnosti empatie a komunikačních dovedností a volby výchovných metod a přístupů v kontextu podmínek moderní technokratické, konzumní společnosti při strátě tradičních postupů v péči o dítě a ve výchově.

Základními pilíři výchovy láskou, jak bylo již výše zmíněno jsou láska bez podmínek, empatie a správná emoční konfrontace. A to vše na podkladě zákonů polarit. Je nutné si uvědomit, že konflikty nutně patří do vztahu dvou lidí. Nelze spolu neustále souhlasit. Bez strádání si nedokážeme vážít blahobytu, netrpíme-li hladu, nevážíme si potravy. Po prožitém pocitu napětí si o mnoho více užíváme chvíle klidu a apohody. Čas práce dává hodnotu volnému času, který by bez nutnosti povinností ztratilsvou cenu. Je nutné si uvdomit, že konflikty patří neodmyslitelně do vztahu dvou lidí, kteří jen stěží mohou být neustále za jedno. A pokud ano, dříve či později opanuje vztah

pocit nudy a stagnace. Konflikt je příležitostí ke konfrontaci názorů a správně řešený konflikt posune pár zpravidla o něco dále ve vnímání a prožívání společného života.

Neurohormonální podstata chování člověka v konfliktních situacích

V situaci konfliktu mají zvířata i člověk instinktem danou tendenci k jednání:

BOJ - ÚTĚK

Člověk je však obdařen schopností zvolit ještě třetí variantu založenou na použití rozumu a vůle:

BOJ - SPRÁVNÁ EMOČNÍ KONFRONTACE - ÚTĚK

Se všemi savci má člověk společný **Mozkový kmen** – v němž sídlí primitivní funkce a reflexi. Zde působí instinkty jako je sexuální pud, a nebo **instinktivní tendence k útoku či útěku** v situaci ohrožení. Působí zde vzpomínky, prožitá traumata, křivdy, vnitřní konflikty. Zážitky z ranného dětství ovlivňují stav emocionální inteligence. Vytváří se zde základní postoje a vzorce chování. Oxytocin a dopamin hormony lásky, adrenalin a noradrenalin – bojové hormony.

Na vyšší úrovni je mozková kůra, která se u člověka vyvíjí nejpomaleji. Jedná se o frontální a čelní laloky, které dozrávají až koncem dvacátého roku života. Zde se evidují všechny vzruchy, které mozek zaznamenal a utváří se společný obraz. Bez předního mozku člověk nemůže:

- ❖ vytvářet koncepty orientované do budoucna,
- ❖ nemůže plánovat a odhadovat situaci ani následky svého jednání.
- ❖ vcítit se do druhých lidí a sdílet jejich pocity a necítí zodpovědnost.

Zaplavení mozkové kůry hormony lásky v období během porodu, kdy hormony oxytocinu a dopamina pomáhají upevnit rodičovské pouto, navodí laktaci a probouzí intuitivní rodičovské chování. V období zamilovanosti pak brání zamilovaným vidět realitu v jejích pravých barvách, tak že je lze jen těžko přesvědčit apelem na zdravý rozum, že se k sobě nehodí, že jeden

z nich již dává v sázku vlastní rodiny atd. Naopak bojové hormony dopamin a noradrenalin zahálí mozkovou kůru a ochromí její rozumovou složku. Tak, že jak se říká: „vidí rudě“ A na to také pamatuje zákon, kdy na trestný čin v afektu je pohlíženo méně přísně než-li na čin promyšlený.

Ústředním bodem Terapie pevným objetím podle PhDr. Jiřiny Prekopové a výchovy láskou je správná emoční konfrontace. Jedná se vlastně o zpracování konfliktu tváří vtváří, z očí do očí, tady a teď a s tím, že jej přeměníme opět v lásku, která tu je, ale momentálně je zaprášena vzájemnými negativními pocity, výčitkami. Způsob, jaký konflikt zpracujeme záleží na jeho síle a na věku aktérů. K tomu je však nutné zapojit VŮLI a ROZUM.

Zapojení vůle může být podporováno právě seznámením se se zákony polarity světa a vztahů mezi lidmi, seznámení se s důsledky volby ÚTĚKU a ÚTOKU a především skrze empii a vzájemné porozumění. Přednášky s besedou v rámci výchovy láskou mají za cíl seznámit posluchače s obvyklými prvky dané životní situace partnera v komunikaci - muže, ženy, miminko, předškolák, novopečený rodič, vdovec atd. Každý má ve své životní situaci, své roli, jisté specifické prožitky, způsoby vnímání a myšlení, které si mnohdy ani neuvědomujeme a v konečném důsledku můžeme milně pojmout doměnkou, že jednání, které nás ve vztahu s partnerem, rodičem či vlastním dítětem obtěžuje, je záměrné dělání naschválů.

Avšak hlavním cílem koncepce obnovy lásky v rodině není poze předávat informace o rozlišnosti vnímání rozmanitosti světa kolem nás, ale to aby si člověk tento fakt vůbec uvědomil. Aby šel do vztahu s tím, že každý má odlišný úhel pohledu a ne s každým se lze shodnout, on i partner může vidět situaci zcela odlišně a může z ní mít také odlišné dojmy. „Škola lásky v rodině“ chce, aby lidé při vstupu do sociální interakce již počítali s tím, že každý má svůj vnitřní svět nastaven trochu jinak. Co je jednomu příjemné, druhému nemusí příjemné být. Musíme s touto rozlišností počítat a nedržet se předsudku: „Podle sebe soudím tebe“.

Během konfliktu stačí velmi často pro jeho zmírnění vyjádření porozumění, vyjádření vlastního vnímání situace a přiznání pocitů, které v nás partner vyvolává. Je důležitá také vědomá práce s vlastními emocemi, jejich uvědomění si, přiznání jejich existence sobě, ale také druhým, jejichž city nám nezmí být lhostejné, neboť bez jejich vnímání se nemůžeme na sebe navzájem napojit a vzdalujeme se jeden druhému. Mnozí lidé se bojí vyjádření bolesti, nedokáží své city popsat a často si je ani neuvědomují. Hovoří spolu ve věcné rovině, ale na vztahové rovině si jsou stále více vzdáleni.

Naučíme-li se vstupovat do vztahu aktivně a vnímat partnera v komunikaci v jeho celistvosti, můžeme snáze pěstovat vzájemnou bezpodmínečnou lásku, která vysílá zprávu „miluji tě i s tím, co na tobě nemám ráda, ale zároveň chci, abys věděl, jak mi s tím je.“ Aby mohla být bezpodmínečná láska zachována, je nutné mnohdy v subjektivně nepřijemné situaci konfliktu setrvat vůlí a snažit se jej proměnit ve smír. Na síle konfliktu a na věku jeho aktérů pak závisí podoba emoční konfrontace. Nositel Nobelovy ceny Nyk Tinberger, který prováděl výzkum insitnktů, v rámci něhož poukázal na sklon autistů ke strachu a útěku pak na základě pozorování pevného objetí dospěl k názoru, že „autistům chybí biologicky podmíněné přilnutí k matce a že nejpřirozenějším lékem na takto narušenou vazbu je objetí.“ (1, str. 16). Přilnutí v pevném objetí vytváří předpoklad prožívání láskyplného vztahu. A na základě vzájemné bezpodmínečné lásky pak lze zakusit pocit vnitřní svobody.

V kontextu těchto informací lze pak lépe chápat význam správné emoční konfrontace a pevného objetí vůbec. Předem je nutno říci, že pevné objetí samotné, v pevném sejetí tělo na tělo, je posledním krokem ve snaze o smír. Předchází mu mnohé kroky, které mají hrany konfliktu zbrousit.

Způsob řešení konfliktu závisí na tom, mezi kým se odehrává a na stáří aktérů. Manželé a nebo rodiče s dětmi. Malé děti v období zhruba do 3 – 4 let nejsou ještě schopni pochopit smysl pevného objetí. Starším dětem 4 let se podstata pevného objetí vysvětluje na chování krokodýlích maňásků,

kteří se pokoušou a každý si zaleze do svého koutku. A ani jeden nevidí, jak se tomu druhému daří. Ale protože my jsme lidé, nepokoušeme se a neutečeme od sebe. Maminka je velká a má starost o dítě, které je malé, a potřebuje její ochranu, proto ho nepustí i když se na ní momentálně zlobí. Dítě je předem seznámeno s tím, že ho maminka nepustí, dokavad se vztek a nenávisť nepromění opět v lásku. Pevné objetí od začátku až do konce vede rodič, dítě nesmí být ten, kdo dá pokyn k jeho ukončení a zároveň ukončení pevného objetí nastává až tehdy, když si dítě s maminkou a nebo tatínkem dokáže v náručí spokojeně hrát, být s ním rádo v klidu a pohodě a jsou spolu při vzájemné hře – kontaktní hříčky, zpívání a nebo básničky. Ve chvíli takové to pohody se pevné objetí ukončí, aby se dítě mohlo těšit na případné orkačování.

V období vzdoru je pevné objetí cenným pomocníkem v jeho zvládnutí. Avšak často mohou pomoci také jiné metody jako odklonění pozornosti, vysvětlení a nebo lehké objetí, aby se mohlo dítě u rodiče vyplakat či samotná prevence projevů agrese nejen v dětském věku. Cílem „Školy lásky v rodině“ je naučit správné emoční konfrontaci. Při čemž je také nutné respektovat určitá pravidla a hranice ve vzájemné komunikaci jak z pozice dospělého takz pozice dítěte. Dospělý dává dítěti vzor, jak správně konflikty řešit a zároveň maminka i tatínek by měli být v otázce samotného pevného objetí, ale i celého koncepty výchovy láskou za jedno. Dítě může být svědkem jemu srozumitelných a tématicky přístupných konfliktů mámy a táty, vždyť patří k životu stejně jako vzájemná radost a láska, ale musí také vidět, jak rodiče promění svár ve svír. To je zkušenost, kterou „ve stáří jako když najdeš“.

Ve chvíli, kdy síla emoce zastíří rozumovou složku přichází ke slovu insitktivní chování v podobě volby útoku či útěku. V tuto chvíli je nutné pevné objetí, zejména pokud se jedná o dítě, které nemůže být bez rodiče. Otevře-li mu v této chvíli „dveře“ ať si jde, pouštíme ho do jeho vlastní samoty, kde se ztrácí. V pevném objetí však dítě prožitkem zjišťuje, že v náručí maminky a tatínka může vyplakat svá trápení, vyvztekát se

a zároveň cítí stále, že je stále přijímáno. Nemusí být samo i když se zlobí, když nesouhlasí s ostatními i přesto s nimi může setrvat a cítit se bezpodmínečně milováno. Děti do 4 let nejsou schopni racionální analýzy situace, oni především prožívají. V láskyplném objetí maminky a tatínka mohou projevit své emoce a zároveň ve vzájemném dialogu, zrcadlení se učí kultivovat projevy své agrese. Pevné objetí je přízovou insitinktivní reakcí člověka, který nechce druhého nechat utéci, podrží ho, udrží ho dokavad ho jeho vztek bude pouzet k útěku a nebo k útoku.

V dosplosti v komunikaci již převládá racionální úvaha a vůle je silná na tolik, že si lze „poručit“ neutěču, nebudu bojovat, ale budu jednat jako ČLOVĚK. Manželé se mohou předem domluvit na způsobu, jakým budou konflikt mezi sebou řešit. Nemusí se nutně pevně objímat, stačí si dát pravidla, že od sebe neodejdou. Setrvají v jedné místonsti a se vzájemným respektem a vrámci pravidel správné emoční konfrontace si vše vyřikají. Pokud však již slova nedokáží uchopit to, co partnery vzdaluje, přídchází ke slovu pomoc ve formě pevného objetí, v němž se uvolní a vyplavou předešvším negativní emoce plynoucí z nevyřešených vzájemných konfliktů, aby bylo možné opět navázat dialog ve vzájemném porozumění. Pokud se však ani v tuto chvíli přeměna sváru ve smír nedaří, je na místě kontaktovat terapeuta pevného objetí, protože problém je zřejmě zakořeněn hlouběji, ale to už by bylo povídání o samotné terapii pevným objetím podle PhDr. Jiřiny Prekopové.

Záver

Pokavad' není někdo vnitřně ztotožněn s pevným objetím samotným, nemusí ihned zavrhnout celý prevnentviní výchvně - vzdělávací program obnovy lásky v rodině. Což je nutné si uvědomit a vyzdvihnout v rámci edukace veřejnosti. Protože pevné objetí je jakou si tečkou, poslední možností, jak lze dojít ke vzájemnému smíru a „Škola lásky v rodině“ chce učít k takovému zacházení se vztahy, aby k pevnému objetí neumselo vůbec dojít, protože pokud nemusí jeden druhého pevně držet, aby mu neutekl do

samoty a nebo k náhradním jistotám, je tento vztah pevný a zárukou jistoty a bezpečí. Zároveň v rámci koncepce obnovy lásky v rodině lze pochopit souvislosti chování a emocí, tak že si myslím, že mnohý odpůrce pevného objetí samotného nakonec může dojít také k opačnému názoru a ve chvíli, kdy to bude třeba, tuto metodu použije s cílem, který jí náleží – kultivace emocí a náprava kvality vztahu mezi rodinnými příslušníky - nikoliv však jako výchovnou metodu.

VOĽNÝ ČAS AKO PROSTRIEDOK PREVENIE PATOLOGICKÝCH PREJAVOV V RODINE

Zuzana TAKÁČOVÁ

Voľný čas v mnohých evokuje veľmi príjemné predstavy. Môžeme sa venovať činnostiam, ktoré máme radi, baví nás, upokojujú, prinášajú radosť a uvoľnenie. Pedagogická a psychologická literatúra týkajúca sa uvedenej problematiky je pomerne rozsiahla. V príspevku však k problematike pristupujeme z iného aspektu – z aspektu poukázania na efektivitu využívania voľného času ako prostriedku prevencie sociálno – patologických javov. Deti a mládež majú relatívne veľa voľného času. Spoločnosť by mala mať záujem na tom, aby deti svoj voľný čas trávili efektívne, zmysluplne. Na prvom mieste je to záležitosť rodiny. Pre túto funkciu má nielen nedostatok času, ale chýba im predovšetkým materiálne vybavenie a odborná kvalifikácia. Historické skúsenosti a skúsenosti zo zahraničia potvrdzujú, že prevencia je vo výchove účinnejšia a tiež podstatne lacnejšia než náprava chýb a prevýchova. A práve kvalitná výchova detí vo voľnom čase má výrazný preventívny význam. Poukazujeme na výhody preventívnych opatrení vo voľnom čase, ale aj vo voľno časových aktivitách. Zameriavame sa na potrebu poskytnúť deťom a mládeži organizovanie voľného času ako prostriedku prevencie patologických prejavov v rodine.

Problematika eliminácie sociálno – patologických javov mládeže je v centre pozornosti mnohých vedných disciplín: sociológie, pedagogiky, sociálnej psychológie, medzi ktorými špecifické miesto zaujíma aj sociálna práca. A to aj v súvislosti s fenoménom voľného času, ktorého efektívne využívanie môže byť významným nástrojom pri prevencii, resp. eliminácii sociálno – patologických javov, ktorých subjektom je dnešná mládež v súvislosti s rodinou.

Dôležitou súčasťou života deti a mládeže je voľný čas. Je neodmysliteľnou súčasťou každodenných rituálov človeka, vytvára priestor pre oddych, relaxáciu, a komunikáciu v rodine navzájom a vyplňa prázdne miesta v kolobehu povinnosti. Investícia do trávenia a organizovania voľno – časových aktivít je dôležitou súčasťou prevencie patologických prejavov mladých ľudí v rodine. Voľný čas je cennou hodnotou, ktorá v dnešnej uponáhľanej dobe znamená otvorenie sa svojim záujmom a potrebám.

Voľný čas deti a mládeže predstavuje tzv. sféru slobody, v rámci ktorej je možná veľká variabilita aktivít od „ničnerobenie“ cez konzumné pasívne činnosti, až po aktívne možnosti trávenia voľného času v mene spoločenských činnosti – žiaducich no aj nežiaducich. Voľný čas zahráva významnú úlohu v socializačnom procese deti a mládeže a tiež v celkovom vývine osobnosti človeka. (Hroncová, J., Hudecová, A., Matulayová, T 2001, s.109)

V dohovore o právach dieťaťa sa zdôrazňuje právo každého dieťaťa na všestrannú starostlivosť a rozvoj, k čomu má smerovať aj výchova. *Dohovor obsahuje komplexný pohľad na základné a špecifické práva detí na život, zdravý vývin, starostlivosť, výchovu, vzdelanie a ochranu, stojí na pozícii rešpektovania potrieb a záujmov dieťaťa, ku ktorým patrí aj právo dieťaťa na voľný čas.* (Beck, H. F 1993, s.16)

H. F. Beck (1993) pri charakterizovaní faktorov, ktoré ovplyvňujú rozvoj sociálno – patologických javov uvádza: „*viac voľného času*“. Podľa neho mnoho ľudí popiera, že dnes majú viac voľného času ako kedykoľvek predtým. Budú dokonca tvrdiť, že ho majú ešte menej. To že sme v dnešnej dobe zaneprázdnení, nemusí v skutočnosti znamenať, že nemáme viac voľného času ako predtým „*veľkou zaneprázdnenosťou s cieľom prežiť*“ zaplnili „*veľkou zaneprázdnenosťou vo voľnom čase*“.

Zaneprázdnenosť rodín, ale hlavne rodičov vedie k odcudzeniu sa medzi rodičmi a deťmi. Dochádza k narušeniu ich vzájomných vzťahov a následne možnému vzniku patologických prejavov v rodine. Fakt, že chceme zaplniť svoj voľný čas nejakým druhom zaneprázdnenosti, môže namiesto času

stráveného s deťmi a mládežou byť veľmi dôležitým činiteľom vplyvu vzniku sociálno – patologického javu v rodine.

I. Škodová, P. Jusko (2001) uvádzajú, že súčasná mládež voľne nakladá s množstvom disponibilného voľného času, ktorý je však väčšinou determinovaný exogénnymi činiteľmi. Konzumné spoločenské prvky ako televízia, zábavný priemysel, masmediálne vplyvy a pod. spôsobujú, že voľný čas mládeže je len obmedzene slobodný, resp. často zmarený bezcennými, až škodlivými formami jeho využívania. (Škodová, J., Jusko, P. 2001, s.7)

Je dôležité uvedomiť si, že voľný čas patrí medzi kľúčové prvky života mladých ľudí, a preto je potrebné venovať mu pozornosť. Pre efektívne riešenie problematiky sociálno – patologických javov detí a mládeže nestačí poznať stav, štruktúru a dynamiku tohto javu. Príčiny a podmienky možno vidieť i v zmene spoločenského života v našej spoločnosti. Charakteristickým znakom v súčasnosti je nižšia organizovanosť mládeže, vyššia miera zaneprázdnenosti rodičov a s tým súvisiaca nízka miera kontroly mládeže.

Nižšia miera organizovanosti mládeže sa v určitej miere chápe aj ako neorganizovaný voľný čas, ktorý je často využívaný deťmi a mládežou na nevhodné osvojovanie si určitých zručností a návykov, ktoré vedú k deviantnému správaniu mládeže. Problémové spoločenské obdobia a udalosti prinášajú so sebou popri pozitívnym zmenám aj narastanie sociálno – patologických javov. Možno to dať do súvislosti najmä so spoločenskými transformačnými zmenami a ich negatívnymi dôsledkami, no aj s oslabením primárnej prevencie sociálno – patologických javov zo strany primárnych výchovných činiteľov. K najčastejším poruchám správania, k patologickým javom sa zaraďuje záškoláctvo, krádeže, šikanovanie, toxikománia, delikvencia, kriminalita. (Selická, D, 2001, s.7)

Deti a mládež často nevedia čo počas voľného času majú robiť. Veľa detí sa nudí a začína vyhľadávať aktivity ktoré ho pobavia a zaplnia tu prázdnotu nič nerobenie. V takýchto prípadoch je predpoklad aby sa dieťa dostalo do

nesprávnej skupiny a je ľahko ovplyvnené správaním a konaním práve tejto skupiny.

Podľa Selickej (2001) predstavuje záškoláctvo častú poruchu sa správania žiakov, ktorá spočíva v ich úniku od školských povinností. Zvyčajne je prejavom narušeného morálneho vývinu žiaka a jeho vzťahu k triede, škole, spolužiakom. Môže byť aj dôsledkom nedostatočnej adaptácie žiaka na školské prostredie alebo porúch v rodinnom prostredí. Záškoláctvo začína ako impulzívny akt, ale môže sa predĺžiť na mnoho dní až týždňov. Pôvodný motív už mohol medzitým stratiť zmysel, ale žiak má strach z následkov. Keďže dieťa v čase, keď malo byť v škole, musí niekde byť a musí to robiť tajne, môžu sa pridružiť aj ďalšie priestupky – falšovanie ospravedlnenia, krádeže, túlanie sa nezriedka spojenie sa s partiou podobných detí, rovesníkov. Od záškoláctva sa častokrát odvíja priebeh ďalšieho patologického prejavu a to krádeže. Krádeže motivované tým, že dieťaťu rodičia niečo nedovolia, vzhľadom napríklad k jeho veku. Krádeže v partii, alebo pre partiu – ide väčšinou o deti stredného školského veku, v puberte, pričom motív sa týka prijatia do partie, jej pseudonoriem, snahy udržať s ostatnými krok, vyznamenať sa a byť prijatý. (Kariková, S., 1996,)

V neposlednom rade medzi patologické prejavy detí a mládeže, v súvislosti s problémom v rodine zaraďujeme *úteky z domu* ako impulzívne, skratovité jednanie, často motivované ako vyhnutie sa zahanbujúcim, ponižujúcim pocitom pred rodičmi, keď predtým niečo dieťa vykonalo. Môže ísť o vzdor voči nejakej nespravodlivosti často subjektívnej a pod. Útek pripravovaný a plánovaný je už závažný akt. Motivácia môže byť rôzna. Ak uteká dieťa samo, ide spravidla o akt pomsty alebo vzdoru. Uteká cielene k niekomu, koho si vopred vybralo. Úteky v skupine sú dopredu naplánované, vedie ich túžba po dobrodružstve, chystajú si vopred plán, mapy, jedlo ale aj peniaze.

Pôsobenie rodiny, rovesníckych skupín a školského prostredia na deti a mládež je dôležito súčasťou každodenného života každého z nás. V porovnaní s problematikou vplyvu rodiny na voľný čas detí a mládeže je

vplyv rovesníckej skupiny ešte stále nedostatočne preskúmaný. Rovesnícke skupiny sú prirodzenou formou socializácie detí a mládeže v škole a majú veľký význam z hľadiska osamostatnenia sa a zníženie závislosti na dospelých a učiteľov, ale hlavne na rodine.

Deti sa mnoho učia nielen od dospelých, ale aj samy od seba navzájom. Vplyv rovesníckej skupiny na rozvoj správania detí a mládeže má silnú intenzitu hlavne vo voľnom čase. Mladí ľudia často svoj voľný čas využívajú neefektívne a vyhľadávajú skupiny mladých ľudí, ktorí tiež svoj voľný čas nevedia plnohodnotne využiť. Začínajú sa tvoriť tzv. rovesnícke skupiny. V takýchto skupinách je určitý predpoklad osvojenia si negatívnych návykov, či už v správaní alebo konaní. V niektorých skupinách dochádza k porušovaniu noriem správania, vandalizmu až kriminalite mladistvých. Toto všetko vzniká aj na základe veľkej zaneprázdnenosti rodičov, ktorý nemajú čas, aby viac kontrolovali čo ich dieťa počas voľného času robí, čím sa zamestnáva, s kým sa stretáva. Teoretická analýza vplyvu rovesníckej skupiny sa zameriava najmä na hrové aktivity detí v období detstva a v neskoršom veku na celkový obsah činnosti skupiny. Nezameriava sa však hlbšie problematikou neefektívneho využívania voľného času, pričom práve v tomto čase sa deti a mládež môžu ľahko dostať do skupiny, ktorá bude negatívne ovplyvňovať ich ďalší vývoj. Výskumy poukazujú na skutočnosť, že nedostatočná interakcia rodiny (najmä pri jej dysfunkčnosti) a školy do usmerňovania voľného času často vedie k deviantným formám správania sa mládeže, najmä k delikvencii a pod. (Hroncová, J., 1996)

Žijeme v dobe, keď zaznamenávame čoraz viac nežiadúcich javov v živote našich detí a mládeže os skrytých, navonok málo transparentných, až po tie ktoré sú už v rovine silných deformácii a protispoločenských činov. Signalizuje nám to prinajmenšom to, že s výchovou nie je všetko v poriadku, aj napriek tomu, že jej význam sa u nás zdôrazňoval a zdôrazňuje. Prejavy takejto výchovy sú často vo forme záškoláctva. Škola predstavuje formu určitého spoločenského nátlaku na dieťa. V rodinnom ale i školskom prostredí sa má vhodnou prevenciou vzniku sociálno – patologických javov

zabrániť. Jednou z možností je aj vhodným spôsobom viesť deti k aktivitám mimo vyučovania napr. krúžky, výlety atď. Hlavnou koncepčnou činnosťou primárnej prevencie vo voľnočasových aktivitách by mali byť aktivity zamerané na oblasť primárnej prevencie pre školské a mimoškolské zariadenia, zaoberajúce sa problematikou voľného času (kluby, CVČ, mimovládne organizácie – eRKO, ZKSM a iné). Primárna prevencia predstavuje kontinuálny proces smerujúci k utváraniu životného štýlu, v rámci ktorého človek rovnomerne uspokojuje svoje fyziologické, duševné a sociálne potreby a je ľahostajný voči rôznym druhom negatívneho prejavu správania.

Strieženec Š. (1999) hovorí: „ *V prevencii ide o praktickú činnosť, založenú na vedecky uplatňovaných opatreniach, ktoré smerujú k posilňovaniu a ochrane komplexnej sociálnej vyváženosti a je ju nutné uskutočňovať vo všetkých etapách života človeka. Dôležitou zložkou primárnej prevencie je včasné vyhľadávanie rizikových faktorov a snáh o intervenciu u rizikových osôb vrátane sociálnej reintegrácie.*“ (Strieženec, Š., 1999)

Efektívnosť každého preventívneho – výchovného pôsobenia je podmienená voľbou a využitím stratégie, techník, ako aj konkrétnych programov, metód, úloh, obsahu i foriem činnosti. V oblasti preventívneho – výchovného pôsobenia zameraného na prevenciu je nutné zdôrazniť, že nejedná sa o jednu jediná stopercentne účinná stratégia v podobe receptu či návodu, ktorého dodržaním by sa zabezpečila efektívnosť preventívneho – výchovného pôsobenia. Na druhej strane je nutné uviesť, že existujú isté všeobecné formy a spôsoby práce, ktorých dodržiavanie prispieva istej úrovni účinnosti. Treba pritom zdôrazniť vekové, sociálne a iné charakteristiky adresáta našich preventívnych snáh. Jednorázové, nárazovité, kampaňovité aktivity samy o sebe nemôžu nahradiť sústavnú a cieľenú prácu. Podľa výskumných pracovníkov a odborníkov z praxe preventívnej činnosti existujú isté kľúčové psychologické elementy (skúsenosti), ktoré treba zahrnúť do obsahu programov prevencie. V tomto

zmysle uvádzame dva základné varianty – ideálny (maximálny) a minimálny variant. Prvý obsahuje tzv. *ideálny zoznam činnosti v programoch prevencie* a zahŕňa štrnásť tematických okruhov: - efektívna komunikácia, vyváženie medzi súťažou a spoluprácou, pestovanie sebavedomia, zapájanie sa do spoločnosti /výlety, krúžky atď./, vytváranie schopnosti udržiavania vzťahov medzi ľuďmi, konštruktívne zvládnutie emócií, vyvarovanie sa stresov, asertivita, kritické a pozitívne rozhodovanie, vytyčovanie cieľov, pestovanie pevnej vôle, znižovanie rizika na minimum, riešenie problémov.

Zredukovaním počtu tematických okruhov pri zachovaní účelnosti a efektívnosti možno pracovať s tzv. *minimálnym zoznamom schopností*, uplatňovaných v uvedenej činnosti. Odborníci považujú za potrebné zahrnúť ich do preventívnych výchovno – vzdelávacích programoch. Patria medzi ne efektívna komunikácia, kritické myslenie, rozhodovanie, ovládanie emócií, odstraňovanie pocitov úzkosti, asertivita a odovzdávanie vplyvu ostatných, vytyčovanie cieľov. (Hupková, I., roč.50, s.62)

Správne vedená a koordinovaná výchova (či už rodinná, školská i mimoškolská rozličného druhu) v prepojení so vzdelávaním tak umožní preventívne eliminovať vznik sociálno patologických javov.

Záver

Dôležitou súčasťou života ľudí je voľný čas. Je neodmysliteľnou súčasťou každodenných rituálov človeka, vytvára priestor pre oddych, a relaxáciu. Poukázali sme na potrebu efektívnosti využívania voľného času detí a mládeže, nie len rodinou ale aj spoločnosťou. Spoločnosť by mala mať záujem na tom, aby deti svoj voľný čas trávili efektívne, zmysluplne. Veľmi dôležité je venovať pozornosť deťom a mládeži počas ich voľného času. Efektívne vedenie teda výchova vo voľnom čase pozitívne vplýva na celkový rozvoj osobnosti.

4 EKONOMIKA, NEZAMESTNANOSŤ

SOCIÁLNO – EKONOMICKÉ PROBLÉMY SÚČASNEJ RODINY

Barbora DREXLEROVÁ

Sociálno – ekonomické problémy rodín patria neustále medzi popredné otázky, ktorými je nesmierne potrebné sa zaoberať. Možno práve v tomto storočí intenzívnejšie, než v storočí minulom, keď slovenské rodiny mali väčšie sociálne istoty. Vstupom do EÚ sa Slovensko stalo súčasťou spoločenstva, v ktorom sú otázky napr. nepriaznivej životnej situácie a nerovnakých životných šancí v centre pozornosti viacerých výskumov a následného premietania sa do politického diania. V nasledujúcej časti nášho príspevku venujeme pozornosť rodine, stručnému popisu tých najčastejších sociálno – ekonomických problémov rodín a načrieme aj do problematiky ich, podľa nás nedostatočného hodnotenia (skúmania).

Rodina

Ak by sme mali celkom zjednodušene vysvetliť pojem rodina, spoločnosť a ich vzájomnú súvislosť, mohli by sme si to priblížiť nasledujúcim spôsobom: rozšírením jedinca je manželstvo, rozšírením manželstva je rodina, rozšírením rodiny je spoločnosť. Rodina a spoločnosť sú ako dve spojné nádoby, medzi ktorými je priamy súvis. Situácia v rodinách sa odráža v spoločnosti a stav spoločnosti má priamy dopad na situáciu v rodinách.

Existuje však omnoho viac definícií rodiny, ktorými sa nám ich pokúšajú jednotliví autori objasniť, každý z ich uhla odborného záujmu.

Tak napríklad Vargaš (in: Levická, et al., 2004) definuje rodinu nasledovne: „Rodina je prirodzené spoločenstvo rodičov a detí. Je

tajomstvom lásky: manželskej, materinskej, otcovskej, detskej, bratskej, starých rodičov a vnúčat, vnúčat k starým rodičom. Táto láska stmeluje rodinu.“

Všetci dobre vieme, že funkčná rodina je nevyhnutným predpokladom nielen pre osobný ale i sociálny vývin človeka. Prostredníctvom nej si od útleho detstva osvojujeme sociálne roly, získavame sociálne zručnosti a postupne sa zaraďujeme do spoločnosti. Všetko to prebieha bezproblémovo do tej miery, kým je rodina funkčná, t.j. plní množstvo dôležitých funkcií.

K tým najdôležitejším funkciám rodiny radíme podľa Levickej (2004): biologicko – reprodukčnú, ekonomickú, výchovno - socializačnú, emocionálnu, ochrannú a socializačnú. Niektorí autori ako napr. Gabura a Mydlíková (2004) k spomínaným funkciám pridávajú ešte funkciu opatrovateľskú, kultúrohodnotovú a výrobnú.

Sobotková (2001) považuje za rozhodujúce štyri oblasti, v ktorých musí rodina fungovať na to, aby mohla byť označená ako funkčná:

- osobné fungovanie,
- manželské fungovanie,
- rodičovské fungovanie,
- socio - ekonomické fungovanie.

Spomínaná autorka pod poslednou oblasťou, dôležitou pre fungovanie rodiny myslí práve ekonomickú úroveň rodiny a jej sociálne zabezpečenie. A práve táto úroveň je nesmierne blízka našej téme, ktorú budeme postupne rozoberať v ďalších častiach nášho príspevku.

Rodina a sociálne – ekonomické problémy

Solidarita a súdržnosť, ktoré by mali v rodine pretrvávať sa považujú za jeden z najúčinnějších mechanizmov ochrany nielen pred sociálne – ekonomickými problémami. Nenahraditeľným zdrojom mnohých stratégií na prekonávanie týchto problémov je najmä rodinná dôvera a spolupatričnosť.

Na rodinu sú kladené mnohé očakávania tak zo strany jedincov, členov rodín, ako aj spoločnosti. Na to, aby mohla rodina plniť všetky svoje funkcie, a to tak voči svojim členom, ako aj spoločnosti, potrebuje optimálne prostredie, ktoré vytvára priestor na uspokojovanie všetkých jej potrieb, v našom prípade najmä tých hmotných. Taktiež potrebuje vnútornú stabilitu a kvalitu sociálnych vzťahov.

Pri hodnotení sociálno – ekonomického postavenia rodín si uvedomujeme, že rozhodujúcu úlohu zohráva ich príjmová situácia. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky (Ďalej len „ŠÚ SR“) bol v Slovenskej republike hrubý peňažný príjem na domácnosť bez detí na osobu v roku 2007 – 431,32 €, v roku 2008 - 477,46 € a v roku 2009 - 492,83 €, zatiaľ čo hrubý peňažný príjem na domácnosť s tromi a viac detí bol na osobu v roku 2007 – 236,13 €, v roku 2008 – 274,78 € a v roku 2009 – 260,12 € (pozri tab. č. 1) (Slovstat, 2010). Zastúpenie rodín podľa príjmu je vychýlené smerom k nižším príjmovým kategóriám. Počty rodín s najnižším a najvyšším príjmom sú zastúpené menej, t. j. našej spoločnosti chýba silná stredná vrstva.

Tab. č. 1: Peňažné príjmy súkromných domácností v členení podľa počtu nezaopatrených detí na osobu a mesiac v EUR, Sk v roku			
	2007	2008	2009
Domácnosti bez detí			
Hrubé peňažné príjmy spolu EUR/mesiac a osobu	431,32	477,46	492,83
Domácnosti s deťmi			
Hrubé peňažné príjmy spolu EUR/mesiac a osobu	327,52	364,72	352,17
Domácnosti s 1 dieťaťom			
Hrubé peňažné príjmy spolu EUR/mesiac a osobu	388,19	419,78	428,3
Domácnosti s 2 deťmi			
Hrubé peňažné príjmy spolu EUR/mesiac a osobu	318,08	360,74	339,24
Domácnosti s 3 + deťmi			
Hrubé peňažné príjmy spolu EUR/mesiac a osobu	236,13	274,78	260,12

Zdroj: ŠÚ SR

Na základe vyššie uvedeného možno súdiť, že diferenciácia rodín podľa príjmu je vysoká. Myslíme si, že postavenie rodín na príjmovej stupnici je najsilnejšie ovplyvňované najmä:

- počtom rodinných členov, najmä tých ekonomicky aktívnych,
- počtom detí,
- celkovým počtom členov v domácnosti,
- vekom živateľov rodiny,
- stupňom dosiahnutého vzdelania živateľov rodiny,
- veľkosťou domácnosti.

Je všeobecne známe, že s rastúcim počtom členov rodiny, najmä s rastúcim počtom nezaopatrených detí sa príjmová situácia rodiny zhoršuje. Mnohohodtná rodina, kde matka je na rodičovskej dovolenke nie je príliš lukratívnym klientom pre banky pri poskytovaní úveru na bývanie. Z finančných možností, ktoré má takáto rodina k dispozícii sa len veľmi ťažko uspokojujú základné potreby jej detských členov, nehovoriac o tých nadštandardnejších (mobil, plačúca bábika, bicykel a pod.).

Rodiny s nezaopatrenými deťmi sa sústreďujú v nižších príjmových intervaloch domácností. Počet detí sa stáva teda významným faktorom, ktorý podstatným spôsobom znižuje reálnu životnú úroveň rodiny. Nielen to. V našej spoločnosti rodiny s viacerými nezaopatrenými deťmi majú nielen všeobecne horšiu príjmovú situáciu, ale aj zvyšujúci sa pocit chudoby.

Nedostatočné finančné zabezpečenie nepriaznivo pôsobí aj na uspokojovanie potrieb všetkých členov rodiny a chodu domácnosti. K ďalším dôsledkom sociálno – ekonomických problémov rodín patrí nedostatok času, stres, sociálna neistota, vyplývajúca najmä z možnosti straty zamestnania, neustálej inflácie a vysokej konkurencie na trhu práce (spôsobenej najmä mladou generáciou bez záväzkov).

Nepriaznivá sociálno – ekonomická situácia rodín sa spätne odráža v kvalite rodinných vzťahov. Stres, neistota a napätie, ktoré ju sprevádzajú sa prejavujú v zhoršenej rodinnej atmosfére, vo vnútrorodinej klíme,

rodinnej pohode, t. j. v tom, čo človek od rodiny najviac očakáva a čo pre deti vytvára podstatnú záruku pre ich zdravý vývin, aby sa vedeli správne začleniť do spoločnosti a následne, aby sa dokázali v nej aj správne orientovať.

Pri štúdiu sociálno – ekonomických problémov je teda potrebné venovať pozornosť obzvlášť rodine, pretože ako uvádza Žilová (2005):

- rodinný status, rodinná situácia, ako aj vzťahy sú tými skutočnosťami, ktoré spolu s príjmom vplyvujú na ohrozenie jej členov chudobou,
- príjem rodiny a rodinný status sa navzájom ovplyvňujú a determinujú,
- v prvom rade rodina pomáha vytvárať stratégie na prekonávanie chudoby svojich členov,
- obzvlášť v slovenských podmienkach rodina pôsobí ako prvotný a prirodzený mechanizmus vnútornej ochrany svojich členov pred chudobou.

K ďalším, pomerne častým charakteristickým črtám rodín trpiacich sociálno – ekonomickými problémami, podľa nášho názoru patrí:

- nezamestnanosť (najmä dlhodobá nezamestnanosť zvyšuje ešte viac riziko vzniku sociálno – ekonomických problémov rodín, riziko vzniku závislosti od rôznych foriem sociálnej pomoci a riziko upadnutia do dlhov),
- práca za minimálnu mzdu, rast nezamestnanosti a neistota schopnosti udržať si zamestnanie spôsobujú, že riziko sociálno – ekonomických problémov sa dotýka najmä strednej vrstvy s čím súvisí pojem pracujúca chudoba,
- zadĺženie rodín (napr. nedoplatky za vodu, plyn, elektrinu, omeškanie splátok pôžičky, ...) je často spôsobené stratou, resp. poklesom príjmu a skutočnosťou, že mnohé rodiny majú problémy vychádzať s obmedzeným množstvom finančných prostriedkov,
- neúplnosť rodín (neúplná, jednorodičovská rodina), najmä ak je samoživiteľkou žena, rodina je zraniteľnejšia, na jednej strane

v dôsledku straty jedného príjmu a na druhej strane z často nižšieho príjmu ženy. Riziko pre takúto rodinu predstavuje aj potencióálna strata zamestnania v dobe vysokej miery nezamestnanosti a ekonomickej krízy, ktorú sme tu mali v roku 2009 a ktorej dôsledky neustále pociťujeme.

Skúmanie sociálno – ekonomických problémov rodín

Sociálne slabé rodiny, nízkopríjmové domácnosti, rodiny trpiace hmotnou núdzou, chudobné rodiny, ... sú v našom prípade synonymami rodín trpiacimi sociálno – ekonomickými problémami. Ich definíciou môže byť bližšie zákonom definovaná hmotná núdza. Ide o stav, keď príjem občana nedosahuje zákonom stanovené životné minimum, ktoré je chápané ako spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav hmotnej núdze. Toto vymedzenie je však príliš úzke pre naše chápanie sociálno – ekonomických problémov rodín. Nepostačuje na vystihnútie všetkých dimenzií týchto problémov. Nejde totižto len o problémy spôsobené nedostatočným príjmom. Ide o mnohonásobné znevýhodnenie rodín, ktoré sa prejavuje jednak v nedostatočnom príjme, ale napr. i v nevyhovujúcich podmienkach bývania, v prekážkach v prístupe k vzdelávaniu, či kultúre a v nedostatočnej zdravotnej starostlivosti. Rodiny s takýmito problémami sú často marginalizované a vylúčené z účasti na takých aktivitách, ktoré sú bežné pre ostatných ľudí. Nie je ojedinelosťou, keď ich prístup k základným právam je obmedzený (napr. vlastnou nevedomosťou).

Ako vystihuje správa Strediska pre štúdium práce a rodiny (2004), základným ukazovateľom sociálno – ekonomických problémov je na Slovensku výška dosiahnutého príjmu. „Nehmotné“ rozmery tohto problému, medzi ktoré môžeme zaradiť už spomínaný nedostatočný prístup k vzdelaniu, ku kultúrnym, či sociálnym zdrojom, ... ktoré sa neraz prejavia v pocite bezmocnosti, hanby, psychickej záťaži, ... môžu byť tiež príčinou

sociálno – ekonomických problémov rodín (napriek tomu neboli dlho brané do úvahy).

Na Slovensku sa sociálno – ekonomická situácia rodín hodnotí predovšetkým na základe výskumov uskutočňovaných ŠÚ SR a Strediskom pre štúdium práce a rodiny.

Za cenné zdroje informácií možno považovať výsledky **Mikrocenzu**, ktorý popisuje ročný príjem domácností a vybrané demografické premenné. Ako ďalej uvádza spomenutá správa, tieto údaje môžu byť spolu s ďalšími dátami o subjektívnom vnímaní sociálno – ekonomickej situácie tej ktorej rodiny rizikovým faktorom ohrozenia rodiny chudobou. Chybou však je, že Mikrocenzus sleduje len príjmy a nie výdaje domácností a neuskutočňuje sa v pravidelných intervaloch. Podľa slov mnohých odborníkov by bolo vhodné, ak by sa takýto výskum uskutočňoval pravidelne a vybrané domácnosti by ostali v skúmanej vzorke dlhšiu dobu. Častejšou frekvenciou výskumu a „nemennosťou“ skúmanej vzorky by sa zabezpečila možnosť skúmať vplyv mnohých faktorov vyskytujúcich sa v životnom cykle rodiny na vznik jej sociálno – ekonomických problémov.

Jednou z ďalších možností ako Slovenská republika získava údaje o sociálno – ekonomických situáciách rodín, ktorej by sme tu tiež radi venovali pozornosť je **EU SILC**. Ide o štatistické zisťovanie uskutočňované ŠÚ SR, ktorý je založený na každoročnom skúmaní domácností a jednotlivcov. Jeho zameranie je pomerne široké (hodnotí sa: vzdelanie, príjem, bývanie, zdravie a iné životné podmienky). Skúmajú sa teda aj nepeňažné stránky života. Štatistické zisťovanie má longitudálny charakter, čo znamená, že istá časť z domácností je súčasťou výskumnej vzorky aj niekoľko po sebe nasledujúcich rokov.

Zadlženosť, ako jeden zo sociálno – ekonomických problémov súčasnej rodiny

Pôžičky sú dnes bežnou súčasťou života takmer každej rodiny. Sú dobré do tej miery, kým ich je rodina schopná splácať. Akonáhle túto schopnosť rodina stratí, nastáva problém. Mnoho rodín v bežnom živote stráca prehľad

nad svojimi pôžičkami, respektíve nad svojimi príjmami a výdavkami a dostávajú sa tak do ešte väčších dlhov. Nie je ojedinelosťou, keď rodina takúto, pre ňu už bezvýchodiskovú situáciu rieši prijatím ďalšej, „výhodnejšej“ pôžičky na splatenie tej predošlej. Výsledkom je, že sa rodina dostáva do začarovaného kruhu dlhov.

S pojmom dlhy sa nám nespájajú len pôžičky, ale i hypotéky, leasingy, debet na vlastnom účte, nezaplatený nájom, inkaso, telefónne účty a pod. To všetko sú pojmy, ktoré by sme mohli jedným slovom nazvať „**dlhy**“. Z nášho pohľadu ide o jedno z najzávažnejších rizík sociálne – ekonomických problémov postihujúce najmä mladé rodiny. Ide o pomerne nový a čoraz častejší problém, nielen sociálne slabších rodín. Dalo by sa povedať, že ide o „životný trend“, ktorý sa k nám dostal zo západných krajín, najmä z USA. Mnohé okolité krajiny, najmä Rakúsko a Nemecko majú s týmto problémom už dlhodobé skúsenosti. U nás sa o ňom začína len veľmi pomaly diskutovať, nakoľko až po celosvetovej ekonomickej kríze sa začali objavovať prvé „lastovičky“, ktoré mali, resp. majú problémy so splácaním dlhov.

Aj keď predošlá časť príspevku signalizuje existenciu pomerne veľkého a stále sa rozvíjajúceho problému súvisiaceho so zadlženosťou domácností v SR, na základe výsledkov za jednotlivé krajiny EÚ, prezentovaných v tab. č. 2 možno konštatovať, že okolo nás sa nachádzajú krajiny, ktoré sú na tom, čo sa týka zadlženosti omnoho horšie.

Medzi popredné krajiny, ktoré na základe najnovších údajov v roku 2008 poskytli svojmu obyvateľstvu najviac úverov patrí Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko a Španielsko. Naopak krajinou s najmenej poskytnutými úvermi je Malta.

Spomedzi bývalých krajín V4 je postupnosť nasledujúca: Poľsko, Česko, Maďarsko a Slovensko.

tab. č. 2: Úvery obyvateľstvu v krajinách EÚ za rok 2008 (v mil. €)

KRAJINA	2008	KRAJINA	2008	KRAJINA	2008	KRAJINA	2008
Rakúsko	128184	Estónsko	7635	Taliano	468683	Portugalsko	133532
Belgicko	115040	Španielsko	883993	Litva	8741	Rumunsko	24679
Bulharsko	9253	Fínsko	93427	Luxembursko	28355	Slovensko	5738
Cyprus	19216	Francúzsko	924910	Lotyšsko	9039	Slovinsko	7833
Česko	32749	Grécko	96670	Malta	3219	V. Británia	998810
Nemecko	1411644	Maďarsko	29058	Holandsko	432289	Švédsko	196746
Dánsko	296490	Írsko	147861	Poľsko	91061		

Zdroj: Európska centrálna banka

Žiaden z údajov nemožno považovať za stabilný. Zatiaľ čo v niektorých krajinách zaznamenávajú pokles v čerpaní úverov, situácia v iných krajinách má stúpajúcu tendenciu. Je potrebné si uvedomiť, že i úrokové sadzby sú odlišné (u nás sú jedny z najvyšších) a východzia situácia jednotlivých domácností je taktiež rozdielna.

Ani situácia v čerpaní úverov u nás na Slovensku nie je jednotná. Líši sa v závislosti od jednotlivých krajov, dĺžky splácania úveru a pod. Tak napríklad najväčší obnos finančných prostriedkov poskytli banky v roku 2009 domácnostiam v Bratislavskom kraji a najmenej v Trenčianskom kraji. Na jednej strane ide o pomerne pochopiteľnú situáciu, keďže príjmy v Bratislavskom kraji sú najvyššie, no na druhej strane pri pohľade na tab. č. 3 vidieť, že v porovnaní s Trenčianskym krajom bolo viac finančných prostriedkov bankami uvoľnených v chudobnejších regiónoch ako sú napr. Košice a Prešov.

tab. č. 3: Úvery domácnostiam podľa krajov, k 31.12.2009 (v tis. €)

EKONOMICKÉ SEKTORY	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
	01	02	03	04	05	06	07	08
Domácnosti	135 013	78 759	54 686	92 959	72 149	67 259	74 103	55 363

Zdroj: NBS

Ďalej možno na základe najnovších údajov NBS (Úvery, 2011) konštatovať, že domácnostiam boli poskytnuté úvery, pričom vo väčšine prípadov sa jednalo o dlhodobé úvery s dobou splatnosti nad 5 rokov (viď. tab. č. 4). Z ekonomického pohľadu ide o „predražené“ úvery. Domácnosti si ich volia hlavne z toho dôvodu, že výška splátok je v tomto prípade nižšia, než v prípade krátkodobých úverov, čo robí tieto pôžičky (najmä pre mladé rodiny s deťmi) dostupnejšími.

tab. č. 4: Úvery domácnostiam podľa dĺžky splácania, k 30.11.2010 (v tis. €)

KLASIFIKÁCIA	Uhrn úverov	krátkodobé	dlhodobé do 5 rokov	dlhodobé nad 5 rokov
Domácnosti	14 425 514	728 845	1 193 908	12 502 761

Zdroj: NBS

Záver

Na záver by sme radi podotkli, že v sociálnej práci pri práci s rodinou by neodmysliteľnú úlohu mala zohrávať najmä sociálna prevencia, v tomto prípade zameraná najmä na oblasť pomerne často sa vyskytujúcich sociálno – ekonomických problémov rodín.

I keď sa o to už niekoľko rokov intenzívne snažíme, sociálna práca so zadlženými rodinami v porovnaní s okolitými krajinami (napr. Nemecko, či Rakúsko) u nás neustále zaostáva. Chýbajú detailnejšie štatistiky z oblasti zadlženosti rodín, najmä také, ktoré by mali longitudálny charakter.

NEZAMESTNANOSŤ AKO SOCIÁLNO-EKONOMICKÝ PROBLÉM RODINY V SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI

Slavomír LACA

Nie stále sa človeku podarí to, o čom sníval. Niekedy je jeho cestá rovná a bez prekážok, niekedy zas kľukatá a náročná. Je ťažko sa naučiť chodiť po kľukatej ceste a ešte k tomu pomáhať aj iným ľuďom, ktorí kráčajú okolo nás. Každý človek je iný. Nieкто má dostatok síl a nieкто zas menej. Je veľmi smutné vidieť ľudí, ktorí nemajú čo jesť, strechu nad hlavou a ich život závisí od iných ľudí.

Nezamestnanosť má veľký vplyv na psychiku a rozvoj osobnosti človeka. Človek, ktorý je dlhší čas nezamestnaný stráca sociálny kontakt, pracovné návyky, sebavedomie a cíti sa neschopný a neužitočný pre spoločnosť. Preto sa narušujú rodinné vzťahy a vzťahy s priateľmi. Hospodárska kríza v spoločnosti má dosah na jednotlivca a následne dosah aj na rodinu.

Človek sa musí neustále prispôsobovať zmenám, ktoré so sebou prináša život a doba, v ktorej existuje. V minulosti mal u nás každý človek právo na zamestnanie. Na jednej strane, to bol pocit akejsi „sociálnej istoty“, na strane druhej, to znamenalo potláčanie konkurencie, schopnosti ľudí v spoločnosti. Význam práce pre život každého človeka je nesporný, pretože tvorí jeho neoddeliteľnú súčasť. Práca svojím charakterom stimuluje vývin jednotlivca a celú spoločnosť. Realita produktívnej zamestnanosti a akejkolvek spoločnosti je nezastupiteľná nielen v súvislosti s príjmami, ktoré rodina získava, ale v bezprostrednom rade i s pocitom sebaúcty pre nich z toho vyplývajúci. Práca má výrazný sociálny charakter, uskutočňuje sa v konkrétnom sociálno-kultúrnom prostredí, vyvoláva sociálne dôsledky a sociálne interakcie s inými sociálnymi javmi a procesmi. Z tohto titulu je nezamestnanosť v našej spoločnosti ťažkým a ťaživým problémom, ktorý sa bytostne dotýka aj niektorých rodín. Súvisí to s centrálnou úlohou práce a zamestnania v našej spoločnosti a kultúre, v ktorej existujeme. Strata

zamestnanie znamená depriváciu v základných potrebách, ktoré zamestnanie a práca priamo uspokojujú alebo ich uspokojenie je s nimi úzko spojené.

„Zamestnanie má v živote rodiny nezastupiteľné postavenie. Je dôležitou podmienkou jeho dôstojnej existencie, prináša mu nielen materiálny prospech, ale súčasne mu dáva pocit sebarealizácie a spoločenskej užitočnosti“ (Buchtová, 2002, s. 75). Práca zaraďuje človeka a jej celú rodinu do mnohých sociálnych vzťahov, uspokojuje jeho potreby ctižiadosti, sebauplatnenia a sebaúcty.

Nezamestnanosť hlavne v dnešnej dobe je na území Slovenska veľmi vysoká a to hlavne vplyvom celosvetovej finančnej krízy, ktorá ovplyvnila nezamestnanosť hlavne zvyšovaním občanov, ktorí sú bez práce. Nie je to problém iba v našej krajine, ale je to globálny problém, ktorý je ťažko zastaviť.

Autor a to Mareš (1994, s. 16) uvádza, že „definícia nezamestnanosti podľa Medzinárodného úradu práce so sídlom v Ženeve je založená na tom, že osoba ktorá je schopná vykonávať prácu, je z možnosti pracovať v platenom zamestnaní vyradená, avšak so svojim stavom sa neuspokojuje a hľadá si nové platené zamestnanie, hoci len na čiastočný úväzok.“

Podľa nášho názoru najlepšie vyjadrila typológiu nezamestnanosti Balogová (2003), kde uvedený pojem rozobrala do celej jeho šírky a uvádza, že nezamestnanosť vzniká na základe uvedených zmien a to:

1. Nezamestnanosť vyplýva z dôsledkov zmien v národnom hospodárstve.

a) Nerovnováhou na trhu práce,

b) rastom priemernej dĺžky trvania nezamestnanosti a súčasne rastom neobsaditeľných pracovných miest.

2. Nezamestnanosť vyplývajúca z reakcií pracovnej sily na zmeny v ekonomickej sfére.

V súčasnosti sledujeme trend keď zamestnávateľia hľadajú hotové riešenie, hotového odborníka. Každá odlišnosť v skúsenostiach

a požiadavkách značne znižuje šance. Významná je predovšetkým opatrnosť zamestnávateľov k výberu typická ochotou radšej venovať viac času výberu kandidáta a radšej si „počkať“ dlhšie na správneho človeka. Otázka je, ako sa súčasný trh vysporiada s týmto trendom (Černá, Hrablík, 2010, s.109).

Nezamestnanosť jedného z členov rodiny má vplyv na celý jej chod. Vplyv môže byť tak negatívny, ako aj pozitívny. Medzi pozitíva sa zaraďuje vzrast rodinnej podpory a solidarity. Pokiaľ rodina dobre funguje a dokáže podporiť svojho člena, je pre nezamestnaného ľahšie pokračovať v snahe nájsť zamestnanie. Nezamestnanosť preveruje kvalitu rodinných vzťahov a lepšie ju zvládajú ľudia, ktorí sa majú o koho oprieť, ktorí majú možnosť otvorene o svojej situácii s rodinou hovoriť. Rodina nie je nezamestnanosťou len ohrozovaná, ale môže ňou byť aj pozitívne ovplyvnená, a to v zmysle poskytovania podpory a v prejavoch rodinnej solidarity. Sociálna podpora zo strany životného partnera a celkovo rodina zohrávajú v náročných situáciách významnú úlohu. Solidarita rodiny môže nezamestnaného podporiť a predstavovať akýsi zdroj istoty, bezpečia a lásky.

Negatívom dosahu nezamestnanosti nie je len nedostatok finančných prostriedkov, ale „nezamestnanosť môže spôsobiť krízu rodinného systému, narušiť rodinné zvyklosti, spôsobiť zmeny v sociálnych vzťahoch“ (Matoušek, 1994, s. 13). Nezamestnaný človek v rodine môže pocítiť stratu statusu a autority. Ak je rodina harmonická oveľa ľahšie sa vyrovnáva s nezamestnanosťou svojho člena. V opačnom prípade konflikty a hádky môžu viesť až k rozchodu, a tým rozpadu rodiny. Nezamestnanosť môže byť spojená s násilnými činmi v rodine, či už medzi partnermi alebo vo vzťahu k deťom. Nezamestnanosť teda vedie k „obetiam blízkych“ v kruhu rodiny. Nezamestnaní manželia v rodine, ako aj ich deti sú do značnej miery postihnutí psychosociálnymi vplyvmi. „Takýchto ľudí označujeme pojmom obeť blízkosti“ (Žilová, 2003. s. 42). U detí z rodín nezamestnaných sa okrem toho, prejavuje znížené sebavedomie, sú depresívnejšie, nekonzentrovanejšie, osamelejšie, citlivejšie, nedôverčivejšie, a menej

schopné prekonávať stres. Vplyvy nezamestnanosti rodičov na ich deti sa dajú zhrnúť ako strata odvahy, rezignované formy prispôsobenia sa, a tiež ako zrieknutie sa perspektívnych predstáv o budúcnosti. Strata zamestnania je väčšinou chápaná z rodiny nezamestnaného ako určité vylúčenie zo spoločnosti, a zo spoločenského diania.

Rozvoj výrobných technológií, automatizácia výrobných procesov má za následok úbytok pracovných príležitostí pre pracovnú silu s nízkym stupňom vzdelania, ale aj pre jednotlivcov s obmedzenými pracovnými schopnosťami s titulu zdravotného stavu, veku, ale aj sociálneho statusu rodiny. Pokiaľ trh práce a ponuka pracovnej sily nebudú v rovnováhe, téma (ne)zamestnanosti a rodiny bude aktuálnou témou. Nezamestnanosť vplyva na celú rodinu a má hlboké následky, ktorý so sebou prináša súčasná hospodárska kríza.

Svetové hospodárstvo je pod vplyvom trendov, ktoré vplyvajú na jednotlivé ekonomiky a zase spätne, vývoj ekonomík vplyva na vývoj svetového hospodárstva – existuje tu kauzálny reťazec vplyvov a to pôsobí na nezamestnanosť teda zamestnanosť rodiny. S perspektívou 21. storočia môžem poukázať na jednotlivé svetové trendy v ponuky práce, ktoré sa bytostne dotýkajú súčasnej rodiny.

Pre priblíženie sa Slovenska k podmienkam vyspelých európskych trhových ekonomík je potrebné si uvedomiť nasledujúce trendy v ponuke práce vo svete:

- mení sa veková štruktúra pracovnej sily, nastáva pokles mladých a nárast starších vekových skupín v ponuke práce,
- rast nových pracovných miest je priamo-úmerný rastu kvalifikácie,
- z toho vyplýva zníženie pracovných miest pre osoby s nízkou alebo žiadnou kvalifikáciou,
- je zvýšený tlak na relevanciu vzdelávania vo vzťahu k zamestnaniu,
- je nevyhnutná kooperácia škôl a firiem,
- hlavným trendom informačnej vzdelanosti je rozvoj vysokokvalifikovanej pracovnej sily.

Z uvedeného vyplýva, že pozícia rodiny v spoločnosti má napriek všetkým zmenám svoje významné miesto. Rodina má prvenstvo medzi všetkými ostatnými spoločenstvami, ktoré vznikli v priebehu dejín. Nezamestnanosť môže narušiť a celkovo rozbiť vzťahy medzi jednotlivými členmi rodiny, a to nielen napätím vznikajúcim zo stresu spôsobeného nedostatkom finančných prostriedkov, ale aj nedostatkom pochopenia, úcty a lásky, ktorá sa vyžaduje v rodine. Je preto potrebné neustále komunikovať a riešiť takéto problémy so všetkými členmi rodiny.

Dosah nezamestnanosti na rodinu

Zamestnanie oboch rodičov je v dnešnej ekonomickej dobe skutočnosť, ktorá sa však potom odráža na výchove detí, keďže voľný čas sa široko zužuje, deti trávajú väčšinu času buď v škôlke, škole, u starých rodičov alebo iných sekundárnych zástupcov a vzťahy sa menia, istým spôsobom možno vzdďaľujú. Deti sa stále častejšie ocitajú bez dozoru, čo už v rannom veku spôsobujú pohnútky skúšať všetko nové. Výchova detí, ako taká nie je nikdy jednoduchou záležitosťou a schopnosť rodičov vychovávať deti sa určite odzrkadľuje od ich vzdelania a ostatného kultúrneho pôvodu. Hlavným činiteľ, ktorý však hlavne ovplyvňuje výchovnú činnosť dieťaťa a takisto stránku jeho psychického vývoja, je spolunažívanie rodičov.

Pri nezamestnanom človeku je potrebné byť mu oporou. Pomôcť mu, byť mu nablízku, poradiť, aktívne hľadať možnosti zamestnania, odstrániť spolu príčiny, prečo si nemôže nájsť zamestnanie. Ak sa nezamestnanosť nerieši v čo najrýchlejšom čase, je potom ťažšie riešiteľná ak je dlhodobá.

Ak sa k tomu ešte pridružia aj zdravotné problémy je potrebné pomôcť osobe s týmito problémami vyriešiť a vyliečiť to, aby bola schopná čo najskôr nastúpiť do práce a nestratila tým nielen finančné prostriedky za uplynulý čas, ale najmä pracovné návyky.

Prepustenie zo zamestnania je traumatizujúcim zážitkom spojeným s dlhodobým stresom. Nezamestnaný človek stráca dôležitú sociálnu rolu v súvislosti s tým, dochádza ku zhoršeniu jeho spoločenskej prestíže.

Významnú úlohu hrá prežívanie a hodnotenie tejto záťaže a správanie, ktoré vyplýva z toho problému. Reakcia na túto záťaž prebieha v piatich fázach:

- **Fáza šoku** – prvá bezprostredná reakcia na stratu zamestnania býva šok, neschopnosť uveriť, že by to bolo možné a nakoniec hnev.

- **Fáza optimizmu a aktívneho hľadania nového miesta** – človek veril, že novú prácu nájde a vynakladá úsilie, robí to tak, ako to dokáže a ako je zvyknutý. Ak svoje zamestnanie nezíska v krátkej dobe, alebo ak nemá nádej, že by ho našiel, jeho postoj sa mení.

- **Fáza prechodu do kategórie dlhodobej nezamestnanosti** – zvyčajne nastáva po šiestich mesiacoch trvania nezamestnanosti. Nezamestnaný človek zisťuje, že je ohrozený viac a trvalejším spôsobom, ako sa mu to zdalo na začiatku. Stráca pocit pohody a vnútornej rovnováhy a stáva sa pesimistickým.

- **Fáza adaptácie na štýl života nezamestnaného** – keď človek nemôže nájsť prácu dlhšiu dobu, dostáva sa do fázy rezignácie, fázy straty nádeje, fatalizmu, pasivity a apatie. Prestáva byť aktívny, pretože sa domnieva, že to nemá zmysel, znižuje sa sebahodnotenie, stráca záujem o prácu. Dochádza k zásadnejšej zmene jeho postojov a očakávaní.

- **Fáza pretrvávajúcej nedôvery** – aj keď po dlhšej dobe trvania nezamestnanosti človek nakoniec nejakú prácu nájde, nezmyselné tak rýchlo jeho nedôvera, podozrievavosť a pocit neistoty. Najviac sa objavujú problémy pri zvládaní novej situácie, ktorá na tohto jedinca kladie oveľa väčšie nároky, než na aké bol v poslednej dobe zvyknutý (Vágnerová, 2004, s. 734).

So stratou zamestnania sa často vyskytujú aj finančné problémy, ktoré pri riešení môžu viesť k nepochopeniu, nezhode, ak nie sú dostatočne vysvetlené. Finančné prostriedky sú často vynakladané na sprostredkovanie zamestnania, čo nie vždy sú seriózne spoločnosti, a niekedy je zúfalý človek, hľadajúci zamestnanie nekritický a takýmto

spoločnostiam uverí. Domnievame sa, že oveľa horším druhom zadlžovania sa nezamestnaného sú patologické vplyvy ako gamblerstvo, užívanie psychotropných a omamných látok, čo niekedy vyústi až k rozpadu rodiny.

Dlhé obdobia nezamestnanosti majú významný vplyv na občanov rovnako, ako na ich rodiny, komunity, národné ekonomiky. Strata zamestnania nespôsobuje jedincovi len stratu príjmov, ale taktiež aj stratu sebadôvery. Vo väčšine prípadov spôsobuje tlak nezamestnanosti finančné a emocionálne napätie v rodine. Bežným dôsledkom je potom rozpad práve tých vzťahov, ktoré mali nezamestnanému poskytnúť podporu pri jeho snahe vrátiť sa na pracovný trh.

Vplyv na rodinu má nezamestnanosť nielen prostredníctvom finančných ťažkostí (pokles na polovicu príjmov), ale taktiež prostredníctvom:

- zmien v sociálnych vzťahoch a sociálnej izolácie rodiny v nezamestnanosti,
- štrukturálnej dezorganizácie a krízy rodinného systému a narušenia denných návykov,
- zmien v postavení nezamestnaného jedinca v rodinnom systéme, stratou jeho statusu a autority odvodených zo zamestnania a z jeho príspevkov k príjmom rodiny,
- zmien v rozdelení domácich prác.

Strata statusu, ktorá je s jedincom v nezamestnanosti spojená sa dotýka ja rodiny a to nie len v zmysle straty statusu nezamestnaného v rámci rodiny, čo je pre každého jedinca veľmi bolestivé. Myslíme si, že najviac si to môžeme všimnúť v tých tradičnejších rodinách, ktoré majú ešte stále predstavu muža ako žiteľa rodiny. V týchto rodinách je to najviditeľnejšie a ak sa takáto strata zamestnania stane, je to pre muža o to bolestnejšie a ťažšie.

Nezamestnanosť sa dotýka aj vnútorných pravidiel fungovania rodiny a domácnosti, hlavne v delbe úloh a činností v rodine. Nezamestnanosť môže byť spojená súčasne aj s násilnými činmi v rodine, či už medzi partnermi, ale aj vo vzťahu k deťom. Tento problém je však oveľa

rozsiahlejší a komplexnejší a toto násilie nemuší byť vyvolané nezamestnanosťou, ale môže byť skôr spojené s určitými faktormi, ktoré jedinca predurčujú k násiliu a ku ľahšej strate zamestnania.

Záver

Nezamestnanosť je faktor, ktorý negatívne ovplyvňuje životy mnohých ľudí. Za posledných dvadsať rokov na Slovensku sa táto problematika riešila rôznymi spôsobmi. Posledné tri roky sa vyznačujú opätovným zvýšením nezamestnanosti a Slovensko patrí medzi európske krajiny, ktoré majú najvyššiu mieru nezamestnanosti, zo všetkých členských štátoch Európskej únie. Pre štát je to veľmi negatívna správa, pretože už rôzni autori sa vyjadrovali, že ak je nezamestnanosť v krajine vysoká a hlavne dlhotrvajúca, môžeme ju považovať za sociálno-patologický jav. Tento jav potom treba riešiť čím skôr, aby sa neprehlbovali jeho negatíva.

V našej spoločnosti je príliš veľa nezamestnaných rodín. Veľa ľudí sa snaží riešiť svoju nezamestnanosť rôznymi sociálno-patologickými javmi, ktoré sa v spoločnosti vyskytujú. Čoraz častejšie môžeme sledovať v masovo komunikačných prostriedkoch, že niekto spáchal samovraždu, kradol, zabil a pod. Vo väčšine prípadoch ide o nezamestnaných ľudí v rodinách, ktorí sa aj takýmto spôsobom snažia riešiť svoje sociálno-ekonomické problémy.

Nezamestnanosť je momentálne veľmi závažným problémom a hlavne v niektorých oblastiach narastá do neúnosnej miery. Snažili sme sa rozobrať vplyv nezamestnanosti na človeka. Ako sa ukázalo, má veľmi veľké, hlavne negatívne účinky na jedinca, ale aj celú jeho rodinu. Pre človeka je to veľmi ťažké obdobie a každý sa s týmto faktorom vyrovnáva po svojom. Niektorí to zvládne lepšie, no na niektorých má nezamestnanosť veľmi drvivé účinky.

Pre úspešné riešenie problémov nezamestnanosti a s tým súvisiacich patologických javov v rodine je nevyhnutná aktívna účasť dotknutých jedincov.

5 DON BOSCO - SALEZIÁNI

PREVENTÍVNY SYSTÉM VO VÝCHOVE DETÍ V SÚČASNEJ RODINE

Anna BARILLOVÁ

G. Barberis roku 1897 píše členom Zbožnej spoločnosti sv. F. Saleského: „Dnešná doba je pre výchovu ťažká; otrasené sú všetky základy akéhokoľvek dobrého spolunažívania; podkopáva sa každá autorita. Predsa však nesmieme nad ňou zúfať, aj keď sa zdá byť zlá a búrlivá. ... Spôsob záchrany ešte existuje; a ňou je práve výchova mládeže. ‘Vždy som si myslel, hovorieval filozof Leibniz, ... , že ľudstvo by sa obnovilo, keby sa obnovila výchova mládeže’... ‘Dobrá výchova mládeže je prvým základom ľudského šťastia’“. (Barberis, 1897, s. 3 – 8). Veľmi podobný názor vyjadril aj sv. Ján Bosco: „**Spoločnosť bude dobrá, ak mládeži poskytnete dobrú výchovu.**“ (Bosco, 1881, s. 6).

Konkretizujúc a parafrázujúc výrok sv. Jána Bosca v kontexte riešení uzdravovania súčasnej rodiny na Slovensku môžeme konštatovať, že slovenská rodina sa obnoví, ak sa obnoví výchova mládeže. Dobrá výchova detí a mládeže je jedným zo základov prevencie vzniku patológií v rodine a v spoločnosti a prispieje k uzdraveniu rodín na Slovensku. Ak je dieťa dobre vychované po všetkých stránkach a pripravené zodpovedne prijať životné úlohy, je to neoceniteľným prínosom nielen pre neho samého, ale aj pre jeho budúcu rodinu i celú spoločnosť..

Kvalitná výchova mládeže má byť preto prioritným záujmom všetkých intervenujúcich zložiek: rodiny, školy, štátu, cirkví, médií, výchovných inštitúcií a spoločenstiev, centier voľného času... Spoločnosť sa nachádza v situácii, v ktorej sa stávajú výchovné požiadavky naliehavými. Hoci výchova mládeže nikdy nebola jednoduchá a ľahká, dnes je to ešte

zložitejšie, pretože súčasná spoločnosť je plná konfliktov, protirečení a neraz sme svedkami krízy výchovných a spoločenských inštitúcií (Motto, 2005, s. 7). Zdá sa, že kultúra informácie a komunikácie má prevahu nad výchovou. Naša doba bohatá na prostriedky, je dramaticky chudobná na ciele, chýbajú jej objektívne orientačné a integrálne interpretačné prvky. V atmosfére útočného skepticizmu ohľadom vedy a etiky má človek sklon uzatvárať sa do zúžených horizontov. **Napriek tomu sa dnešná kríza môže stať šancou a výzvou k rastu**, návratom k antropologickému a etickému horizontu pedagogiky. Naša doba potrebuje ľudí, ktorí budú vedieť interpretovať zmysel ľudskej dôstojnosti a dokážu myslieť a plánovať prvky výchovy nielen vzhľadom na ekonomické požiadavky, ale aj na kvalitu a intenzitu ľudskej skúsenosti.

Taliany vychovávateľ Ján Bosco (1815 – 1888) nebol abstratným teoretikom, ale človekom s « praktickou výchovnú skúsenosťou», ktorej súčasťou bola reflexia a praktické uvádzanie do života. Tento „otec a učiteľ mládeže“, ktorý sa celý oddal výchove, sa javí ako originálny umelec výchovnej metódy, ku ktorej sa postupne dopracoval svojou bohatou osobnou skúsenosťou (Bosco, 2008, s. 10). „Jeho výchovná metóda, ktorú nazval *preventívny systém*, bola desiatky rokov prijímaná a úspešne včlenená do kultúry tisíckami vychovávateľov na všetkých úrovniach. A práve dnes, keď sa zdá, že sa tie najúčinnnejšie pedagogické modely boja proti mnohým formám utlačania, vylúčenia na okraj spoločnosti a delikvencie mladistvých opierajú o prevenciu, znovu prichádza na scénu. Účinnosť tohto výchovného systému preverili už dlhé roky praxe“ (Motto, 2005, s. 7).

Vymedzenie „preventívneho výchovného systému Jána Bosca“

Termín „*Preventívny systém vo výchove mládeže*“ (1877) nie je iba titulom don Boscovho významného diela, ale zahŕňa aj bohatstvo jeho výchovnej skúsenosti, ktorej cieľom bolo formovať vyzretých a zodpovedných ľudí z hľadiska ľudského, kresťanského, rodinného, sociálneho či profesionálneho. Celý život sa snažil o celistvú, integrálnu

výchovu mladého človeka na preventívnom základe (Braido, 1988, s. 84). «Preventívny výchovný systém», tajomstvo jeho výchovných a sociálnych úspechov, je založený na dôvere v rozumnosť výchovných metód, na úcte k náboženstvu a na láskavosti, ktorá otvára srdce detí a mladých ľudí. (Ferrero, 2007, s. 7). Tento preventívny výchovný systém chce v dospievajúcom veku skôr predchádzať deviáciám a omylom, než ich potláčať. Don Bosco sa usiluje podporiť všetko to, čo prospieva k rastu ľudskosti jednotlivcov (Motto, 2005, s. 6).

Prevenencia neznamena iba zlu predchádzať, neutralizovať negatívne skúsenosti, usilovať sa, aby mladí ľudia nerobili chyby, výchovne pôsobiac tak, aby zostal čo najmenší priestor na zlé správanie či skutky. Nie je iba anticipovaním (prísť prv a zasiahnuť), ani upozorením, informáciou, komunikáciou posolstva. Predchádzať znamená hlavne «umenie pozitívne vychovávať predkladaním dobra cez primerane strhujúce zážitky, ktoré sú schopné priťahovať svojou krásou; umenie pomáhať mladým rásť „zvnútra“ pôsobením na vnútornú slobodu a potláčaním vonkajších vplyvov a formalizmu, umenie získať si ich srdce, aby sa s radostným uspokojením rozhodli pre dobro, naprávali chyby a pripravili sa solídnym stvárňovaním svojho charakteru na zajtrajšok». (luvenum Patris, 8).

V rovine efektívnosti „predchádzať“ znamená zo strany rodiča-vychovávateľa to, že musí vlastniť široké spektrum postojov: urobiť prvý krok, ísť v ústrety, priblížiť sa, byť disponovaný a schopný milovať, prijať, vyžarovať dôveru, podporovať dôvernosť, posmeľovať; súčasne sa však správať aj ako vodca, a teda vedieť sprevádzať a radiť.

Takže kritérium prevencie nie je iba jediným aspektom systému dona Bosca, ale **základnou perspektívou**, ktorá zahŕňa celú jeho metódu. Podľa P. Braida celá „výchovná“ prax dona Bosca je preventívna: je totiž *propozitívna a plánujúca*, angažujúca sa v prítomnosti, pretože chce zaistiť budúcnosť mladých ľudí a budúcnosť rodiny a civilnej spoločnosti, kde majú žiť a pôsobiť. Ona je tiež *preventívna*, keďže don Bosco počíta s inštitúciami a osobami, ktoré sú ochotné zaistiť kontinuitu a dynamickosť tohto záväzku.

(Braidó, 1964, s. 25 – 30). Prostredníctvom týchto postojov, založených na afektívnej zrelosti a inšpirovaných predchádzajúcou pedagogikou Boha, možno prebudiť dobro, ktoré je prítomné v každom človeku a postupne mu umožniť plne sa rozvinúť. Podľa filozofa J. Matitaina (1981, s. 63 – 64) **„oslobodenie dobrých síl je najlepším prostriedkom na potlačenie zlých“**. Potlačenie zlých sklonov má sa konať paralelne s pozitívnou činnosťou: povzbudzovať, posvietiť, usmerniť „ku kráse konať dobro“.

Predchádzať teda neznamená iba bdieť a dávať pozor, aby sa všetci správali dobre, ale je to **štýl prítomnosti a intervencie (pôsobenia)**, ktorý sa snaží vytvoriť v prostredí alebo v nejakej skupine také ovzdušie, v ktorom každý môže konať zodpovedne a správať sa správne na správnom mieste. V tomto systéme sa vychovávateľ neuspokojí s bezprostrednými výsledkami (vzdelanie, správanie...), ale formuje zo zreteľom na budúcnosť osoby: to jest dnes kladie základy, aby tieto mladému človeku pomohli voliť si také rozhodnutia, ktoré dokážu byť na ošoh spoločnosti. Cieľom je prebudiť tie najlepšie sily človeka: “Nepoužíva donucovacie prostriedky, ale dovoľáva sa zdrojov rozumu, srdca a túžby po Bohu, ktorú každý človek nosí v hĺbke svojho srdca“. (Stanovy, čl. 38).

Priblížme význam pojmu „systém“ z perspektívy integrity. Pojmom „systém“ etymologicky rozumieme jednotný celok, zložený z rôznych častí vzájomne medzi sebou prepojených s novým významovým obsahom. Výchovný systém dona Bosca bol definovaný ako „neporovnateľný príklad kresťanského pedagogického humanizmu“ práve pre perspektívu integrity, ktorá je preň charakteristická. Výchovný systém je jednotný celok prvkov, postojov, procesov, prostriedkov, operatívnych zásahov a zároveň aj organickým celkom princípov, presvedčenia, rozumu a viery, ktorých cieľom je ľahšie a výhodnejšie zaistiť integrálnu výchovu mladých. (Braidó, 1964, s. 71).

Jedinečnosť výchovného procesu súvisí s nerozlučiteľným putom medzi cieľmi a obsahmi na jednej strane, a metódami a prostriedkami na strane druhej. O skutočnej výchovej aktivite možno hovoriť iba vtedy, keď je *cieľ*

výchovy už od začiatku prítomný v úmysle vychovávateľa (osoby a komunity) a v kvalite prostriedkov i metód použitých na jeho dosiahnutie.

Nosné prvky don Boscovho výchovného systému – rozum, viera, láskavosť

„Saleziánsky preventívny systém edukácie – syntetizovaný trojčlenom „rozum, náboženstvo, láskavosť“ – patrí k personalisticky orientovaným výchovno-vzdelávacím systémom“ (Fula, 2009, s. 43). Je založený na dôvere **v rozumnosť výchovných metód, na úcte k náboženstvu a na láskavosti**, ktorá otvára srdce detí a mladých ľudí. (Ferrero, 2007, s. 7). Rozum, viera a láska (láskavosť, vlúdnosť...) tvoria základ celého preventívneho výchovného systému. Toto trojslovie má významný a vzhľadom na niektoré prvky zvlášť charakteristický najmä pedagogicko-metodologický význam. (Kubík, 2004, 15-16).

Celkový systém sa kvalifikuje nielen ako originálny pokus o syntézu rôznych prvkov vzhľadom na celkový rozvoj mladého človeka: fyzický, intelektuálny, mravný, spoločenský, náboženský, ale aj ako dostatočne organická zložka, zložená z výchovných prvkov, metód a prostriedkov, ktorými sa mladý človek vedie a povzbudzuje k výchovnému sebarozvoju. **Seriózna snaha o mravnú výchovu sa podáva a navrhuje na základe rozumových a láskavých vzťahov a procesov.** Tieto tri zložky sú teda trvale a interakčne prítomné, či už v rovine výchovných cieľov alebo formačných procesov a dávajú "systému" solídnu metodologickú celistosť. Keby sme chceli stanoviť jeho zjednocujúci prvok, tak z tohto zorného uhla by sme sa nevyhli dojmu, že láskavosť je jeho najvyšším princípom (tak ako je náboženstvo bezpochyby primum z hľadiska obsahov). (Braido, 1988, s. 131 – 132).

Rozum. „Východiskovým bodom preventívneho systému je presvedčenie, že všetci mladí sa dajú vychovávať pre dobro, pretože v sebe majú aspoň zárodok dobra.... Vychovávateľ musí byť presvedčený, že všetci či takmer všetci títo mladí majú prirodzenú inteligenciu, a to im umožňuje spoznať

dobro, ktoré sa každému z nich osobne poskytuje a potom otvára ich citlivé srdce pre vďačnosť.“ (Motto, 2005, s. 53) Don Boco bol presvedčený, že „táto najkrehkejšia a najvzácnejšia časť ľudskej spoločnosti, na ktorej spočíva nádej šťastnej budúcnosti, nie je dosiaľ pokazená, a pokiaľ už niekto taký v mladom veku je, stal sa takým skôr z nerozvážnosti než zo zlej vôle. Mladí ľudia potrebujú priateľskú ruku, ktorá im ponúkne pomoc, bude sa o nich starať, bude ich zušľachťovať a viesť.“ (Ferrero, 2007, s.10).

Rozum(nosť) ako schopnosť mať svoje presvedčenie a tiež vedieť presvedčiť. **Každá norma a pravidlo vychovávateľa majú byť podporené dôvodmi, ktoré mladícka mentalita dokáže pochopiť.** Vo výchovnej práci to neznamena len nechať sa viesť rozumom, ale aj odvolávať sa na našu schopnosť rozumne uvažovať. Táto dispozícia je pre mladého človeka oporným bodom, z ktorého vychádza možnosť spolupráce medzi vychovávateľom a vychovávaným. A tak je nevyhnutné, aby si človek postupne uvedomoval túto možnosť prostredníctvom niekoho, kto mu to najmä svojím osobným svedectvom umožní zakúsiť. Celé výchovné umenie sa predovšetkým snaží vzbudiť takéto vedomie účinnej osobnej zodpovednosti, odovzdať mladému človekovi pevné zásady, aby mohol odvážne čeliť namáhavému osobnému rastu. (Motto, 2005, s. 54 – 59).

Don Bosco je extrémne pozorný na historické podmienky mladých. Rozumom vnímal vtedajšiu integrálnu víziu človeka, zbaveného každého redukcionizmu. Preto moderný vychovávateľ, rodič musí vedieť pozorne čítať znaky čias a zachytiť ich výzvy a hodnoty, ktorými obohatí svoje výchovné pôsobenie. (Bosco, 2008, s. 29).

S rozumom a rozumnosťou sa spája aj vychovávateľova schopnosť prispôbiť sa rôznym situáciám, ktoré každodenný život prináša. Každý mladý človek má svoju povahu, chyby, pozitívne vlastnosti, správanie, reakcie, ale rozumný vychovávateľ dokáže byť rozvážny, schopný pozorovať, uvažovať, chápať, skúšať, overovať, meniť, prispôbovať sa, rozvíjať, pohotovo a pružne prijímať všetky ponuky a návrhy, ktoré pochádzajú z prostredia. Vychovávateľ rešpektuje vlastnú cestu a rast

každého mladého človeka, prihliada na rôznorodé potreby a vedie k priamemu používaniu racionálnosti a kritickosti, k postupnému osobnému rozvoju.. V preventívnom výchovnom systéme sa teda rozum javí ako základný výchovný prostriedok. Rozumný prístup a metóda persúázie (rozumného presvedčania) majú totiž pomôcť lepšie pochopiť, že násilné presadzovanie požiadaviek a princíp „tu rozkazujem ja“ bez akejkoľvek možnosti niečo namietat' sú nezmyselné. Pri jeho systematickom a vyváženom používaní sa mladý človek vnútorne stotožní s takýmto spôsobom správania, čo podporí a rozvinie aj jeho schopnosť vedieť uvažovať v inom kontexte. (Motto, 2005, s. 56 – 60).

Láskavosť. Aby sa zabránilo riziku, že dôjde k prehnaniu zdôrazňovaniu racia a k prehliadaniu obmedzení súvisiacich s mladíckou mentalitou, preventívny systém kladie na úroveň rozumu ďalšie dva prvky: vieru a láskavosť.

Podľa dona Bosca si srdce vychovávaného možno získať láskou. Viac ako dôležitosť princípov a argumentov naňho vplýva osobná vážnosť človeka, ktorý mu ich predkladá, dôvera, ktorú v ňom vyvoláva, teda jeho dôveryhodnosť. Ak si vychovávateľ nedokáže získať jeho dôveru a srdce, stať sa jeho priateľom, je málo pravdepodobné, žeby sa jeho ucho otvorilo počúvaniu a jeho myseľ prijatiu objektívnej správnosti výchovného pôsobenia. (Motto, 2005, s. 62).

Sám Don Bosco konštatuje: „Tento systém v praxi úplne spočíva na slovách svätého Pavla, ktorý hovorí: Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá, všetko znáša, všetko dúfa, všetko vydrží... Preto preventívny systém môže úspešne používať iba kresťan. Rozum a viera, to sú prvky, ktoré vychovávateľ musí ustavične používať, učiť a sám sa podľa nich riadiť, ak chce, aby ho poslúchali a aby dosiahol svoj cieľ“. (Braido, 1955, s. 441).

Dušou preventívneho systému je teda „láska, ktorá sa nezištne dáva, lebo čerpá z lásky k Bohu, ktorý každého tvora predchádza svojou prozreteľnosťou, sprevádza svojou prítomnosťou a zachraňuje darovaním života“ (Bosco, 2008, s. 14).

Preto don Bosco hovorí **o výchove ako o „veci srdca“**, ktorej „jediným pánom je Boh“. Ide o proces, ktorý sa týka najhlbších sfér ľudskej osoby (srdce) a nie je zredukovaný iba na rozvoj schopností a správania. Pod pojmom „srdce“ sa chápu city, vôľa, láska a v poslednej analýze celá osoba. (Braido, 1997, s. 332). Vychovaná je tá osoba, ktorá koná na základe a vo vernosti vnútorným presvedčeniam, nie pod nátlakom a pasívnemu prispôsobeniu sa prostrediu. **Najnáročnejšou záležitosťou celého výchovného systému je práve spôsob, ako si získavať srdce mladého človeka, aby nás mal rád**, aby si nás vážil, dôveroval nám, aby sme mohli byť jeho priateľom. Ak mladý človek nemá rád svojho vychovávateľa, on potom nemôže z ani *pre* mladého človeka nič urobiť. (Motto, 2005, s. 79). Veľmi živé a výstižné sú slová don Bosca v známom liste z roku 1884: "Aby chlapci boli nielen milovaní, ale aby aj cítili, že sú milovaní [...]. Aby sa tým, že sa budú cítiť milovaní vo veciach, ktoré sa im páčia, keď sa vychovávateľa zúčastňujú na ich chlapčenských zábavách, naučili vidieť lásku aj vo veciach, ktoré sa im páčia menej, ako je disciplína, štúdium, sebazaprenie, a aby sa to naučili robiť s oduševnením a s láskou [...]. Kto chce byť milovaný, musí ukázať, že miluje [...]. Kto vie, že je milovaný, miluje, a ten, koho milujú, dosiahne všetko, najmä u chlapcov" (Braido, 1988, s. 134).

Ide o jednu z najgeniálnejších psychologických a pedagogických skúseností dona Bosca, ktorá inšpiruje odborníkov na don Boscovu pedagogiku. Chápu ju ako inteligentnú lásku a láskavé venovanie sa. Don Bosco hovorí o láskavosti, ktorá je láskou, prejavujúcou sa v slovách, skutkoch a dokonca v prejavoch očí alebo tváre. Platí to aj pri napomenutiach, karhaniach a trestoch: v preventívnom systéme sa upozorňuje tak, že to neruší srdečný pomer medzi vychovávateľom a chovancom ani v čase výchovy ani potom. Láskavosť, ktorá je základom preventívnej metódy, by mala byť teda najvyššou normou osobného kódexu rodiča-vychovávateľa. „Don Bosco verí v lásku a považuje ju za

naozajstného činiteľa zvnútornenia noriem, ktoré pomáhajú utvárať osobnosť“ (Motto, 2005, s. 77).

Viera

Don Bosco považoval vieru za najvyšší cieľ, za zjednocujúci prvok celého svojho výchovného systému a spásu duše za základný motív svojej teológie pedagogiky. Viera, chápaná či už ako nábožnosť, alebo ako pozitívna viera, je vrcholom výchovného procesu, no zároveň aj nástrojom výchovy, funkciou kresťanského života orientovaného na spoločenstvo s Bohom. Don Bosco bol presvedčený, že pravá výchova nie je možná bez duchovného základu, bez toho, žeby sme si ako stvorenie neuvedomili svoje postavenie voči Absolútnu, od ktorého sme závislí, čiže bez otvorenia sa nadprirodzenosti. „Bud' viera, alebo palica,“ odpovedal neznámemu návštevníkovi. „Kde niet viery, tam vládne nemravnosť a neporiadok.“ (Motto, 2005, s. 64).

Zveľaďovať náboženský rozmer, vstúpiť mladým Božiu bázeň, milujúcu úctu, vychovať ich ku každodennému životu v milosti a ukázať im krásu života s Bohom a v súlade s Jeho prikázaniami je cieľom celého komplexu "náboženských praktík". *"Častá spoveď, časté prijímanie a každodenná omša sú základy, na ktorých musí stáť celá výchovná stavba. Hrozby a palica tu nemajú miesto. Chlapcov neslobodno nikdy nútiť, aby často pristupovali k sviatostiam. Treba ich len povzbudzovať a dať im možnosť. Nech sa na duchovných cvičeniach, tríduách, novénach, kázňach a vyučovaní katechizmu vyzdvihuje krása, veľkosť a svätosť náboženstva, ktoré poskytuje také ľahké prostriedky, ako sú práve sviatosti, ktoré prinášajú ľudskej spoločnosti toľko osohu a zaisťujú nám pokoj srdca a spásu duše."* Rodič-vychovávateľ by mal byť živým svedectvom toho, že kto sa stará o svoje vnútro, dosiahne pokoj, radosť a chuť do života, čo je mimo tejto perspektívy nemysliteľné a že žiť ako kresťan je radostné. (Giraud, 2006, s. 7).

Avšak osobný náboženský život a vyzrievanie v snahe o mravnosť predpokladá osvietenú, uvedomelú vieru, ktorá nie je možná bez systematického vzdelávania a reflexie. Na tento cieľ používa don Bosco

mnohé prostriedky: historickú a doktrinálnu katechézu, náboženskú kultúru formou skutočnej školy, kázanie (vo všeobecnosti názorné, jednoduché a konkrétne), rozjímanie a duchovné čítanie.

V don Boscovej náboženskej pedagogike má mimoriadnu dôležitosť perspektíva "posledných vecí". Don Bosco v týchto veciach požaduje od vychovávateľov maximálnu priamosť a otvorenosť. "Mladík," opakoval často don Bosco, *"je rád viac, ako by si to iní mysleli, ak sa mu hovorí o veciach, ktoré sa týkajú jeho večnosti, a tak chápe, kto mu chce alebo nechce ozajstné dobro. Prejavte teda, že sa zaujímate o jeho večné zdravie"*. (21 ŽP VI, 385 - 386.) Myšlienka na posledné veci (smrť, súd, peкло, nebo) sa tiahne celou jeho činnosťou.

Použitie preventívneho systému

Výchovný systém Jána Bosca je vhodný pre každú dobu a pre akékoľvek výchovné prostredie, preto je vysoko aktuálny a aplikovateľný aj v súčasných slovenských rodinách (v mnohých rodinách aj úspešne uplatňovaný). Túto metódu možno použiť v „normálnych“ výchovných situáciách (primárna prevencia), s bežnými výchovnými problémami, alebo v situáciách s dospievajúcimi, u ktorých badať symptómy stotožnenia sa so správaním, ktoré je určitým spôsobom deviačné (sekundárna prevencia), alebo v prípade už štruktúrovaného asociálneho správania (terciálna prevencia).

Každodenný život nás vedie k tomu, aby sa apelovalo na prevenciu. Keď sa dozvieme, že nejaký mladý človek v niečom zlyhal, vždy si položíme otázku: „Nedalo sa tomu predísť?“. Preto čoraz viac badať potrebu venovať sa takým osobám, ktoré zažili veľmi negatívne skúsenosti a aktívne sa angažovať vo výchove, aby sa predišlo niektorým súčasným neblahým trendom.

Najväčšími prekážkami pre zavádzanie troch nosných prvkov preventívneho systému vo výchove mládeže v súčasnej rodine sa javia:

1. nedostatok lásky medzi manželmi, nestabilita rodín. Deti majú stále väčšie problémy vnímať a prijímať lásku od svojich rodičov, pretože nevidia a nepociťujú lásku medzi rodičmi navzájom.
2. nedostatok času rodičov pre trpezlivé a sústavné hodnotné venovanie sa svojim deťom a „rozumné presvedčanie“. Dospelí nemajú čas na to, aby deťom vštepili množstvo vecí, vysvetlili postup jednotlivých činností a príčiny toho, čo sa deje. Malí aj veľkí sú v každodennom zhone zavalení obrovským množstvom povinností. Čas na deti vlastne skoro neexistuje. (Ferrero, 2007, s. 64).
3. situácia širokej náboženskej ľahostajnosti v celej spoločnosti, praktického ateizmu, náboženského pluralizmu. Miesto, aké zaujíma náboženstvo v hlavách mladých a dospelých, ktorým ide takmer výlučne o blahobyt, peniaze a úspech, ktorí nechcú byť obmedzovaní vo svojich osobných prianiach a túžbach, podnecovaní televíznou propagandou a reklamou. (Bosco T., Nanni, 2006, s. 149).

Záver

„Najväčšie dobrodenie, ktoré rodičia poskytujú svojim deťom je to, ktoré mu dávajú výchovou.“ (Job, 1991, s. 8). Don Bosco, považoval dobrú výchovu za najväčšiu hodnotu, akú môžeme dať mladým ľuďom, ich budúcim rodinám a celej spoločnosti. Preto zasvätil celý svoj život mladým, ich dobru, ich výchove. Hovorieval:

„Chcete robiť božskú vec? Pomáhajte vychovávať mladých!

Chcete robiť božskejšiu vec? Vychovávajte mladých!

Chcete robiť najbožskejšiu vec? Vychovávajte mladých!“ (Job, 1991, s. 8 – 9).

„... výchova mládeže je krásnym poslaním: treba k nemu pristupovať s veľkou láskou ... o výchove sa hovorí, že je ars artium [umenie umení] - ako najvznešenejšie, ale aj najťažšie z umení. Napriek všetkým dobrým radám a dobrým metódam bude dobrá výchova mladíka vždy ťažká. Preto musí každý...vždy cum timore et tremore [so strachom a obavou] počítať, že

sa mu nebude dariť, hoci sa bude usilovať uvádzať do života určené pravidlá; neustále musí prosiť o pomoc unde veniet auxilium mihi [odkiaľ mi príde pomoc], a dobre pochopiť, že Auxilium meum a Domino [pomoc mi príde od Pána]; to jest, že všetko prichádza od Boha a že prvým pravidlom dobrej výchovy je modliť sa k Pánovi, aby dal účinnosť nášmu úbohému konaniu.

.... Don Bosco nás učil, že netreba zúfať nad mladíkom, ak keby sa javil drzý a zlomyseľný, pretože - ak sa nepodarí nájsť začiatok klbka, alebo, povedal by som, jeho slabú stránku, z ktorej sa možno k nemu priblížiť, pomocou Božej milosti sa môže polepšiť, a netreba sa diviť, ak sa v tomto smere dosiahnu nečakané zázraky.... (Barberis, 1897, s. 3 – 8).

Byť rodičom, byť otcom a matkou, je povolanie a spolu s tým volá byť dobrým vychovávateľom a odovzdať deťom čo najviac, pripraviť ich na zodpovedný a plnohodnotný život. Výchova je vznešená činnosť, svätá úloha a povinnosť. Vieme však, že dobrým rodičom-vychovávateľom sa človek nerodí. Samostatnou kapitolou by bola otázka dostatočnosti prípravy mladých ľudí na manželstvo a rodičovstvo v rôznych oblastiach a s tým súvisiace patológie rodín. Je ideálne, keď sa z výchovy, z umenia vychovávať, urobí vášeň a koníček, aby rodičia mali z výchovy radosť, aby všetky činnosti s tým spojené robili radi. Ľudia majú rôzne záľuby, ktorým venujú neraz veľmi veľa času: šport, zbierky rôznych trofejí, záhradkárstvo, počítače,... Všetko toto sú veci dobré a hodnotné. Ale mať tak dobrého, vychovaného, inteligentného, charakterného syna, či dcéru – to je hodnota, ktorú veru nemožno s ničím porovnať!

VYUŽÍVANIE PRVKOV VÝCHOVNÉHO SYSTÉMU DONA BOSCA PRI VÝCHOVE DETÍ

Lýdia LEŠKOVÁ, Marta HORŇÁKOVÁ

Pri výchove detí sa za primárnu považuje rodina, v ktorej si deti osvojujú základné vzorce správania. Na výchovu detí v rodine nadväzuje pôsobenie ostatných výchovných činiteľov v spoločnosti, z ktorých sú za významné považované najmä škola a cirkev. Dôležitým pri výchove detí je tiež osobný, pozitívny prístup vychovávateľa a využívané prvky, ktorými sú rozum, viera a láska. Správna výchova detí vedie k odovzdávaniu tých hodnôt, schopností, vedomostí, zručností a postojov, ktoré podporujú rast, zvyšujú kvalitu života detí a sú dôležité pre ďalšie generácie. Negatívny prístup rodičov pri výchove detí, či negatívne pôsobenie ostatných výchovných činiteľov, môže viesť u detí ku vzniku negatívnych prejavov, ku vzniku sociálnopatologických javov.

Teoretické východiská

Teoretickými východiskami práce sú dve línie, a to: základné zložky výchovy detí a piliere výchovného systému dona Bosca.

Základné zložky participujúce pri výchove detí

V súvislosti s témou je dôležité poukázať na zásady výchovy detí zo strany troch najdôležitejších subjektov, a to: rodiny, školy a kresťanskej cirkvi.

Výchova v rodine má významný vplyv na utváranie osobnosti človeka, pretože v rámci nej deti nadväzujú prvé emocionálne kontakty, pričom spôsob výchovy a postoje rodičov významnou mierou vplývajú na formovanie povahových vlastností a správanie detí. Rodičia musia vychovávať deti k základným hodnotám ľudského života, aby vedeli prijať aj jednoduchý a striedmy spôsob života. Veľký význam pre všestranný zdravý vývin detí má i škola, ktorá nadväzuje na výchovu detí v rodine. Kresťanskú

výchovu detí nám ponúka Boh, najlepší vychovávateľ a učiteľ človeka, ktorému na človeku veľmi záleží. Cirkev na Druhom vatikánskom koncile nazvala kresťanskú rodinu domácou cirkvou (LG 11). Rodičia majú budovať Cirkev vo svojom dome, majú dbať na kresťanskú výchovu detí. Táto ich výchovná úloha je taká dôležitá, že ak chýba, len ťažko sa dá nahradiť. Rodičia majú totiž utvoriť rodinné ovzdušie preniknuté láskou a úctou k Bohu a ľuďom, ktoré napomáha úplnú osobnú a spoločenskú výchovu detí (GE 3).

Piliere výchovného systému dona Bosca

Preventívny systém vznikol v rodine, doma na vidieku, kde vzťahy boli jednoduché, bezprostredné, plné lásky, pracovitosti a radosti (Reimer, 2006, s. 61). Don Bosco sa svojím vrozeným talentom vedel priblížiť k mladým, získať si ich dôveru, spojiť s kňazskou službou, vďaka ktorej mohol do hĺbky spoznať ľudské srdce a pôsobenie Božej milosti pri morálnom vývoji chlapcov (Motto, 2005, s. 19). V preventívnom systéme dona Bosca sa nikdy neuplatňovali ani tresty, ani hrozby. Disciplínu a mravnosť medzi žiakmi dosahovali láskavosťou, rozumom, rozvážnosťou a osobnou prítomnosťou.

Don Bosco celý svoj výchovný systém postavil na troch nosných pilieroch – rozume, viere - nábožnosti a láskavosti. Ani jeden z týchto pilierov nemôže v správnej preventívnej výchove chýbať. Dermek (Reimer, 2006, s. 30-36) opisuje tieto princípy nasledovne:

- ✓ *rozum* - rozum osvietený vierou alebo na múdrosť, ktorá pozerá na človeka či človečika aj v jeho nadprirodzených dimenziách,
- ✓ *viera* - vychovávateľ na toho, koho má vychovávať, pozerá ako na neopakovateľný originál, ktorý ešte nie je hotový a je mu zverený, aby ho dokončil,
- ✓ *láska* - vonkajším prejavom lásky je láskavosť. Bez vnútornej lásky by vonkajšia láskavosť bola pedagogickým podvodom, nevydržala by dlho a chlapci by ju veľmi skoro odhalili.

Napriek tomu, že rodičia sú nositeľmi primárnej úlohy vo veciach výchovy detí a mládeže, súčasná doba spôsobuje, že výchova presahuje ich možnosti. Z toho dôvodu je potrebná subsidiárna pomoc zo strany štátu

a cirkvi. Štát má právo aj na dohľad a kontrolu nad povinnosťami rodičov a iných osôb, alebo inštitúcií, ktoré sa zúčastňujú na výchovno – vzdelávacom procese (Peschke, 2004, s. 491). Zvláštnu a dôležitú úlohu zohráva cirkev pri výchove a vzdelávaní duchovným sprevádzaním.

Metodika a vzorka prieskumu

Cieľom prieskumu bolo zistiť a identifikovať stav výchovy detí v rodine, zistiť, či rodičia pri výchove detí využívajú prvky výchovného systému dona Bosca. Čiastkové ciele vychádzali z troch zložiek výchovného systému dona Bosca, a to:

- ✓ *rozum* - zistiť, či rodičia detí s delikventným správaním dbajú o vzdelávanie detí, zabezpečujú ich riadnu školskú dochádzku a spolupracujú so školou;
- ✓ *viera* - zistiť, či rodičia detí s delikventným správaním rozprávajú so svojimi deťmi o duchovných veciach, či sa zúčastňujú bohoslužieb v kostole a navštevujú mládežnícke stredisko;
- ✓ *láska* - zistiť vzťahy v rodine, záujem rodičov o radosti a strasti detí.

Zdrojom na získanie informácií v prieskumnej časti bol dotazník s formou uzavretých otázok, ktorý sa realizoval v roku 2010. Na spracovanie a vyhodnocovanie získaných dát sa použili matematicko-štatistické metódy, ako aj nástroje deskriptívnej štatistiky.

V zámernom výbere respondentov boli výberovými podmienkami:

- ✓ vek od 14 do 18 rokov,
- ✓ návšteva základnej alebo strednej školy v meste Michalovce.

Prieskumnú vzorku tvorili deti, ktoré sú, alebo sa môžu stať aktérmi alebo obeťami sociálnopatologických javov. Táto vzorka bola vybraná z dôvodu trestnej zodpovednosti (podľa trestného zákona od 14. roku veku). Mesto Michalovce bolo vhodnou lokalitou výberu z dvoch dôvodov, a to:

- ✓ osobných pracovných skúseností na úseku sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ÚPSVaR (a teda priama práca s deťmi, ktoré sú v evidencii pre odchýlky v správaní),

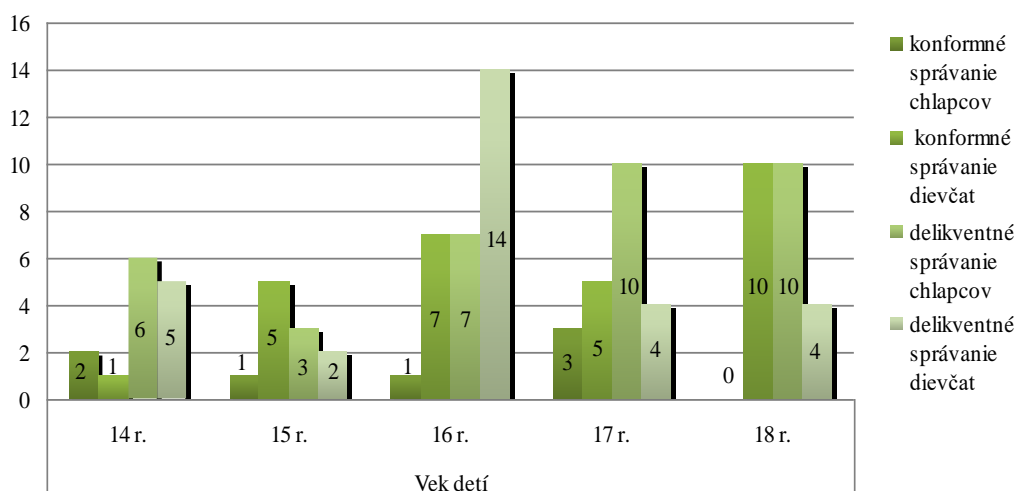
- ✓ v meste realizuje svoju činnosť Saleziánske stredisko a FMA - Sestier saleziánok, Dcér Márie Pomocnice (čím respondenti majú možnosť zúčastňovať sa na ich aktivitách).

Od vybraných detí, ktoré sa prieskumu zúčastnili, sme získali 100 vyplnených dotazníkov, z čoho bolo 43 chlapcov a 57 dievčat. Štruktúru respondentov znázorňuje Tabuľka 1.

Tabuľka 1 Vek a pohlavie detí

Pohlavie	Vek					Spolu
	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov	
chlapci	8	4	8	13	10	43
dievčatá	6	7	21	9	14	57
Spolu	14	11	29	22	24	100

Na základe získaných výsledkov boli z prieskumnej vzorky pre účely komparácie vytvorené dva súbory. Výberový súbor 1 (VS 1) tvorili deti s delikventným správaním a výberový súbor 2 (VS 2) tvorili deti s konformným správaním (Graf 1).

Graf 1 Správanie detí podľa veku a pohlaví

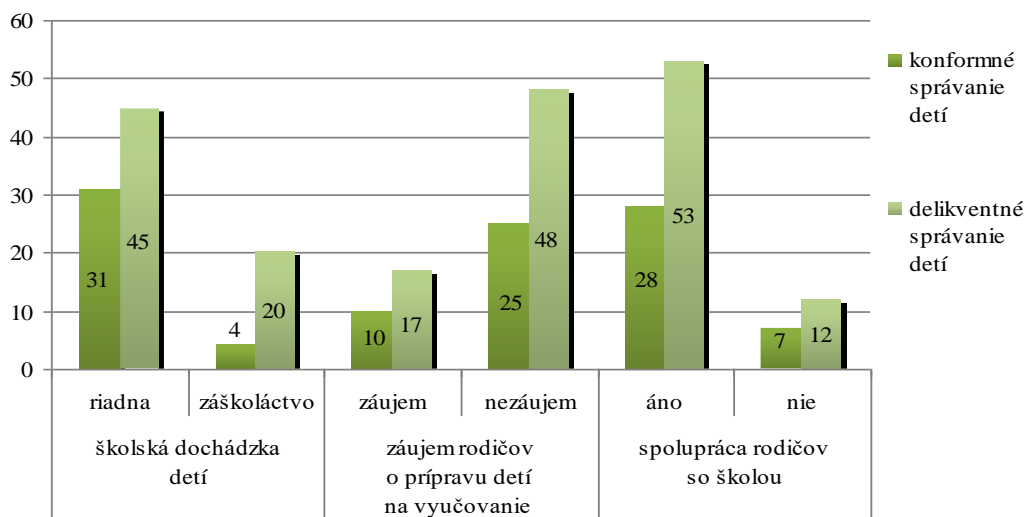
Z prieskumnej vzorky 100 detí VS 1 tvorili deti s delikventným správaním v počte 65. Z nich bolo 29 dievčat a 36 chlapcov, čo zároveň kopíruje aj

percentuálne vyjadrenie. VS 2 tvorili deti s konformným správaním v počte 35. Z nich bolo 28 dievčat a 7 chlapcov, čo zároveň kopíruje percentuálne vyjadrenie.

Vybrané charakteristiky uplatňovania prvkov výchovného systému dona Bosca v rodinách

a) Starostlivosť rodičov o vzdelávanie detí

Zámerom bolo zistiť, do akej miery rodičia dbajú o vzdelávanie svojich detí. Výsledky prieskumu znázorňuje Graf 2.

Graf 2 Starostlivosť rodičov o vzdelávanie detí

Riadna dochádzka do školy. Zo 65 detí s delikventným správaním VS 1 bola riadna školská dochádzka zistená u 45 detí (69,23 %). Z 35 detí s konformným správaním VS 2 bola riadna školská dochádzka zistená u 31 detí (88,57 %).

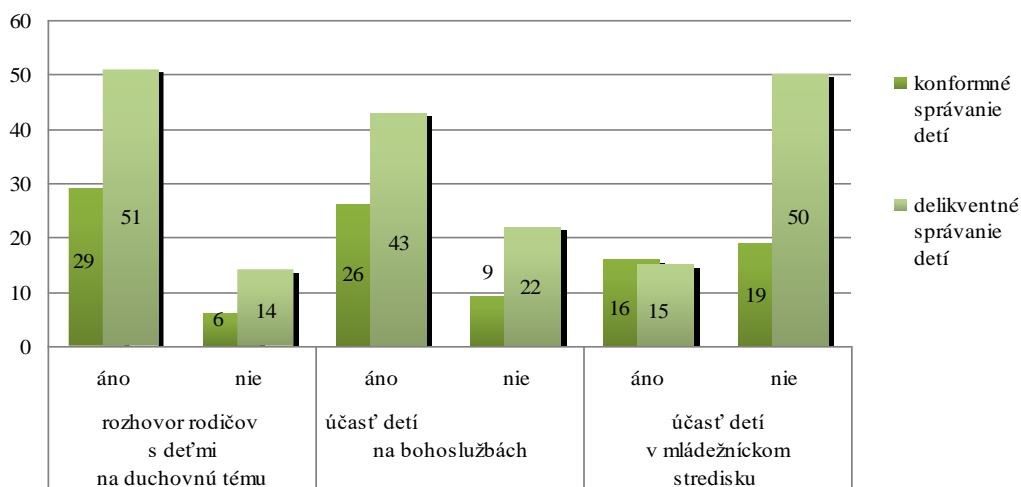
Záujem rodičov o domácu prípravu detí do školy. Vo VS 1 bol záujem rodičov o prípravu detí do školy zistený u 17 detí (26,15 %) a vo VS 2 bol záujem rodičov o prípravu detí do školy zistený u 10 detí (28,57 %).

Spolupráca rodičov so školou bola vo VS 1 zistená u 53 detí (81,54 %) a vo VS 2 u 28 detí (80,00 %).

b) Duchovný život detí

Výsledky prieskumu v oblasti duchovného života detí znázorňuje Graf 3.

Graf 3 Duchovný život detí

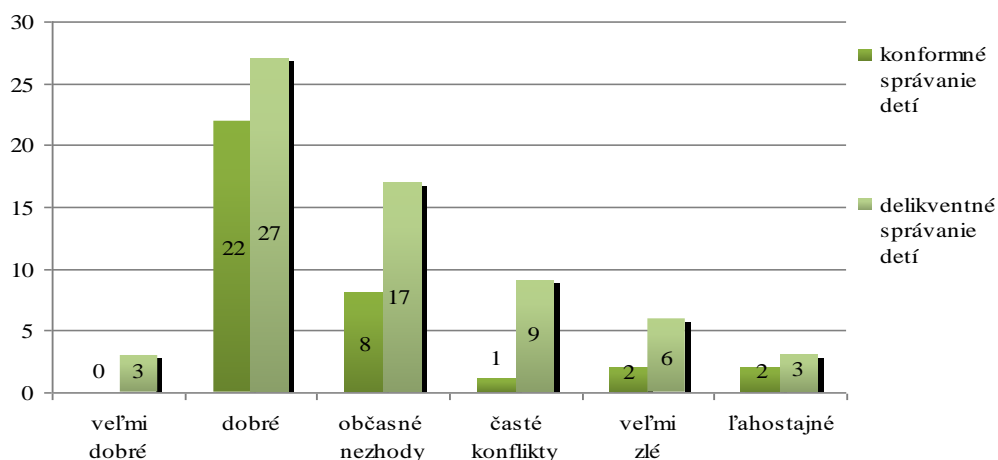
Rozhovor na duchovnú tému. Vo VS1 rozhovor na duchovnú tému prebiehal u 51 detí (78,46 %) a vo VS 2 bol rozhovor na duchovnú tému zistený u 29 detí (82,86 %).

Účasť detí na bohoslužbách. Z respondentov VS1 sa bohoslužieb zúčastňuje 43 detí (66,15 %) a z VS 2 sa bohoslužieb zúčastňuje 26 detí (74,29 %).

Účasť detí v mládežníckom stredisku. Vo VS 1 sa účasť v mládežníckom stredisku zistila u 15 detí (23,08 %) a vo VS 2 bola zistená u 16 detí (45,01 %).

c) Láskavosť v rodine

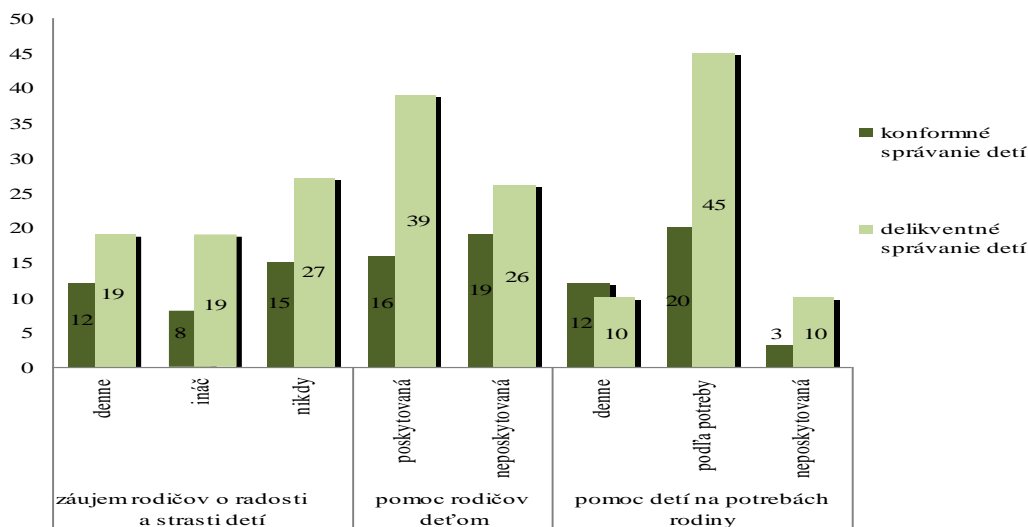
Výsledky prieskumu o vzťahoch v rodinách znázorňuje Graf 4.

Graf 4 Vzťahy v rodine

Najviac respondentov využilo alternatívu – dobré vzťahy v rodine (VS 1 - 27 detí/41,54 %; VS 2 - 22 detí/62,86 %). Pomerne často si respondenti vybrali alternatívu, ktorou označili, že v ich rodine sa vyskytujú občasné nezhody (VS 1 – 17/26,15 %; VS 2 – 8/22,86 %). Najmenej respondentov využilo alternatívy odpovedí veľmi dobré a ľahostajné vzťahy v rodine (spolu VS 1 a VS 2 - 8 respondentov). Vo VS 1 považujú 3 deti vzťahy vo svojej rodine za veľmi dobré (4,62 %) a vo VS 2 si túto alternatívu nevybral ani jeden respondent. Ľahostajné vzťahy v rodine označili vo VS 1 3 deti (4,62 %) a vo VS 2 2 deti (5,71 %).

Záujem rodičov o radosti a strasti detí, pomoc poskytovaná deťom ich rodičmi a osobná pomoc detí na spoločných potrebách rodiny - aj tieto faktory sú významné pri zisťovaní využívania prvku láskavosť pri výchove detí v rodinách. Výsledky znázorňuje Graf 5.

Graf 5 Láskavosť v rodine

Záujem rodičov o radosti a strasti detí. Najviac respondentov si vybralo alternatívu, ktorú deklarovali nezáujem rodičov o ich radosti a strasti (VS 1 – 27/41,44 %; VS 2 – 15/42,86 %), denný záujem rodičov potvrdilo z VS 1 19 detí (29,23 %) a z VS 2 12 detí (34,28 %), k alternatíve inak ako denný záujem rodičov bolo označený vo VS 1 u 19 detí (29,23 %) a vo VS 2 u 8 detí (22,86 %).

Deťom poskytnutá pomoc od rodičov. Viac ako polovica respondentov (55 %) uviedlo, že je im v rodine poskytnutá pomoc od rodičov, pričom častejšie sa k tejto alternatíve priklonili deti s delikventným správaním (VS 1 - 39/69,00 %; VS 2 - 16/45,71 %).

Okrem pomoci zo strany rodičov sa v rodine očakáva aj *osobná pomoc detí na spoločných potrebách rodiny*. Výsledky prieskumu poukazujú na to, že väčšina detí pomáha rodičom podľa potreby (VS 1 - 45/69,24 %; VS 2 - 20/57,14 %), dennú pomoc rodičom v domácnosti uviedlo 22 respondentov (VS 1 - 10/15,38 %; VS 2 - 12/34,29 %) a alternatívu neposkytnutia pomoci v rodine si vybralo 13 respondentov (VS 1 - 10/15,38 %; VS 2 - 3/8,57 %).

Záver

Na základe porovnania výsledkov prieskumu bolo zistené, že rodičia detí s delikventným správaním (VS 1) zabezpečujú riadnu školskú dochádzku detí a dbajú o domácu prípravu detí na vyučovanie v menšej miere, ako rodičia detí s konformným správaním (VS 2), avšak rodičia detí VS 1 spolupracujú so školou vo väčšej miere, ako rodičia detí VS 2. V konečnom dôsledku rodičia detí VS 1 dbajú o vzdelávanie svojich detí v menšej miere, ako rodičia detí VS 2. Rodičia detí VS 1 sa so svojimi deťmi rozprávajú na duchovnú tému v menšej miere, ako rodičia detí VS 2, deti VS 1 sa zúčastňujú bohoslužieb a navštevujú mládežnícke stredisko v menšej miere ako deti VS 2. Deti VS 1 považujú vzťahy v rodine za horšie vo väčšej miere, ako ju považujú deti VS 2. Rodičia detí VS 1 sa zaujímajú o radosti a strasti svojich detí v menšej miere, ako rodičia detí VS 2, avšak rodičia detí VS 1 poskytujú pomoc svojim deťom vo väčšej miere, ako ju poskytujú rodičia detí VS 2. Deti VS 1 sa osobnou pomocou podieľajú na spoločných potrebách rodiny v menšej miere, ako deti VS 2.

Zistené výsledky sú závažné, ale platia len pre súbor respondentov výberového súboru a pre pomerne malý počet respondentov ich nemožno zovšeobecniť.

Odporúčania pri využívaní prvkov výchovného systému dona Bosca pri výchove detí

Odporúčania je možné uplatniť a preniesť do praxe pri súčinnosti viacerých subjektov, ktoré sa na výchove detí zúčastňujú a ktorým záleží na zdravom vývine mladej generácie. Navrhované odporúčania smerujú do troch základných oblastí a kopírujú prvky preventívneho systému dona Bosca: rodinu, školu a kresťanskú výchovu s podrobnejšou špecifikáciou každej zložky (Príloha 1).

Príloha 1 Odporúčania pri využívaní prvkov výchovného systému dona Bosca

Navrhované odporúčania		
ROZUM	rodina	výchova detí rodičmi k vzdelávaniu a riadnej školskej dochádzke
		záujem rodičov o domácu prípravu detí do školy a zabezpečenie riadnej školskej dochádzky detí do školy
		aktívna spolupráca rodičov so školou
	škola	viest' deti vzdelávaním k výchove a výchovou k vzdelávaniu
		organizovať záujmové aktivity pre deti mimo vyučovania
		aktívna participácia školy, rodiny a ÚPSVaR už pri prvej desiatke vymeškaných neospravedlnených vyučovacích hodín
	kresťanská výchova	viest' deti k osobnej zrelosti, zodpovednosti, sebavedomiu, prosociálnosti, nezištnej službe
		viest' deti k dodržiavaniu civilných morálnych štandardov
		poskytnúť deťom dostatok času
VIERA	rodina	uskutočňovať rozhovor medzi rodičmi a deťmi o duchovných veciach
		účasť detí v kresťanskom mládežníckom stredisku (spoločenstvách)
		spoločná účasť rodičov a detí na bohoslužbách
	škola	na hodinách etiky viesť k láske a dobru
		duchovné obnovy v školách od II. stupňa základných škôl (ekumena)
		ukázať cestu ku kresťanským hodnotám
	kresťanská výchova	citlivo a rozumne uvádzať deti do hlbokého a pravidelného prežívania modlitby, sviatosti zmierenia a eucharistie
		výchova dobrého kresťana a statočného občana
LÁSKA	rodina	úcta a rešpektovanie rodičov a autorít
		vzájomná pomoc medzi rodičmi a deťmi
		každodenný záujem rodičov o radosti a strasti detí
	škola	viest' deti k vzájomnej úcte a k rešpektu navzájom
		viest' deti k spolupráci a spolupatričnosti prostredníctvom záujmových krúžkov, športových hier
		sociálny pracovník na škole
		viest' deti k úcte a rešpektu k rodičom a k autoritám a navzájom
	kresťanská výchova	prevencia pred zlom a výchova k dobru
		viest' deti k zmysluplnému tráveniu voľného času
		vnímať, hľadať a podporovať rozvoj potenciálu detí pre dobro, výchova k prosociálnym postojom

AKTIVITY SALEZIÁNOV A SPOLUPRACOVNÍKOV V SABINOVE A INDE NA UPEVNIENIE RODÍN

Ferdinand KUBÍK

Manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších bohatstiev ľudstva. Toto pripomenul ctihodný pápež Ján Pavol II. v Apoštolskej exhortácii Familiaris consortio (FC 1). A predsa toto bohatstvo je dnes ohrozené rôznymi silami, ktoré neprajú rodine (FC 3). Benedikt XVI. pokračuje v učení svojho predchodcu a vo svojich príhovoroch hovorí o rodine ako o tej, ktorá si vyžaduje našu najväčšiu pastoračnú pozornosť, lebo v súčasnej kultúrnej atmosfére je vystavená mnohým rizikám a hrozbám, akými sú vnútorná krehkosť, nestabilita, snaha dnešnej spoločnosti a kultúry odmietiť jedinečný charakter a vlastne poslanie rodiny založenej na manželstve (Benedikt XVI. 2006, s. 9). Toto bohatstvo, ktoré je dnes tak krehké a tak ohrozené, treba zachrániť a preto stojí za to podujat' sa na akúkoľvek námahu, ktorá by pomohla rozvinúť túto hodnotu. To si vyžaduje poznať úlohu rodiny, ktorú jej dal Boh, uvedomovať si ohrozenia, ktoré na ňu číhajú a pomôcť rodinám splňať aj v našej dobe jej úlohy (Fula, 2003, s. 372). V príspevku chcem poukázať na príklad saleziánov spolupracovníkov zo Sabinova a okolia, ktorí budujú svoje a ďalšie rodiny aj vďaka rodinným spoločenstvám.

Kto sú saleziáni spolupracovníci

Hneď od počiatku saleziánskej apoštolskej činnosti v Turíne si don Bosco našiel mnohých dobrovoľníkov. Medzi nimi boli kňazi, šľachtici, ale aj chudobní ľudia. Don Bosco si uvedomoval ich nenahraditeľnú úlohu. V poslednom posolstve im napísal: *„Bez vašej lásky by som nemohol vykonať nič, alebo len veľmi málo. Ale vďaka vašej láske a pôsobením Božej milosti sme zotreli mnoho sĺz a zachránili mnoho duší. Vďaka vašej dobrotivej láske sme založili misie aj v najvzdialenejších končinách zeme a poslali*

stovky robotníkov, aby rozširovali a vzdelávali tajomnú Pánovu vinicu.“ (Štechová, 1937, s. 447).

Koncom roku 1850 zhromaždil sedem ľudí, ktorým najviac dôveroval. Chcel s nimi založiť jadro oduševnených laikov, ochotných spolupracovať s kňazmi na obrane viery. Dával im podnety, ako môžu pomáhať či už priamo pri výchove mladých, ale aj nepriamo: modlitbou, radou, materiálnou pomocou. Sám ich zahŕňal do svojich modlitieb a hľadal pre nich rôzne duchovné výhody. Ale tento pokus nemal úspech (porov. Štechová, 1937, s. 448-449).

Neskôr, v roku 1864, keď don Bosco odovzdával pápežovi pravidlá svojej kongregácie Saleziánov, predstavil v nich aj jednu kapitolu, v ktorej hovoril o takzvaných externých členoch kongregácie. Chcel mať z nich osobitnú skupinu saleziánov, akési piliere svojej stavby na obranu duší. V pravidlách napísal: *„Akákoľvek osoba, aj keď žije vo svete, vo svojom dome, v kruhu svojej rodiny, môže patriť do našej spoločnosti. Nebude skladať sľuby, ale bude uplatňovať tú časť pravidiel, ktorá sa zlučuje s jej vekom, stavom a podmienkami.*“ Ale toto mu neschválili, tento projekt bol na tú dobu príliš odvážny (Bianco, 2008, s. 144).

Don Bosco sa nevzdával, i keď ho často nechápali ani tí najbližší. Nechcel založiť akýsi tretí rád, ktorého úloha sa končí modlitbami a pobožnosťami, ale ako základný cieľ chcel dať svojim spolupracovníkom aktívny život, konkrétne uplatňovanie lásky, najmä medzi chudobnými deťmi. Zdôrazňoval, že dnes nestačí spájať sa iba v modlitbe, lebo je toľko prostriedkov ohrozenia najmä mladých, že je potrebné spojiť sa a konať spoločne. Svoje návrhy v roku 1875 zhrnul do osobitných pravidiel. Pravidlá obsahovali najmä výpočet vecí, čo treba robiť. Don Bosco nezaprel svoju identitu a tento program ponúkol iba mužom. Pápež blahoslavený Pius IX. tento text schválil, sám sa považoval za prvého zo spolupracovníkov dona Bosca a navrhoval zorganizovať aj spolupracovníčky. (Štechová, 1937, s. 449).

Pravidlá, ktoré napísal, boli platné až do Druhého vatikánskeho koncilu. Podľa smerníc Cirkvi, v duchu koncilu Združenie vypracovalo v roku 1974 obnovený text Pravidiel apoštolského života, ktorý vychádzal z pôvodných pravidiel. Tie sa používali 12 rokov „ad experimentum“. Kongregácia pre rehoľníkov a sekulárne inštitúty 9. mája 1986 schválila definitívne znenie Pravidiel. V roku 2006 Združenie vytvorilo nový Projekt apoštolského života saleziánov spolupracovníkov, ktorý je rozdelený na dve časti: Štatút a Pravidlá. Podľa neho sa mení aj názov združenia, nie „saleziánskych spolupracovníkov“, ale „saleziánov spolupracovníkov“, ktorý viac vystihuje predstavu dona Bosca. Kongregácia pre Inštitúty zasväteného života Spoločnosti apoštolského života ich 15. marca 2007 schválila. (ZSS Pravidlá apoštolského života, 1986, s. 3-12; Projekt apoštolského života Združenia saleziánov spolupracovníkov, 2008, s. 3-11).

Saleziáni spolupracovníci na Slovensku

Dejiny saleziánov spolupracovníkov na Slovensku úzko súvisia s príchodom prvých slovenských saleziánov v roku 1924. V tomto čase sa našlo mnoho spolupracujúcich nadšencov, ktorí podporovali saleziánske dielo. Ich aktivity boli zamerané najmä na finančnú pomoc rodiaceho sa diela. Viditeľná spolupráca so saleziánmi a podpora dobrodincami skončila rokom 1950, kedy štát zhabal saleziánske ústavy a saleziánom zakázal akúkoľvek činnosť. Aj počas totality sa našli mnohí laici, ktorí udržiavali kontakty so saleziánmi, pracujúcimi v ilegalite. Počas rokov normalizácie nachvíľu im zablysko svetlo, ale to sa hneď rozplynulo (Schmidt, 1994, s. 22-23).

Predstavený slovenských saleziánov Dr. Andrej Dermek v roku 1977 poveril saleziána dona Václava Kociana štúdiom celosvetových materiálov o Združení saleziánskych spolupracovníkov a prípravou materiálov pre vytvorenie podmienok jeho vytvorenia aj na Slovensku. Od jesene 1979 prebiehali prvé formácie budúcich saleziánskych spolupracovníkov. Pre

animáciu nových členov sa okrem Václava Kociána podujali aj ďalší saleziáni kňazi: Jozef Štáмец, Ivan Gróf, Jozef Pivarník a Alojz Špaldoň (Kocián, 2000).

Jednotlivci a manželské páry, ktorí zložili prísľub saleziánskeho spolupracovníka, boli vedení k tomu, aby život prežívali ako dar v službe druhým. Aby naplnili svoje pravidlá a aby sa aj vzájomne povzbudzovali, začali sa organizovať do tzv. stredísk. Prvým strediskom na Slovensku bol Zvolen. Viacerí vysokoškooláci, ktorí v tom meste študovali, priniesli Združenie aj do iných miest Slovenska (Václavík, 2001).

Saleziánski spolupracovníci na Východnom Slovensku

Na Východnom Slovensku sa myšlienka zrodu saleziánskych spolupracovníkov začala rodiť v Košiciach, kde tajne pôsobili saleziáni. Pod ich vedením sa vytvárali viaceré spoločenstvá manželov i slobodných. Ich animátorom bol don Ján Pivarník. Z tejto skupiny sa zrodilo prvé jadro Saleziánskych spolupracovníkov. Ich prijatie do Združenia sa datuje na 8. december 1983 (Májeková, 2000, s. 40).

Krátko na to sa začalo rodiť stredisko Prešov. Je zaujímavé, že pri zrode prvého jadra nestál salezián, ale diecézny kňaz Bartolomej Urbanec. Štátne úrady mu odobrili súhlas na vykonávanie kňazskej služby a okolo roku 1975 zoskupil do rodinného spoločenstva mladé rodiny, bývajúce v Prešove a okolí. Viaceré z nich pochádzali z Lipoviec, odkiaľ pochádzal aj on. Keď v roku 1980 dostal štátny súhlas, animáciu rodín prevzal iný kňaz, ktorému tiež bol odobratý štátny súhlas, Alojz Tkáč (neskorší Košický arcibiskup). Po troch rokoch aj on nastúpil do pastorácie a v roku 1983 prevzal duchovnú animáciu rodinných spoločenstiev salezián don Alojz Špaldoň. Pod jeho vedením sa ôsmi z nich stali v januári 1985 saleziánskymi spolupracovníkmi. Najskôr sa pričlenili k stredisku v Košiciach. Do roku 1988 výrazne vzrástol ich počet a tak vzniklo nové stredisko Prešov. Postupne do strediska pribúdali spolupracovníci z okolitých miest a tak vznikali samostatné strediská. V roku 1993 sa z Prešovského strediska odčlenil Sabinov (Májeková, 2000, s. 42-43).

Rodinné spoločenstvá v Sabinove

Pri zrode rodinných spoločenstiev a stojí rodina Antona a Anny Čechovcov. Do Sabinova sa prisťahovali v septembri v roku 1981. Z osobného rozhovoru s pani Annou Čechovou som sa dozvedel, že ešte pred príchodom do Sabinova vytvárali rodinné spoločenstvo a sa stretávali pravidelne raz za 2 týždne s rodinami z Prešova a okolia. Spoločne s deťmi chodili na výlety spoznávať krásy našej vlasti, no v skutočnosti ich cieľom bolo upevňovať rodinné putá v duchu kresťanskej lásky. (Čechová, 2008).

Prvé rodinné spoločenstvo, ktoré sa začalo pravidelne stretávať v Sabinove, vzniklo na jeseň v roku 1986. Chodili doňho 4 manželské páry zo Sabinova a jeden pár z Jarovnic. Formáciu a vedenie zabezpečovali manželia Juraj a Ľudmila Kovaľoví z Prešova, ktorí už boli v tom čase saleziánski spolupracovníci. O tri roky neskôr, v lete roku 1989, sa zrodili ďalšie dve rodinné spoločenstvá – jedno v Sabinove a druhé v Jarovniciach.

Po páde totality, po novembri 1989 už boli tieto spoločenstvá už aj navonok formované saleziánmi spolupracovníkmi v duchu dona Bosca a jeho spirituality. V januári 1991 vzniklo tretie spoločenstvo čisto len s manželskými párami zo Sabinova. Postupne vznikali ďalšie rodinné spoločenstvá vo Veľkom Šariši, v Hermanovciach a v Širokom. V roku 1993, kedy vzniklo samostatné stredisko Saleziánskych spolupracovníkov v Sabinove existovalo viacero rodinných spoločenstiev, z ktorých postupne viacerí zložili príslub saleziána spolupracovníka. Celú formáciu a duchovnú službu saleziánskym spolupracovníkom, členom rodinných spoločenstiev a mladým v duchu dona Bosca, zabezpečovali saleziáni kňazi prešovskej komunity. Tak to bolo do roku 2006, keď v lete toho roku bola vytvorená nová saleziánska komunita v Sabinove.

V súčasnej dobe v Sabinove okrem siedmich skupín Saleziánov spolupracovníkov existujú ďalšie tri rodinné spoločenstvá, ktoré si sami animujú. Okrem pravidelných stretaní sa aktívne zúčastňujú spoločných akcií, ktoré organizujú pre mladých a s mladými. Schádzajú sa aj v

modlitbovej skupine, ktorá sa stretáva pravidelne raz za týždeň, kde spoločne prosia za život a činnosť v stredisku (Dobrovičová, 2009, s. 22-23).

Stredisko saleziánov spolupracovníkov v Sabinove

V jeseni 1989 animátor sabinovského rodinného spoločenstva na jednom z pravidelných stretnutí členom rodinného spoločenstva predstavil možnosť vstupu do radov saleziánskych spolupracovníkov. Do prípravy na vstup do Združenia (ašpirantátu) sa prihlásili vtedy dva manželské páry (Anna a Anton Čechovi a Agáta a Jozef Triščovi z blízkych Jarovnic). Do Združenia boli prijatí 26. januára 1990. Rady saleziánskych spolupracovníkov začali narastať, keď Združenie začalo oficiálne existovať, aj pred štátom (26. februára 1990 Ministerstva kultúry SSR vydalo potvrdenie z o obnove činnosti Združenia saleziánskych spolupracovníkov) a vytvorilo svoje štruktúry, tzv. Miestne strediská.

Samostatné stredisko Sabinov vzniklo rozdelením strediska Prešov 7. februára 1993. Novovzniknuté stredisko tvorilo 24 saleziánskych spolupracovníkov, z toho zo Sabinova boli ôsmi: tri manželské páry, jeden muž bez manželky (manželka vstúpila do Združenie neskôr), a jedna vdova. Ostatní boli z okolia: štyri manželské páry z Veľkého Šariša, dva manželské páry z Jarovnic a po jednom páre z Lipoviec a Chminianskej Novej Vsi. Stredisko postupne narastalo a v prvých rokoch nového storočia bolo najväčším stredisko na Slovensku. Časť členov, spolu 14, ktorí bývali bližšie k Prešovu, prešla v roku 2004 do Prešovského strediska. Dnes má 73 členov. Z toho v Sabinove žije štyridsať, v Jarovniciach ôsmi, v Ostrovanoch šiesti, v Uzovskom Šalgove štyria, traja bývajú v Pečovskej Novej Vsi a v Hermanovciach a po jednom manželskom páre býva v Jakubovanoch, Ražňanoch, Hendrichovciach, Širokom a v Rožkovanoch (Adresár saleziánskej rodiny na Slovensku 2010-2011, 2010, s. 96-101).

Organizačne tvoria sedem formačných skupín, ktoré sa pravidelne raz v mesiaci stretávajú na tzv. formačných stretnutiach a druhýkrát na duchovnej obnove, ktorej Don Bosco dal osobitný názov: Cvičenie dobrej smrti. Raz

ročne sa utiahu na duchovné cvičenia. Cieľom neustále si prehľbovať saleziánsku spiritualitu cez formačné témy a osobné svedectvá z každodenného života.

Teoretický základ pre život a apoštolát saleziánov spolupracovníkov

Pri skladaní prísľubu sa jednotlivец slobodne rozhoduje vstúpiť do Združenia a zaväzuje sa prežívať evanjeliový projekt Združenia: byť verným Kristovým učeníkom v Katolíckej cirkvi, pracovať na Božom kráľovstve najmä na povznesení a spáse mladých, rásť v saleziánskom duchu a svedčiť o ňom, spolupracovať na apoštolských iniciatívach miestnej cirkvi (Projekt apoštolského života Združenia saleziánov spolupracovníkov – ďalej PAŽ, 2008, s. 40). A tak PAŽ je preňho ako optika, ktorou číta evanjelium. V Projekte apoštolského života, ktorý je rozdelený na dve časti: Štatút a Pravidlá, nachádza usmernenia, ktoré ho otvárajú pre potreby iných. Predstavujú mu osobný životný štýl, vyznačujúci sa duchom blahoslavenstiev, zaväzujú ho evanjelizovať kultúru a spoločenský život. Konkrétne to znamená, že má prežívať a dosvedčovať prvenstvo ducha, plodnosť utrpenia, nenásilie ako kvas pokoja a odpustenia; slobodu v poslušnosti Božiemu plánu, má si vážiť hodnotu a autonómiu svetských vecí a usmerňovať ich tak, aby slúžili ľuďom; v duchu evanjeliovej chudoby má zverený majetok spravovať podľa kritérií striedmosti a solidarity vo svetle spoločného dobra; má prežívať sexualitu podľa evanjeliovej vízie čistoty, ktorá je charakterizovaná ohľaduplnosťou a plným, radostným a na lásku zameraným životom (PAŽ, 2008, s. 21).

11. článok Štatútu mu predstavuje okrem vlastnej práce typické činnosti práce saleziánov spolupracovníkov: katechézu a kresťanskú formáciu; animáciu mládežníckych i rodinných skupín a hnutí; spoluprácu vo výchovných a školských zariadeniach; sociálnu službu medzi chudobnými; angažovanie v oblasti spoločenskej komunikácie; spoluprácu v pastoračii povolání; misijnú prácu; spoluprácu na ekumenickom a medzináboženskom dialógu; vnášanie dobročinnnej lásky do spoločenskej a politickej služby.

(PAŽ, 2008, s. 24-25). Pravidlá v 4. a 5. článku konkretizujú štruktúry, v ktorých pracujú: v občianskom, kultúrnom, spoločensko-ekonomickom a politickom prostredí: venujú pozornosť výchove mládeže a životu rodín; v cirkevnom prostredí: zodpovedne ponúkajú svoju spoluprácu biskupom a kňazom, zvlášť vo farských spoločenstvách; v prostrediach animovaných Saleziánskou kongregáciou, Inštitútom dcér Márie Pomocnice alebo inými skupinami saleziánskej rodiny; v dielach, ktoré vedú iné rehoľné spoločenstvá a cirkevné hnutia. Svoju apoštolskú činnosť realizujú aj v dielach, ktoré priamo spravuje Združenie alebo jednotliví členovia Združenia. (PAŽ, 2008, s. 52-53).

Ôsmy článok Štatútu im pripomína, že ich prvoradým apoštolátom je plnenie každodenných povinností. Okrem toho saleziánsky duch ich má viesť predovšetkým k mladým, zvlášť najchudobnejším alebo obetiam akejkoľvek formy útlaku, zaznávania, vykorisťovania a násillia, tým, ktorí sa pripravujú na vstup do sveta práce, a tým, ktorí prejavujú znaky špecifického povolania. Ďalšie paragrafy toho článku sa priamo dotýkajú rodín: *„Podporujú a bránia hodnotu rodiny ako základnej bunky spoločnosti i Cirkvi a usilujú sa budovať ju ako „domácu cirkev“.* (PAŽ, 2008, s. 22). Pravidlá apoštolského života platné do roku 2008 konkretizovali život saleziánskeho spolupracovníka, ktorý žije v rodine: *„Spolupracovník žijúci v manželstve nachádza v sviatosti lásky silu s nadšením prežívať svoje poslanie manžela a rodiča: ako svedok viery usiluje sa budovať hlboké manželské spoločenstvo, ako spolupracovník lásky Boha Stvoriteľa prijíma a prenáša život zodpovedne a veľkodušne, vo vedomí, že rodičia sú prvými a hlavnými vychovávateľmi svojich detí, stará sa o ich rast príkladom a slovom podľa metódy dobroty typickej pre preventívny systém a pomáha im objavovať a nasledovať vlastné povolanie a uvádza ich do apoštolátu. Na túto úlohu sa spolupracovník pripravuje už počas zasnúbenia. Vedomý si dôležitosti tohto obdobia, vážne sa usiluje o ľudské a kresťanské vyzrievanie a prináša do Združenia svoje osobitné svedectvo.“* (ZSS Pravidlá apoštolského života, 1986, s. 24).

Saleziáni spolupracovníci zložením prísľubu prijímajú aj trvalý záväzok vychovávať a evanjelizovať, ako to robieval don Bosco, ktorý chcel z mladých vychovať „statočných občanov, dobrých kresťanov a raz šťastných obyvateľov neba“, v presvedčení, že sú na ceste k väčšej ľudskej a kresťanskej zrelosti. Vychovávajú mladých, aby sa vo viere a vo sviatostiach stretávali so zmŕtvychvstalým Kristom, našli v ňom zmysel života a rástli ako noví ľudia. Toto všetko sa usilujú robiť v duchu pedagogiky dobroty podľa preventívneho systému dona Bosca, ktorý sa opiera o rozum, náboženstvo a láskavosť. (PAŽ, 2008, s. 23-24).

Ďalšími cennými materiálmi sú pre nich dokumenty Učiteľského úradu Cirkvi a materiály hlavného predstaveného Saleziánov dona Bosca. Osobitne to bolo v roku 2006, keď hlavný predstavený saleziánov don Pascual Chavez Villanueva po výzve Svätého Otca Benedikta XVI. vyzval celú Saleziánsku rodinu, aby venovala osobitnú pozornosť rodine. Pohnútkou bola aj pripomienka 150. výročia smrti Margity Occhionovej, mamičky dona Bosca, ktorá nielenže vychovala svätca, ale bola aj jednou z prvých spolupracovníčok dona Bosca a stala sa aj matkou celej výchovnej komunity na Valdoccu. V liste z 1.1.2006, ktorý adresoval celej saleziánskej rodine ako Strennu na rok 2006, predstavil rodinu ako kolísku života a lásky a prvým miestom ľudského rozvoja. Poukázal aj na to, ako sa kultúrne prostredie stavia proti rodine, keď jej ponúka lacné riešenie manželských kríz – rozvod, ktorá ponúka nové formy žitia v dvojici, vrátane homosexuálnych párov. (Chavez, 2006, s. 7-13).

V liste vyzýva rodiny, aby sa stali tým, čím v skutočnosti sú. Aby sa stali zdravým jadrom spoločnosti, ktorá slúži životu. V prvom rade v rodine sa človek učí milovať, darovať sa v prospech druhých. Každé dieťa je v rodine darom pre bratov a sestry, rodičov i celú rodinu. Rodina sa stáva aj hlásateľkou evanjelia predovšetkým výchovou svojich detí. Kresťanskí rodičia majú šancu pripraviť deti na to, aby splnili poslanie, ktoré im zveril Boh. Súčasťou výchovy je ukázať na pravý zmysel utrpenia a smrti a naučiť ich, ako ich majú prežívať. Zdravá rodina môže odovzdať svojim deťom

správnu citovú a sexuálnu výchovu. V nej deti naučia sa pohostinnosti, štedrosti, veľkodušnosti. Tieto slová neostávajú nepovšimnuté. (Chavez, 2006, s. 34-40).

Konkrétne aktivity sabinovských saleziánov spolupracovníkov pre upevnenie rodín

Keď saleziánska rodina v Sabinove začala zapúšťať korene, mnohé inšpirácie čerpala od Prešovských saleziánov spolupracovníkov, ktorí už mali niekoľkoročné skúsenosti. Učili sa nežiť iba pre seba, ale aj pre iných. Pri spoločných stretnutiach, na ktorých duchovne načerpávali rozjímaním nad Božím slovom, vhodnou formačnou témou, delením sa o svoje zážitky, v prípade prítomnosti kňaza mali možnosť aj pristúpiť k sviatosti zmierenia. Zvlášť si vážili možnosť ísť na duchovné cvičenia, pre ktoré sa dlhé roky využívala chalupa, pôvodne starý Pillerov mlyn pri dedinke Ruské Pekľany. Túto chalupu zakúpili ešte za totalitu a po oprave ju využívali až do roku 2005 aj na výlety pre seba a deti počas víkendov a najmä počas prázdnin. V spoločensťve, aj v súkromných rozhovoroch s animátormi boli povzbudzovaní k pravidelnému sviatosťnému životu a modlitbe, k častej, podľa možnosti aj každodennej účasti na sv. omši. Počas neprítomnosti rodičov o deti sa postarali dospelávajúce a dospelé dievčatá – pestúanky, ktoré aj takou formou si budovali vzťah k deťom a pripravovali sa na manželstvo a materstvo. O tejto neprítomnosti rodičov v rodine by sa dalo polemizovať. Rodičom bolo vysvetľované, že keď odchádzajú z domu pre Božie veci, akými sú formačné stretnutie, duchovná obnova, animovanie iných rodín, svätá omša, sám Boh nahradí ich prítomnosť. Ale po rokoch deti, ktoré dospeli, zapamätali si, že rodina sa nemôže uzavrieť iba sama do seba, potrebuje sa aj rozdávať.

Materiálne skutky lásky, ktoré si navzájom preukazujú, veľmi pocíti rodina, ktorá pripravuje krst svojho dieťaťa, svadbu či primície. Pre danú rodinu spoločensťva každá žena spoločensťva upečie určené množstvo koláčov. Koláče sa zhromaždia a v dohovorenú hodinu sa doručia na určené miesto.

O tomto druhu pomoci sa častejšie uvažovalo na stretnutí miestnej rady, či v tom pokračovať, či nie. S nárastom saleziánskej rodiny narastala aj frekvencia tejto služby a niektorým sa to už zdalo neúnosné. Čiastočne sa v tejto službe obmedzilo, ale celkom sa jej nezriekli.

Rodiny si vedia vypomôcť aj materiálne, či už dobrovoľnou brigádnickou službou, pôžičkou, či konkrétnym hmotným darom. Vec, ktorá už nie je veľmi potrebná pre jednu rodinu, pre druhú môže byť veľmi osožná. Tak sa napríklad posúvajú detské kočíky, postieľky, detské oblečenie, bicykle, lyže, sánky, aj hračky.

Sabinovskí saleziánski spolupracovníci sú aj veľkou pomocou pre farnosť. Viacerí sa angažujú v službe farnosti ako mimoriadni rozdávatelia svätého prijímania, kurátori, lektori, členovia farských rád, animátori birmovancov, horlitolia ružencového bratstva, pripravujú snúbencov na sviatosť manželstva. Povzbudení encyklikou Jána Pavla II. Evanjelium života (EV 85) každoročne organizujú „Maratón modlitieb za život“. Je to nepretržitá 24 hodinová reťaz modlitby, predovšetkým sv. ruženca od piatku večera do soboty večera. Organizuje sa to vo februári od roku 1996.

V duchu dona Bosca cítia zodpovednosť vychovávať mládež. Ešte za totality v roku 1987 príklad rodičov nadchol osemročného chlapca Dominika Čecha, aby tak ako jeho rodičia stretal sa so svojimi kamarátmi. Začalo to v pivničných priestoroch ich bytu na ulici Februárového víťazstva (dnes Ulica 17. novembra). Tak vznikla prvá skupinka miništrantov, ktorá tvorila základ budúceho mládežníckeho strediska. Chlapci sa stretávali striedavo dvoch bytoch rodín zo spoločenstva. Rady mladých sa rozrástli a po páde totality mesto v lete poskytlo priestory pre ich činnosť. Tak mohlo vzniknúť prvé oratórium. (Dobrovičová, 2009, s. 26-27).

Oratórium sa viackrát sťahovalo, až v roku 1994 mesto prenajalo pozemok na Puškinovej ulici, čo umožnilo spolupracovníkom postaviť si vlastné stredisko. Stredisko si postavili svojpomocne, ako materiál poslúžili panely drevostavby nadbytočných ubytovní z Košíc. Stavba strediska si vyžadovala veľa fyzickej námahy. Práce, ktoré sa dali robiť svojpomocne, si urobili sami.

Niekedy aj na úkor vzťahov v rodine. Mnohé finančné prostriedky, potrebné na stavbu, čerpali z vlastných zdrojov, okrem toho hľadali sponzorov. Pomohlo im aj niekoľko áut použitých vecí z Holandska, ktoré si rodiny rozobrali a takto ušetrené peniaze mohli obetovať na stavbu strediska. Saleziánske mládežnícke stredisko Panny Márie Pomocnice slávnostne posvätil a otvoril 28. novembra 1998 vtedajší pomocný biskup Košickej diecézy mons. Bernard Bober. Posviackou bola ukončená jedna časť výstavby, ktorou sa naplno rozbehla formačná činnosť a aktívny život v stredisku. (Dobrovičová, 2009, s. 36-38).

Mládežnícke stredisko je otvorené pre potreby detí a mládeže. Využíva sa na stretká, krúžky, formáciu, ale aj zábavu. V niektoré hodiny je otvorené ako oratórium či mládežnícke stredisko pre všetkých, ktorí sa chcú stretnúť, zahrať sa a pobaviť sa s druhými v dobrej spoločnosti. V stredisku mládež nájde aj dospelých, spolupracovníkov a členov rodinných spoločenstiev, ktorí zabezpečujú asistenciu a takto pomáhajú v duchu dona Bosca vychovávať mládež.

Okrem pravidelných aktivít aktívne pomáhajú pri realizovaní letných a zimných detských táborov, prímestských táborov, pri organizovaní súťaží a hier.

Záver

Saleziáni spolupracovníci v Sabinove môžu byť inšpiráciou aj pre iné mestá. Nehovorím, že všetko, čo robia, je správne. Ale ak platí zásada, že po ovocí možno poznať strom (potrov. Mt 7,17), tak potom môžem konštatovať, že i keď sa rodiny nevyhli problémom, krízam, ale ani jedna rodina sa nerozviedla. Dnes, keď populácia starne rodičia sú ochotní prijať aj viac detí. Mnohé rodiny majú 4 a viac detí. Mnohí dospelí, ktorí vyrástli v ich rodinách, pokračujú v šľapajach svojich rodičov a otvárajú sa pre potreby iných rodín. Takto sa môžu stať požehnaním pre nás všetkých.

PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÝ SYSTÉM DONA BOSCA

Miloslav JŮZL

Mládí....

„Po špičkách má se choditi kolem mládí, ne řinčeti řetězy...“ (Fráňa Šrámek, Stříbrný vítr)

O jak křehké a zranitelné období života každého z nás jde, si pamatujeme snad všichni. Období mladické revolty, citových a erotických konfliktů, krize vlastní identity a vnitřní nejistoty - s různými nejistými výsledky plnými radosti či hořkosti, vítězství a proher – tak nějak, bez nahlédnutí do moudrých knih a učebnic o ontogenetické psychologii či biologii člověka (dítěte) lze charakterizovat jednu z nejdůležitějších etap člověčího vývoje. Jednu z nejdůležitějších proto, že se jedná o dotváření mladého člověka k životu, o jeho názory a postoje k filozofii, světu – přírodě, lidským a partnerským vztahům, studiu a volbě povolání, postavení ve společnosti a vztahu k majetku ... o zrání jeho duše i těla.

Každá společnost se snaží (vlastně již od kolébky) po staletí věnovat tomuto choulostivému období života člověka mimořádnou pozornost, neboť si je vědoma skutečnosti, že pouze zdravá (psychicky i tělesně) mládež je zárukou jejího vývoje, vývoje celého národa. A přesto – přes snahy rodičů, učitelů, výchovných pracovníků, lékařů, psychologů a celé další armády pedagogických pracovníků se nám někdy výchovná situace vymkne z rukou. Ne naštěstí u celého mladého pokolení, ale přece jen u určité části mladé populace. Jak to, jaké okolnosti zapříčiňují tento nežádoucí stav, s nímž se potýkal, potýká a asi potýkat bude celý svět?

Patřili k nim jak individuality, tak celé týmy.

Ve výčtu odborníků se však časem pozapomnělo, zejména v poválečných letech do roku 1989, na jméno skvělého člověka, kněze,

pedagoga a vychovatele – apoštola výchovy – Dona Giovanniho Bosca (1815 – 1888). O jeho životě i díle by se dalo napsat několikadílné pojednání. My se však soustředíme na jeho pedagogicko - výchovný a penitenciární odkaz.

Itálie, jako jedna z mála evropských zemí nebyla zasažena vlnou náboženské reformace. Naopak, žila v ní silná tradice katolického pedagogického myšlení, a proto protireformační pedagogika měla právě zde (vedle Španělska) své zázemí. Usilovala při tom zároveň o modernizaci tradičních náboženských hodnot. Hledání nového výchovného modelu aplikujícího tehdejší humanizační snahy s výrazným akcentem na katolickou víru bylo charakteristické. Mezi nimi však vyniká nad ostatními právě Don Bosco (Júva&Júva, 1997). V době jeho života vzniká a rozvíjí se v Itálii výchovný systém, jenž brzy našel uplatnění i jinde v Evropě a dodnes se rozvíjí v mnoha zemích. Jednalo se o salesiánské hnutí (podle sv. Františka Saleského, 1567 – 1622, zakladatele Bratrstva kříže k vyučování chudých a charitativní činnosti).

Don Bosco jako iniciátor salesiánského hnutí vyšel z charitativní péče o sociálně slabou a delikventní mládež, které chtěl poskytnout lidsky důstojný způsob života, náboženskou výchovu a celkový rozvoj osobnosti. V roce 1844 zřizuje v Turíně, po poradě se svým přítelem a duchovním patronem, Donem Cafassem, azyl pro opuštěnou mládež, jenž nazval Oratoř svatého Františka Saleského. Tento Boscův azyl se od roku 1868 stal klášterní společností. Tu potvrdil v roce 1874 papež, čímž se salesiáni rozšířili po celém světě.

Kardinál Tomášek o Boscovi v roce 1992 poznamenal: „Svatý Jan Bosco byl vskutku vtělenou dobrotou a laskavostí. V jeho dobrotě, laskavosti a otcovské péči nebylo však nic z dobroty falešné, změkčilé a slabošsky povolné. Nezavíral oči nad chybami hochů a neustoupil od toho, co žádala povinnost. Jeho dobrota byla spojena s moudrou přísností. Byl největším dobrákem na světě, avšak vzhledem k boží urážce se stával neúprosným. Jeho dobrota byla čistě evangelní, neboť v ní byla harmonicky spojena

laskavost s odpuštěním, i přísnost se soucitem a trpělivostí. Jeho dobrota měla nadpřirozený pramen, který byl patrný v každém projevu (in Jůva&Jůva, 1997).

Celá salesiánská koncepce byla založena na umění získat si srdce svěřeného chovance, čehož lze dosáhnout láskou, vyloučením tělesných a ponižujících trestů, sblížením se s vychovávaným, a především jeho přímou účastí na všech jeho činnostech, zaměstnáních a hrách. Bosco říkal: „Bez lásky není důvěry a bez důvěry není výchovy.“ Poslušnost jedince se má opírat o lásku, a nikoliv o strach. Heslem Boscovy pedagogiky bylo: „Učiňte se milovanými, abyste své svěřence naučili lépe milovat Boha. Chcete být milováni? Milujte. Avšak to nestačí. Udělejte krok další: je třeba, aby vaši chovanci byli nejen milováni, ale též cítili, že jsou milováni.“ (in Jůva&Jůva, 1997, s. 34).

Ať je tomu jakkoliv, můžeme považovat Dona Bosca považovat za praotce moderní výchovné práce s nezletilými, mravně narušenými jedinci. V roce 1841 přijal Bosco kněžské svěcení. Ve své počínající kněžské a výchovné činnosti odhalil stinné stránky nastupující průmyslové revoluce právě v jednom z nejprůmyslovějších měst Itálie – v Turíně. Ve vznikajících chudinských a dělnických čtvrtích (zejména čtvrť Valdocco) a ve věznicích nalézal mladé chlapce, kteří kradli z hladu nebo jen z nenávisti k bohatým. Bosco zřetelně viděl, že společnost pro ně nedokáže udělat nic víc, než je zavřít. A proto se rozhodl ke svému zásadnímu životnímu rozhodnutí: „Je třeba za každou cenu zabránit tomu, aby tak mladí hoši skončili za mřížemi. Ujmu se mládeže a zachráním ji.“ (T. Bosco, 1991, s. 103).

Don Bosco zahájil neprodleně rozsáhlou výchovnou, vzdělávací a sociální činnost. Nečekal, až se chlapci k němu přihlásí, naopak, vycházel jim sám naproti. Vyšel do turínských ulic a tam sbíral chlapce bezprizorné, bez motivace k žití, bez jídla. Ve své oratoři nabízí základní sociální zázemí, řád v životě, vzdělání, práci, víru v Boha, smysl života a – lidskou lásku. Dobře při tom věděl, že tak vysoké poslání není schopen zvládnout sám. Proto vyhledával mecenáše a dobrodince, kteří by přispěli finančními

prostředky pro zdar jeho humánního díla. Obracel se na církev i na samotného papeže. Jím založené Kongregace Salesiánů mu byly výrazně ku prospěchu: Společnost svatého Františka Saleského (1859), Institut Dcer Panny Marie pomocnice (1872) a Salesiáni – spolupracovníci (1876) – laici.

Dílo Dona Bosca dosáhlo celosvětového rozmachu již za jeho života (díky misiím). Bosco umírá v Turíně 31. 1. 1888 v Turíně. Mezi svaté byl zařazen papežem Piem XI. V roce 1934. Na závěr roku, v němž se vzpomínalo sto let od jeho úmrtí, ho Jan Pavel II. prohlásil za otce a učitele mládeže.

Jeho trvalý a životný odkaz spočívá v tom, že Salesiáni se stále v celosvětovém měřítku sdružují v tzv. „provinciích“. Historickým průkopníkem salesiánského hnutí v ČR se stal kněz Ignác Stuchlý (1869 – 1953), zvaný „Staříček“.

Ve svém životě se Don Bosco vždy řídil hodnotami, které dnes můžeme považovat i za základní principy humánní prevence kriminality mládeže. Patří k nim především láska, pracovitost a smysl pro Boha (přičemž místo Boha si dnes můžeme „dosadit“ jakoukoliv vysokou lidskou hodnotu, nejlépe víru, pravdu apod.). Rozum, náboženství, laskavost a pracovitost jsou hodnoty, v nichž se kondenzuje Boscův preventivní systém. Mnohému z toho se naučil Bosco od své matky Markéty. Ta sice neuměla číst a psát, obohacovala jej však hlubokou moudrostí a vyrovnaností. Z toho i vyplývá, jak důležitá je primární prevence, založená na uvedených principech, důležitá jak ve škole, tak v celé společnosti. Promítá se však i do penitenciární praxe v programech zacházení s mladistvými. Vždyť sám Bosco označoval svůj výchovný systém jako preventivní a kladl ho do protikladu se systémem represivním. Boscův preventivní systém přistupoval k mladému člověku v duchu lásky a laskavosti. Vycházel z toho, že není vždy třeba konfrontovat provinilce s důsledky jeho chování, neboť to může dítě duševně traumatizovat. Proto jeho preventivní systém je založen na duchu přátelství a lásky (z latinského *praevenire* = předcházet). Dle Bosca to znamená předcházet především negativním zkušenostem mladých lidí, a

naopak podporovat jejich pozitivní zkušenosti. Jeho systém byl tudíž založen na promyšlené výchovné práci nesázející na náhodu, ale důkladném poznání jedince případ od případu.

Také ve vězeňském prostředí při výchovných postupech se lze řídit Boscovým výchovným systémem a jeho principy. Určitě by přispěly k zefektivnění zacházení zejména s mladistvými, jak z hlediska výchovných postupů, tak i v hodnocení chování:

- Všechno lze stavět na živém vztahu k Bohu, který je udržován svátostmi (vězeňský duchovní).
- Zárukou srdečných vztahů a spokojenosti je rodinné klima a veselost. I to lze ve vězení vytvořit. Vychovatel organizuje společenství, důvěřuje, zodpovědně vede ke smyslu pro povinnost, k autodisciplíně, vyžaduje čestnost a upřímnost.
- Každý je apoštolem, pomáhá ostatním a buduje společenství, přičemž nepřítelem života je egoismus a individualismus.
- Jestliže chce dosáhnout vychovatel u chovanců respekt, musí si získat jejich lásku. Pak je trestem již pouhé vynechání obvyklých projevů přízně. Tento druh trestu podněcuje k ušlechtilému závodění, dodává odvahy a nikoho neponižuje.

Cílem Boscova výchovného úsilí je dosažení lidské normality, tj. počínat si za všech okolností přirozeně, rozumně, normálně. Výchovu vždy řídí rozum, který nečeká na to, až světenec udělá chybu. Je třeba jej stále upozorňovat na úskalí nevhodného jednání a předcházet mu (prevence). Rozum má provázet trpělivost a láska i při kárání a rozkazování. To jsou myšlenky, na něž se na dlouhá léta pozapomnělo a jimiž bychom se měli řídit i v dnešní penitenciární praxi. Vždyť kriminalita mládeže sotva kdy odpočívá a nedá si usnout ani v dnešní době.

Také vysoké školy se snaží v posledních desetiletích v oblasti delikvence mládeže bádát, zejména pedagogické a filozofické fakulty, ale i fakulty se sociálním zaměřením nebo právnické i další.

Snad v každém ročníku studia oboru sociální pedagogika, specializace v pedagogice, se vynoří řada kvalifikačních prací, ať s většími či menšími úspěchy zabývajících se problematikou kriminality mládeže (mladistvých), potažmo mladých dospělých. Většina z nich zkoumá její příčiny, jiní se zabývají jejím průběhem, nápravou ve všech jejích formách, dalšími speciálně výchovnými postupy i výchovnými institucemi. Ať již jde o diagnostické ústavy, výchovné ústavy a další zařízení ministerstva školství, tělovýchovy a mládeže či privátní a nestátní organizace, ale také ministerstva spravedlnosti. A dospívá k jednomu a témuž závěru, že patologie začíná již v rodině, v prostředí, že zde hraje roli dědičnost, drogová scéna, zkrátka vlivy exogenní i vlivy endogenní. A nejlepší obranou je samozřejmě prevence.

Vězeňská služba už však nemá při resocializaci/zacházení s mladistvými na koho spoléhat. Přestože vytváří všestranné podmínky kontaktu mladistvého s rodinou, musí počítat především s vlastními silami. Do vězení se totiž dostávají lidé (ať již mladí či staří), na nichž si velký tým odborníků před penitenciárními specialisty „vylámal zuby“. A proto my musíme být odborníky těmi nejlepšími. Vybaveni patřičnými znalostmi a dovednostmi, pedagogickým taktem a trpělivostí, a zejména pedagogickým optimismem. Neboť „...žádný chovanec není pro nás předem ztracený...“, jak říkal Makarenko. Musíme vyzkoušet vše, co umíme - opírat se o moderní diagnostiku (zjišťujeme, co je v člověku dobrého – ne špatného) a na ní stavět a tvořit adekvátní programy. K tomu je zapotřebí neustálého vzdělávání se, profesionální angažovanosti a pracovního zápalu. Takového zápalu, jaký v sobě nosil apoštol výchovy, Don Giovanni Bosco, od jehož narození záhy uplyne 200 let! Právem ho můžeme považovat i za zakladatele moderní prevence kriminality mládeže, na niž společnost vynakládá nemalé finanční prostředky a které se odrážejí v programech zacházení s mladistvými v řadě různých aktivit, tak, jak si je představoval Don Bosco:

- vzdělávací programy,

- speciálne výchovné postupy a aktivity,
- pracovné činnosti,
- voľnočasové (estetické - výchovné a športové aktivity),
- extramurálne metódy (posilovanie vonšších vzťahů s rodinou),
- ďalšie (dle zájmu a chování jedince).

Všetchny uvedené příklady mají přispívat k úspěšné resocializaci mladistvého a navrácení ho do civilní společnosti tak, aby se dále vzdělával, nepáchal další trestnou činnost a stal se z něho řádný občan.

6 ASPEKTY SOCIÁLNAJE PRÁCE S RODINOU

SOCIÁLNY PRACOVNÍK A RODINA V PREVENCIÍ SOCIÁLNO – PATOLOGICKÝCH JAVOV

Yveta JUŠŠÍKOVÁ

Prevenicia sociálno - patologických javov

Sociálno - patologické javy sú pre jednotlivca, skupinu alebo komunitu, resp. pre celú spoločnosť vždy škodlivé. Existujú rôzne prístupy k vysvetľovaniu sociálno – patologických javov a všeobecne prijatá definícia sociálno – patologických javov neexistuje. Najúčinnnejším spôsobom boja proti týmto sociálno – patologickým javom je prevencia. Prevencia znamená akciu, ktorá predchádza určitým rizikám. Vo všeobecnosti ide o opatrenia, ktoré sa nasadzujú aby sme sa vyhli vzniku problému. Poznáme tri základné úrovne prevencie – primárnu, sekundárnu a terciárnu.

Ak je cieľom prevencie zabraňovať vzniku a rozvoju sociálno - - patologických javov v spoločnosti, sociálna prevencia sa nutne musí zaoberať vymedzením okruhu týchto javov. Medzi sociálno-patologické javy z pohľadu sociálnej práce podľa Levickej (2006) zaraďujeme najmä extrémnu chudobu, nezamestnanosť, antisociálne správanie, kriminalita, rovnako kriminalitu juvenilnú, prostitúciu, závislosti, rasizmus či náboženskú intoleranciu. Podobne sociálno - patologické javy vymedzuje aj Mátel (2010, s. 311), ktorý uvádza, že „z historického hľadiska na prelome 19. a 20. storočia boli považované za sociálne patologické javy samovražednosť, alkoholizmus, homosexualita, prostitúcia, rozvodovosť, nezamestnanosť a vojna. Pre úplnosť uvádzame názor Muhlpackra (2010, s. 54), ktorý dodáva, že neskôr sa k nim pridali narkómie, široké spektrum závislostí, násilie,

agresivita a extrémizmus, ktorý predstavuje dnes jedno z najväčších nebezpečenstiev.

V prípade, že hovoríme o prevencii sociálno – patologických javov, považujeme za podstatné uviesť, že existuje nielen viacero chápaní pojmu prevencia. Prevenciou týchto javov sa v rámci svojej pôsobnosti zaoberá mnoho zúčastnených subjektov. Z údajov z viacerých zdrojov, o ktoré sme sa opierali vyplýva, že sociálna prevencia je všeobecnou prevenciou predovšetkým sociálno - patologických javov. Realizuje sa ako odborná činnosť, ktorú vykonáva sociálny pracovník prostredníctvom metód a postupov sociálnej práce s akcentom na zvyšovanie kvality života jedinca, rodiny, skupiny či komunity. Sociálna prevencia sa v svojej komplexnosti vníma prostredníctvom uplatňovania jej základných foriem, ku ktorým patrí vyhľadávacia činnosť, nápravná činnosť, rehabilitačná činnosť, resocializačná činnosť a organizovanie rekreačno – výchovných táborov. Pre účely predkladaného príspevku sa prikláňame k názoru Schavela (2010, s. 116), ktorý sociálnu prevenciu sociálno – patologických javov poníma ako „vytváranie sociálnych podmienok na základe potrieb, hodnôt, možností a noriem sociálneho systému, ktoré majú systémový a súčasne individuálny vplyv na predchádzanie, vznik, prehlbovanie, či zánik rôznych druhov sociálno – patologického vývoja“.

V súvislosti so sociálno – patologickými javmi by sme chceli upriamiť pozornosť aj na iné formy prevencie sociálno – patologických javov. Podľa Galáša (2006, In: Schavel, 2010, s. 112) rozoznávame situačnú prevenciu a prevenciu viktimácie. Situačná prevencia je zameraná na kriminalitu, predmetom jej pozornosti sú určité situácie, ktoré svojou povahou môžu umožniť vznik sociálno – patologického správania jedinca. Cieľom prevencie viktimácie je snaha, aby sa človek nestal obeťou trestného činu.

Každá z vyššie uvedených druhov prevencie má svoje vlastné špecifiká, ktorých realizácia je mimoriadne náročná, preto jej uskutočňovanie si vyžaduje maximálnu odbornosť. Neodborný prístup k prevencii sociálno –

patologických má za následok nízku účinnosť, t.j. nedostatočnú efektivitu vo všetkých jej druhoch.

Charakteristika rodiny

Kritéria na hodnotenie nielen postavenia rodiny, celkovej jej funkčnosti a zázemia sa menia vplyvom vonkajších vplyvov spoločnosti. Pretože rodina fungovala, funguje a bude fungovať ako článok na určitom území a v rámci spoločnosti, ktorá ho obklopuje.

Čo je rodina - inštitúcia alebo skupina? Táto otázka nás vŕhne do chápania súvislosti, ktoré riešia tému rodiny, ale súčasne podčiarkujú význam rodiny v spoločnosti. A spoločnosť i rodina sa vyvíja rýchlo. Ak pod pojmom inštitúcia zo sociologického hľadiska chápeme pojmy rola, autorita, disciplína, formálna štruktúra sociálnych vzťahov, systém odmien a sankcií, teda v podstate vyjadruje nadindividuálny systém vzťahov. Naopak, v prípade malej skupiny sa do popredia dostávajú osobné kontakty, citové putá, medziľudské vzťahy. Ak pristupujeme k rodine ako k inštitúcii, riešime úlohu rodiny v spoločnosti. Ak chápeme rodinu ako malú skupinu, všimame si úlohu rodiny v živote jednotlivca. To nás privádza k odlišným hodnotám a významom pripisovaným rodine.

Tento dvojaký sociologický prístup teda jednoznačne vedie k názoru, že ide o sociálny útvar, ktorý je veľmi dôležitým spojovacím článkom medzi jednotlivcom a spoločnosťou. Predstavuje zvláštnu formu začlenenia človeka do danej spoločenskej štruktúry a súčasne ju i vytvára. Základný rozdiel teda spočíva v tom, že skupina vystupuje voči spoločnosti ako zvláštne voči všeobecnému. Do sociálneho systému nie je len včlenená, ale ho i reprodukuje. Preto aj presahuje úroveň získanú len spolužitím rodičov a detí, ktorú považujeme za podstatnú charakteristiku rodiny.

V súčasnosti existuje množstvo teórií o rodine, množstvo definícií o rodine jednak podľa vedného odboru, ktorý sa ňou zaoberá, podľa úrovne jej poznania i podľa kultúry a úrovne samotnej spoločnosti. No aj napriek

tomu, rodina stále predstavuje základnú sociálnu jednotku našej spoločnosti a zostáva relatívne stabilná.

Rodina je pre človeka veľmi dôležitá inštitúcia, ktorá plní množstvo funkcií. Všetky funkcie, ktoré rodina plní sa vzťahovo úzko prelínajú. Nie je možno určiť medzi nimi hranicu, ani stupeň dôležitosti. Väčšina autorov sa zhoduje v nasledujúcich základných funkciách rodiny. Napríklad je to biologická funkcia (ktorá saturuje základne biologické potreby), emocionálna funkcia predstavujúca bazálne emocionálne prostredie človeka, akým je pocit bezpečia, pozitívnych vzťahov a citov. Ďalej je to sociálna funkcia, kde si človek osvojuje základné sociálne zručnosti, učí sa a pripravuje sa na rešpektovanie sociálnych a spoločenských noriem. Ekonomická funkcia rodiny predstavuje optimálne využitie financií s potrebami človeka rodiny. Rodina je pre jedinca zdrojom bezpečia a istoty (ochranná funkcia), Mátel (2010, s. 312) dodáva, že pri jej pozitívnych vplyvoch dáva možnosť vzniku mocného pocitu životného uspokojenia – eudaimonizačná funkcia.

Rodina, ktorá dokáže zaistiť uspokojovanie všetkých svojich členov a ktorá zostáva neporušená i v mnohých stresoch – nie je bezproblémová, ale zvládajúca problémy, je schopná ich riešiť. Za rodinu funkčnú, plniacu svoje prirodzené a zákonné poslanie možno považovať rodinu, ktorá poskytuje svojim členom vhodné modely sociálnych vzťahov, fungujúcu komunikáciu, vzájomne uspokojovanie potrieb, flexibilitu hraníc vo výchove a ďalšie atribúty. Podobné chápanie nám ponúka aj Mühlpachr (2010, s. 156), podľa ktorého vo funkčnej rodine hovorí každý sám za seba. Komunikácia je aktívna, živá s dialógmi, ktoré prechádzajú plynule od jednej dvojice k druhej. Rodina je otvorená pre nové myšlienky a nové riešenia problémov. Práve takáto rodina môže byť najlepšou prevenciou sociálno – patologických javov.

Ak rodina prestáva plniť alebo neplní niektoré svoje dôležité funkcie, odborníci hovoria o dysfunkčnej rodine. Rodina vykazujúca znaky dysfunkčnosti je významným rizikovým faktorom, ktorý prispieva k vzniku mnohopočetných porúch vývinu – fyzického, psychického, sociálneho.

Predstavuje rodinu, v ktorej jeden či viac členov vykazuje znaky porúch správania. Sociálny pracovník pracujúci s dysfunkčnými rodinami by mal preto vedieť, že svoju prácu by mal začínať riešením problémov, ktoré sa týkajú základných fyziologických potrieb a sociálnych problémov rodiny, až potom sa zamerať na ďalšie problémy. Pretože, ak jedinec nemá uspokojené základné biologické potreby, ťažko ho motivovať k naplneniu vyšších potrieb.

Sociálna práca s rodinou

Z hľadiska prevencie, eliminácie a zmiernenia nežiaducich, negatívnych dôsledkov sociálno-patologických javov je dôležitá systematická sociálna práca s rodinou. Rodina sa stáva klientom sociálnej práce vtedy, keď jej reálne problémy presahujú možnosti riešenia v rámci rodinnej interakcie, pričom tieto problémy musia byť tak závažného charakteru, že patria do kompetencie sociálneho pracovníka.

Keďže klient je v priamej interakcii so sociálnym pracovníkom, je dôležité, aby tento vzťah nadobudol úroveň rovnocenného partnerstva a aktívne sa podieľal na pomáhajúcom procese. „Je dôležité, aby nový klient hneď od začiatku dostal svojho kľúčového pracovníka, osobu, ktorá mu bude v celom procese najbližšie, na ktorú sa s dôverou môže obrátiť, ktorá mu bude venovať, najmä zo začiatku, maximálnu pozornosť.“ (Matoušek et al., 2005, s. 182). Pre vyprodukovanie kvalitného vzťahu s klientom je potrebné, aby sociálny pracovník vytvoril vhodné podmienky. Príkladom môže byť pokojné a motivujúce prostredie, atmosféra otvorenosti, dôvery, empatia a iné. Ak profesionálny pracovník daruje dostatok svojho času v prospech druhého človeka, dáva priestor pre dôveru a pochopenie konkrétneho klienta v konkrétnej situácii.

Sociálny pracovník pri práci s rodinou nepracuje s klientom len individuálne, ale i s ostatnými členmi rodiny. Za dôležité považujeme zdôrazniť fakt, že aktivity sociálneho pracovníka v prospech klienta sú širokospektrálne, kde významné miesto patrí sociálnej prevencii

a sociálnemu poradenstvu, ako jednej z možných ciest pomoci človeku, ktorý má problémy. Motivovať celú rodinu k spolupráci na riešení problému je hlavná úloha sociálneho pracovníka pracujúceho s rodinou.

Práve narastajúce problémy v rodinnom prostredí ovplyvňujú náročnosť poskytovania sociálneho poradenstva. Oblasti využitia sociálneho poradenstva môžu byť veľmi rozmanité. Niektorí členovia rodiny majú zdravotné problémy resp. môžu byť ťažko zdravotne postihnutí, problémy rodiny sa môžu týkať zvládnutia sociálnych zmien ako je napr. nezamestnanosť či narušené sociálne vzťahy v rodine (rozvod). Sociálne poradenstvo musí rešpektovať okrem všeobecných princípov sociálnej práce aj niektoré špecifiká, ktoré sú podmienené konkrétnou cieľovou skupinou klientov. Dôležitým nástrojom pri práci s rodinou je rozhovor, ktorý je predpokladom k úspešnej spolupráci a k pevným vzťahom založeným na dôvere. Hovoríme o efektívnom prostriedku, ktorý umožňuje získať množstvo informácií o minulých rolách, o záujmoch, poznať vnímanie rodinných vzťahov, identifikovať kľúčové osoby v sociálnom prostredí, poznať aj schopnosť sebestačnosti ako i motivovať k zdravému aktívnemu využitiu svojho času.

Sociálny pracovník poskytuje poradenskú činnosť a priamo zabezpečuje terénnu sociálnu pomoc. V interakcii s rodinou vychádza zo svojich vedomostí, zručností a osobnostných dispozícií. Súčasť tvorí aj značná dávka trpezlivosti, empatie a schopnosti počúvať resp. načúvať. Sociálna práca s rodinou je veľmi náročná a vyžaduje od sociálneho pracovníka nielen odbornú prípravu, ale aj pravidelnú supervíziu. Je dôležité, aby si sociálny pracovník dokázal vybudovať rovnocenné postavenie v oblasti iných odborníkov a dôsledne uplatňoval sociálne hľadisko. V rámci sociálnej prevencie sociálno - patologických javov je samozrejme nevyhnutná spolupráca so školami, s odborníkmi z iných pomáhajúcich profesií (lekár, psychológ, špeciálny pedagóg, ..).

Záver

Sociálno – patologické javy ako spoločensky nežiaduce predstavujú interdisciplinárny problém, sú predmetom skúmania viacerých vedných disciplín. Rodinu možno chápať ako určitý systém, ktorý je z hľadiska vývinu jedinca a rozvoja jeho osobnosti najvýznamnejšou sociálnou skupinou. Sociálny pracovník sa musí prostredníctvom sociálnej práce s rodinou orientovať na to, aby rodina videla svoju situáciu a možnosti jej riešenia reálne. Cieľom je pozitívne pôsobenie na problémové rodiny, ktoré vychovávajú problémových členov, a tým prispievajú k znehodnocovaniu ich ľudskej podstaty, ktorá potom inklinuje k sociálno – patologickým javom. Ak sa sociálnemu pracovníkovi podarí do práce na zvládnutie problému zapojiť celú rodinu, je veľká šanca problém spolu s rodinou vyriešiť.

SOCIÁLNA PRÁCA S RODINOU V PROCESSE ROZVODU

Anna DANIŠKOVÁ

Rodina je primárnym životným prostredím dieťaťa, ktoré zabezpečuje celkový rozvoj jeho osobnosti a prípravu na samostatný život. „Rodina je považovaná za najdôležitejšiu sociálnu skupinu, v ktorej človek žije. V rodine dochádza k uspokojovaniu jeho fyzických, psychických a sociálnych potrieb. Rodina poskytuje zázemie, potrebné k spoločenskej sebarealizácii, je zdrojom skúseností a vzorcov správania, ktoré nemôžeme získať v inom prostredí.“ (Fischer, Škoda, 2009, s. 140). Z dôvodu narušenia emocionálneho zakotvenia dospelého i dieťaťa v rodine a straty istoty vo vzťahu k svojim najbližším, rozvod predstavuje zásadnú zmenu v systéme rodiny a stáva sa bolestivou životnou udalosťou. Deti na ňu reagujú strachom, smútkom, hnevom, pocitmi odvrhnutia a sebaobviňovania.

Rozvod manželstva a rozpad rodiny je jedno z najťažších období, a to nie len pre priamych účastníkov rozvodu – pre rodičov a deti, ale často aj pre širšiu rodinu. Mnoho autorov zaraďuje rozvod medzi prejavy sociálnej patológie. Rozvod je na jednej strane považovaný za základné sanačné opatrenie, ktoré má zamedziť konfliktom medzi manželmi a skončiť problematické spolunažívanie. Na druhej strane, ak sa nenaplnia očakávané pozitívne zmeny, dochádza k ďalším frustráciám, stresu a konfliktom aj v dobe po rozvode. (Matějček, Dytrych, 2002, s. 39).

„Rozvod znamená stresovú situáciu, ktorá ohrozuje rovnováhu jedného alebo oboch z manželov a pôsobí na deti. Je preto potrebná odborná, profesionálna pomoc i v terminálnom štádiu manželstva a v nasledujúcom štádiu reštrukturalizácie života a adaptácie na nový životný štýl.“ (Kratochvíl, 2000, s. 200).

Napriek stratám, ku ktorým dochádza rozpadom rodiny, nie je vždy účelné udržiavať manželský vzťah za každú cenu. Najmä v prostredí, ktoré ohrozuje zdravie dieťaťa dlhodobým napätím, hádkami, nepriateľstvom.

Odborná pomoc má smerovať k riadenému, civilizovanému ukončeniu manželstva, ktoré je šetrné k rodičom i deťom, k dosiahnutiu tzv. psychorozvodu. „Je to dlhodobý sled procesov, počas ktorých sa všetci zúčastnení, manželia i deti, vyrovnávajú so stroskotaním manželstva tak, aby sa zmierňovali straty a vytvárali sa predpoklady k uspokojivému životu po rozvode. Tento proces prebieha jeden až tri roky a patrí k nemu odpútavanie od partnera a od manželstva, oddelenie skončeného manželstva od naďalej pokračujúceho rodičovstva s ochranou záujmov a duševného zdravia detí a utváranie porozvodovej osobnostnej identity a nového životného štýlu.“ (Kratochvíl, 2000, s. 207).

Rozvod nie je jednorazovým aktom, ale procesom, zahŕňajúcim predrozvodové, rozvodové a porozvodové obdobie. Práve rodičia, nachádzajúci sa v niektorej z fáz tohto procesu, tvoria značnú klientelu oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Cieľovou skupinou sociálnej práce sa stávajú najmä za týchto okolností:

- Pociťujú krízu v manželskom spoložití, viac-menej sú rozhodnutí riešiť ju rozvodom a očakávajú najmä informácie právneho charakteru, sociálne poradenstvo ohľadne možností riešenia budúcej starostlivosti o deti, psychickú oporu a sprevádzanie v predrozvodovom období.
- Okresný súd oboznámi orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately s návrhom jedného z manželov na rozvod, ustanoví úrad práce, sociálnych vecí a rodiny za kolízneho opatrovníka maloletých detí a požiada nás o prešetrenie rodinných, bytových a sociálnych pomerov dieťaťa na účely rozhodnutia súdu.
- Bývalí manželia a zároveň rodičia maloletých detí hľadajú riešenia celého spektra problematických situácií v čase po rozvode.
- Tretí subjekt z prostredia rodiny (škola, lekár, susedia, príbuzní, anonymný oznamovateľ) upozorní orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na porušovanie práv dieťaťa.

Od sociálneho pracovníka sa vyžaduje odbornosť, profesionalita, kompetentnosť. To znamená dobré ovládanie metód a techník sociálnej práce a disponovanie schopnosťou vhodne a citlivo ich aplikovať v priamom kontakte so sociálnym klientom tak, aby podporil dosahovanie cieľov aktivizáciou klienta a mobilizáciou jeho vlastných zdrojov a zdrojov v užšom i širšom sociálnom prostredí.

Pre rodinu v štádiu predrozvodovom, rozvodovom i porozvodovom je významným prostriedkom pomoci *sociálne poradenstvo*. Odborné sociálne poradenstvo poskytuje priamu pomoc ľuďom pri riešení ich sociálnych problémov, medzi nimi i oblasť životných kríz, problémov v manželskom spolužití a v starostlivosti o deti, v situácii rozvodu. „Pre odborné poradenstvo je charakteristické používanie špeciálnych odborných postupov, ktorých cieľom je ovplyvniť uvažovanie a konanie človeka, ktorý sa nachádza v obtiažnej situácii, ktorú sa mu nepodarilo riešiť vlastnými silami alebo s pomocou rodiny a priateľov.“ (Matoušek a kol., 2003, s. 85). Odborníci sa zhodujú na kľúčovej vete: „Pomáhať znamená pomôcť ľuďom, aby si dokázali pomôcť sami.“ (Matoušek a kol., 2003, s. 85). „Poradenstvo kladie dôraz na to, že osoba, ktorá má problémy, je súčasne osobou, ktorá má zdroje potrebné k ich vyriešeniu. Poradca vytvára vzťah, ktorý umožňuje klientovi hľadať a nachádzať vlastné odpovede na problémy.“ (Matoušek a kol., 2003, s.86).

Svojím sociálno-výchovným pôsobením na klienta sociálny pracovník realizuje *sociálnu terapiu*, ktorá je „proces založený na dynamickej interakcii medzi klientom a sociálnym pracovníkom. V tomto procese ide o vedomé úsilie o formovanie názorov, presvedčení, postojov, citov a konania klientov.“ (Levická, 2008, s. 116).

Pracovník orgánu sociálnoprávnej ochrany detí má neustále na zreteli, že zlyhanie v manželskom vzťahu nemá znamenať aj zlyhanie vo funkcii rodičovskej. Sleduje, či je zabezpečená riadna starostlivosť o deti a v konfliktných situáciách podniká opatrenia, aby nebol ohrozovaný život a zdravie maloletých detí.

V rámci odborného poradenstva využíva sociálny pracovník i svoje vedomosti a zručnosti z psychologického odboru a zároveň pomerne často sprostredkúva členom rodiny i priamo *pomoc psychológa* referátu poradensko-psychologických služieb.

„Pomáhanie prostredníctvom psychologického náhľadu spočíva v pomoci druhému pochopiť problém, objasniť prečo a kde vznikajú trecie plochy a ukázať možné cesty ako konať.“ (Matoušek a kol., 2003, s.85). „Hlavnou úlohou terapeuta je objasniť manželom to, čo je zdrojom ťažkostí a problémov v ich manželstve. Informácia, ktorú takto získajú, im môže pomôcť v rozhodovaní - či už sa rozhodnú rozviesť, alebo nie.“ (Gardner, 1977, s. 28).

Cieľom terapie v *predrozvodovom období* je dosiahnutie premysleného zodpovedného rozhodnutia, či sa majú manželia snažiť disharmonické manželstvo udržiavať, alebo nie. Je to obdobie, kedy možno ešte dosiahnuť, aby nebol podaný návrh na rozvod, alebo aby bol unáhľene podaný návrh vzatý späť. Pritom dôležitým kritériom je i posúdenie doterajšieho fungovania manželstva z hľadiska starostlivosti o deti a dôsledky, ktoré nevyhnutne prinesie rozvod pre manželov a najmä pre ich deti. V porovnaní s minulosťou, kedy pôsobil faktor verejnej mienky s negatívnym hodnotením rozvodu, v súčasnosti verejná mienka často rozvodové tendencie podporuje.

V osobitej situácii sa nachádza sociálny pracovník a psychológ v prípadoch, kedy prostredie v rodine je pre dieťa vysoko ohrozujúce výskytom patologických prejavov jedného z rodičov (najmä násilie, agresivita, ohrozovanie mravnej výchovy, sexuálne zneužívanie, závislosti, psychopatická žiarlivosť). Poradca či terapeut je postavený pred úlohu zabrániť ďalšiemu negatívnemu vplyvu na deti a podporovať skoré odlúčenie od takého manžela a rodiča.

V *rozvodovom období*, kedy došlo k definitívnemu rozhodnutiu o rozvode, terapeut pomáha rozvádajúcim sa manželom, aby dokázali zvládnuť svoje emócie, aby vyriešili konkrétne problémy spojené s rozvodom spolupracujúcou formou, čo najvýhodnejšie pre obe strany, a predovšetkým

s maximálnym ohľadom na deti. Systematicky vedie manželov k tomu, aby uľahčili deťom prechod do novej situácie, umožnili im zachovanie citového vzťahu i úcty k matke i otcovi, aby nestrácalo pocit bezpečia a dokázalo prekonať prirodzený smútok.

Cieľom terapie *v porozvodovom období* je stabilizácia a dosiahnutie samostatného životného štýlu, zvládnutie novej situácie, pretrvávajúcich emócií i prípadných neurotických, či depresívnych reakcií. (Kratochvíl, 2000, s. 201 - 209).

V čase krízy v rodine, ktorá vyústila do konania o rozvod manželstva, je orgán sociálnoprávnej ochrany dieťaťa ustanovený *kolíznym opatrovníkom*.

Podľa § 31 ods. 2 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine žiadny z rodičov nemôže zastupovať svoje maloleté dieťa, ak ide o právne úkony, pri ktorých by mohlo dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a maloletým dieťaťom alebo medzi maloletými deťmi zastúpenými tým istým rodičom navzájom. Teda v konaniach, v ktorom sú účastníkmi rodičia aj deti, z dôvodu možného konfliktu záujmov, sú rodičia zo zastupovania dieťaťa *de iure* vylúčení.

Ide o konania, v ktorých súd upravuje výkon rodičovských práv a povinností, rozhoduje o zverení dieťaťa do výchovy jednému z rodičov, do náhradnej osobnej starostlivosti, do pestúnskej starostlivosti, o nariadení ústavnej starostlivosti, dedičské konanie, určenie otcovstva, zapretie otcovstva a podobne.

V takýchto prípadoch súd ustanoví maloletému dieťaťu opatrovníka. Kolízny opatrovník je procesným opatrovníkom *ad hoc* pre určité konkrétne konanie alebo pre určitý právny úkon a v zmysle § 31 ods. 4 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine funkcia kolízneho opatrovníka zaniká skončením právnej veci alebo vykonaním právneho úkonu, na účely ktorého bol ustanovený.

Sociálny pracovník oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ako zástupca kolízneho opatrovníka tak ako to má na zreteli zákon o rodine, sleduje osobitný záujem dieťaťa v jednotlivých konaniach vo

veciach maloletých a jeho funkcia spočíva v povinnosti objektívne chrániť práva a právom chránené záujmy dieťaťa v konaní.

Sociálny pracovník v pozícii kolízneho opatrovníka pri šetrení rodinných, sociálnych a bytových pomerov dieťaťa zisťuje objektívne skutočnosti, ktoré sú dôležité pre rozhodnutie súdu v záujme maloletého dieťaťa. Vo svojom konaní musí postupovať tak, aby nedochádzalo k násilnému zasahovaniu do súkromia rodiny, resp., aby výkon kolízneho opatrovníctva nemal negatívny dopad na účastníkov konania. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí na základe zistení rodinných, sociálnych a bytových pomerov dieťaťa podáva súdu návrh na úpravu výkonu rodičovských práv a povinností, najmä navrhuje, komu má súd zveriť dieťa do starostlivosti a ako má každý z rodičov prispievať na jeho výživu. Vychádzajúc z Dohovoru o právach dieťaťa i zo zákona o rodine musí byť venovaná náležitá *pozornosť zisťovaniu názoru dieťaťa*. Súd zisťuje názor dieťaťa prostredníctvom kolízneho opatrovníka, pričom zohľadňuje vek dieťaťa a jeho rozumovú vyspelosť. Sociálny pracovník poskytuje dieťaťu potrebnú pomoc na uľahčenie priebehu zisťovania jeho názoru na vec v prostredí vhodnom alebo utvorenom na tento účel. Zisťovanie názoru dieťaťa priamo súdom z dôvodu jeho ochrany pred stresujúcim zážitkom je skôr výnimočné a v prípade, že súd sám vypočúva dieťa, je dôležité, aby takéto vypočutie dieťaťa bolo neformálne. (Interná norma č. IN - 020/2006).

Rozhodnutie súdu vo veci rozvodu často oddialuje boj rodičov o zverenie detí. Najpriaznivejším stavom pre zúčastnených je skutočnosť, že rodičia sa dokážu dohodnúť na tom, komu budú ich deti zverené do starostlivosti, na frekvencii stretávania sa s deťmi, ako i na výške výživného. Pokiaľ k dohode nedospejú, rozhodne súd, ktorý môže prizvať do konania i súdnych znalcov. V týchto prípadoch rodičia vo vzájomnom spore ovplyvnenom hnevom a nepriateľstvom „vkladajú rozhodnutie do rúk iných ľudí. Vzdávajú sa práva rozhodnúť o tom, čo bude s ich deťmi!“ (Gardner, 1979, s. 172).

Netreba snáď ani zdôrazňovať, že vzhľadom na stanovisko kolízneho opatrovníka, komu navrhuje zveriť dieťa do starostlivosti, sa stáva nepriateľom v očiach druhého rodiča. Čeliť nepriateľskému postoj, osočovaniu a neraz i vulgárnym prejavom si vyžaduje od sociálneho pracovníka psychicky zrelú a odolnú osobnosť.

Vydaním rozsudku vo veci rozvodu sa v mnohých prípadoch práca s rodinou nekončí. Naopak pretrvávajú konfliktné situácie a záťažové stavy tak pre rozvedených rodičov, ako i pre deti, a opakovane sa stávajú klientmi sociálnej práce. Najčastejšie ide o tieto problémy, v ktorých sa od odborných pracovníkov očakáva primeraná profesionálna intervencia:

- nezvládnutie rozvodu pre zranené city a hnev,
- opakované návrhy rodičov na zmenu výchovného prostredia dieťaťa,
- zneužívanie detí v rodičovskom konflikte (napr. citové vydieranie bývalého partnera, dieťa ako zdroj informácií o bývalom manželovi, vedenie komunikácie výlučne prostredníctvom detí, deti ako poslovia vulgárnych správ a odkazov, atď.),
- odopieranie kontaktu dieťaťa s rodičom, ktorému nebolo dieťa zverené do starostlivosti, eskalujúce až do syndrómu zavrhnutého rodiča,
- kupovanie si dieťaťa, jeho získavanie výhodami na úkor zodpovednej výchovy,
- manipulatívne správanie detí voči rodičom,
- výchovne problémové správanie dieťaťa ako dôsledok nevhodného rodičovského pôsobenia,
- často neodôvodnené sťažnosti na bývalého manžela poukazujúce na údajné zanedbávanie starostlivosti o dieťa,
- hľadanie vinníkov vo svojom okolí vrátane nepriateľstva voči kolíznemu opatrovníkovi.

Podľa nášho názoru mnoho zbytočných konfliktov, ktoré majú často nezvratné následky na zdraví rodinného systému, prináša nechť a neschopnosť vzájomne komunikovať a nachádzať racionálne riešenia. Práve v týchto intenciách vidíme priestor pre aplikáciu *rozvodovej mediácie* ako nástroja pomoci k pokojnému kooperatívnemu rozvodu. Jej cieľom je znižovanie napätia vo vzťahoch, vyjednávanie k dosiahnutiu obojstranne prijateľných rozhodnutí, dohoda o úlohách rodičov vo výchove dieťaťa, o styku rodičov s dieťaťom, o platení výživného, o spôsoboch komunikácie rodičov po rozvode a pod.

Novelizácia zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, účinná od 01. januára 2009, dáva možnosť orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately navrhnúť ako súčasť vykonávaných opatrení vykonanie alebo zabezpečiť vykonanie mediácie ako odbornej metódy na uľahčenie riešenia konfliktných situácií v rodine.

(pozn: mediácia podľa tohto zákona nie je mimosúdna činnosť na riešenie sporu podľa osobitného predpisu - zákona č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov.)

Mediáciu na riešenie sporov vo veciach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately môžu vykonávať len fyzické osoby, ktoré skončili odbornú akreditovanú prípravu mediátora.

Dvaja pracovníci nášho oddelenia už uvedenú prípravu úspešne realizovali a ďalší traja sú aktuálne do nej zapojení.

V súčasnosti pracujeme na zámere vytvoriť špecializované miesto mediátora. Nepochybujeme o jeho opodstatnenosti a prospešnosti, žiaľ, zatiaľ je prekážkou dosiahnutie navýšenia počtu pracovných miest oddelenia a finančné krytie v čase, kedy sme nútení prijímať opatrenia na znižovanie deficitu verejných zdrojov. Verím, že čoskoro nájdeme uspokojivé riešenie a mediátor sa stane súčasťou odborného tímu v záujme riešenia a predchádzania konfliktov v rodinách.

Záver

Niet pochýb, že najlepším prostredím pre zdravý vývoj dieťaťa je funkčná rodina. Mnohí rodičia však zlyhávajú v plnení úloh, ktoré vyplývajú z ich rodičovských rolí, v dôsledku čoho dochádza k poruchám rodinného prostredia. Tieto poruchy rodinného prostredia si vyžadujú intervenciu spoločnosti prostredníctvom špecifických inštitúcií, medzi nimi i úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny ako orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately plní dôležitú úlohu v starostlivosti o deti a rodinu, ktorú realizuje na úrovni preventívnej, kuratívnej, rehabilitačnej i poradenskej.

RODINA V RÓMSKEJ KOMUNITĚ

Jozef FACUNA

Rodina je sociálna inštitúcia, prvým výchovno – vzdelávacím prostredím, v ktorom dieťa vyrastá, preberá vzorce správania od svojich rodičov, učí sa základné pravidlá slušného správania resp. napodobňuje ich správanie bez ohľadu na to, či toto správanie je spoločnosťou chápané ako dobré alebo zlé. Problematika skúmania rodiny je transdisciplinárnym problémom, je predmetom skúmania množstva vedných odborov a disciplín. Určujúcim z nášho hľadiska je prístup etický, sociálno-etický z hľadiska sociálnej práce s rodinou. „V súčasnosti si však musí zachovať prioritu práve etika spravodlivosti, ktorá určuje obmedzujúce podmienky etiky dobrého života...len etika spravodlivosti môže zdôvodniť univerzálnu platnosť noriem, ktoré zabezpečujú každému jednotlivcovi a každému partikulárnemu spoločenstvu rovnaké právo na autentickú realizáciu dobrého života“. (Hajduk, 2008, s. 58) Dieťa už od svojho narodenia spoznáva, skúma a objavuje svet okolo seba a preto povinnosťou rodičov je pripraviť a udržiavať pre dieťa najvhodnejšie a najlepšie výchovné a rodinné prostredie. Osobnosť dieťaťa sa rozvíja skrze učenie sa v rodine bez toho, aby si to uvedomovalo, preto rodina ako základný pilier zdravej osobnosti človeka by mala v sebe zahŕňať úctu, akceptáciu, lásku, vzájomne porozumenie, empatiu, pomoc, kooperáciu a pod.

„V spoločnosti existujú rôzne dobrá, ktorých význam sa navzájom v rozdielnych oblastiach nezhoduje. V takom prípade sa musia poskytnúť aj rozdielne kritériá rozdeľovania a musí sa zrealizovať autonómne rozdelenie v práve platnej sfére. Rodina a láska patria medzi takéto autonómne sféry“ (Hajduk, 2008, s. 36). Najväčšiu hodnotu pre Rómov predstavuje život ako taký. Podporujú slobodné prejavy života a to čo im bráni slobodne žiť, vnímajú negatívne. Rómovia uctievať svojich predkov, ktorým vďačia za v minulosti nadobudnuté postavenie v rámci rómskej komunity. Vlastné

sebavedomie Rómovia odvodzujú od vlastnej rodiny, viac než od dosiahnutého vzdelania, postavenia v majoritnej spoločnosti, majetku a výkonu profesie. Za najdôležitejšie v živote Rómov sa považuje veľká rodina. (Fízik, 2010, s. 89)

Sebavedomie Rómov sa zväčšuje nárastom počtu členov v rodine. Tým, že rodiny sú zväčša viacpočetne, vzťahy medzi súrodencami sú veľmi silné a zásadové. V rodinách, kde rodičia nezvládajú svoju úlohu, výchovu a starostlivosť o svoje deti napríklad z dôvodu pracovnej vyťaženia, alebo z dôvodu chudoby, nezamestnanosti a potom z ich strany aj ľahostajnosti, preberá často krát v týchto rodinách najstarší súrodenec rolu otca i matky a to vo veku ešte len dieťaťa, vo veku, kedy sám potrebuje od svojich rodičov prijímať pomoc. Aj z týchto dôvodov tieto deti neukončia ani základnú školu a stávajú sa nezamestnanými resp. lacnou pracovnou silou na trhu práce, kvôli čo najrýchlejšiemu a včasnému získaniu finančných prostriedkov na živobytie. Z pohľadu majority je takáto rodina nefunkčná, vnímaná ako prostredie, ktoré nie je vhodné na výchovu detí. Z pohľadu Rómov žijúcich v podobne opísaných rodinách, naopak budú hovoriť o vzájomnej prepojenosti medzi rodičmi a deťmi a tiež o veľmi silnej súdržnosti.

Například podľa Klugerovej „ani harmonická a fungujúca rodina, ktorá dieťaťu nabízí podnetné prostredie, není stoprocentní zárukou, že bude působit jako eliminační prvek poruch chování. Nepřiměřeně tvrdá výchovná opatření ovšem mohou rovněž přispět k tomu, že se dané dítě bude projevovat nevhodným chováním, které může vyústit v poruchy chování. I v tomto případě mohou dopady ekonomické krize změnit psychiku dospělého natolik, že se struktura jeho osobnosti změní a uplatňované výchovné prvky mohou být v reakci na sociální problémy nepřiměřené a nežádoucí“. (Klugerová, 2010, s. 212)

Podľa Liégeoisa, ktorého centrom pozornosti je rómska problematika, tvrdí, že rodinu v rómskej komunite nemožno chápať ako určitý počet jedincov, ale ako celok, ktorý voči okoliu vystupuje jednotne. Konflikty potom

prežívajú rodiny kolektívne: vzťahy medzi jedincami sú vzťahmi medzi rodinnými zväzmi, jedinec koná v mene svojej rodiny. Chyba, ktorú urobí jedinec, sa hodnotí ako chyba celej rodiny, čin hodný úcty posilňuje prestíž rodiny. Dobro vychované dieťa žije v úcte ku svojej rodine až po sobáš. Po sobáši ostáva v lone rodiny, ktorá ho prijala, prezentuje kultúru pôvodnej rodiny. Ak medzi týmito rodinnými zväzmi dôjde ku konfliktu, vráti sa k rodičom, kde chráni svoje postoje za každej situácie. (Liégeois, 1995, s. 75)

Aj napriek tomu môžeme povedať, že „funkčná rodina má najlepšie predpoklady byť vhodným prostredím pre formovanie zdravej osobnosti a byť prevenciou deviantného správania v spoločnosti. Ak rodina vykazuje isté poruchy základných funkcií, ktoré však neohrozujú jej existenciu ani zdravie jednotlivých členov (najmä detí), hovoríme o problémovej rodine. V prípadoch, keď intenzita porúch základných funkcií rodiny vedie k jej poškodeniu a narušené je zdravie a život jej členov, hovoríme o dysfunkčnej až afunkčnej rodine“. (Mátel, 2010, s. 312)

Medzi determinanty negatívne ovplyvňujúce rodinu, ako sú vzrastajúca chudoba, nezamestnanosť a ich sprevádzajúce sociálne – patologické javy v lokalitách, kde žijú Rómovia, rozpadávajú sa postupom čase nielen ich tradície a hodnoty akými sú remeslo, hudba ale predovšetkým rodina. Rómovia žijúci v chudobe, bez zamestnania, vzdelania, spoločenského kontaktu, hľadajúci akékoľvek prostriedky na prežitie z jedného dňa na druhý deň, ústupom času zabúdajú na svoje zvyklosti a predovšetkým na svoju identitu. V prípade, že im rozvoj ich kultúry prinesú materiálne úžitky, tieto zvyklosti vedú veľmi rýchlo obnoviť. Aj napriek tomu, rodina v rómskej komunite má zásadný význam, zabezpečuje reprodukciu, socializáciu svojich členov, poskytuje svojim členom sociálne, ekonomické a citové zázemie a sociálne začleňuje svojich členov do spoločnosti.

Dodnes sa v rómskej rodine zachovala veľká súdržnosť, v tom zmysle, že ak člen rodiny má sociálne či zdravotné problémy, nie je to len jeho problémom, ale stáva sa problémom celej blízkej rodiny. Avšak spomenieme aj to, že v rómskej rodine prevláda nedorozumenie medzi členmi rodiny,

medzi deťmi a rodičmi a naopak, pretože napríklad deti už v 14 – 15 rokov predčasne preberajú názory dospelého človeka, chcú veľmi rýchlo zaujať miesto medzi dospelými a správanie nezodpovedá ich veku. V každej rodine, ako náhle sa manželia necítia spolu šťastní, nie sú uspokojené ich potreby a túžby, ako náhle chcú byť obaja rodičia v rodine autoritami, v rodine, kde prevládajú negatívne pocity nad pozitívnymi, nedorozumenia, vzájomne nepochopenie, neúcta sa v dnešnej dobe rozpadá. Členovia rodiny potom vyhľadávajú svoje psychické uspokojenie často krátko v alkohole, čím prehľbujú priepasť medzi normálnym životom a životom bez rodinného zázemia a bezpečia.

Napríklad podľa správy (2002) *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike* vypracovanej tímom slovenských výskumných pracovníkov a zamestnancov Svetovej banky, nadácie SPACE, INEKO, tiež za spolupráce vládnych a nevládnych inštitúcií hovorí, že pre väčšinu Rómov najmä zo segregovaných osád najdôležitejšou inštitúciou je ich najbližšia rodina v rámci ktorej si členovia podľa materiálnych možností navzájom pomáhajú. V segregovaných osadách je rodina prakticky jediným zdrojom kontaktov a pomoci a v čase ekonomických ťažkostí predstavujú rodiny dôležitú sieť pre Rómov zo separovaných aj segregovaných osád. (SVETOVÁ BANKA – NADÁCIA S.P.A.C.E. – INEKO, 2002). Podľa *Národného akčného plánu sociálnej inklúzie 2004-2006* medzi skupiny najviac ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením patria okrem iných rizikových skupín i rodiny s deťmi, neúplné rodiny a rodiny s väčším počtom detí, pričom ich riziko stúpa priamoúmerne s počtom členov rodiny.

Podľa Fízika po novembri 1989 sa v živote rómskych rodín mnohé zmenilo. Rodina sa snaží zvládať požiadavky spoločnosti na jednej strane, na strane druhej je však voči mnohým zmenám rezistentná. Značná časť rómskych rodín sa vyznačuje vysokou nezamestnanosťou, stratou sociálnych istôt a vzrastaním biedy. V súčasnosti žijú s pocitmi beznádeje a neschopnosti riešiť existenčné problémy, čím sa stávajú mnohoproblémové. Dochádza v nich k vysokému nárastu sociálno-patologických javov. Okrem

uvedeného sa tiež vyhrocujú vzťahy medzi rómskymi rodinami a rodinami majoritnej spoločnosti. Toto spôsobuje vznik sociálneho vylúčenia Rómov a ich rodín na okraj spoločnosti. Sociálne vylúčenie negatívne ovplyvňuje ich prístup k pracovným príležitostiam, vzdelaniu a verejným službám. (Fízik, 2010, s. 89)

Sociálno-psychologická exklúzia, segregácia marginalizovaných rómskych rodín, sociálno-ekonomická degradovanosť rodín a existenčného prostredia, preferencia životnej stratégie intencionálne cielenej na prežitie zo dňa na deň, rozvrátenosť rodín a krízové rodinné existenčné situácie, nepriateľský postoj väčšinovej populácie žijúcej v obci v meste, v ktorých sa v extravilánovej časti nachádza etnické geto sú špecifické charakteristické znaky marginalizovanej rómskej rodiny. Dlhodobé neeliminovanie najmä týchto faktorov sú v skutočnosti už dnes nielen prekážkou pre žiaduci socio - kultúrny rozvoj a inklúziu týchto rodín do širšej slovenskej spoločnosti, ale spôsobujú aj psychické traumy deťom. Čo sa následne prejavuje v ich reálnom zdravotnom stave a sklone ku konzumácii alkoholu, tabakizmu a iným psychotropným látkam, či k páchaniu rôznych druhov trestnej činnosti. (Loran, 2009, s. 59-60)

Rodina v rómskej komunite a jej plány sú skôr zamerané na prítomnosť ako na budúcnosť, nemajú vlastné majetky a majú veľkú nedôveru k okoliu. Väčšina rodín majú ekonomické problémy, dávajú do záložne svoje osobné, cenné veci a požičiavajú si peniaze za vysoký úrok. Z uvedených dôvodov je v týchto rodinách vysoké riziko výskytu sociálno – patologických javov a kriminalite. Za veľmi negatívne však považujeme dopady na deti vyrastajúce v takomto prostredí. Rodina sa nestará o dieťa, ktoré si vyžaduje dlhodobú ochranu a starostlivosť. Otec v rodine a jeho úloha je oslabená, napríklad je nezamestnaný, alkoholik, rodina nefunguje ako celok a vychováva dieťa k pocitom bezmocnosti, závislosti a menejcennosti. Dôsledkom je neschopnosť reálne zmeniť svoju situáciu podľa príkladov iných a súčasne tu chýba pocit solidarity s ľuďmi podobne postihnutými.

Z pohľadu sociálnej práce existuje viacero nástrojov a možností riešenia problémov rodín, problémov akými sú napríklad agresivita, násilie, alkoholizmus, požívanie drog. Medzi nástroje môžeme zaradiť sociálnoprávnu ochranu rodiny, náhradnú rodinnú starostlivosť, sanáciu rodiny, návštevu v rodine alebo sociálne poradenstvo zamerané na rodinu.

Napríklad podľa Rusnákovej najčastejšie býva sanácia rodinného prostredia u nás spájaná s výchovným pôsobením na rodinu, prostredníctvom ktorého sociálny pracovník sa usiluje pôsobiť na jednotlivých členov rodiny. Zameriava sa na zlepšenie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, medzi manželmi navzájom, vzťahov rodinného prostredia, z ktorého už boli deti vyňaté z dôvodov zlyhania výchovných funkcií. (Rusnáková, 2008, s. 109-110)

„Málokto v modernej západnej spoločnosti pochybuje o tom, že morálne záslužné povolanie lekára, pedagóga či sociálneho pracovníka si zaslúžia vysokú odmenu. Jediný, kto túto pochybnosť predvádza, je neosobný trhový mechanizmus, ktorý tieto ušľachtilé povolania ohodnocuje často veľmi skromne až úboho.“ (Hajduk, 2010, s. 110) Výchovno – vzdelávacie prostredie, kde patria napríklad školy, školské a kultúrne zariadenia, športové, kultúrne občianske združenia niekedy popierajú prioritu hodnôt mladého človeka, ktoré nadobudol pod vplyvom rodiny. V súčasnosti je trendom, keď učiteľ zaraďuje do vzdelávacieho procesu nové a overené metódy, prostredníctvom ktorých lepšie spolupracuje so žiakmi. Oblasť voľnočasového prostredia, možno povedať, že práve prvotná participácia mladých ľudí vo vlastnom prostredí (obec, mestská časť, klub, škola) je rozhodujúcou z pohľadu ďalšieho zapojenia sa do procesu rozhodovania o verejných veciach. V miestnej komunite je navyše participáciou možné priniesť aj určité zmeny, ktoré sú hmatateľné, viditeľné a overiteľné.

Myslíme si, že nielen rodinné prostredie, ale aj výchovno – vzdelávacie a voľnočasové prostredie sú oblasťami ovplyvňujúce spôsob života Rómov. Na jednej strane môžeme hovoriť o rodine ako sociálnej inštitúcii, ktorá vytvára tradičné hodnoty, zvyky, ktoré sa preberajú z generácie na

generáciu, na strane druhej môžeme hovoriť aj o negatívnych javov sprevádzajúce život rodín, ako napríklad zanedbávanie povinnosti starať sa o deti, výchovno – vzdelávacie problémy ale aj problémy ekonomického charakteru.

7   DETI

7.1   DETI NA ULICI

DETI NA ULICI AKO CIEĽOVÁ SKUPINA TERÉNNYCH SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

Vladimíra ANTOLOVÁ, Jozef RUSNÁK

„Celý rad výskumov ukazuje, že existuje vysoká pravdepodobnosť, že sa tí, ktorí boli buď v rannej fáze svojho života alebo veľmi intenzívne zasiahnutí rôznymi formami násillia a sociálneho vylúčenia (ktoré môže mať veľmi rôznorodý charakter), sami stanú násilnými a začnú ubližovať buď sebe (závislosti na drogách, samovraždy) alebo ostatným (Mezinárodní síť sociálných pracovníkú, 2008, s.14).

Medzi ohrozené deti, ktorým sa budeme v príspevku venovať, zaradujeme „deti ulice“ a „deti na ulici“. V súčasnosti sa zväčšuje najmä počet detí, ktoré trávia kratší alebo dlhší čas svojho života na ulici, pričom nemusia byť siroty. Neorganizovaný čas, ktorý trávia na ulici bez dozoru, môže byť zázemím pre sociálnopatologické správanie sa týchto detí. Práve tu sa ukazuje opodstatnenosť úlohy terénnej sociálnej práce s deťmi na ulici. Nemáme tým na mysli všetky deti, ktoré trávia určitú časť dňa bez dozoru. To je pravdepodobne bežné pre väčšinu detí a mládeže. Rizikové toto správanie začína byť v situáciách, keď čas bez dozoru významne prevyšuje nad časom stráveným v škole, s rodičmi, v organizovaných voľnočasových aktivitách.

Metodológia

Čiastkovými cieľmi prieskumu bolo zistiť ako organizácie a občianske združenia na Slovensku pracujúce s deťmi na ulici označujú svoju cieľovú

skupinu, ako sú terénni sociálni pracovníci pripravovaní na prácu s cieľovou skupinou a aké konkrétne činnosti vykonávajú terénni sociálni pracovníci, dobrovoľníci a iní pracovníci pre zlepšenie životnej situácie detí na ulici. Prieskum bol realizovaný v roku 2010.

V prieskume bolo oslovených 10 organizácií, v ktorých v predmete svojej činnosti sa vyskytuje aj oblasť práce s deťmi na ulici, resp. deťmi ulice. Boli to organizácie Mix klub, Nízkoprahový klub – Spoločenské centrum 3Pé, Patkaň klub, YMCA MZ Nitra, Ichtyz, Integra, Kaspian, Unicef, Ulita, Mládež ulice,

Z týchto organizácií boli následne vyselektované 4 organizácie Bratislavského kraja, pričom hlavným kritériom výberu bolo vykonávanie terénnej sociálnej práce s deťmi na ulici, resp. deťmi ulice. Boli to občianske združenia Kaspian, Mládež ulice, Ulita a organizácia UNICEF.

Na naplnenie cieľa prieskumu sme sa rozhodli pre kvalitatívny prieskum formou štrukturovaného rozhovoru, ktorý obsahoval 22 otázok. Rozhovor bol realizovaný osobne, príp. prostredníctvom telekomunikačných prostriedkov.

Operacionalizácia

Na začiatku našej analýzy považujeme za dôležité terminologické ukotvenie, pretože označenie cieľovej skupiny nie je jednotné.

Práve z tohto dôvodu sme sa otázku, ktorou sme chceli zistiť **akým termínom organizácie označujú svoju cieľovú skupinu, resp. ako vymedzujú cieľovú skupinu spýtali všetkých 10 organizácií.**

Najčastejším označeniami cieľovej skupiny boli:

Deti na ulici – k tomuto označeniu sa priklonili 4 organizácie

Neorganizované deti a mládež – s týmto označením sa stotožnilo 5 organizácií.

Sídlisková mládež – tento termín bol typické pre 2 organizácie

Medzi ďalšie označenia patrili: deti, ktoré trávajú svoj voľný čas na ulici, deti a mládež v náročných situáciách, deti a mládež v hraničných situáciách, rizikové ohrozené skupiny detí a mládeže deti bez dozoru, ohrozené deti a

mládež. Väčšina organizácií používa viacero označení. Jeden pracovník sa vyjadril, že nemajú jednoznačné definovanie cieľovej skupiny a deti označujú skôr podľa aktivity, ktorej sa venujú. Je to napríklad práca so „skejtermi“, s „graffitákmi“ a pod., čiže môžeme povedať, že sa jedná o mládež z alternatívnych skupín.

Rehounková (2005), ktorá realizovala kvalitatívny výskum s pracovníkmi nízkoprahových zariadení, uvádza označenie cieľovej skupiny pracovníkmi:

„skupina mladých, ktorí nevedia, čo so svojim voľným časom a trávia ho bezcieľným potulovaním po ulici, posedávaním na námestí alebo v parku, či v bare.“

„ľudia, ktorí sa nezúčastňujú vo svojom voľnom čase nejakej sústavnej činnosti, väčšinou majú nejaký záujem, napríklad ich baví nejaký šport, alebo break dance, ale nie sú moc schopní pravidelne v určitú hodinu niekam dochádzať, kde sa na nich kričí a niečo po nich chce.“

Myslíme si, že práve táto charakteristika asi najlepšie vystihuje deti a mládež, s ktorými sa stretávajú pracovníci nízkoprahových zariadení.

Levická (2008, s.72) uvádza, že termín **neorganizovaná mládež** sa začal používať v 80. rokoch 20. storočia, pričom od začiatku dochádza k zamieňaniu pojmu neorganizovaná mládež a deti ulice. Neorganizovanou mládežou sa v tom čase chápala mládež vo veku od 15 – 17 rokov, ktorá trávila prevažnú časť svojho času na uliciach. Neskôr sa tento termín začal používať aj pre mladšie deti. Pre túto vekovú kategóriu je typické zdržiavanie sa na ulici, ale spôsob trávenia času nie je úplne zhodný so staršou skupinou. Oddeliť túto skupinu môžeme aj tým, že často nemá ukončené základné vzdelanie. Na odlíšenie sa začal používať termín **zabudnutá mládež** (vek 12 – 16 rokov). Okrem tohto pomenovania sa v Nemecku používalo spojenie **deti v prelúke** (Lückenkind), ktoré označovalo deti vo veku 9 - 14 rokov (Hofbauer, 2004). Ako ďalej uvádza Levická (2008, s.74) spoločným znakom týchto skupín detí a mládeže je nízka miera účasti vo výchovných a vzdelávacích inštitúciách (vrátane školy a centier voľného času).

Ďalším označením, s ktorým sme sa stretli v literatúre sú deti a mladí ľudia, ktorí **prežívajú nepriaznivé sociálne situácie**.

V týchto situáciách sa ocitnú „v dôsledku konfliktných spoločenských pomerov, záťažových životných udalostí, obmedzujúcich podmienok, životného štýlu, krízovej situácie alebo z iných závažných dôvodov. Nie sú schopní sami zabezpečiť a uspokojovať svoje životné potreby, a nie sú zaistené ani inak“ (Kol. autorov, 2005, s. 39).

Môžeme povedať, že neorganizované deti a mládež (teda aj deti ulice) charakterizujú tieto spoločné znaky:

- nezáujem o školu, negatívny vzťah k trvalej práci,
  - vytváranie pouličných gangov, životný štýl spojený s netoleranciou či rasizmom,
- odmietanie akceptácie rodičov a učiteľov,
- kontakty s osobami, ktoré páchajú trestnú činnosť,
- experimentovanie v rôznych oblastiach, ako napr. sex (už v 12 rokoch prvé sexuálne skúsenosti), látkové (fajčenie, drogy...) a nelátkové (gamblerstvo) závislosti,
- adrenalín (túžba, zážitok) (Levická, 2008, s.75).

Podľa spomínanej autorky Levickém neorganizované deti a mládež (pre ktoré je typické, že žijú v domácnosti so svojimi rodičmi) majú svoj životný štýl takmer zhodný s deťmi ulice.

Deti ulice sa všeobecne vnímajú ako deti, ktoré síce môžu mať rodičov, ale rozhodli sa žiť na ulici, či už z dôvodu, že sa rodina nemôže o nich postarať, alebo sú týrané, sú na úteku z rôznych dôvodov, nechcú sa vrátiť k svojej rodine, alebo sú to siroty, o ktoré sa nemá kto starať a žijú ako bezdomovci na ulici, čo je najčastejšie problémom rozvojových štátov. Podľa definície OSN (In: Mareš a kol., 2003) sú deti ulice – bezdomovci, nechránení dospelými osobami, žijúci bez základných materiálnych a sociálnych potrieb.

Deti na ulici zvyčajne majú rodinu, prevažnú časť dňa trávajú na ulici, unikajú školským povinnostiam, rodičovskému dozoru, často

neorganizovane trávajú svoj voľný čas, avšak večer sa vracajú do svojich domovov, späť k svojim rodičom.

Často môže byť náročné označiť dieťa ako dieťa ulice alebo dieťa na ulici. Síce sú tieto dve základné skupiny medzinárodne uznávané, tak ako to definovala organizácia UNICEF, avšak ako hovorí aj Panter-Brick (2002, s.150) môžu to byť deti, ktoré budú v rôznych časových periódach striedať obdobia života na ulici a života v domácom prostredí. Pri identifikácii týchto detí môže nastať konflikt v tom, ako sa deti vnímajú, ako sami seba označujú. Môže ísť o deti, ktoré sami seba označia ako deti ulice a na druhej strane to môžu byť siroty, ktoré svoj život skutočne žijú na ulici a neoznačia sa tak.

Problém detí ulice bol v minulosti viac typický pre rozvojové krajiny. V krajinách Európy a ostatných ekonomicky vyspelých štátoch ho zaznamenávame až v posledných desaťročiach. Súvisí najmä s ekonomickými problémami, politickými zmenami, nezájmom verejnosti, rastúcim počtom rozdelených rodín, epidémiami a prírodnými katastrofami. Práve tieto problémy prinútili mnohé deti opustiť svoje domovy a odísť z vidieka do mesta. Niektoré žijú na ulici so svojimi rodinami. Iné sú siroty alebo deti, ktoré sa narodili starším dievčatám ulice (WHO a OSF, 1998).

UNICEF uvádza (In: Horáková a Bareš, 2007), že vo svete žije okolo 100 miliónov detí ulice. Na Slovensku chýba oficiálna štatistika, ktorá by poukazovala na počet detí ulice. Domnievame sa, aj na základe informácií pracovníkov sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately vybraných úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej aj ÚPSVaR), tiež sociálnych pracovníkov nízkoprahových zariadení pracujúcich s deťmi a mládežou, že tento problém nie je tak viditeľný v našom štáte. Tento stav je riešený práve legislatívou. V zákone č. 27/2009 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele (ďalej aj SPO a SK) je uvedené v § 27. Tým vzniká povinnosť pracovníkom SPO a SK zabezpečiť starostlivosť o týchto maloletých. Sporadicky sa môžu vyskytovať prípady detí, ktoré skutočne

„žijú na ulici“, avšak väčšinou sa jedná o kratšiu epizódu života, zväčša niekoľko týždňov, kým nie sú identifikované príslušným orgánom.

Podľa Lászla Sűmegha (2006) existuje niekoľko dôvodov, ktoré nútia deti žiť na ulici. Patria k nim tieto: nie je pre nich doma miesto, nemajú rodičov, alkoholizmus a drogy v rodine, nenávisť voči jednému alebo obidvom rodičom, nepochopenie zo strany rodičov, odmietnutie sexuálnej orientácie dieťaťa, chudoba v rodine a psychické problémy. Autor svoje poznatky opiera o výskum realizovaný na vzorke 100 respondentov, v rámci projektu Šance v Českej republike. Na sympóziu o Deťoch a mládeži na ulici, konaného v roku 2004 v Bruseli organizáciou European federation for street children worldwide (EFSCW) sa za najdôležitejšie dôvody považujú: nízky rodinný príjem, zlé emocionálne väzby v rodine, spoločnosť, ktorá nie je dostatočne orientovaná na potreby detí, sociálny systém, ktorý neposkytuje moderné intervenčné stratégie, chudoba, ktorá je často sprevádzaná násilím jedného alebo oboch rodičov (EFSCW, 2004).

2. Ďalšia oblasť, ktorá nás zaujímala bolo zistiť, na základe akých kritérií sú vyberaní a pripravovaní terénni sociálni pracovníci na výkon práce s deťmi ulice.

Terénna sociálna práca je jeden z najefektívnejších spôsobov podpory detí na ulici aj preto, že je vykonávaná priamo v miestach, kde deti žijú. Efektívna terénna práca je založená na vhodných cieľoch, ktoré je potrebné stanoviť dopredu, na kultúrnom kontexte danej skupiny, ale aj na celkovom prístupe spoločnosti voči deťom ulice. Efektívna terénna práca stojí tiež na schopnostiach, znalostiach a vlastnostiach terénnych sociálnych pracovníkov. Terénni pracovníci sú v priamom kontakte s deťmi ulice v akomkoľvek prostredí, podporujú ich aktívny záujem a postupne získavajú ich dôveru. Práve nadviazanie vzťahov založených na dôvere je jedným z najdôležitejších prvkov pri práci s touto skupinou klientov (WHO a OSF, 1998).

Z nášho prieskumu vyplynulo, že pri **výbere** terénnych soc.pracovníkov sa organizácie zameriavajú na:

- Vzdelanie - všetci terénni sociálni pracovníci v spomínaných organizáciách majú VŠ vzdelanie
- kontaktné a komunikačné zručnosti
- predchádzajúca prax v teréne, motivácia

Príprava, ako jedna z dôležitých častí procesu začleňovania terénneho pracovníka spočíva podľa odpovedí najmä v dôkladnom školení. Rozsah školenia je od 3 mesiacov do 1 roku. Ďalej je to štúdium manuálov terénnej sociálnej práce a dôležitých tém potrebných pre výkon práce. V troch organizáciách pracujú novoprijatí terénni pracovníci pod dohľadom mentora. Vo všetkých organizáciách je zabezpečená supervízia.

Všetci opýtaní terénni sociálni pracovníci ovládajú zásady práce v teréne, etické pravidlá. Jedna organizácia má vypracovaný krízový manuál na zvládnutie krízových situácií.

Z 10 organizácií, ktoré sme oslovili 6 pracovníci potvrdili, že vykonávajú aj terénnu sociálnu prácu, avšak žiadna organizácia sa nešpecializuje na deti ulice. S touto cieľovou skupinou majú skúsenosť len 2 organizácie pri riešení 3 prípadov detí ulice.

Prečo je terénna sociálna práca v spoločnosti tak potrebná? Klenovský (2006) v súvislosti s terénnou sociálnou prácou hovorí o jej odôvodnenosti, ale aj potrebnosti pre spoločnosť a to preto, že:

- ponúka služby, ktoré neposkytuje inštitucionálna sieť sociálnych služieb,
- existuje tzv. skrytá populácia – sociálne potrební ľudia, ktorí nie sú v evidencii obyvateľstva, nemajú doklady, nechcú alebo nemôžu vyhľadať pomoc,
- je potrebné integrovať takýchto klientov do sociálnej siete (poskytovaním informácií, sprostredkovaním kontaktu s inými inštitúciami, atď.),
- sa ukazuje potrebnosť efektívnejšej prevencie sociálno-patologických javov u detí a mládeži.

3. V nasledujúcej časti sme zisťovali, aké činnosti vykonávajú terénni sociálni pracovníci, dobrovoľníci a iní pracovníci pre zlepšenie životnej situácie detí ulice.

Zistené výsledky sme zhrnuli do nasledujúcich 4 oblastí:

- zabezpečovanie práv detí ulice - organizácie pri zabezpečovaní práv detí sa zameriavajú najmä na tieto aktivity: zvyšovanie sociálnych zručností detí, zvyšovanie ich právneho povedomia, preventívne činnosti zamerané na dodržiavanie ľudských práv (prednášky, hry s deťmi), komunikácia s verejnosťou (informovanie o tejto skupine detí, 1 organizácia spolupracuje na komunitných plánoch mesta),
- základné ciele, na ktoré sa pri vykonávaní terénnej sociálnej práce s deťmi ulice zameriavajú – zvládanie náročných životných situácií, rozvoj sociálnych zručností, predchádzanie rizikovému správaniu a sociálno – patologickým javom, osobnostný rozvoj detí a zmysluplné narábanie s (voľným) časom,
- spolupráca s inými odborníkmi na zlepšení životnej situácie detí – organizácie majú najviac rozšírenú spoluprácu s políciou (štátnou a miestnou). S psychológom spolupracuje polovica z opýtaných, vo forme psychologickéj poradne. So školami a zdravotníckymi zariadeniami spoluprácu potvrdila tiež polovica, v závislosti podľa potreby (riešenie záškoláctva, sprevádzanie k lekárovi...). Služby ÚPSVaR využíva len jedna organizácia (pri sanácii rodinného prostredia),
- aktivity, ktoré vykonávajú organizácie v prospech detí + programy zamerané na efektívnejšie trávenie voľného času – zameriavajú sa na poradenstvo, spoluprácu s inými organizáciami zameranú na výmenu informácií. Z voľnočasových aktivít zameraných na efektívnejšie trávenie voľného času môžeme spomenúť: spoločné prevádzkovanie klubov, participatívne aktivity (napr. rekonštrukcia ihriska, skrášlenie interiéru – pričinenie sa klienta), víkendové pobyty, športové aktivity a rôzne typy kurzov.

Pri voľnočasových aktivitách vyvstáva otázka, či skutočne organizované trávenie voľného času môže prispieť k eliminácii sociálnopatologických javov. Spomenieme výskum, ktorý bol realizovaný v lokalite Južného mesta –Praha 1, ktorého cieľom bolo zistiť, či spôsob trávenia voľného času ovplyvňuje nežiaduce správanie sa detí a mládeže. Tento výskum podľa jeho autorov „nepotvrdil obecné prijímanú predstavu, že najlepšou prevenciou je aktívne trávenie voľného času, najmä v záujmových a športových krúžkoch.“ (Kol.autorov, 2007).

Záver

Označenie cieľových skupín, s ktorými sa pracuje v nízkoprahových zariadeniach, nie je jednotné. Táto nejednotnosť vyplýva jednak z rôznorodosti klientov, s ktorými sa sociálni pracovníci stretávajú a nie je možné ich označiť jedným zastrešujúcim pojmom, na druhej strane pracovníci nepociťujú potrebu presne definovať, označovať svoju cieľovú skupinu, pretože ich činnosť sa často odvíja od momentálneho problému v komunite a preto aj cieľová skupina sa môže vyznačovať rôznymi problémami. Iný prístup vyžadujú klienti, ktorí majú zabezpečené základné životné potreby a ich najviditeľnejším problémom je efektívne vyplniť voľný čas, a iný prístup budú vyžadovať klienti, ktorí sa ocitli v pre nich neriešiteľnej situácii a potrebujú pomoc terénneho pracovníka pri zvládaní záťažových situácií. Napokon iný prístup potrebujú detskí klienti, ktorí skutočne žijú na ulici a nemajú zabezpečené základné životné podmienky.

Práca terénnych sociálnych pracovníkov je náročná na výkon, preto je mimoriadne dôležité, aby mali pracovníci už vo fáze ich nástupu na pozíciu zabezpečené kvalitné školenie a programy, ktoré ich pripraví pre zvládanie náročných situácií v teréne. Táto podmienka sa potvrdila u všetkých oslovených organizácií, ktoré zabezpečovali jednak školenie pracovníkov a tiež aj supervíziu.

VYBRANÉ PRÍČINY ÚTEKOV DETÍ NA ULICU NA SLOVENSKU

Mária HARDY

Na Slovensku v súčasnosti existuje centralizovaný systém štátnej sociálnej starostlivosti o dieťa, ktorý (zdanlivo) vytvára postačujúci inštitucionálny kryt jeho ochrany od narodenia po jeho dospelosť. Zároveň od roku 1990 existuje sieť mimovládnych organizácií, zameraných na riešenie čiastkových problémov, spojených so životom ohrozených detí. Preto už samotné použitie pojmu dieťa na ulici ako samostatnej kategórie môže u niekoho vyvolať rozpaky.

Vážnym ohrozením socializácie dieťaťa je nestabilita rodinného života. Rodina má pre dieťa a mladého človeka prioritný význam, pretože tvorí jeho emocionálne zázemie, stáva sa centrom bezpečia a istoty, získavania podnetov a prvých životných skúseností. Miera a spôsoby prejavov rodičovskej lásky, podobne ako v období detstva, tak aj v období dospievania vplývajú na utváranie sebaobrazu mladého človeka, na spôsob jeho interakcie s ostatnými členmi rodiny i s ľuďmi mimo rodiny. Nedostatky v tejto oblasti môžu spôsobovať problémy so zdravým sebedomím a neschopnosťou nadviazať priateľské vzťahy, ale aj psychosomatické a neurotické poruchy. Pre dieťa alebo dospievajúceho stráca domáce prostredie akúkoľvek príťažlivosť a hľadá kompenzáciu v uplatnení sa v spoločnosti vrstovníkov. Nezriedka vplyv skupiny a citová deprivácia môžu viesť k delikventnému správaniu. Práve v tomto bode sa rozhoduje permanentne zotrvať na ulici, kde trávi väčšinu svojho voľného času a hľadá si podnety. Ak mu ich ulica neposkytuje, iniciuje si ich sám – vandalizmom, šikanou, záškoláctvom, experimentovaním s alkoholom a inými návykovými látkami, krádežami. Zaujímavé podnety môže poskytovať aj subkultúrna skupina (skejťáci, skíni, anarchisti, writeri), ktorá mu súčasne odpovie aj na otázky týkajúce sa vlastnej identity.

V slovenských podmienkach pojem deti ulice označuje rozdielne charakteristiky oproti deťom ulice v rozvojových krajinách. Deti ulice na Slovensku sú deti, ktoré zvyčajne majú rodičov, ale väčšinu svojho voľného času trávia na ulici nič nerobením, ponevieraním sa, prípadne sa venujú delikventnej činnosti. Ak z rozdielnych dôvodov nechcú byť so svojimi rodičmi, riešia svoje problémy útekmi z domova. Vyberajú si miesto, kde sa cítia bezpečnejšie. Medzi deti ulice na Slovensku patria tiež deti, ktoré žijú na ulici alebo v provizóriu s celou svojou rodinou.

Definícia pojmu deti ulice

Pojem deti ulice označuje deti v rozvojových krajinách, ktoré nemajú (nepoznajú) rodičov, alebo z dôvodu chudoby opustili svoje domovy a žijú na ulici. To znamená, že sa nemajú kam vrátiť a ich domovom i rodinou je skutočne iba ulica. Sú to malí bezdomovci, ktorí sa živia prácou, alebo žobraním, alebo krádežami a prespávajú na podobných miestach ako dospelí ľudia bez domova. Oproti tomu vo vyspelých krajinách žijú na ulici deti, ktoré opustili svoje domovy väčšinou z vlastného rozhodnutia (prinútené napr. zlým rodinným prostredím). Tieto deti sú na úteku, skrývajú sa pred dostihnutím a po určitej dobe sa zvyčajne vracajú domov, alebo sú umiestnené do niektorého typu ústavu, z ktorého však zakrátko opäť utekajú. Okrem tejto skupiny nájdeme na ulici deti, ktoré sa na noc vracajú domov, ale väčšinou svojho voľného času trávia na ulici. Obe tieto skupiny možno zaradiť pod pojem deti ulice. (Bednářová – Pelech, 2003).

Otázka chcenia a nechcenia detí nás privádza k špecifickej podskupine detí – k deťom sociálne osirelým. Ako ukazujú početné sledovania a národné správy o stave a situácii detskej populácie vo vyspelých priemyselných krajinách, predstavuje podiel detí, ktoré sú nútené vyrastať mimo vlastnej rodiny, približne jedno percento celkovej detskej populácie. Asi 95 – 98 % týchto detí tzv. „sociálne siroty“ – sú deti, o ktoré sa ich rodičia nemôžu, nevedia alebo (čo je najčastejšie) nechcú starať. Skutočné, úplné siroty tvoria medzi nimi však približne 2 – 5 %. Medzi čiastočné sociálne

siroty by však mali byť zahrnuté i deti, ktoré sú nútené vyrastať iba s jedným z rodičov bez možnosti styku s druhým žijúcim rodičom. (Dunovský et al., 1999).

Dieťa ulice môže byť dieťa na úteku z domova, ktoré odišlo z domu svojich rodičov, alebo zákonného zástupcu, bez dovolenia, alebo bolo vyhodené z domu svojimi rodičmi.

Hlavné príčiny útekov detí na ulicu

Správne posúdiť otázku príčin útekov detí na ulicu, znamená brať do úvahy celý komplex rizikových faktorov: ako sociálnych a ekonomických, tak i psychických a osobnostných; ktoré podmieňujú vznik fenoménu deti ulice.

Vo všeobecnosti sa za rizikové situácie môžu označiť tie, ktoré majú najväčší vplyv na odchod, alebo útek dieťaťa z domova a rozhodnutie zostať na ulici, výber medzi domovom a ulicou. Tieto situácie zahŕňajú: *narušené vzťahy v rodine (dlhodobé napätie, vzťah rodičov je menej vrelý, v rodine neexistuje tak potrebná opora medzi jednotlivými členmi); mnohopočetné rodiny; doplnené rodiny (prítomnosť cudzieho človeka v roli otca, neprijatie novej otcovej manželky); chaos a časté zmeny v rodičovských rolách, aj striedanie partnerov, v prípade osamelo žijúcej matky s dieťaťom (voľnejší štýl výchovy dieťaťa; nízka zainteresovanosť rodičov na aktivity dieťaťa, minimálna kontrola); náhradná rodinná starostlivosť; rozvod; nechcenosť dieťaťa pri počatí, v tehotenstve a aj po narodení; úmrtie niektorého člena rodiny, prípadne jeho dlhodobá neprítomnosť v rodine; alkoholizmus v rodine, rodič v intoxikácii; hmotná bieda v domácnosti – finančné starosti, nezamestnanosť, sociálna neistota, stiesnené priestory bývania; vplyv okolia: nedostatok relaxácie, voľného času, izolácia rodiny; kultúrna legitimita voľného štýlu života na ulici prezentovaná filmom, televíziou a pod.*

Dysfunkčná rodina

Dosiahnuť správne fungovanie rodiny nie je v súčasnosti jednoduché. Vo vnútorných vzťahoch dysfunkčných rodín sa nachádza atmosféra nedôvery,

očakávaní neprijemností. Na správanie, ktoré je hodnotené ako nepriateľské, sa v týchto rodinách reaguje razantnou nepriateľskou odvetou alebo bezpodmienečnou (často však predstieranou) kapituláciou. Potreby a priania členov rodiny sú rovno prijímané ako neprijateľné, neoprávnené a sú odmietané. Bežným javom v dysfunkčných rodinách sú ostré mocenské boje, ktoré niekedy vedú k roztrhnutiu rodiny na dva tábory. V takom ovzduší sa nikomu netoleruje váhavosť alebo nerozhodnosť, obe strany vyžadujú lojalitu. Vytváranie koalícií sa považuje za zvlášť zhubné, keď prekračuje generačnú hranicu. Cez každé vyžadované prispôsobovanie sa, cez opakované prosby a vyhrážky zostávajú v dysfunkčných rodinách role nejasné. Rozdelenie zodpovednosti medzi členmi rodiny je neurčité. Zodpovednosti sa pokiaľ možno každý vyhýba alebo ju chce niekto strhnúť na seba, pritom ju však neunesie. Cez proklamovanú blízkosť a vzájomnosť sa v dysfunkčných rodinách nachádzajú známky dištancovanosti, neangažovanosti. V komunikácii dysfunkčných rodín sa zisťuje veľa protirečení, nedorozumení, zmätkov, neurčitostí, podozrievania. Je v nej vysoký stereotyp; rodina sa drží zabehaných spôsobov komunikácie, neodvažuje sa hľadať nové spôsoby. Tie aspekty skutočnosti, ktoré nezodpovedajú rodinnému poňatiu sveta, sú popierané alebo označené za nepodstatné. Komunikačná iniciatíva členov dysfunkčných rodín býva nízka, v rodine sa však môže vyskytovať niekto, kto sa považuje za jej hovorcu a strážcu rodinných pravidiel. Ten potom ovláda pole, ostatní mlčia, nepresvedčivo pritakávajú, niekedy sa niekto agresívne postaví rodinnej autorite. (Matoušek, 2003).

Potočárová (2003) uvádza, že formovanie zdravého sebavedomia, vedomie vlastnej hodnoty a pocity menejcennosti sú založené najmä na akceptácii osobnosti. Tento model výchovy je založený na bezvýhradnej akceptácii dieťaťa, ako najvyššej hodnoty. Dieťa sa má prijať také, aké je a nemá sa preferovať len dieťa fyzicky príťažlivé a inteligentné. Pozornosť je potrebné venovať deťom, ktoré sa učia pomaly, majú problémy

s vyjadrovaním, nedotiahnú veci do konca, deťom deprivovaným alebo s oneskoreným vývinom.

Práve vyššie uvedené problémy v interakcii dysfunkčných rodín, sú začiatkom hnacej sily, ktorá uvedie do pohybu začarovaný kruh ľahostajnosti detí a bezradnosti rodičov. Deti a dospievajúca mládež hľadajú vzory. Ak ich však nenájdu v rodine, obracajú sa niekam inam. Prvým miestom, kde pôjdu, sú kamaráti v rovnakej situácii. Ich spoločným znakom je ulica. V pouličných bandách si často vytvárajú náhradu za rodinu, miesto pre fyzické a emocionálne útočisko, pochopenie, ocenenie, pocit slobody a bezpečia. Život na ulici im ponúka vytvorenie vlastného sveta, kde dospelí nemôžu. Majú priestor, ktorý patrí iba im, miesto, kde sa niečo deje, kde sa očakáva a zažíva napätie, vzrušenie a akcia.

Alkohol alebo drogy v rodine

Pri porovnávaní detí z alkoholických rodín s deťmi z iných problémových rodín, Woititzová (1997) uvádza nasledovné závery: trikrát viac detí z alkoholických rodín ako z rodín síce problémových, ale nealkoholických, je umiestených v sirotincoch, dvakrát viac počne dieťa vo veku pod 16 rokov, zločinnosť mladistvých je veľmi vysoká, dvakrát viac ich upadne do emocionálnej choroby a riziko samovraždy je väčšie. Členovia rodiny tým, že sa snažia prispôsobiť sa závislosti, ktorá je v rodine, trpia veľkými dôsledkami. Väčšina detí alkoholikov sa vyhýba tomu, aby si domov pozývali priateľov; niektorí prevezmú starostlivosť o svojich mladších súrodencov alebo o neurobené domáce práce, ktoré boli povinní urobiť ich alkoholickí rodičia. Mnohé v podstate preskočia svoje detstvo. Jednoducho ho nemajú: v príliš ranom veku sú nútení byť dospelými. Ako deti nie sú schopné relaxovať alebo sa hrať. Skúsenosť vyrastania v alkoholickej rodine vedie človeka k tomu, aby nedôveroval nikomu. Nakoľko sa na svojom alkoholickom rodičovi už veľa ráz presvedčil, že sa na neho v uspokojovaní svojich najzákladnejších potrieb nedá spoliehať, či už ide o potreby fyzického alebo emocionálneho charakteru, dieťa začne postupne prenášať

celú túto skúsenosť aj na svet okolo seba. Svet pre neho nie je bezpečným a spoľahlivým miestom. Pretože ľudia vo svete okolo neho nie sú hodní dôvery, pomaly sa voči nim naučí podozrievavosti, nedôverčivosti a ustavičnej ostrážitosti. Alkoholické rodiny sú miesta, kde často prichádza k zneužívaniu. Deti alkoholikov žijú a zápasia s prostredím, pre ktoré je typická nedôslednosť a strach, vina a obviňovanie, hnev a mrzutosť, utajovanie a popieranie.

Na jednej strane alkoholizmus rodičov deti citovo vydiera a núti zostať doma a starať sa o rodičov, keď stratia súdnosť. Na strane druhej, sa hlavne staršie deti rozhodujú opustiť dusivú atmosféru domova a volia si cestu túlania, záškoláctva, ponevierania sa, ničnerobenia na ulici s kamarátmi. Na ulici sa cítia slobodne, bez pocitu frustrácie a hanby za vlastných rodičov. Nedôslednosť a nezáujem rodičov otvára cestu pre tiché a neskoré večerné príchody domov, ktoré vytvárajú vedomie neohrozenosti, pocit slobody bez zodpovednosti a odmietanie pravidiel a hodnôt rodiny, spoločnosti. Deti z alkoholických rodín si hľadajú svoj domov na ulici, niektoré sú odolné viac, niektoré sú citlivé a ľahko podľahnú alkoholu alebo užívaniu drog. Nezriedka sa stáva, že prirodzene zapadnú do partie, v ktorej sa pije, lebo pravidlá sú im už známe.

Syndróm CAN

Za týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa považujeme: akékoľvek nenáhodné, preventívne, vedomé (prípadne i nevedomé) konanie rodičov, vychovávateľov alebo inej osoby voči dieťaťu, ktoré je v danej spoločnosti neprijateľné alebo odmietané a ktoré poškodzuje telesný, duševný i spoločenský stav a vývoj dieťaťa, prípadne spôsobuje jeho smrť.

Týranie dieťaťa môže znamenať psychické týranie, fyzické ubližovanie, sexuálne zneužívanie, neposkytovanie náležitej starostlivosti, alebo odopieranie lásky dieťaťu a neakceptovanie dieťaťa.

Syndróm CAN je dlhodobý vyvíjaný nátlak na dieťa zo strany agresorov, ktorému po určitom časovom období už nedokáže viac odolávať

a vzdorovať. Citová väzba na rodičov je tak silná, že dieťa aj napriek zlému zaobchádzaniu, dáva takmer vždy prednosť ostať s rodičmi, pred inými náhradnými formami starostlivosti. Syndróm CAN patrí k jednej z hlavných príčin úteku detí na ulicu. Útek do zdanlivo slobodného a hlavne menej násilného prostredia – na ulicu, môže byť výkrikom po pomoci a porozumení, ktorú dieťa nástoľčivo potrebuje. Ulica môže byť tiež tichým vzdorom a upozornením, že tá najstabilnejšia a najdôveryhodnejšia vec v živote dieťaťa – rodina, nefunguje. Nezriedka sa stáva, že rodičia sú príliš upätí na dieťa, nedovolia mu samostatne „dýchať“ a realizovať sa. Jedným z častých prejavov osamostatňovania sa je partia „nevhodných“ kamarátov, ktorým dieťa dáva prednosť pred rodičmi.

Zanedbávanie

Matějček (1995) v aktualizovanej definícii zanedbávania upozorňuje, že termín zanedbávaného dieťaťa dnes splyva s pojmom dieťaťa deprivovaného, t.j. takého, ktoré nemá uspokojované svoje základné psychické potreby v náležitej miere a počas určitej, dlhšie trvajúcej doby. Ide najmä o potrebu stabilného vreľého citového vzťahu a potrebu stimulácie. Uviesť dieťa do takejto situácie a udržiavať ho v nej znamená vážne ohrozenie jeho duševného zdravia a celého ďalšieho duševného vývinu.

Zanedbávané dieťa má spravidla veľmi chudobné a zlé vzťahy s rodičmi a obyčajne nerobí rozdiely medzi „svojimi“ a cudzími ľuďmi, vrhá sa k iným dospelým (odišlo by s nimi), pôsobí ako prehnane dôverčivé. Zanedbávané dieťa hľadá stabilný bod vo svojom prežívaní a vyjadrovaní citov, ktoré nie sú naplnené. V značnej miere mu všetky prejavy pozornosti, opatery a spolupatričnosti nahrádza ulica, resp. kamaráti na ulici, ku ktorým si vytvára novú nepoznanú citovú väzbu. Táto väzba mu zo začiatku dopĺňa všetky chýbajúce a nepoznané city a potreby.

Páchanie trestnej činnosti

Najnovšie výskumné práce ukazujú, že rodičia recidivujúcich páchatel'ov trestných činov mali v minulosti viac problémov s výchovou svojich detí, s ich odhováraním od delikventného správania i s rozvíjaním ich prosociálneho správania, ako rodičia detí, ktoré sa trestného činu dopustili len raz. Čím horšie sú rodičia schopní regulovať správanie svojich detí, tým skôr sa dieťa začne správať kriminálne. Výskum tiež preukazuje spojitosť medzi násilnou kriminalitou mládeže a násilníckym správaním rodičov voči deťom predtým, v dobe ich detstva. Mládež, ktorá sa proti zákonu prevíňuje skôr nenásilnou trestnou činnosťou (krádeže, podvody), pochádza skôr z rodín, v ktorých rodičia len laxne uplatňovali disciplínu a boli v psychologickom slova zmysle vzdialenejší ako rodičia agresívnych previnilcov. (Matoušek, 2003).

Negatívne javy v správaní detí a mládeže majú veľké rozpätie čo do závažnosti. Na jednej strane je to veľmi rozšírené záškoláctvo a na druhej strane sú to už menej rozšírené, ale vysoko závažné prípady trestnej činnosti. Ďalšími častými formami narušeného správania mladistvých, v niektorých prípadoch i detí, je prostitúcia. U všetkých zmienených formách porúch detského správania je dlhodobo zaznamenaný vyšší relatívny výskyt týchto porúch u rómskej mládeže. Ďalšími závažnými javmi sú špecifické odchýlky v spôsobe života: toxikománia, život v sektách a extrémistických skupinách a pod. Týchto skupín v posledných rokoch pribúda. (Pleva, 2005).

Je dôležité byť podporou a pomocou pre deti v okamihoch, keď sa formujú ich osobnostné predpoklady a prejavujú sociálne podnety na vznik kriminálnej životnej kariéry. Možno povedať, že ide o deti tráviace voľný čas doma alebo na ulici, ale aj deti a mladiství, ktorí sa ocitli v zložitých životných situáciách, s ktorými sa nevedia vyrovať: od zvládania úloh dospievania cez problémy v škole až po násilie v rodine alebo konflikty so zákonom. V neposlednom rade netreba zabúdať na deti s vyhraneným životným štýlom.

Násilie v škole

Sociálne prostredie podmieňuje psychiku osobnosti tým, že ponúka dieťaťu (mladému človeku) normy, názory, ktoré uznáva, a podľa ktorých koná a existuje, ale zároveň aj požaduje, aby sa prispôbil normám, hodnotám, názorom a požiadavkám sociálneho prostredia. Prostredníctvom množstva sociálnych interakcií a výchovných vplyvov si dieťa osvojuje určité spôsoby a normy správania, ktoré sú nositeľmi hodnôt, napr. postoj k násiliu, riešenie konfliktov, zvládanie záťažových situácií, nácvik sociálnych zručností, vzťah k spoločnosti. Tieto hodnoty si dieťa osvojuje v konkrétnom sociálnom prostredí, najmä v rodine a skupine vrstovníkov, preto si môže osvojiť aj negatívne, resp. sociálnym prostredím tolerované, postoje a prejavy správania, napr. násilnícke správanie, posmech, nadávky. (Tholtová et al., 2000).

Šikanovanie spôsobuje obeti silný sociálny stres. Problémy, ktoré sa objavujú u obeti šikanovania, možno zaradiť do kategórie post traumatickej stresovej poruchy, ktorá sa prejavuje psychickými i somatickými symptómami. K psychickým dôsledkom šikanovania patrí zvýšený sklon k úzkosti, depresívnemu ladeniu, vyzdvihovaniu obranného postoja a senzitívna vzťahovačnosť. Nie sú úplne ojedinelé prípady, keď obeť, ktorá už nie je schopná znášať ďalší nátlak a ponižovanie, siaha po samovražde. Somatické prejavy zahŕňujú nepozornosť pri vyučovaní, poruchy spánku, svalovú tenziu, zníženie imunity, väčší sklon k prežívaniu bolesti a celkovej nepohody. Nebezpečnosť pôsobenia šikanovania spočíva hlavne v jej závažnosti a dlhodobosti. (Bendl, 2003).

Rozvod rodičov

Rozvod manželstva a rozpad rodiny má svoje aspekty etické, sociálne, právne, emočné, ale tiež veľmi dôležité aspekty mentálne hygienické a všeobecne zdravotné. Rozvodom, jeho priebehom a jeho dôsledkami sú v rôznej miere postihnuté najmä deti. Je to obdobie naplnené stresom a frustráciou dôležitých ľudských potrieb, ktorého následky môžu

ovplyvňovať účastníkov rozvodu po celý ďalší život. Dieťa je vystavené zvláštnemu druhu psychickej záťaže, ktorej dôsledky nie sú často rozpoznané včas, ani vlastnými rodičmi, či inými blízkymi osobami. I keď sa predpokladá, že sa po rozvode dosiahne zásadný obrat v permanentne konfliktnej situácii, ktorá bola v období rozvratu – teda upokojenie, obnovenie duševnej rovnováhy a zlepšenie podmienok psychického zdravia celej rodiny. Opak je však praxou. Rozvodová prax ukazuje, že vo väčšine manželstiev pokračuje atmosféra plná napätia a stresu. Predmetom nesprávnych interpretácií je zlá školská výkonnosť dieťaťa. Prejavuje sa pochopiteľne v zhoršenom prospechu, napriek tomu, že predtým dieťaťa dobre prosperovalo. (Smith, 2004).

Rozvod je zo psychologického hľadiska jednou z najzmatenejších situácií v živote dieťa, kedy pocit sklamaní, zrady a zavrhnutia vedú k rozhodnutiam a reakciám, za iných okolností nikdy neexistujúcich. Ulica je miestom bezpečia a novej dôvery, kde nehrozí zrada. Hlavne staršie deti sa nevedia vyrovnáť s pocitom neistoty a poníženia. Chýba im niekto komu sa môžu zdôveriť. Rodičia sú najdôležitejšou oporou a istotou v živote dieťaťa.

Poruchy správania

V súčasnej dobe sa v porovnaní s minulosťou stretávame s nárastom problémového správania u detí, čo možno pripísať charakteristikám tejto doby, v ktorej sú nadmieru uprednostňované materiálne hodnoty; agresivite, ktorá sa vo veľkej miere objavuje a prezentuje v médiách; zhoršujúcej sa sociálnej situácii v niektorých rodinách a zaneprázdnenosti mnohých rodičov.

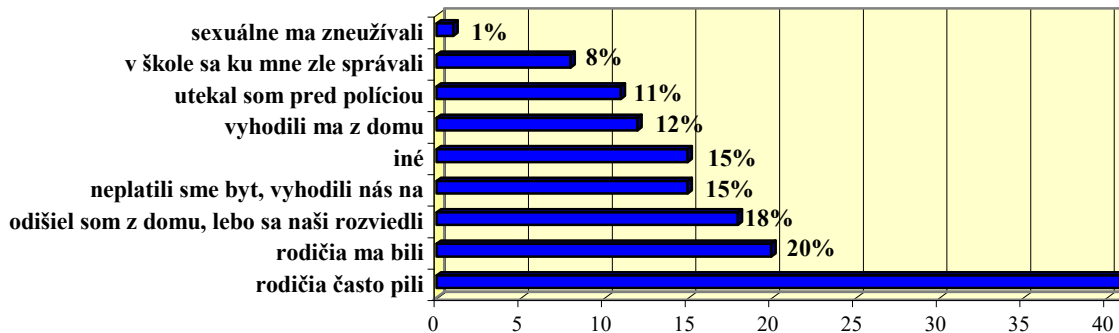
Ak sa jedná o opakované porušovanie spoločenských a morálnych noriem a o opakujúci sa vzorec disociálneho, agresívneho a vzdorovitého správania, zaraďujeme sem už okrem spomínanej agresivity, klamstiev a vzdorovitého správania aj krádeže, šikanovanie, záškoláctvo, úteky z domu, užívanie návykových látok.

Neprimerané sociálne správanie sa prejavuje neschopnosťou udržiavať prijateľné sociálne vzťahy. Závažnou prekážkou u týchto jedincov je nedostatok empatie, egoizmus, a nadmerné zameranie na seba a na uspokojovanie vlastných potrieb. Sami veľmi často nezažili citový vzťah, ktorý by im poskytol pozitívne skúsenosti a rozvinul empatické schopnosti. Nerešpektujú sociálne normy, ktoré regulujú spoločenské súžitie a neberú ohľad na iné ľudské bytosti.

Poruchy správania nemôžeme posudzovať len z úzko biologického, psychologického, sociálneho, prípadne normatívneho hľadiska, ale musíme hľadať etiológiu, príčiny a vzájomné súvislosti, ktoré poruchy správania vyvolávajú. Ide o termín so širokým významom, ktorý zahŕňa všetky deti, mládež i dospelých so sklonmi k porušovaniu etických a právnych spoločenských noriem, včítane všetkých jednotlivcov s rôznymi nedostatkami, ktoré môžu byť spôsobené nedostatočnou biologickou vybavenosťou, chorobami, neuspokojovaním základných potrieb, nevhodným rodinným prostredím, nedostatkami v sociálnom prostredí, dlhodobou neriešenými situáciami, traumatickými zážitkami atď. Na doplnenie charakteristiky porúch správania možno uviesť, že ide o odchýlky v oblasti socializácie, keď jednotlivec nie je schopný rešpektovať normy správania na úrovni, ktorá zodpovedá jeho veku, prípadne na úrovni svojich rozumových schopností. (Bíliková et al., 2003).

Príčiny útekov detí na ulicu z pohľadu samotných detí

Prieskumná štúdia bola realizovaná na celom Slovensku v detských domovoch, reedukačných domovoch, diagnostických centrách, útulkoch, domovoch pre osamelých rodičov a nízkoprahových zariadeniach. Prieskumný súbor tvorilo 97 respondentov, 70 % chlapcov a 30 % dievčat, vo veku od 5 – 18 rokov. Z viacerých výskumných otázok vyberám zistenia o príčinách útekov (odchodu) detí na ulicu.

Výsledky a diskusia

Z vyhodnotenia odpovedí respondentov sa zistilo, že najčastejšou príčinou pobytu detí na ulici je **alkoholizmus rodičov**, čo uvádza 27 respondentov (41%) z celkového počtu 66. Príčinu „rodičia ma bili“ udáva 20 % detí za druhú najčastejšiu, v 13 odpovediach. 18 % detí považuje rozvod rodičov za tretiu najčastejšiu príčinu úteku na ulicu, v 12 odpovediach z celkového počtu 66. Nepriaznivú ekonomickú situáciu rodiny, kedy rodičia neplatili byt, vyhodili ich na ubytovňu, potom na ulicu, označilo ako štvrtú najviac sa vyskytujúcu príčinu 15 % respondentov, v 10 odpovediach. Medzi variant „iné“ v 15 % (10 odpovedí) deti uviedli: „matka sa nemala rada s bratom“, „otec si vodil domov cudzie ženy a nemal som kde spať“, „nemali sme inú možnosť“, „chcelo sa mi“, otec fetoval a mama chcela pre mňa dobré, tak sme odišli na ulicu“, „pohádal som sa s rodičmi“, „utekal som za kamarátmi“, atď.

Záver

Problematika detí ulice úzko súvisí s oslabenou štruktúrou a funkciou rodiny, škôl, cirkvi a silnejúcim negatívnym vplyvom podmienok, ktoré ponúka anonymita veľkých miest, „ulica“, rovesnícke skupiny, médiá. Všeobecne sa

tvrdí, že deti na ulici, ktoré prežili odmietnutie, ľahostajnosť, násilie, zvädzanie, sociálne vylúčenie, hlad a nemajú citovú väzbu v rodine, považujú ulicu za normálne miesto ako súčasť svojho sociálneho sveta. Kvalita zážitku z ulice im ponúka subkultúrny priestor vlastného druhu. Z vlastných praktických skúseností, ktoré som získala pri realizácii dotazníkových šetrení pomocou neformálnych rozhovorov s deťmi si myslím, že neskúmanou, ale zjavnou príčinou útekov detí na ulicu je nedostatok akceptácie dieťaťa a citovej väzby v rodine. Existuje veľa metód a postupov pri riešení sociálno-patologického javu detí na ulici, ale najdôležitejšie je dať týmto deťom pocítiť, že niekomu na nich záleží a niekto ich má rád.

7.2 ÚSTAVNÁ OPATERA DETÍ

PRÍČINY UMIESTŇOVANIA DETÍ DO DIAGNOSTICKÝCH CENTIER

Pavel BRYNDZÁK, Jana POLÁCHOVÁ

Gabura na konferencii *Mosty k rodine 2009* spomenul, že klientmi sú aj rodičia, sociálna komunita, v ktorej dieťa žije, sú to aj jeho rovesníci, blízka rodina, spolužiaci. Ak chceme hovoriť o úspešnosti resocializácie dieťaťa, je potrebné poznať samotné dieťa, jeho potreby, to, ako sa samo vníma, ale aj jeho zlyhávania, pravdivé príčiny umiestnenia do diagnostického centra. Je potrebné zaoberať sa aj úspešnosťou práce s biologickou alebo náhradnou rodinou v diagnostickom centre.

Aké teda sú rodiny, z ktorých prichádzajú klienti do diagnostického centra? V zhode s teóriou Dunovského (Ondrejko, 2001) poznáme rodiny, ktoré sa nemôžu, nechcú alebo nevedia postarať o deti, my však tvrdíme, že sú aj rodiny, ktoré potrebujú odдых, chvíľkové odlúčenie od svojich detí, vidíme tam problém komunikačný medzi dieťaťom a rodičmi, nevyriešené spory v partnerstve rodičov, ako je rozvodovosť, nesúlad vo výchove rodiny, nový partner, noví rodinní príslušníci. Podľa nášho názoru v čase odlúčenia dieťaťa od rodiny pri umiestnení do diagnostického centra dochádza postupne k vzájomnému odpúšťaniu, rodina vníma nové ciele, reštartovanie, rodičia dôjdu k uvedomeniu si aj svojich chýb. Počas pobytu dieťaťa dochádza k plánovaniu nových cieľov, čiastočnému uprataniu predtým problémových, konfliktných vzťahov.

Podľa vyhodnotenia interného dotazníka Diagnostického centra v Záhorskej Bystrici, v ktorom posudzujú pracovníci osobné charakteristiky chlapcov a zároveň chlapci sami seba (dotazník sa realizoval pri 34 chlapcov) môžeme sledovať výrazný rozdiel v hodnotení vlastností klientov

pracovníkmi oproti sebahodnoteniu klientov. Dospelí si všimajú skôr negatívne vlastnosti, deti sa vidia hlavne v pozitívnom svetle. (Uvedené výsledky vyberáme zo Záverečnej správy diagnosticko-terapeutického oddelenia DCM za školský rok 2006/2007, Hudečková, 2007).

Chlapci sa najčastejšie hodnotia ako *konformní s dospelými, komunikatívni, pracovití, veselí a bezstarostní, hyperaktívni, spoľahliví, nezávislí, vážni, pasívni, zodpovední, so silnou vôľou*.

Na druhej strane v tom istom dotazníku dospelí hodnotia chlapcov väčšinou ako *ľahko ovplyvniteľných, bagatelizujúcich, nekritických voči sebe, komunikatívnych, infantilných, pracovitých, konformných s dospelými, únikových, účelových, impulzívnych, veselých a bezstarostných, egocentrických*.

Ako najmenej časté charakteristiky sa vyskytujú u chlapcov *šikanujú ma, šikanujem iných* a z o strany dospelých sa najmenej často vyskytovali charakteristiky *máva výčitky svedomia, má silnú vôľu, je vážny, smutný, je empatický*.

U 15 z 34 skúmaných chlapcov sme mali možnosť ten istý dotazník aplikovať na začiatku i na konci pobytu a na základe tohto porovnania uvádzame, aké zmeny sme zaznamenali v dotazníkoch vyplnených pracovníkmi DC a samotnými chlapcami: pracovníci vnímajú chlapcov na konci pobytu ako *impulzívnejších, nekritickejších, viac provokujúcich, konfliktnejších a viac upútavajúcich pozornosť, manipulatívnejších, agresívnejších a infantilnejších, viac šikanujúcich, opozičnejších a pohodlnejších, viac egocentrických, viac bagatelizujúcich a sú labilnejších*. Chlapci sa zasa na konci pobytu vnímajú ako *častejšie sa vyhýbajúci riešeniu problémov, zodpovednejší, menej veselí a bezstarostní, citovo chladnejší, spoľahlivejší, uzavretejší, prispôsobivejší a menej impulzívni*.

Dalo by sa zhrnúť, že ako uvádzané vlastnosti chlapcov sú prevažne vyzorované tie, ktoré sú badateľnejšie na povrchu alebo na prvý pohľad a nehovoria o vnútornom ponore do hĺbok duše jednotlivca už i preto, že sa tu pracuje najmä so skupinou a komunitou a cez prizmu porúch správania.

Pracovníci DC akoby sa nevedeli zbaviť zaužívaného stereotypu hodnotiť prevažne negatívne, lebo chlapci, ktorí sú v zariadení umiestnení, sú tam za negatívne prejavy vo svojom správaní.

Hodnotenie chlapcov môže byť do určitej miery pravdivejším, keďže oni hodnotia zmenu správania medzi domácim a „ústavným“, pričom pracovníci hodnotia zmenu medzi želaným, ideálnym a reálnym správaním.

Uvedené vlastnosti patria medzi ľahšie čitateľné, sú skôr zjavné na prvý pohľad a človek ich často krát môže prejavíť spontánne na začiatku kontaktu. Tiež by sa dalo povedať, že chlapci na začiatku pobytu predovšetkým pracujú na tom, aby boli videní v pozitívnom svetle, aby zapôsobili, získali priazeň dospelého, preto môžu byť práve na tomto poli snaživejší a teda viditeľnejší. Tým je možné vysvetliť negatívnejšie hodnotenie chlapcov zo strany pracovníkov na konci pobytu ako na jeho začiatku.

Do diagnostického centra sú umiestňované deti na základe rozhodnutia súdu, alebo na základe žiadosti zákonných zástupcov na dobu minimálne troch mesiacov. Z skúseností však vyplýva, že pokiaľ okolie očakáva najakú viditeľnejšiu a pozitívnu zmenu v správaní dieťaťa, je potrebný časovo dlhší, minimálne 6 mesačný pobyt. Sme toho názoru, že aj na zmenu, hoci želanú, je potrebný dlhší časový úsek, je potrebné ju nielen natrénovať, ale sa aj presvedčiť, že sa oplatí.

V práci sa stretávame s bezradnosťou rodičov a vychovávateľov, že práve oni majú také dieťa, s ktorým im nik nevie pomôcť. Často aj my máme podobné pocity v práci „už toho máme dosť, už nevládzeme“.

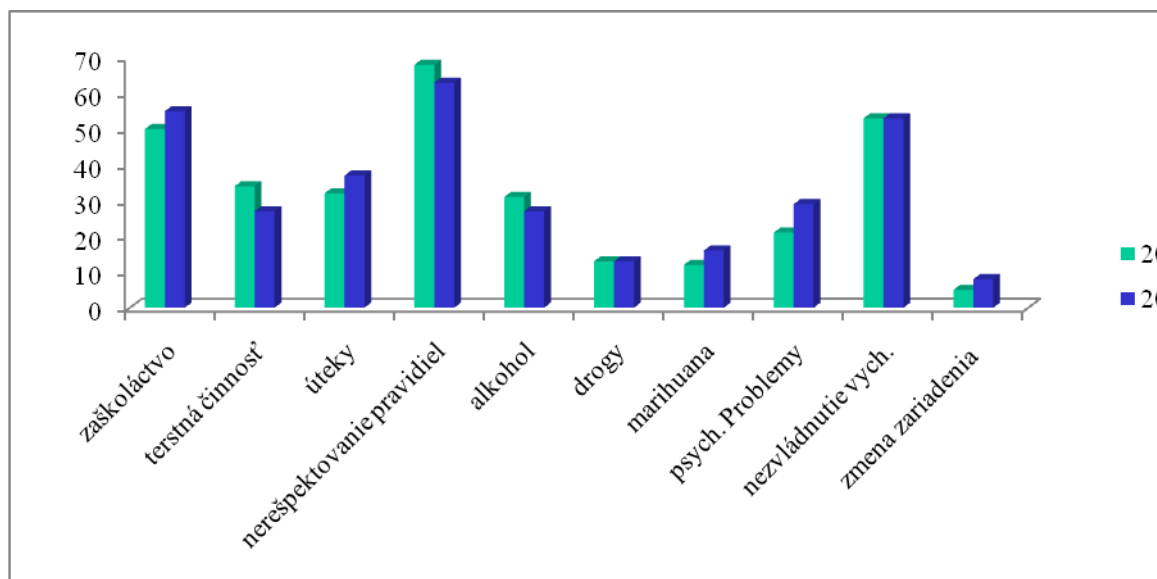
Rovnako ako majú rodičia problémy s „nespratníkmi“ doma, majú ich aj pracovníci v detských domovoch a náhradných rodinách. Pozastavujeme sa nad tým, že chýba vhodná dislokačná sieť, že nie všetky deti patria do diagnostického a reedukačného centra, ale rovnako nepatria ani do detského domova. Spravili sme prieskum v 5 diagnostických centrách (pri 279 klientoch týchto zariadení) - v troch detských zariadeniach: Bratislava – Trnávka, Ružomberok, Košice a dvoch mládežníckych: dievčenskom Žilina -

Lietavská Lúčka, chlapčenskom Bratislava – Záhorská Bystrica. Do budúcnosti by bolo dobré zrealizovať podrobný prieskum aj v reedukačných centrách. Porovnali sme roky 2009, 2010 a zisťovali sme príčiny umiestnenia do diagnostických centier.

Najčastejšími príčinami umiestnenia sú záškoláctvo, trestná činnosť, úteky z domova od rodičov, alebo z detského domova, nerešpektovanie pravidiel, alkohol, drogy. Marihuanu sme zámerne oddelili od ostatných drog, lebo práve táto látka je najčastejší dôvod umiestnenia do DC. Ďalej sú to psychické problémy dieťaťa, nezvládnutie výchovy v dôsledku nadmernej lásky, neurčenia si vzájomne akceptovaných pravidiel. Ďalšou pomerne častou príčinou je aj vek pestúnov, profesionálnych rodičov. Poslednou príčinou je zmena zariadenia alebo zmena profesionálnych rodičov, zmena pestúnskej starostlivosti.

Graf 1: Detské domovy (n = 142 klientov)

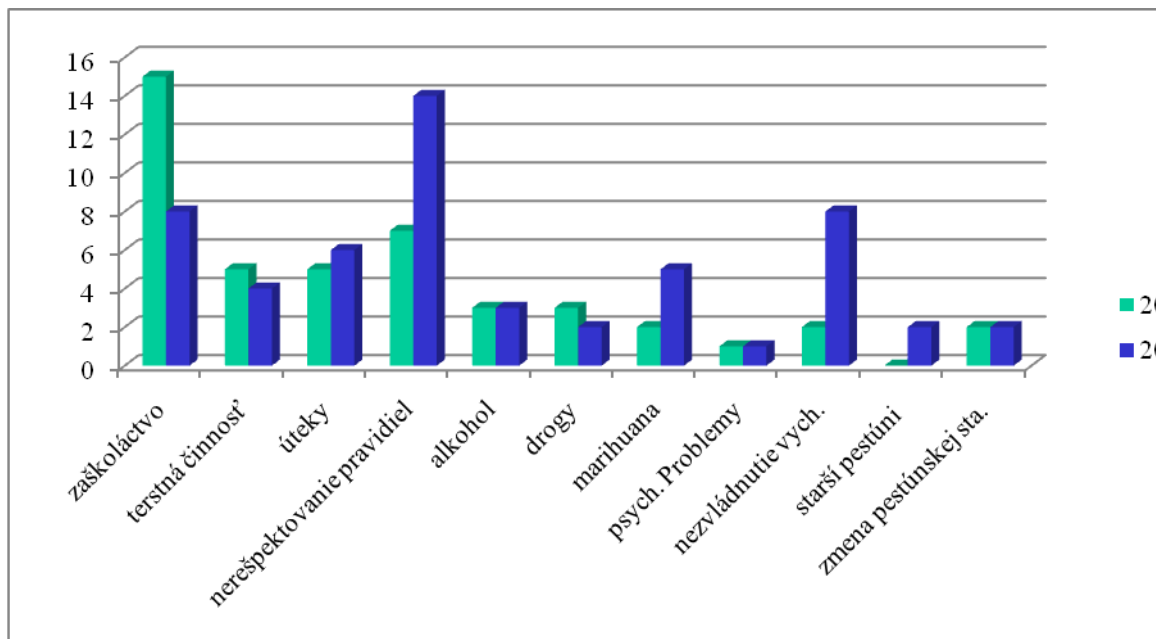

Ako ukazujú výsledky v grafe 1 v DeD je pri porovnaní rokov mierny nárast počtu detí umiestnených v dôsledku záškoláctva, útekov z DeD, užívania marihuany, a problémov v dôsledku zmeny zariadenia. Podľa nášho názoru je to dané tým, že deti prichádzajú do DeD už staršie, s inou životnou skúsenosťou, vo výchove absentujú režimové prvky. Pri udaní

dôvodov pri umiestnení detí do DC sme si všimli nárast počtu psychiatrických pacientov, sú to deti, ktoré sú hospitalizované na psychiatrických oddeleniach krátkodobo, alebo dlhodobo. Podľa nášho názoru tento problém by v koordinácii mal byť riešený rezortmi sociálnych vecí a zdravotníctva a nie rezortom školstva, ako je to doposiaľ a často.

Do „veľkých“ diagnostických centier sú umiestňované aj deti, ktoré ukončili povinnú školskú dochádzku a odmietajú sa vzdelávať ďalej. V DeD nie je alternatíva pre takéto dieťa, ktoré aj z nedostatku činnosti a nekonečného voľného času často narúša výchovný proces, ale aj autoritu vychovávateľa v skupine.

Graf 2: Pestúnka starostlivosť (n= 32 klientov)

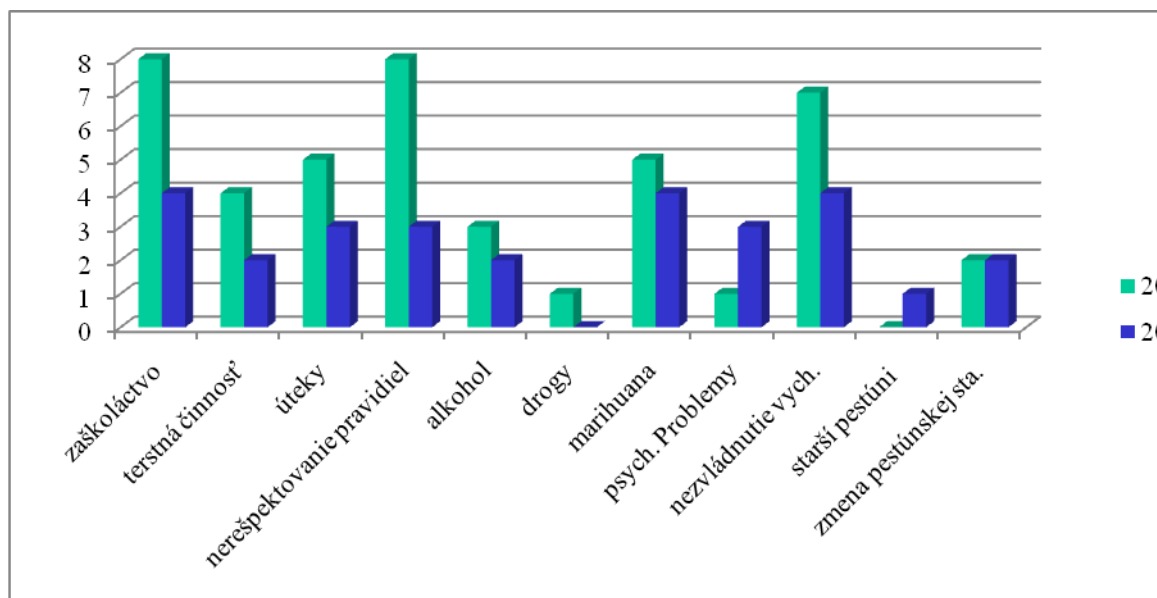

V grafe 2 sa ako najzávažnejší problém pre pestúnkových rodičov ukázal nerespektovanie pravidiel. Za porušovanie pravidiel pokladali rodičia neskoré príchody domov, neplnenie si povinnosti v domácnosti, fajčenie. Na druhom mieste dominoval podobný problém a to nezvládnutie výchovy. Za

nezvládnutie výchovy pokladali rodičia agresivitu voči rovesníkom, súrodencom, ale aj voči rodičom, ako ďalší dôvod udávali rodičia svoje prílišné odpúšťanie, vysokú toleranciu voči problémom dieťaťa.

Čo sa týka problematiky užívania marihuany, tu musíme konštatovať, že rodičia pri umiestnení dieťaťa mnohí ani netušia, že ich dieťa je konzumentom marihuany. Pri vstupe do DC sa robí zdravotná prehliadka, ktorej súčasťou je aj test na zisťovanie prítomnosti drog v moči, o výsledkoch testu sú informovaní aj rodičia. V grafe 2 vidíme aj nárast počtu útekov z domáceho prostredia, príčinou môžu byť neprimerané nároky a ovplyvňovanie trávenia voľného času detí, predovšetkým však nároky rovesníckej partie.

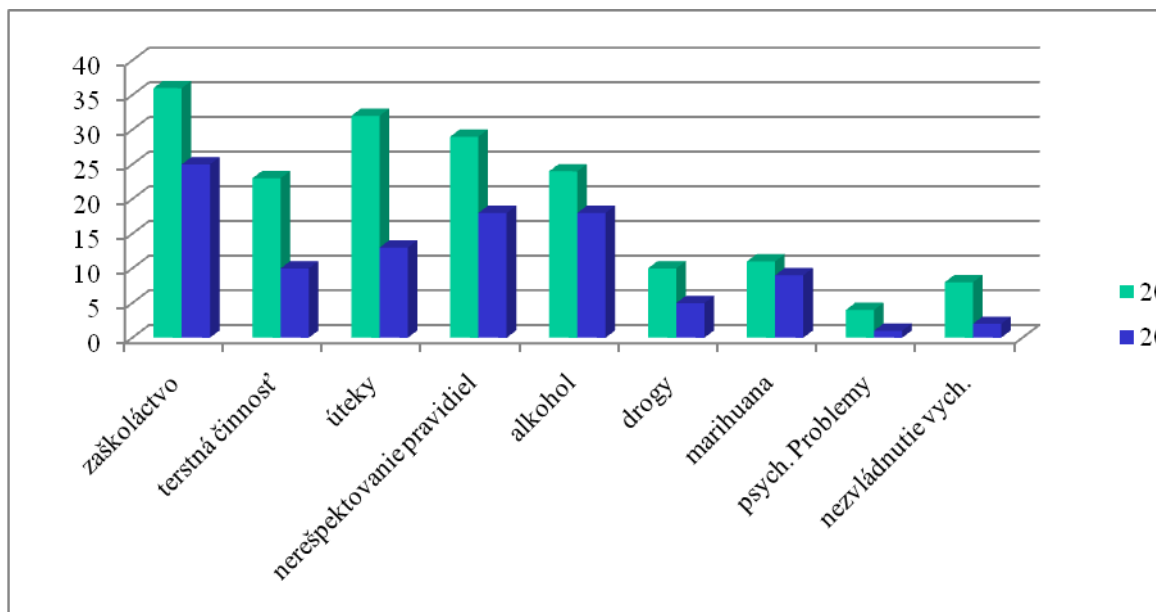
Graf 3: Dieťa v adopcii (n= 18 klientov)

Podľa výsledkov v grafe 3 došlo v roku 2010 oproti roku 2009 k zníženiu počtu umiestnených detí z adoptívnych rodín, čo môže svedčiť

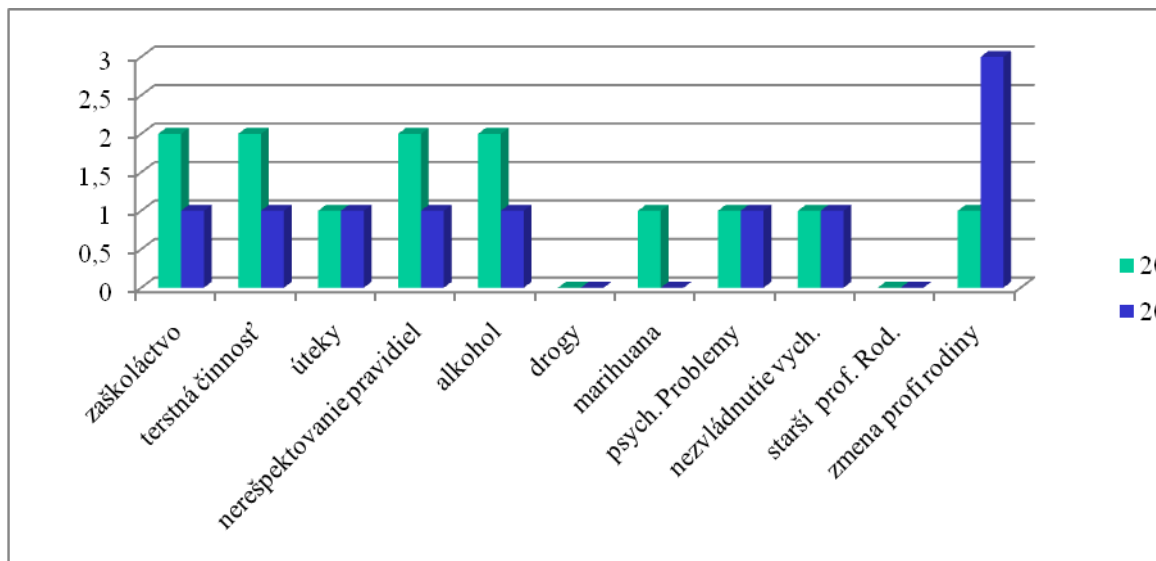
o intenzívnejšej spolupráci sociálnych pracovníkov s týmito rodinami. Naďalej však najčastejšími príčinami umiestňovania do špeciálnych výchovných zariadení zostávajú primárne pomenované problémy súvisiace so záškoláctvom, požívaním marihuany a nezvládnutím výchovy.

Graf 4: Predbežné a výchovné opatrenia (n= 80 klientov)

Podobne ako v predchádzajúcom prípade, aj tu došlo k zníženiu počtu detí umiestnených do týchto zariadení, nakoľko sociálni kurátori aj súdy skôr navrhujú rodičom požiadať ešte o diagnostický pobyt. Súdne rozhodnutie je brané ako radikálne rozhodnutie, podľa nášho názoru však v mnohých prípadoch diagnostický pobyt neprináša žiadny efekt, nakoľko je krátkodobejší a problémy klienta i rodiny sú už tak zložité, že nie je možné za tak krátky čas naštartovať proces reštrukturalizácie. Rovnako sa zvyšuje počet detí umiestňovaných priamo do reedukačných centier bez odbornej špeciálno-psychologickej diagnostiky, alebo detské domovy problémy riešia premiestnením dieťaťa v rámci svojich kapacít do špeciálnych diagnostických skupín.

Graf 5: Profesionálna rodina (n= 7 klientov)

V grafe 5 vidíme, že ako najzávažnejší problém sa ukazuje zmena profesionálnych rodičov. Tu konštatujeme, že profesionálni rodičia nie sú dostatočne pripravení a vyškolení na prácu s deťmi s poruchami správania. Ide hlavne o deti v staršom školskom veku. Často sa stáva, že odborníci v detských domovoch hľadajú pre dieťa inú rodinu, ale aj v tejto rodine rodičia opäť zlyhávajú a dieťa má za sebou ďalší neúspech spojený s nedôverou v dospelých. Až po niekoľkých pokusoch býva dieťa následne umiestnené v diagnostickom centre.

Ak diagnostikujeme spektrum problémov, na základe ktorých sú umiestňované deti do diagnostického centra, je logické, že následne pracujeme na zmene postojov k doterajšiemu spôsobu správania, komunikácie, využívaní voľného času, režimu. Jednou úlohou je práca s umiestneným klientom, pre nás je však rovnako dôležitá spolupráca s rodičmi alebo inými zákonnými zástupcami, ktorí sa podieľajú na výchove dieťaťa. Neriadime sa filozofiou zmeny klientových postojov, rovnako sa snažíme aj o zmenu postojov jeho najbližšieho sociálneho okolia. Ako ukazujú nasledovné výsledky v grafe 5, rodičia očakávajú na začiatku pobytu zmeny hlavne v správaní dieťaťa, vôbec alebo len ojedinele sú

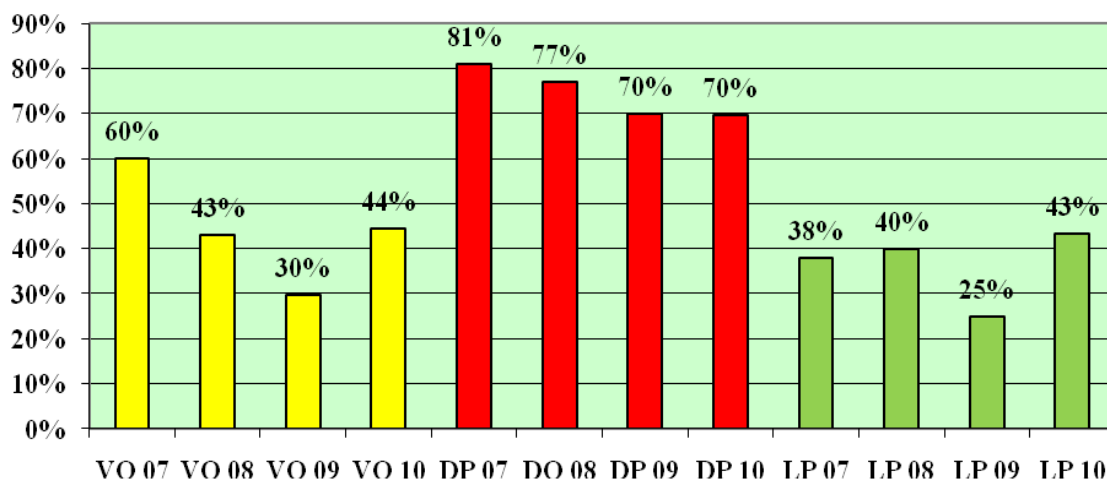
ochotní hľadať nejaké nedostatky vo svojom zaužívanom systéme komunikácie s dieťaťom (Poláchová a kol., 2009).

Tabuľka 1: Očakávania od pobytu: (n= 212)

Zodpovednosť	25%
Zlepšenie správania	25%
Zlepšenie komunikácie	16%
Vzdelanie	18%
Disciplína	11%
Pretrhnutie vzťahov s partiou	5%

Ak sú rodičia vyzvaní k intenzívnej spolupráci a je im dostatočne vysvetlený dôvod, ako ukazujú naše 3- ročné zistenia, rodičia sú ochotní spolupracovať a spolupodieľať sa na zmene fungovania komunikácie so svojim dieťaťom. Často sa po prvýkrát vo svojom živote stretávajú s mnohými otázkami, ktoré sa dotýkajú prežívania, osobných pocitov, komunikácie a majú šancu veľa vecí si uvedomiť priamo v kooperácii s dieťaťom, ale za pomoci odborníka, ktorý je ochotný a schopný situáciu rodiny analyzovať bez predchádzajúcich skúseností a emocionálneho negatívneho zafarbenia.

Graf 6 Účasť na rodičovských stretnutiach podľa typu pobytu v DC Záhorská Bystrica (Poláchová, 2010)

Podľa vyššie spomínaných autoriek a ako vidno z uvedeného grafu, najvýraznejší záujem o spoluprácu majú rodičia detí, ktoré sú umiestnené na dobrovoľnom diagnostickom pobyte. Potvrzuje to starú empirickú skúsenosť, že ak zodpovednosť za riešenie problému prevzali rodičia osobne (v prípade DDP sú iniciátormi a realizátormi umiestnenia rodičia), prístupujú k pobytu aktívnejšie a s väčším záujmom. Rodičia detí, ktoré sú umiestnené súdnou cestou, preukazujú nižší záujem o spoluprácu. Na jednej strane v praxi pozorujeme, že väčšinou ide o rodičov, ktorí prejavujú vôbec menej záujmu o svoje dieťa aj v iných formách kontaktov, na druhej strane v tejto skupine sa vyskytujú často deti zo sociálne slabších rodín, kde návštevy dieťaťa bývajú aj finančne pre rodinu náročné. Klasicky najmenší záujem sa prejavuje o deti, ktoré prichádzajú z detských domovov – či už zo strany ich rodičov, alebo pracovníkov detských domovov.

Záverom konštatujeme, že problematika práce v diagnostickom centre je veľmi rozsiahla, viacdimeznionálna a pestrá. V príspevku bolo našou úlohou načrtnúť k hlbšej diskusii niekoľko problémových okruhov, o ktorých pri práci s našimi klientmi nielen rozmýšľame, ale snažíme sa ich v spolupráci so všetkými zainteresovanými stranami aj riešiť. Výsledok našej práce totiž priamoúmerne závisí od spolupráce nielen s klientom, ale aj jeho rodičom,

vychovávateľom a rovnako aj sociálnym pracovníkom a učiteľom. Nazdávame sa, že bez tejto trojčlenky nie je výsledok zodpovedajúci vynaloženému úsiliu. A o to nám ide.

7.3 VPLYV MÉDIÍ NA VNÍMANIE RODINY OČAMI DETÍ

POSUZOVÁNÍ KRIZOVÝCH SITUACÍ V RODINĚ SAMOTNÝM DÍTĚTEM POD VLIVEM MEDIÁLNĚ PREZENTOVANÝCH „VZORŮ“ RODINY

Markéta ŠAUEROVÁ

Média díky svým nástrojům a působivosti vytváří dojem, že to co je společnosti prezentováno, je založeno na solidních průzkumech, kopíruje vývoj společnosti a celkově podává obraz o stavu reality, v níž se dnešní člověk a celková společnost pohybuje. Ve skutečnosti tomu tak není a výběrovostí zpráv a typů pořadů se stávají významným manipulativním nástrojem v životě celé společnosti a vytváří určitý rozpor mezi skutečnou realitou a mediálně prezentovanou realitou. Zásadním problémem tohoto rozporu je, že média svou přitažlivostí působí na utváření postojů společnosti k určitým celospolečenským problémům, častou prezentací násilí a patologií na všech možných úrovních zvyšuje toleranci ke všem těmto patologickým jevům, představuje nevhodné komunikační strategie a vzory, které pak jednotlivé sociální skupiny uplatňují i v reálných sociálních situacích. Z tohoto hlediska jsou nejohroženější skupinou děti, zvláště pak děti vyrůstající v jakémkoliv nepřírozeném prostředí, zejména v patologické rodině.

Znaky patologické rodiny

Vysvětlení pojmu patologické rodiny je poněkud složitější. Vychází totiž z opačného výchozího bodu, a tím je problematika normality, normality společnosti. Normy společnosti lze definovat jako pravidla pro vědomé sociální jednání. Tyto sociální normy pak můžeme dále členit na konformní, nekonformní a deviantní. Patologie v rodině tedy nacházíme tam, kde nejsou dodržována konformní pravidla. Určení zda jde o projevy nekonformního či

deviantního rázu je však závislé na míře působení jednotlivých faktorů v konkrétní rodině.

Dunovský poruchy rodiny definuje jako situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené začlenění jejích členů do společnosti. V obecném pojetí lze poruchu rodiny vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném naplňování některých nebo všech základních rodinných funkcí. „Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti jsou významné právě závažností úlohy, kterou rodina zaujímá ve vývoji dítěte a ovšem i péčí o ně. Příčin poruch je velké množství a jsou vázány na jednu, na několik nebo na všechny základní funkce. Z nich nejvýznamnější je porucha funkce socializačně výchovné.“ (Dunovský, 1999).

Dunovský klasifikuje poruchy rodiny ve vztahu k dítěti jako objektivní - na vůli rodičů nezávislé, subjektivní – na vůli rodičů závislé, a smíšené. Pro potřeby praxe vypracoval diagnostický nástroj hodnotící funkčnost rodiny sledovaného dítěte – tzv. Dotazník funkčnosti rodiny, který se opírá o hodnocení osmi diagnostických kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace (vycházející z věku, z rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní i psychický stav a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Na základě výsledného skóre jsou pak rozlišovány čtyři základní typy rodin:

funkční rodina, problémová rodina, dysfunkční rodina a rodina afunkční (tam jsou poruchy tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci) (Dunovský, 1999).

S poruchami funkcí rodiny se často směšují poruchy rodičovství, což však není jedno a totéž. Zároveň se však oba problémy často prolínají.

Zaměřujeme-li pozornost na různé druhy patologického chování v rodině a jejich častou prezentaci prostřednictvím médií (nejčastěji televizního vysílání), je nutné základní druhy takového chování vyjmenovat. Mezi základní rodinné dysfunkce patří:

nezralá rodina – nízký věk rodičů, nezralost rodičů v oblasti životních hodnot, nedostatečné zkušenosti, nezralost citová – chybí něha, klidná atmosféra v rodině, často nechtěnost dítěte, problémy ekonomické a sociální);

přetížená rodina – přetíženost konflikty, narozením dalšího dítěte, starostmi (ekonomické, nemoc), citové strádání – konfliktogenní prostředí;

ambiciózní rodina – rodiče pohlcováni potřebami k jejich uplatnění, vzestupu, seberealizaci na úkor rozvoje osobnosti jejich dětí (strádání dětí v potřebách citových – láska, soucítění, solidarita, potřebách jistoty, sepětím s domovem);

perfekcionistická rodina – soustavný nátlak na dítě podávat vysoké výkony bez ohledu na jeho schopnosti, zájmy, vnější možnosti významné k výkonu (permanentní přetěžování dítěte – úzkost, vyčerpanost, deprese);

autoritářská rodina – rodiče požadují automatickou a slepou poslušnost dětí, časté užití trestů psychických i fyzických, atmosféra strachu a násilí);

protekcionistická rodina - rozmazlující výchova, vyhovět dítěti za každou cenu (protekcionismus útočný – bojovná ochrana dítěte proti křivdám z okolí, i pouze domnělým, protekcionismus soucítící – spolutrpitelský postoj, protekcionismus služebný – rodiče v podřízeném vztahu k dítěti, dítě se stává diktátorem);

rodina liberální a improvizující – chybí řád, program, volnost bez výchovných cílů(dítě neumí využít volnost a zneužívá ji – lenost, pochybné zábavy, egoismus, asociální chování, to vše může vést až k postupné terorizaci rodičů dítětem v pozdějším věku);

odkládající rodina – rodiče „odkládají“ dítě k prarodičům, tetám, přátelům, apod., narušují tím základní osu citového zrání dítěte (dítě si těžko vytváří vztah k domovu);

disociovaná rodina – narušení vnějších (konfliktovanost k vnějšímu okolí, izolovanost) a vnitřních vztahů rodiny (konflikty uvnitř rodiny – napětí, intriky, strach z rozpadu rodiny, alkoholismus, neurotizace členů rodiny, atd.).

Někteří odborníci řadí mezi dysfunkční rodiny rodinu neúplnou, situace mi v tomto ohledu přijde diskutabilní, neboť přes absenci výchovných vzorů může neúplná rodina plnit plnohodnotně veškeré své základní funkce. Spíše bych se v tomto případě přikláběla k pojmání takové situace jako určitého handicapu. Daná rodina se s handicapem následně buď vyrovná a plně své funkce plní, a nebo nevyrovná, a pak se řadí do jednotlivých typů dysfunkčních rodin.

Někdy nejde o ryze patologické chování v rodině, ale některé projevy můžeme chápat jako určitý varovný signál. Patří sem například neschopnost vyjádřit pocity, špatná komunikace (špatně volené komunikační vzorce a prostředky), nejasně stanovené hranice, manipulace – citové vydírání, izolace. Právě prezentování těchto varovných signálů v mediální tvorbě považuji za velmi nebezpečné, neboť jejich působení je pozvolné, nevytváří extrémní příklad, a tak se snáze stane součástí hodnotících kritérií dospívajících ve smyslu co je „normální a běžné“ a co ne. Stále častějším setkáváním s jedním a tím podobným vzorem se skutečně celospolečensky mění postoj lidí k daným projevům, jsou častěji akceptovány a mnohdy se tyto „varovné projevy“ začínají v rodinách projevovat a prosazovat, aniž by se jim jednotliví členové rodiny bránili.

Mediální prezentace patologie rodiny jako vzoru

Většina populace (s výjimkou malých dětí a duševně nemocných lidí) respektuje skutečnost, že v rámci mediální tvorby jde o uměle vytvořenou realitu, která člověku předkládá takové vjemy, jaké by pravděpodobně měl, kdyby se pohyboval ve skutečném prostředí.

Zásadním problémem působení médií je, že jako příjemci programu předpokládáme, že prezentovaná realita je se skutečnou totožná (nebo v zásadních bodech shodná). Mnoho autorů poukazuje na fakt, že média se

stávají nástrojem společenské konformity, bez ohledu na to, zda jde o média tištěná, elektronická či na internetu a hovoří o tzv. realitě mediální (Sak, 2006). Ani tento pojem však dle mého názoru nevystihuje podstatu problému. Jde totiž nejen o to, jaké informace jsou v mediální realitě předkládány, ale jak na ně člověk reaguje, jaké závěry z těchto zpráv činí a jak se podle nich chová. Celý tento komplex nestačí označit jako mediální realitu, ale je potřeba označit i to, v čem díky mediálně pojímanému světu celá společnost žije.

Problematice mediálně uchopované reality jsem se věnovala již v příspěvku zamýšlejícím se nad vlivem médií na utváření postoje společnosti k „realitě“ (Šauerová, 2009). Médii předkládaná realita není totožná s tou původní, která nás obklopuje, ale vytváří se nový, fiktivní obraz světa, iluze, jakási virtuální realita, a nebála bych se v tomto případě použít až pojem - „metarealita“ (Šauerová, 2009). Působení mediální reality totiž dle mého názoru vede ve svém důsledku k utváření představy reality o realitě, a tedy jde skutečně o vytváření metareality, v níž se pohybujeme. V rámci metareality (a právě na rozdíl od virtuální reality) se setkáváme s prezentací objektivní skutečnosti, ale s odhlédnutím od reálného času, média záměrně manipulují s časem, s odhlédnutím od člověka jako osobnosti - komplexu, a v neposlední řadě i s odhlédnutím od reálné lokace.

Dalším problematickým faktorem působení médií je to, že média předkládají informace či obrazy již se zformulovaných závěrem, ukazují, co si divák má myslet, jak má na danou situaci nahlížet, což právě menším dětem z hlediska jejich dosavadního vývoje plně vyhovuje.

Vzory a komunikační strategie

Realita je předkládána nikoliv podle své povahy, ale podle záměru „výrobce“ a úhlu optiky s níž je stav věci poměřován, významný vliv hraje komerční tlak, neboť zprávy a struktura mediálního zpravodajství musí obstát v současné konkurenci. Uveřejňovanou skutečnost pak můžeme považovat za něco mimo realitu, za určitý rámeček, v němž člověk žije, utváří

své názory, stanovuje své cíle, přejímá vzory a komunikační strategie. Všechny tyto přejímané součásti se však mohou, jak již bylo uvedeno, od původního stavu věcí diametrálně lišit.

Hlavní kritický moment v působení médií obvykle spatřujeme v příliš časté prezentaci násilí, brutality a sexuality v čase, kdy se k vysílání mohou posadit děti, které neumí dostatečně dobře rozlišovat mezi mediálně prezentovanou fikcí a realitou. Průzkumy jednoznačně prokazují, že se s celoplošnou prezentací násilí zvyšuje celková tolerance společnosti (a tedy i jednotlivých sociálních skupin, včetně mladé generace) právě k tomuto jevu. Přesto jako mnohem vážnější problém vnímám negativní úlohu médií v prezentaci nevhodných komunikačních vzorů ve vysílaných pořadech a prezentaci patologických vzorů chování nejrůznějších skupin, včetně zobrazování nevhodných a dysfunkčních vzorů rodiny, nahlížených často z jednoho úhlu pohledu. Jako vážnou situaci to vnímám proto, že obvykle jsme se jako rodiče, či vychovatelé, naučili v obecném výchovném přístupu dětem a mládeži zdůrazňovat, že násilné scény jsou něco „nenormálního“, že realita brutálního chování je poněkud odlišná od fiktivního ztvárnění, kde „železný“ herec přežije úskalí požárů, výbuchů, mučení apod. Na co však jako vychovatelé již příliš velký důraz neklademe, je rozbor ukázek nevhodných komunikačních vzorů a chování jednotlivců i skupin.

Zkusme se na chvíli zamyslet a zkusme uvést pořad, v němž najdeme prezentovanou rodinu s jejími pozitivními atributy, které rodina má plnit. Budeme příklad takové ukázky hledat těžko, možná mnozí namítnou, že v seriálech se odráží celospolečenský trend proměny rodiny jako takové, že seriálové rodiny reprezentují seriózní demografické průzkumy týkající se vysoké rozvodovosti, existence domácího násilí, týrání a zneužívání dětí... Do jisté míry takový argument může obstát. Ale budeme-li tyto ukázky začínat považovat za společenskou normu, takto prezentované patologické chování v rodinách jako obraz skutečné reality, pak v dětech a dospívajících zcela jednoznačně začneme pěstovat pocit, že takový model rodiny je „normální“, běžný, snad až žádoucí. Stejně jako se zvyšuje tolerance

k celkovému násilí, začne se zvyšovat tolerance k jednotlivým odchylkám v rodinném soužití, tolerance k patologickým vzorcům chování, nevhodnému a neadekvátnímu způsobu řešení náročných životních situací v rodině i krátkodobých konfliktů, k nesoudržnosti skupiny, která má plnit stále stejné funkce – rozmnožování, zabezpečení materiálního i duchovního rozvoje jednotlivých členů, zajištění bezpečí, atd.

Média hrají v tomto směru velmi složitou roli. Na jedné straně mohou v příjemcích vyvolávat odpor k prezentovaným modelům, děti i mládež se rozhodují pro model pozitivní, s plným zachováním funkcí, které rodina má plnit. Na druhou stranu, mnoho z nich se odklání od instituce manželství jako přežitku, přesto, že přední dětské psychologové upozorňují na to, že dítě se cítí v manželském svazku rodičů bezpečněji (již sepětím formou stejného příjmení) (Matějček, 2005). Řada z nich si odnáší z televizních ukázek (ale i článků v bulvárním tisku i tisku pro děti a mládež) dojem, že odchod od rodiny je běžné řešení. S takovými situacemi se setkávají ve svém okolí, s takovými situacemi se setkávají v médiích. Proč by tedy takový způsob řešení konfliktu měl být nenormální či dokonce amorální? Při sociologickém pohledu do některých tříd se můžeme setkat i s alarmujícím zjištěním, že v původní rodině žije ze 17 dětí pouze 1 (příklad třídy 6.B, běžná ZŠ Praha 10).

Negativní vliv médií na vzrůst tolerance k posuzování patologického chování sociálního prostředí dítětem samotným

Varující bývá taktéž zjištění, že řada dětí v souvislosti s domácím násilím, či jinými patologiemi v rodině, bývá k podobnému chování mnohem tolerantnější ve vztahu sám k sobě, jsou ochotné takové jednání druhých omlouvat, chápat jako svoji vlastní chybu a nerozpoznávají včas a dostatečně intenzivně rizikové chování dalších členů, ať už v rodině či jiné sociální skupině (třeba ve třídě, sportovní skupině apod.).

Z hlediska hodnocení negativního vlivu médií na vnímání patologie v rodinách jako na určitou normu můžeme vycházet z reálných výpovědí

dětí, které vyrůstají v rodině, v níž se určité obtíže vyskytují. Jako příklad si můžeme uvést výpověď 14ti letého chlapce, který byl zároveň svědkem občasného domácího násilí na matce.

Chlapec byl odeslán k psychologickému vyšetření pro časté emocionální výkyvy, nesoustředěnost a časté sociální konflikty ve třídě. Při zjišťování anamnestických dat vyplynulo, že dítě je z rodiny, kde nebyly funkční vztahy, dítě je dlouhodobě zdravotně nemocné a v současné době vyrůstá jen s matkou. K otci dochází nepravidelně a nerad. Školní výsledky jsou průměrné až nadprůměrné – v závislosti na kolísání výkonnosti. Zcela pravidelné jsou ale sociální konflikty se spolužáky a následně i s učiteli. Chlapec uvádí, že hájí nespravedlivost vůči jednomu jinému spolužákovi, a to za cenu i fyzického násilí. Na dotaz, zda spolužáci ubližují i jemu osobně, odpovídá, že ne, že ho mají ostatní rádi. Při hodnocení situace v rodině, dítě popisuje situaci slovy: „Táta mě i maminku občas natloukl, ale já myslím, že on to nemyslel zle, on nás má rád, jen byl asi hodně unavený, nebo se mu něco nepovedlo. Někdy odpoledne se dívám na seriál, taky tam je rodina, v ní ten táta taky něco rozbije, ale pak říká, že má všechny rád. Kolikrát si říkám, že je to jako u nás. Máma tátovi vždycky odpustí. Jednou jsem řekl, že je táta hnusnej a máma mě okřikla, že takhle o tátovi mluvit nesmím. Ale pak jsem chodil s maminkou do nějaké nadace, a tam zase říkali, že to správné není. Nevím. Ale ať se kouknu, kam se kouknu, spíš myslím, že má pravdu maminka, je běžné, že tátové občas vyletí a zmydlí to všechno kolem, stejně jako že bydlíme jen s maminkou. Tuhle jsme si o tom povídali ve škole a máme tam prima holku, ale všichni se divili, že má jen dvě babičky a dědečky, většina má rozvedené rodiče a žijí s novým tátou, mají více dědečků. Já jsem rád, že jsme sami, naopak babička od táty s námi nemluví, ale stačí mi jen ta jedna.“

Další vyšetření zaměřená na sociometrii ve třídě ukázala zajímavá zjištění. Chlapec nebyl absolutně schopen posoudit vztahy směřující k němu samému, zatímco hodnocení sociálních vztahů mezi ostatními bylo na nadstandardní úrovni. Zvláště chlapec vůbec nezaznamenával jakékoliv

agresivní reakce ostatních, a to ani bití, kopance (v následném rozhovoru byl udiven a říkal, vždyť to byla hra?...). Po této hře byl samá modřina a škrábance. Byl vřazen do komunikační skupiny zaměřené na podporu sociálních kompetencí dětí ohrožených šikanou¹, která v té době na příslušné škole byla realizována a do skupiny se souhlasem matky začal docházet. Během půl roku se podařilo změnit jeho náhled na dosavadní chování (jak poskytované, tak přijímané) a celkově se zlepšila jeho sociální situace ve třídě, i se snížila frekvence konfliktního chování. V současné době matka uvádí hezké přátelství s několika spolužáky (ze sociometrického hlediska patří mezi vůdčí typy ve třídě), chlapec s nimi na jejich návrh začal chodit do skauta a cítí se spokojený. Na písemný dotaz odpovídá skautský vedoucí pozitivně, že chlapec je příjemný, bezkonfliktní a s ostatními drží krok. Dotaz jej víceméně překvapuje.

Podobné výpovědi je možné v psychologicko-poradenské praxi slyšet i vidět často.

Děti a mládež si pod vlivem prezentace různých vlastností veřejně činných lidí utvářejí mylné představy o reálně fungujících společenských normách. Současně jsou zásobováni mnoha seriály, v nichž se objevují zcela nerealistické zápletky, komunikační strategie, které „hrdinovi“ seriálu dopomohou k získání stanoveného cíle. Zcela logicky tato skupina začíná podobné strategie uplatňovat i v běžném životě, což s sebou přináší řadu výchovných a sociálních obtíží. Tato skupina bere jako běžnou normu, když je v seriálu prezentována situace, kdy sekretářka křičí na svého nadřízeného, v rámci práva na názor mu sděluje vulgárními slovy, že je dotyčný ředitel naprosto nekompetentní a nakonec se dožaduje propuštění jiné kolegyně, kterou z mnoha velmi seriózních důvodů nemůže vystát. Není se pak co divit, když dítě ve škole učiteli nadává s pocitem, že přeci hájí pravdu a že má jednoznačně právo na svůj názor, nebo fotbalista nadává rozhodčímu, protože takhle nemožně pískat si přeci rozhodčí nemůže dovolit a když tomu nerozumí, tak je potřeba mu to vysvětlit srozumitelně a patřičně citelně za použití hrubé síly. Vidíme to dnes a denně, jak politik hájí svou

„pravdu“ pohlavky, vulgárními gesty, arogantními výrazy. A přesto, že jde o „maličkost“, médií je taková situace opakována několikrát, komentována a zveličována do gigantických rozměrů, že skutečně není nemožné si takové komunikační strategie nevšimnout a nezískat pocit, že takto se problémy řeší (Šauerová, 2009).

Se stejnými problémy se setkáváme i v dalších oblastech společenského života, bohužel i při medializování sportovních výkonů. Zkusme si v duchu promítnout, zda záběry z fenomenálního průjezdu cílem při lyžování jsou několikrát po sobě opakovány? Nejsou. Zato případy, kdy dojde k úrazu sportovce, pádu při skoku, při jízdě, vybočení ze směru, tragédie v podobě trvalých následků jak na straně sportovce, tak diváků, jsou neustále prezentovány televiznímu divákovi. I to vede v konečném důsledku k utváření odlišného pohledu na sport jako takový. Sport se pro řadu dětí stává adrenalinovou záležitostí pro medializované tragické události, prezentace úsilí sportovce, který musí překonávat řadu obtíží a překážek není divácky atraktivní, situace, kdy sportovec prožívá nechuť a pocit, že pokus o vítězství vzdá, rovněž. V médiích je prezentován již výsledek, bez ohledu na cestu, která k němu vede. Bez ohledu na cestu hrbolatou a plnou výmolů.

Vrátíme-li se k mediálně prezentovaným sociálním vzorům a vzorům rodiny, pak kromě situace, kdy z hlediska atraktivity pro diváka je vždy prezentována jakákoliv patologie v sociálních vztazích (neboť norma považovaná za průměr, šed', není z hlediska vysoké sledovanosti pro diváka přitažlivá), je v rámci filmové reality vždy využito určitých „sekvencí“. Využívá se předpokladu, že divák si jednotlivé etapy děje dotvoří, aniž by byly veškeré detaily v příběhu znázorněny. Tak se dostáváme k další paradoxní situaci. Aniž by mladý divák měl možnost „spoluprožívat“ dlouhodobou zátěž, trápení se svým hrdinou, je postaven před řešení. Mnohdy velmi zjednodušené, nicméně ve filmovém zpracování působícím naprosto realisticky.

Prezentované vzory rodinného soužití se odráží na utváření postojů dětí při posuzování kvality rodinného soužití. Pro děti je dnes zcela přirozená situace, že rodiče nežijí spolu, že rodiče mají jiné partnery, mnohé to vnímají jako výhodu a stejně tak tyto výhody i zdůrazňují. Např. třináctiletý Daniel uvádí: „Je přeci fajn, že táta s mámou se předhánějí, kdo mi dá lepší dárek, kdo mě vezme na zajímavější výlet...“. Situace začíná být o to závažnější, že mnoho rodičů při odchodu partnera neřeší jen emocionální a ekonomickou krizi po odchodu někoho, koho milovali, ale dostávají se do kleští působení sociálních odborů, musí podstoupit martyrium v oblasti svěřování dětí do péče jednoho z rodičů. Výsledky rozhodnutí sociálních pracovníků někdy naprosto negují potřeby dítěte² a podílejí se na utváření dalších rodinných tragédií. Mimo jiné i na ztížené výchově dětí, neboť ony si velmi dobře uvědomují (a opět i pod vlivem působení médií zjišťují), jak snadno se dá v této oblasti manipulovat s rodičem, jemuž jsou svěřeny do péče. Čtrnáctiletý Jakub otci před začátkem vyšetření sdělil v čekárně: „Táto, já klidně řeknu, že raději budu bydlet s tebou, ale koupíš mi zájezd do té Francie, ano? Protože jestli ne, tak asi radši půjdu bydlet k mámě. Jo a na doučování z fyziky už nechci chodit, máma mě slíbila, že by mě nenutila.“ Je opravdu pro rodiče tak těžké najít odvahu a dokázat se vzepřít těmto manipulacím a nastolit jasná pravidla, i za cenu rizika, že o dítě „přijdou“? Možná ke všem těmto ústupkům vede pocit, že když ustoupí a zamezí odchodu dítěte k druhému rodiči, podaří se tím zajistit lepší výchovu než u toho druhého. Fungují zde stejné faktory jako při domácím násilí páchaném muži na ženách, když se žena není schopná vzepřít a stále hledá omluvy partnerova chování? Otec Jakuba nešťastně po vyšetření sedí v kanceláři a hledá odpověď, jak se má zachovat. Se slzami v očích se ptá, jestli umím pochopit, že pak zůstane úplně sám, když Jakub odejde k matce. Nechce porozumět tomu, že může stejně jednou zůstat sám, neboť nároky v tomto případě bude Jakub jen stupňovat. A výchovné nastavení mantinelů prostě bude nezbytné. Stejně jako nerozvedený rodič, který „riskuje“, že dítě mu jednoho okamžiku odjede z domova jen proto, že s sebou svým potomkem

manipulovat nenechal. I rodiče jsou v tomto postoji významně ovlivněni médii, v tomto případě hodně mediálně prezentovanými kauzami, které měly za následek extrémní řešení či vedly k tragédii. Bohužel, média nemohou nikdy prezentovat situaci ze všech úhlů pohledu, a divákovi je předkládaná situace tak, aby bylo jasné, k jakému závěru má divák dojít.

Fantazie dětí ovlivněná brutalitou společnosti

Zajímavý je rovněž rozbor některých prací v rámci arteterapeutické skupinové práce dětí z první třídy. Tyto práce byly zaměřeny na sledování míry kooperace v jednotlivých typech vyučování. Děti mají ve skupině společně dotvořit předkreslený tvar, musí se na dokreslení domluvit a pak následně každý ze skupiny tvoří jednou barvou, kterou si vylosuje. Během tvorby sledujeme míru kooperace, volbu jazykových prostředků, akceptaci názorů ostatních, dovednost prosadit vlastní názor adekvátními prostředky. Nicméně, v centru naší pozornosti nyní stojí výsledek. Při jedné takové kresbě děti vytvořily netypické téma. O tématu pak děti hovoří a vyjadřuje se k němu celá třída.

Obrázek děti nazvaly jako „Koncentrační tábor“ a slovně popsaly svůj obrázek následujícím způsobem:

„Na kopci stojí napůl koncentrák a napůl panské sídlo krutého světovládcce. Dolů z hradu teče potok krve, protože pánovi neplatí poddaní daně a on jim pro výstrahu ostatním seká hlavy“. Na otázku, když všem hlavy useká, od koho bude mít peníze, děti velmi hbitě odpověděly: „No, to mu manželka porodí hodně dětí, pak ji zabije, protože už ji nebude potřebovat...-

a nebo ne, pošle ji někam pryč, pořídí si milenky, ty porodí další děti, až z nich bude národ, a zase bude mít pán komu sekat hlavy“.

Pro děti první třídy bylo naprosto samozřejmé, že manželka, která splní nějaký svůj účel, již není k ničemu a na její místo nastupují milenky. Při dalším hovoru se ukázalo, že v dané třídě jsou jen dvě děti, jejichž rodiče žijí v harmonické domácnosti.

Výchovný optimismus na závěr

Mnoho rodičů si připadá pod vlivem působení médií a moderních technických prostředků bezradná a bezmocná. A přitom cesta vedoucí ke korekci není až tak nedostupná, jak se mnohým rodičům může jevit. Není samozřejmě ani lehká, ale nevzdáme-li naše pokusy postavit se působení mediální a technické tvorby, určitě ucítíme, že jsme jako rodiče a vychovatelé neselhali. Nejde o to dětem zakazovat přístupy k televizi nebo počítačům. Ale jde o to, najít si dostatek času a mluvit s dětmi o tom, co viděly, co slyšely, o čem byl seriál. Nabízet sledování kvalitních programů, které budeme s dětmi sledovat i my, můžeme si při pořadech dělat i vlastní poznámky, k nimž se chceme vrátit a přitom nemusíme narušovat kontinuitu vysílání. Můžeme nabízet dětem řadu společných prožitků. Budou-li děti na tento způsob výchovy a komunikace zvyklé od útlého dětství, velmi snadnou přijmou i naše výchovné zásahy v oblasti korekcí mediálního vlivu. V situacích, kdy se budeme snažit nastolit nové výchovné působení až v pozdějším věku (např. pubertální období), můžeme očekávat zpočátku nízkou míru spolupráce ze strany dětí, nepochopení, i zlost. Nicméně, setrváme-li ve své snaze, zjistíme, že děti se postupně zklidňují, samy začínají vyhledávat obsahy, o nichž si můžeme společně popovídat. Společně trávené chvíle (na výletu, u pohádky, u pečení cukroví, výroby jakýchkoliv předmětů) a naplněné otevřenou komunikací jsou jedním ze základů, kterými můžeme velmi dobře ovlivňovat celospolečenský trend k přejímání posunutých norem v různých oblastech našeho života – ať je jím úroveň jazykového vyjadřování, či úroveň kulturního chování, či respekt k morálním normám.

Poznámky

¹ Blížší údaje o průběhu a výsledcích práce v této skupinové terapeutické práci je možné najít in ŠAUEROVÁ, M. Přirozená autorita ve vrstevnických vztazích a její význam v prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. V tisku. Grantová agentura České republiky (GAČR): Autorita a její proměny v edukačním prostředí. (Hlavní řešitel: A. Vališová). Období r. 2010 - 2012. Registr. č. P407/10/0796

² Příkladem takového postoje sociální pracovníce může být kauza týrání brněnského chlapce, ČTK (ze dne 1.2.2011).

7. 4 POSTIHNUTÉ DETI V RODINE

SPREVÁDZANIE RODINY DIEŤAŤA S POSTIHNUTÍM

Mária ŠMIDOVÁ

Cesta od počatia, tehotenstvo, pôrod, šestonedelie až po výchovu dieťaťa je pre rodičov niečím výnimočným. Z takého „mála“ (ak nespomíname duchovný aspekt) nám pred očami vzniká človečik, mení sa, rastie a vyvíja sa, začína džavotať, smiať sa, dokáže mnohé malé i veľké veci. Šanca byť pri tom všetkom je jedným z najkrajších darov v živote. Rodič prežíva tento zázrak ako svoje vlastné víťazstvo, ako radosť, ktorá sa nedá ničím nahradiť.

Poznáme však aj iné situácie, v ktorých sa o chvíľu po pôrode rodičia dozvedia správu, že ich dieťa nie je úplne v poriadku. Táto hmlistá správa vytvorí pocit neistoty a strachu.

Vyrovnanie sa s touto skutočnosťou vytvára jednu z najzložitejších situácií, ktoré stoja pred rodičmi. Zvládnuť tisíc nevyslovených otázok „prečo“ až po prijatie tejto skutočnosti je dlhým bolestivým procesom, ktorého výsledkom je odhodlanie urobiť všetko, čo je možné.

Vtedy nastupujú cestu hľadania diagnózy, ktorá napriek rozvinutej lekárskej vede často naráža na nevysvetliteľné otázky. Návšteva mnohých ordinácií, nekonečných rozhovorov o priebehu tehotnosti, o chorobách v rodine, či o predchádzajúcich možných rizikách, sú neskutočnou tortúrou, výsledkom ktorej je určenie približnej diagnózy.

Jej potvrdenie znamená pre rodičov ďalší šok, ktorý musia znova prijímať, posilňovať sa navzájom. Po jeho prekonaní začína doba, v ktorej sa oboznamujú so situáciou, študujú literatúru popisujúcu diagnózu a jej

prognózy a hľadajú spôsob života, ktorý by bol čo najprospernejší pre ich dieťa, tak, aby mu čo najviac pomohli.

Hľadanie najlepšej nožnej liečby a voľba dobrého lekára často krát prinášajú ďalšie zložité situácie, ktoré musia rodičia prekonať.

Život takejto rodiny je úplne iný, ako si mohla pred narodením svojho dieťaťa predstaviť. Títo rodičia nutne potrebujú pomoc. Je pre nich dôležité mať vo svojej blízkosti ľudí, ktorí im pomôžu nájsť spôsob prijatia tejto situácie. Určite najlepšie je, keď ide o ľudí z blízkej rodiny. Prirodzená blízkosť a láska je silou, ktorá vie nájsť riešenia v každej situácii. Lenže aj táto blízka rodina musí zvládať šok, ktorý sa jej prirodzene osobne dotýka. Nemusí vždy vidieť situáciu z potrebného nadhľadu. Zranenia z nepochopenia, zvedavých pohľadov susedov alebo neúspechu z očakávanej liečby môžu spôsobiť neobjektívnosť a neschopnosť byť neobjektívny.

Preto sa stále vážnejšie pripomína potreba vybudovania siete včasnej intervencie. Ide o službu, ktorá by paralelne s medicínskou diagnostikou a terapiou mala vytvárať most medzi zranením rodiny a cestami ich liečenia. Včasnou diagnostikou a intervenciou sa myslia odborníci, ktorí sú pripravení profesionálne, ale aj ľudsky, s dostatočným odstupom vidieť problém danej rodiny. Byť blízko tejto rodine znamená poskytnúť pomoc pri hľadaní možných spôsobov diagnostiky, liečenia, terapií, orientovaní v sieti sociálnej pomoci. Toto je viac odborná forma pomoci. Ľudia pracujúci v tejto sieti by však paralelne mali pracovať s rodinou dieťaťa s postihnutím.

Pred dvadsiatimi rokmi som sa zoznámila s dievčinou, ktorá prekonala detskú mozgovú obrnu. Následkom tohto ochorenia sa ocitla na vozíčku. Po každom stretnutí sa s touto dievčinou a jej rodinou som cítila úžasný pokoj a vyrovnanosť, ktorá bola až hmatateľná.

Rozmýšľala som nad tým, ako je možné, že mladá pekná osoba dokáže tak radostne a plnohodnotne žiť, hoci jej svet je vtlačení do jedného domu, kde, sediac na invalidnom vozíku, prijíma láskavú pomoc svojej matky a otca. A odkiaľ berú silu títo starší rodičia denne sa tešiť, plánovať pekné

veci, pozitívne a s dobroprajnosťou hovoriť o iných, tešiť sa z úspechov iných ľudí.

Prijatie v tejto rodine privádzalo k hľadaniu odpovede na otázku, kde je zdroj tejto pozitívnej sily, ktorá napriek neľahkému fyzickému stavu prijíma všetkých bez akejkolvek výhrady. Ťažko je prijať postihnutie svojho dieťaťa a dosiahnuť zmierenie sa s tým, že ich dieťa nebude nikdy žiť rovnako ako hociktoré iné dieťa z ich okolia. Nebude môcť si vybrať školu, ktorá sa jej páči, cestovať a cítiť sa voľne, tak ako to každý mladý človek túži. Nebude môcť si obliecť nádherné šaty a ísť si zatancovať. Takéto pocity predsa musia vytvoriť u rodiča prinajmenšom pocit hnevu a sklamania. Napriek tomuto očakávaniu to tam nebolo cítiť. Skôr naopak, pri stretnutí sa človek môže voľne rozprávať o svojom vlastnom úspechu, pošťožovať sa na nespravodlivosť, ktorú zažil a zakaždým odchádzať z tohto prostredia prijatý a pochopený.

Na základe mnohoročných skúseností pri práci s deťmi s telesným postihnutím a ich rodinami treba uviesť aj opačné príklady. Sú to príklady rodín, ktoré pochopiteľne ťažko zvládajú svoju situáciu. Býva to nezvládnuté prijatie postihnutia ich dieťaťa, ale aj nezvládnutie vzájomného vzťahu rodičov, ktorí, hoci s najväčším odhodlaním, chceli situáciu postihnutia svojho dieťaťa riešiť. Nestačili im však sily na zvládanie svojho vnútorného stresu, a nezostávalo im dost' času na seba. To máva za následok aj rozpadnutie partnerského vzťahu. Výsledkom je takmer 50 % neúplných rodín, kde dieťa s postihnutím musí čeliť aj ďalšej traume, ktorou je strata jedného z rodičov a všetky následky s ňou spojené.

Pri porovnávaní týchto dvoch situácií nadobúdame presvedčenie, že najväčšmi záleží na osobnej zrelosti rodiny, na jej hodnotových základoch. Sú tu však aj možnosti, ktoré majú tí odborníci, ktorí sú stotožnení so svojou profesiou ako s pomáhajúcou činnosťou. Vysoká profesionalita, ale aj ľudská zrelosť takýchto ľudí, môže preklenúť pomyselný most medzi reálnou situáciou, v ktorej sa rodina nachádza a plným prijatím a nájdením správneho pohľadu na túto situáciu.

V našom modernom, dynamickom svete, kde sa za úspech považuje schopnosť dobre sa uplatniť, efektívne využiť čas, je situácia a spôsob života rodiny s postihnutým dieťaťom ťažko predstaviteľná ako pozitívna. Napriek tomu je to možné. Veľa pozitívnych príkladov nás v tom utvrdzuje. Správne prijatie situácie od počiatku zistenia stavu je základom, fundamentom takéhoto života. Od tohto prijatia závisí ďalší život rodiny ako skupinky, vrátane života dieťaťa s postihnutím a života tejto rodiny vo vzťahu k jej okoliu.

Väčšina z nás má povolania, ktorých cieľom je pomáhať. Každé z týchto povolání podáva ruku, vedie niekoho, kto to potrebuje, teda ukazuje mu cieľ. Žiada sa pripomenúť, že tu existuje aj ďalšia potreba, a to pomáhať takým rodinám, v ktorých sa narodí postihnuté. Ak si uvedomujeme miesto pomoci pre dieťa, pripomínajme si aj tak dôležité miesto pomoci aj pre jeho rodičov.

7. 5 ALKOHOL A ZÁVISLOSTI V RODINE

ZÁVISLOSTI A ICH VPLYV NA RODINNÝ SYSTÉM

L'uba PAVELOVÁ

Príčiny, ktoré vedú k zneužívaniu akýchkoľvek návykových látok sú rôzne. Aj jednotlivé faktory vzniku závislosti na seba variabilne nadväzujú a je veľmi náročné a možno aj nemožné ich pregnantne vymedziť. To však neznamená, že by tieto nemali byť vo svojej variabilite zachytené – mali by byť neustálym predmetom výskumu. Aktuálnosť potreby monitorovania rizikových faktorov vzniku závislostí u klientov primárne preventívnych služieb zdôrazňujú autori Tekel a Ďurčeková (2010). Uplatnenie výstupov monitoringu rizík vidíme širšie – aj v systemickej práci s rodinou závislého.

S problematikou zneužívania návykových látok úzko súvisí rodina. Odborník na detskú dušu Ivan Štúr (2010, s. 7) konštatuje: „Ešte pred vstupom do školy má dieťa získať niektoré osobné záľuby, spustiť v živote akési kotvy, ktoré prinášajú potešenie a súčasne bránia niektorým negatívnym vplyvom. S uspokojením to oceníme neskôr v dospievaní detí, keď ich pozitívny životný program ochráni pred nevhodným experimentovaním. Mnohí rodičia sa vyhovávajú, že vyskúšali všetko, kúpili synovi novú gitaru, dcérke zariadili knižnicu, zapísali ich do najrozličnejších krúžkov, ale neuspeli“ (Štúr, 2010, s. 7).

Ďalšou témou v tejto oblasti je túžba po zmysle a následne existenciálnou frustráciou, ktorá nie je iba ohraničeným problémom konkrétneho človeka. V širšom chápaní sa objavuje aj v súvislosti s interakciou jednotlivca so spoločnosťou, ktorá, zdá sa, ignoruje potrebu zmyslu. Je tiež problematikou rodiny a výchovy, ktorá má dôležitý vplyv na fyzický a psychický rast dieťaťa, ale aj na jeho duchovný vývin. Nesprávnym vplyvom rodiny a

výchovy môže totiž dôjsť k zablokovaniu duchovného rastu dieťaťa. Existenciálna frustrácia sa potom stáva následkom neschopnosti mladého človeka uspokojiť svoju túžbu po zmysle. A následne, ak prežíva svoj život ako nudný, bezcieľny, prázdny, snaží sa tieto frustrujúce pocity prekonať náhradnými činnosťami a návykové správanie a návykové látky práve v takýchto prípadoch prinášajú široké spektrum iluzórnych pocitov uspokojenia (Bačová, 2006).

Frankl (1994) tiež poukazuje na to, že vznik drogovej závislosti môže mať na svedomí práve frustrácia pôvodnej vôle k zmyslu. Pre človeka, ktorý berie drogu, zrazu naberá svet, ktorý bol dovtedy nezmyselný a prázdny, obrovskú zmyslovú plnosť. Nie je to však skutočný zmysel, ale iba pocit zmyslu, s ktorým sa človek uspokojí. Frankl to prirovnáva k stavu, do ktorého sa dostali krysy, ktoré boli vystavené nasledujúcim pokusom: do mozgu im zaviedli pokusné elektródy, ktoré bolo možné aktivovať stlačením tlačítka. Elektrický okruh potom vyvolával sexuálnu rozkoš, prípadne pocit uspokojenia hladu. Keď sa krysy naučili stlačiť tlačítko, tak prepadli tomuto uspokojovaniu, že sa v priebehu dňa takto uspokojovali tisícekrát. Najzaujímavejším faktom bolo, že sa potom vôbec nezaujímali o skutočnú potravu ani o skutočného sexuálneho partnera. Takto podobne sa podľa Frankla človek závislý na drogách uspokojuje tým, že uniká zo zmyslovej prázdnoty do sveta subjektívneho pocitu zmyslu a opúšťa reálne hodnoty a úlohy v skutočnom živote.

Zaujímavý je aj pohľad na vznik drogovej závislosti, ktorý nám sprostredkúva Gebattelova teória, ktorá tiež vychádza z existenciálnych predpokladov. Podľa nej závislosť vzniká následkom neznesiteľnej prázdnoty a prejaveneho impulzu k sebazničeniu, ktorý je prítomný v každom človeku (Längle, Probst, 1997).

A takto by sme postupne mohli vymenovať možné teórie vzniku závislosti, tiež nedostatky a chyby rodín, ktoré sa dnes snažia prísť na to, prečo ich dieťa pije, fajčí, zneužíva návykové látky, hrá ... Toto ale nie je našim

cieľom. Týmto príspevkom chceme aspoň sčasti priblížiť rodinu ako systém a dôsledky závislosti v rodine na tento systém. Nie všetky okolnosti je možné uchopiť vo vymedzenom priestore, ktorý máme.

Systemické myslenie dnes už presahuje rodinnú terapiu a zahŕňa tiež ďalšie oblasti práce, od individuálnej a párovej terapie cez supervíziu až k organizačnému rozvoju v lekárske a sociálnej práci, rovnako ako v manažmente a poradenstve pre politikov (Von Schlippe, A., Schweitzer, J. 2006). Lulei, (2010, s. 155 – 168) uvádza, že v databázach vedeckých publikácií (Springerlink, Science Direct, Proquest a i.) je k dispozícii široké spektrum efektívnych preventívnych programov a intervencií využívaných pri práci s rodinou, medzi ktorými ako dominantný figuruje i systemický prístup (napr. multikontextuálny systemický prístup, vyplňujúci prázdne miesto medzi praxou sociálnej práce a klinickou praxou psychológov a psychiatrov).

Podľa Nešpora, Csémyho, 1996 systémová teória predpokladá, že každý jav, teda zdravie i nemoc, je dôsledkom nepretržitej a pokračujúcej interakcie rôznych systémov. Jedná sa o systémy intrapersonálne (psychologické i somatické), interpersonálne (rodina, vrstovníci a pod.), sociálne a iné. Na úrovni týchto systémov sú tak ako rizikové, ako i protektívne faktory. Systémovou teóriou je možné vysvetľovať aj vznik závislostí a systémová teória tiež poskytuje dobrý teoretický rámec pre terapeutickú intervenciu.

Náhľad na rodinu z perspektív cirkularity je platný do súčasnosti. Konanie jedinca v rámci rodinného systému je ovplyvnené konaním iných a súbežne toto konanie druhých je ovplyvnené sledovaným konaním jedinca. Je zrejmé, že každé konanie jedinca má spätný dopad na jednotlivých členov sledovaného systému, ako i na samotnú konajúcu osobu (von Schlippe, Schweitzer, 2006).

Podľa Skálu (1987) rodina je kontextom, v ktorom symptomatické správanie vzniká, prebieha a udržuje sa. Užívanie drog môže mať charakter

vyvažujúceho, homeostatického princípu v kľbku rodinných vzťahov. Rodina so závislým členom nepochybne trpí, napriek tomu však drogová závislosť môže mať pre rodinu určitý pozitívny význam- napríklad odďaľuje nevítané zmeny (separácia potomka od rodiny), chráni pre zaoberaním sa inými obťažnými problémami (odcudzenie rodičov, zlyhanie otca v profesijnej kariére a pod.) alebo vyhovuje osobnostným potrebám niektorých členov, napríklad potrebe ochrany, sebaobetovania, či moci, ako to vysvetľuje teória kodependencie. Pokiaľ závislý člen rodiny svoje symptómové správanie opustí, znamená táto strata symptómu (napr. abstinencia po liečbe) v rodine nový fenomén, ktorý vyvoláva nerovnováhu, neistotu a núti k zmene, ktorá môže byť ohrozujúca.

Veľmi úzko s tým súvisia reakcie partnerov závislých, ktoré sú v poslednom období stále častejšie diskutované pod pojmom kodependencie, resp. spoluzávislosti, ktorá limituje ich schopnosti vzniknutú situáciu riešiť. Všeobecne sa definuje kodependencia ako multidimenzionálny jav, ktorý pôsobí na naše prežívanie v oblasti fyzickej, mentálnej, emocionálnej, ako aj duchovnej. Ernie Larsen (In: Laskovská, 2007) popisuje kodependenciu ako deštruktívne naučené správanie alebo charakterové chyby, ktoré znižujú našu schopnosť iniciovať a prežívať milostné vzťahy.

V skutočnosti sa učíme kodependencii od druhých okolo nás. V tomto zmysle sa jedná o nákazlivú alebo získanú chorobu. Od chvíle nášho narodenia prechádzame modelovými situáciami, kde sa jej učíme prostredníctvom dôležitých osobností nášho života, akými sú rodičia, učitelia, súrodenci, priatelia, hrdinovia a hrdinky. Rôzni autori tvrdia, že kodependencia je základná závislosť, od ktorej sa odvíjajú všetky naše ostatné závislosti a nutkavosti (www.psychiatriepropraxi.cz). Môže ísť aj o pokus partnera alebo člena rodiny prevziať kontrolu nad nevypočítateľným správaním drogovovo závislého. Podľa Vozárovej (www.kruciata.sk), keď hovoríme o spoluzávislosti, tak sa jedná o akékoľvek trápenie, ktoré vzniká pri zameraní sa na potreby a správanie druhých ľudí. Tým, že sa človek

zameriava na toho druhého popiera vlastné ja. Popiera to, čo sám potrebuje, čo sám cíti, na úkor toho druhého. Je to porucha prežívať primeranú mieru vlastnej hodnoty. Človek si váži seba akoby menej, ako to, čo je mimo neho. Práve v rodine závislých je to závislý človek. Je to porucha vlastníť, vyjadrovať a primerane prežívať svoj život, dbať o nejaké svoje dospelé potreby, priania a všeobecne je nasmerovaná kinému. Jedinec si nevedomuje, ako sa mení jeho správanie, spôsoby komunikácie, postoje k postihnutému, k svetu, ako nevedome podporuje pretrvávajúce problémy miesto toho, aby účinne napomohol potrebnej zmene (Hrková, 1998). Tak, ako si závislý nevedomuje, resp. nechce priznať svoju chorobu, je to aj so spoluzávislým, tieto mechanizmy sú nevedomé a zároveň aj neakceptované, jedinec sa k takému označeniu stavia väčšinou negatívne, práve z tohto dôvodu je potrebné hovoriť o kozávislosti. Je dôležité oboznámiť rodinu so spoluzávislosťou, že vôbec také niečo existuje.

Vo vývoji rodinnej terapie sa odohral všeobecný posun od prístupu „rodina je vinná za minulosť a súčasnosť“ k prístupu: “rodina je spoluzodpovedná za budúcnosť“. Priamo v oblasti drogových závislostí rodinní terapeuti prestali tolerovať užívanie drog pri práci s rodinným systémom a začali odporúčať abstinenčnú liečbu (Kalina, 2008). Dva základné typy intervencií zameraných na rodinu sú: párová terapia, ktorej sa zúčastňuje len závislý a jeden ďalší člen rodiny (zvyčajne partner, manžel, manželka), a rodinná terapia, do ktorej sú zapojení i ostatní členovia rodiny (napr. deti, starí rodičia). Párová a rodinná terapia môžu byť účinným prostriedkom odbornej pomoci a zmiernenia ťažkostí nielen pre samotného pacienta, ale aj pre jeho spoluzávislých rodinných príslušníkov, ktorí majú záujem participovať na liečbe a doliečovaní závislého.

Veľa rodín, v ktorých sa vyskytujú problémy s užívaním návykových látok, má typické problémy so zdieľaním myšlienok a pocitov. Môžu to byť napríklad problémy s vyjadrovaním pocitov, obavy z vyjadrenia hnevu alebo sklamaní, nedostatok kontroly nad hnevom, klamanie za účelom zakrytia

neprijateľného správania. Osoba závislá na drogách sa často zúfalo snaží buď skryť svoju závislosť, alebo chce presvedčiť celú rodinu, že všetko má pod kontrolou. Preto je komunikácia v rodine ovplyvňovaná predovšetkým tým, že sa závislý snaží oklamať alebo v niektorých prípadoch podviesť členov rodiny (Rotgers 1999, s. 121).

Zapojenie rodiny do liečebného procesu zvyšuje okrem iného aj schopnosť klienta dokončiť liečbu a zlepšuje liečebné výsledky, preto je potrebné s rodinou pracovať počas liečby i v doliečovacom procese. Je dôležité, aby tento prínos cítila i samotná rodina, či už pri zvyšovaní svojich kompetencií riešiť problémy, ale i ako podporu pri normalizácii rodinného života.

Kliment (2007) uvádza, že v práci s rodinou závislého by mali byť rešpektované tieto zistenia:

- a) problém závislosti by mal byť pomáhajúcim chápaný ako problém zasahujúci a ovplyvňujúci všetky prvky rodinného systému,
- b) pri riešení ťažkostí, vyplývajúcich zo závislosti by sa mal pomáhajúci vzdať predstavy, že existuje jednoznačný algoritmus vedúci ho v procese pomoci (jedinečnosť každého rodinného systému-kreativita),
- c) rešpektovanie skutočnosti, že v komunikácii problémového systému je spochybňované doterajšie sebapoňatie nositeľa závislosti, napriek prirodzenému ľudskému nastaveniu je udržať si stále a jednotné videnie seba i v prípadoch, keď je spochybňované najbližšími členmi rodinného systému,
- d) téma závislosti by sa nemala prenášať tiež na iné rodinné témy. Treba sledovať, čo rodinu spája a nielen rozdeľuje,
- e) rešpekt, že i po úspešnej terapii závislého môže byť nastávajúci problémový systém nahradený systémom inak problémovým. Závislý by nemal mať predstavu, že po ukončení terapie sa situácia rodinného systému výrazne a hlavne skokom zmení oproti minulosti,

Pomoc by sa mala prenášať na uvoľňovanie komunikácie v rámci rodinného systému v doliečovacom procese,

- f) téma vznikajúca okolo závislosti zmizne až v okamžiku, keď postulované zovšednie, stratí svoju naliehavosť, keď sa téma stane bezdôvodnou. K zovšedneniu však nepríde rádo v dňoch, či týždňoch.

Tabuľka č. 1 Terapia s rodinou závislého

Zavedenie základných Pravidiel	Terapeut stanoví spolu s rodinou pravidlá pre čas, frekvenciu a účasť členov na stretnutia a podmienky pre problémového člena
Zapojenie , zakladanie komunikačne j štruktúry	Terapeut prejavuje záujem o každého člena rodiny, dáva mu priestor a počúva ho, tým dáva členom rodiny pocit zapojenia a poskytuje im vzor, ako sa navzájom počúvať a komunikovať spolu.
Identifikácia základného Problému	Terapeut presúva pozornosť od symptomového správania člena rodiny (užívanie drog)na hlbšie ležiace problémy pravidiel, hraníc, rolí, dôvery, komunikácie, konfliktov a spúšťačov
Podpora zdieľovania A zdieľania	Terapeut pracuje na urovnaní rodinnej komunikácie, odstránenie klamov a klamstiev a uvoľnenie vyjadrovania pocitov.
Zameranie na udržovacie Vzorce	Terapeut definuje spôsoby, ktorými rodina umožňuje alebo podporuje užívanie drog u svojho člena a pomáha rodine tieto stereotypy meniť.

Zdroj. Kalina(2008) podľa McKay(2003) a ďalšej literatúry.

Kasanová, Tomka (2009, s. 122) sa opierajú o chápanie rodiny ako sociálneho systému so sebazáchnou a sebaopravnou schopnosťou. Je tu príležitosť na spojenie dvoch pozitívnych tendencií - pomocnej snahy príslušných inštitúcií so svojpomocnou snahou rodiny. Neustále treba mať

na pamäti, že tento sebaopravný mechanizmus rodiny nie je univerzálny, ani celkom spoľahlivý. Nezabavuje teda odborných pracovníkov zodpovednosti, ale naopak, je pre nich výzvou k prehĺbenej, cieľavedomej pomocnej aktivite. Aj podľa Pavelovej (2009) sa v súčasnej dobe spoluzávislým venuje len veľmi mizivá pozornosť. Objavujú sa snahy o riešenie rodinnej situácie v socioterapeutickom klube. Vzťahy v komunitách abstinujúcich zabraňujú povrchnosti, sú založené na dôvere a vzájomnej podpore. Prítomnosť tých, ktorí prešli závislosťou, ich priateľov a skutočná nefalšovaná pospolitosť vytvárajú azyl pre priateľstvo a spolupatričnosť. Svojpomocné skupiny sú právom považované za zmysluplné spoločenstvá ľudí usilujúcich sa o dosahovanie novej kvality života, zabezpečujúcich terapeutickú nadväznosť vplyvu na osobnosť závislého a dávajú mu reálnu šancu zmeniť jeho život ovplyvnený drogou a tiež život celej rodiny. Z autorkinho pohľadu to nestačí a poukazuje na to, že niektoré zariadenia, ktoré sa venujú riešeniu závislostí ponúkajú aj prácu v skupine partnerovi závislého, stále je to však iba na úrovni párovej terapie, nie rodinnej. Rodinná terapia prebieha viac-menej na terénnych aktivitách, ktorých sa zúčastňujú celé rodiny. Odporúča riešenie tejto situácie formou denných resocializačných stredísk, ktoré otvárajú možnosti pomoci aj v popoludňajších hodinách. Terénne terapie vychádzajú z predpokladu, že zmena terapeutických podmienok, ktoré prináša pobyt v prírode, poskytuje reálnejšie modelovanie bežných životných situácií, na ktoré sú klienti počas resocializácie pripravovaní. To umožňuje adekvátnejšie odskúšanie návykov a zručností, ktoré získavajú počas terapie v zariadení. Zároveň ponúka priestor pre prácu s celou jeho rodinou.

Ak v spomínaných spôsoboch práce získa svoje miesto práve sociálna práca, budeme môcť hovoriť o komplexnom prístupe k tejto problematike a jej riešeniu. Zatiaľ tomu tak, bohužiaľ, nie je.

Príspevok vznikol vďaka podpore grantu:

VEGA č. 1/0221/11 pod názvom: Evaluácia výsledkov procesu resocializácie klientov resocializačných stredísk v podmienkach Slovenskej republiky a

GRUNDTVIG – Učiace sa partnerstvá – Central European Grundtvig Partnership for Life-long Education in Health and Social Care, 9410 0439.

DETI ALKOHOLIKOV SI VYŽADUJÚ INDIVIDUÁLNY PRÍSTUP

Michaela ŠAVRNOCHOVÁ

Rodinné prostredie má byť pre človeka prostredím, v ktorom si dokáže oddýchnuť, uvoľniť sa, cítiť sa bezpečne a milujúco. V rodine sa vychovávajú nielen deti, ale aj ostatní jej členovia, teda dospelí. Rodina je základnou jednotkou spoločnosti a jej prvoradým cieľom je vytvoriť zdravé prostredie pre rast a vývin dieťaťa. Pod vplyvom závislosti niektorého z členov rodiny sa stáva prostredím nepriaznivej atmosféry, úbytku síl, podlomeného zdravia a mnohých konfliktov. Alkoholové prostredie v rodine veľmi vážne poškodzuje duševné a fyzické zdravie dieťaťa.

Rodina a prítomnosť závislého od alkoholu v nej

Závislosť od alkoholu (alebo alkoholizmus, chronický alkoholizmus či abúzus alkoholu) nie je len závažnou psychickou poruchou, ale často zahŕňa aj dôležité medicínske, pracovné a sociálne problémy. Ide o chronické, síce liečiteľné, ale nevyliciteľné ochorenie, pri ktorom nemôžeme hovoriť o úplnom vyliečení v medicínskom slova zmysle.

Osobitnou kapitolou spoločenských následkov závislosti od alkoholu je rodina. Definícií, ktoré vymedzujú pojem rodina je veľmi veľa. Viacerí autori sa však zhodujú v tom, že rodina je primárna dvoj alebo viacgeneračná sociálna skupina, ktorá je základnou jednotkou spoločnosti a medzi jej členmi sú príbuzenské vzťahy.

Pojem rodina budeme vnímať pre potreby tohto príspevku podľa Kredátusa (2004), ktorý definuje rodinu so závislým členom ako systém, v ktorom si akákoľvek zmena postavenia alebo správania u jedného člena vynúti zmenu u ďalších členov rodiny. Vychádzajúc z tejto definície môžeme povedať, že závislosť jedného člena rodiny pôsobí na celý rodinný systém a ovplyvňuje všetkých jej členov – ich správanie, ich postoje a ich vyrovnávanie sa s danou skutočnosťou. Jednoducho povedané, závislosť od

alkoholu nie je len problémom jednotlivca, ale i celej rodiny. Podľa tvrdenia Hellera a Pecinovskej (In Rusnáková, 2007), patologické dôsledky závislosti od alkoholu zasahujú do rodinných vzťahov, zlyhávajú rodinné funkcie, menia sa ekonomické podmienky rodiny, slabne komunikácia v rodine i komunikácia s vonkajším prostredím, oslabujú sa emocionálne väzby.

Vplyv alkoholizmu rodiča na dieťa

Alkoholizmus je niekedy nazývaný ochorením troch generácií, ktorá sa prenáša z rodičov na deti a vnúčatá. Aký život majú deti v rodine alkoholika? Dysfunkčná rodina je miesto, kde sú deti väčšinou ponižované, ich potreby sú ignorované, život sa točí okolo podvedomých psychologických „hier pijúceho rodiča“. Deti alkoholikov sa 4x častejšie sami stanú závislé od alkoholu v porovnaní s deťmi z rodín bez závislosti. 50% detí alkoholikov si zoberie budúceho alkoholika, 70% má problém s nutkavým správaním v dospelosti. Žiadna štatistika však nezmeria psychickú bolesť, ktorú prežívajú deti alkoholikov a ktorú si nesú do dospelosti. Ešte aj v súčasnej dobe sa u nás deti alkoholikov berú rovnako ako iné deti. Alkoholik sa lieči, ale jeho deťom sa pomáha len vo veľmi malej miere. Odborníci by mali pomáhať znova vybudovať sebavedomie týchto detí, opäť ich naučiť komunikovať, dôverovať a mať rád. Jedným z dôvodov, prečo je tak ťažko zistiť, že v rodine dieťaťa spôsobuje alkohol problém, je práve psychická zákonitosť – takmer všetky deti z takýchto rodín si nedokážu priznať, že doma majú problém. Je to len preto, že popretie je silný fenomén, rovnako u alkoholika ako aj u celej jeho rodiny. Keď si závislý rodič nechce priznať svoj problém, deti sa pomerne skoro naučia, že táto téma dospelých rozčúli vždy, keď ju len spomenú. Rozpor, ktorý vzniká pri popieraní viditeľného problému a snaha vyzeráť navonok ako bezproblémová rodina spúšťa následnú bojzlivosť dieťaťa.

Nepriaznivé ovplyvnenie psychiky dieťaťa alkoholika

Rodič – alkoholik môže nepriaznivo ovplyvniť psychický vývoj svojho dieťaťa. Je zvýšené riziko, že deti v rodinách alkoholikov môžu trpieť určitou formou deprivácie. Problémy, ktoré dieťa má, môžu byť osobne významnejšie, ako potreba uspieť v škole. Práve to je dôvod, prečo prospech týchto detí býva horší, než by zodpovedal ich reálnym schopnostiam (Vágnerová, 2004). Je ale potrebné zdôrazniť, že nie všetky deti, ktoré zažili v detstve závislosť od alkoholu jedného z rodičov, majú psychické problémy. Prax poukazuje na určité faktory, ktoré ochraňujú psychiku dieťaťa a jeho ďalší vývoj. Medzi tieto faktory môžeme nepochybne zaradiť súdržnosť rodiny (napriek jej pijúcemu členovi), dodržiavanie rodinných rituálov a tradícií a schopnosť nepijúceho rodiča poskytnúť deťom stabilné prostredie aj napriek negatívnym vplyvom. Posledným, ale zároveň najťažšie realizovateľným faktorom je schopnosť nepijúceho rodiča a deť psychicky sa „stotožniť“ s problémom alkoholu v rodine a spoločne s odborníkmi formulovať stratégie, ako situáciu riešiť.

Spolužitie s rodičom závislým od alkoholu ohrozuje vývoj dieťaťa v samotných základoch jeho osobnosti. Nevhodné utváranie primárnych sociálnych vzťahov, nedostatočné uspokojenie potreby istoty, ktorá patrí k základným ľudským potrebám, nedostatok vhodných identifikačných vzorov v osobách najbližších, to všetko môže viesť k narušeniu zdravého sociálneho vývoja dieťaťa. Sú známe štyri typické reakcie detí na závislosť jedného alebo oboch rodičov:

- rodinný hrdina,
- obetný baránok alebo rebel,
- stratené alebo zabudnuté dieťa,
- klaun alebo maskot (Nešpor, 2003).

Deti sa časom vypracujú v týchto úlohách do takej dokonalosti, že aj ako dospelí jedinci pokračujú v hraní svojej úlohy aj vo vlastných vzťahoch. Deti, ktoré sú v rodine závislého nepretržite zraňované a často zmätené sa

odhalia pri ostatných deťoch klamaním, skrývaním pocitov a vyhýbaním sa blízkych vzťahov. V detstve a dospievaní naučený spôsob obrany býva často používaný aj v dospelosti bez toho, aby si toho bol človek vedomý.

Sú známe fakty, vyplývajúce z výskumu Geringerovej-Woititzovej (In Pavelová, 2005), týkajúce sa problémov dospelých detí alkoholikov – problémy dokončiť začaté, problémy s nadväzovaním hlbších vzťahov, prísnosť na seba samého, či extrémny postoj k alkoholu.

Ochrana proti negatívnym dôsledkom alkoholizmu rodiča (rodičov)

Služby pomoci pre členov rodín, v ktorých sa vyskytuje závislosť, sú aj v súčasnej dobe veľmi zriedkavé. V niektorých krajinách tieto služby poskytujú mimovládne organizácie, ktoré ale permanentne zápasia s finančnými problémami. Čiastočným riešením v tejto oblasti môžu byť telefonické linky pomoci, na ktoré sa deti môžu obrátiť s vedomím že ostanú v anonymite. Ďalšou možnosťou sa javí edukácia a školenie profesionálnych pracovníkov pracujúcich s deťmi pri rozpoznávaní príznakov problémov s alkoholom.

Organizácia Al-Anon

Al-Anon je svojpomocná organizácia veľmi podobná Anonymným alkoholikom, ktorej hlavným cieľom je pomôcť rodinným príslušníkom alkoholikov. Ide o svojpomocnú skupinu ľudí, ktorých spája jeden spoločný problém – niekto z rodiny je závislý od alkoholu. Súčasťou organizácie Al-Anon je skupina Alateen, ktorá je zameraná výlučne na pomoc a podporu deťom, ktorých rodič alebo rodičia sú závislí od alkoholu (www.alanonslovensko.net). Cieľom skupiny Alateen nie je zastaviť pitie rodiča, ale predovšetkým:

- pochopiť alkoholizmus ako chorobu,
- zmeniť spôsob zmýšľania dieťaťa,
- naučiť dieťa emocionálne oddeliť od problémov pijúceho rodiča bez toho, aby ho prestal milovať,

- možnosť porozprávať sa o svojich problémoch s deťmi, ktoré majú rovnaký problém,
- efektívne riešiť problémy,
- navzájom si pomôcť pochopiť princípy programu Al-Anon,
- a najmä dieťa informovať, že závislosť rodiča je problémom dospelých a ono za ich problémy nenesie zodpovednosť.

V každej skupine Alateen musí byť aspoň jeden dospelý člen Al-Anonu, ktorý sa okrem stretnutí skupiny Alateen pravidelne zúčastňuje aj skupín Al-Anon.

Nasledujúca kazuistika 13-ročného dieťaťa demonštruje negatívne dôsledky alkoholizmu oboch rodičov na psychiku dieťaťa.

Kazuistika

Meno: Katka L.

Vek: 13 rokov

Rodinná anamnéza

Pri získavaní základných údajov o Katke a jej rodine sme zistili, že ide o rodinu, ktorá je dlhodobo sledovaná Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny, oddelením sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately z dôvodu ubližovania, týrania a zanedbávania maloletej. Katkina matka žije vo vzťahu druh – družka so svojím druhostupňovým bratrancom, ktorý má tri dospelé deti z prvého manželstva. Matka je závislá od alkoholu. Údaje o pití druhu nie sú známe, z dostupných informácií ale predpokladáme, že dôvodom rozpadu prvého manželstva bola závislosť od alkoholu spojená s agresivitou. Ako vyplýva zo záznamov, sociálne prostredie je problémové, obaja rodičia – etylici sú nezamestnaní. Vzťah otca a dcéry je veľmi zlý, po poslednom agresívnom útoku otca na dcéru v posledný deň školského vyučovania bola klientka nútená spolu s dcérou ujsť z domu. Katka v súčasnosti odmieta akýkoľvek kontakt so svojím otcom. Vzťah Katky a matky bol ešte donedávna dobrý, dcéra chcela, aby matka prestala piť

a bola ochotná jej vo všetkom pomáhať. Katka je jediným dieťaťom, nemá súrodencov.

Osobná anamnéza

Dievča narodené zo zdravého tehotenstva, následný vývin v norme, bez prekonania závažných ochorení a úrazov. Toho času navštevuje základnú školu, jej učebné výsledky sú výborné. Slovná zásoba je veku primeraná.

Zdravotná anamnéza

Vzhľadom k tomu, že rodičia zanedbávali svoje rodičovské povinnosti, ignorovali lekársku starostlivosť, zdravotná starostlivosť bola zanedbaná. Pre ilustráciu uvádzame údaje pediatra zo zdravotného záznamu Katky:

18.mesiac: návšteva lekára doma na podnet susedov, zápis: „*Pri zistení, že na návštevu ide detská lekárka najskôr zamkli dvere, neskôr otvoril druh matky s nožom v ruke, ale neohrozoval, obidvaja rodičia foetor alkohol, byt je veľmi špinavý, dieťa je špinavé, neumyté, zaparený zadoček, fyzický nález v norme*“.

2.roky: návšteva lekára, zápis: „*Sociálne prostredie problémové, obidvaja rodičia etylici, dieťa je s rodičmi vonku, vnútorné zariadenie staršieho typu, relatívne upratané, dievča sa smeje, má špinavú tvár, čisté prádlo, hematómy po tele nie sú, somatický nález je v norme, zdravotný stav stabilizovaný, pozvaná na očkovanie polio*“.

3.-5.rok: zápis: „*od 2. do 3. rokov boli na ošetrení 2-x, na 3-ročnú prehliadku prišli až po urgencii, od 3. do 5. roku neprišli vôbec, len matka sama 1x, od 5. roku nastúpila povinnú predškolskú MŠ, počas predškolskej a školskej dochádzky bežné ochorenia, 2x hospitalizácia*“.

Status praesens

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny - oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately dostal prvýkrát anonymné oznámenie o problémovom pití oboch rodičov od susedov v čase, keď mala Katka 3 roky. V priebehu nasledujúcich rokoch sociálne pracovníčky niekoľkokrát rodinu navštívili, slovne ju napomenuli a uložili výchovné opatrenie podrobiť sa odbornej diagnostike v špecializovanej ambulancnej starostlivosti. Po

agresívnym výbuchu otca v roku 2009 Katka iniciovala útek z domu spolu s matkou. Pediater vybavil pobyt v SOS, po 2 týždňoch však matka odišla za druhom a následne sa Katka vrátila za ňou. Kvôli strachu Katky z agresivity otca pediater s pomocou polície urobil pokus o odchod Katky z domu. Dieťa však pod vplyvom rodičov nesúhlasilo. Po niekoľkých mesiacoch prerušeného kontaktu Katka opätovne zavolała pediatrovi s prosbou o pomoc (opakovaný útek z domu kvôli agresivite otca). Na opakované urgencie pediatra polícia zaslala správu o udalosti oddeleniu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Situácia v rodine sa vyhrotila v posledný deň školského vyučovania v roku 2010, keď otec fyzicky zaútočil na Katku, ktorá musela spolu s matkou ujsť z domu. Katkina matka sa obrátila so žiadosťou o pomoc na pediatričku, ktorá následne kontaktovala terénnych sociálnych pracovníkov.

Negatívny dopad alkoholizmu rodičov na dieťa

Na základe záverov psychologického vyšetrenia dieťaťa môžeme skonštatovať, že Katka má tendenciu k úzkostnej neistote a emocionálnej labilitě, pričom jej vzťah k matke môžeme definovať ako pseudozávislý – na jednej strane sa hnevá na matku za jej pitie, na strane druhej neprimerane preberá zodpovednosť za matkine správanie a snaží sa dohliadať na jej abstinenciu. Hnev, ktorý cíti v prípade matkinho zlyhania, obracia voči sebe. V tomto prípade Katka prejavuje typické známky kodependencie (spoluzávislosti), ktorú Beattie (2006) prirovnáva k partnerstve v závislosti. V zameraní sa na matkine potreby Katka zanedbávala samú seba, preberala za matku zodpovednosť, čím jej umožňovala unikať pred jej vlastnou zodpovednosťou a pred následkami jej pitia. Katka svoju matku nielen chránila v zmysle popierania problému, ale jej pitie racionalizovala, dokonca obhajovala.

Stanovenie cieľov práce s dieťaťom

- rýchle vyriešenie problémového postavenia dieťaťa v rodine,

- podpora matky v rozhodnutí riešiť svoj problém s pitím,
- dočasné umiestnenie Katky počas matkinho pobytu na liečení (krízové centrum, príp. rodina matkinej najmladšej sestry),
- umiestnenie matky s dieťaťom v krízovom centre po absolvovaní matkinej liečby,
- vyšetrenie zdravotného stavu,
- psychologické vyšetrenie, následná terapia, intervencie,
- návštevy svojpomocnej skupiny Alateen za účasti sociálnej pracovníčky,
- dlhodobé sledovanie,
- pomoc Katkinej matke pri zmene kvality jej života.

Prognóza

Krátkodobo optimistická – Katkina matka absolvovala v lete 2010 ústavnú protialkoholickú liečbu, počas ktorej bývala Katka dočasne v rodine matkinej sestry. Po 3-mesačnej liečbe sa Katkina matka rozhodla natrvalo odsťahovať spolu s dcérou od svojho druha. Obe boli umiestnené do krízového centra, kde s Katkou začal intenzívne pracovať detský psychológ a vzťah medzi klientkou a jej dcérou sa postupne stabilizoval.

Dlhodobo – možnosť umiestnenia Katky do náhradnej rodinnej výchovy. Matka napriek kontaktu s terénnym sociálnym pracovníkom i napriek návštevám socioterapeutického klubu po 2 mesiacoch abstinencie zrecidivovala, opustila Katku, krízové centrum a vrátila sa k svojmu druhovi. Katka v súčasnej dobe zotrváva v krízovom centre a s matkou aj otcom odmieta komunikovať.

Záver

Problematika detí alkoholikov je stále menej diskutovanou témou, ako samotná závislosť od alkoholu a jej následná liečba. Tento problém si zaslúži väčšiu pozornosť zo strany odborníkov, pretože dôsledky detstva, prežitého v rodine, kde jeden, alebo obaja rodičia sú závislí, sú veľmi

závažné a veľakrát pretrvávajú aj v dospelosti. Okrem toho je tu vysoká pravdepodobnosť prenosu závislosti od alkoholu z rodiča na dieťa, ktorá môže byť spôsobená genetickou predispozíciou a neprimeraným vzorom správania v rodine. Nič nie je smutnejšie ako práca s rodinou, kde rodič, prípadne obaja rodičia sú závislí od alkoholu. Takýto jedinec devastuje svojou chorobou nielen seba, ale celú rodinu a svojím správaním ovplyvňuje budúci život svojich detí. Riešenie danej problematiky má podľa nášho názoru základ vo vhodnej prevencii následkov zo strany nepijúceho rodiča a ostatných rodinných príslušníkov. Každé dieťa je individuálne a každé si vyžaduje individuálny prístup, ale za veľmi dôležité považujeme s deťmi rozprávať o probléme závislosti, pretože deti potrebujú zdravé sebavedomie, potrebujú sa oslobodiť od viny, strachu a najmä sebaobviňovania. Neodmysliteľnou súčasťou riešenia tejto problematiky je práve činnosť sociálnych pracovníkov pracujúcich s dysfunkčnými rodinami.

Cieľom príspevku bolo upozorniť na problematiku závislosti rodiča (rodičov), prípadne položiť základ pre ďalšie výskumy predovšetkým v oblasti intervencie a terapie obetiam závislosti v rodine, najmä deťom.

8 **TÝRANIE SENIOROV V RODINE**

RODINNÉ ZÁZEMIE A NÁSILIE ŽIVOTE ČLOVEKA SO ZRETELOM NA TÝRANIE SENIOROV V RODINÁCH

Janka KUFFOVÁ

Rodina je „skupina ľudí, ktorá je spojená putom pokrvného príbuzenstva alebo právnych zväzkov“ (Matoušek, 2008, s. 177). Hlavnou úlohou rodiny je vychovávať, poskytovať emocionálnu podporu a zabezpečovať starostlivosť jedincovi od narodenia až po starobu, čím sa preňho vytvára pevné zázemie pre zdravý vývin a primeranú existenciu. Rodina je aj miestom istoty, nádeje, ochrany a ľudských hodnôt. Fungujúca rodina je optimálnym prostredím pre každého človeka, pretože napĺňa jeho potreby a každý člen má v nej svoju nenahraditeľnú pozíciu a plní jemu primerané úlohy.

Každá rodina sa vo svojej existencii dostáva do ťažkostí, musí riešiť problémy a každá sa líši v tom, aký význam ťažkosti či problému pripíše, zvládne či ju vyrieši. Ak rodina, kde nastanú problémy a sama ich nedokáže vyriešiť vlastnými silami a neostane sa jej pomoci, neraz sa stane miestom, kde si jednotlivec na svojich členoch kompenzuje svoju bezmocnosť pri nezvládaní problémov a nárokov života agresivitou a násilím, čím porušuje práva, rovnoprávnosť, slobodu jej členov a stráca pocit zodpovednosti voči starostlivosti o rodinného príslušníka.

V súčasnosti je dôležitým článkom starostlivosti o rodinu a jej príslušníkov aj štát, región, obec a ďalšie inštitúcie, ktoré majú v tomto procese nezastupiteľnú úlohu. Ich pozornosť a pomoc si vyžaduje aj rodina so závislým členom, ktorá sa ocitla v kríze. Zvyšovanie počtu seniorov v spoločnosti je v súčasnosti je vysoko aktuálne, čím sa zvyšuje počet rizík ohrozujúcich rodiny s členom v seniorskom veku. Toto predpokladá, že sa v nej môžu častejšie objavovať aj rôzne patologické prejavy, čím sa rodinné

zázemie stáva pre svojho člena miestom sužovania, trápenia a nepriateľstva. Jedným z nich je aj násilie, ktoré identifikovať je komplikovaný proces, pretože vzniká tendencia zahmlievať pravdu a fakty o tom, čo sa v rodine deje či už od obete alebo od páchatel'a. Hlavne obeť v detskom a staršom veku nie sú schopné sa brániť či už kvôli závislosti na starajúcich sa členoch či pre stratu sebestačnosti.

Rodina so závislým či odkázaným členom je jednou z rizikových rodín, ktorá sa stáva klientom sociálnej práce.

Rodinné zázemie a domáce násilie

Rodina ako malá sociálna skupina sa vyznačuje neopakovateľnosťou, jedinečnosťou, dynamikou a atmosférou svojej existencie, prostredím pre socializáciu svojich členov v každom období ich života. Možný (2002) konštatuje, že je kotvou istoty pre obyčajného človeka, chráni svojich členov, vytvára pre nich súkromie a zázemie, ktoré je ťažko nahradiť. Matoušek (1997) ju považuje za ničím nenahraditeľnú inštitúciu i pre dospelého človeka.

„Rodina bola odpradávná prvým a mnohokrát i jediným zdrojom podpory ľudí, ktorí sa dostali do ťažkosti. A to bez ohľadu na to či sa s hendikepom už narodili, alebo ich ťažkosti vznikli neskôr“ (Matoušek, 2003, s. 183). I súčasná funkčná a prirodzene fungujúca rodina vytvára svojím bezbranným, chorým a starým členom priestor prijatia a starostlivosti, a to aj v čase, keď zápasí problémami či ťažkosťami. Rovnako ako pre dieťa, tak aj pre jedinca v seniorskom veku je nesmierne dôležité jej citové a sociálne zázemie, ktoré im umožňuje možnosť plnohodnotného fungovania. Funkcia citového zázemia je jedinou z funkcií, ktorú si rodina zachovala do súčasnej doby a ak zlyhá, vznikne predpoklad, že sa v nej objavia rôzne patologické javy obrátené hlavne voči najviac ohrozeným členom.

Kríza, problém či ťažkosť v rodine sťažujúca alebo brániaca členom v ďalšom raste, spôsobuje stratu jej prirodzeného fungovania, dovtedajšie rodinné spolužitie sa stane pre niektorých členov neprijateľné, stáva sa

zdrojom záťaže a komplikácii, pre slabších a bezbranných vytvorí miesto pre vznik neuveriteľne neznesiteľných tráum a neistoty. Spôsobuje zmeny v štruktúre rodiny, v plnení klasických rodinných rolí a pod., ktoré vyvolávajú obavy o blížiaci sa zánik rodiny ako sociálnej inštitúcie (Levická, 2004). Príčinami problémov, ťažkosti a kríz v rodine bývajú „určité udalosti alebo procesy, ktoré vyžadujú mobilizáciu síl a spoluprácu v rodine k uskutočneniu zásadných zmien“ (Španteková, 2004, s. 75). Medzi ne patria náhla stresová udalosť, chronický stres, emočný distress, ohrozenie, strata, poníženie, pocit nekontrolovateľnosti situácie, narušenie každodennej rutiny, neistota ohľadom budúcnosti (Španteková, 2004). Kvalita vzťahov v rodine najviac poukazuje na mieru ohrozenia jednotlivých členov, preto „normálne i patologické správanie každého člena rodiny je potrebné interpretovať ako súčasť interakcie celého rodinného systému, ktorý ovplyvňuje a zároveň modifikuje (či dokonca deformuje). Správanie detí i dospelých v dominantných úlohách nikdy nie je vzájomne nezávislé“ (Vágnerová, 2002, s. 592). Levická (2004) k najbežnejším formám záťaže, ktoré pôsobia ako spúšťače kríz a ťažkostí radí časový stres, zdravotné a finančné problémy. Matoušek (2008) rodinu, kde sa vyskytuje prítomnosť nejakej poruchy nazýva klinickou rodinou, ktorá sa pre svoje problémy dostáva do kontaktu s pomáhajúcimi alebo represívnymi inštitúciami.

Niektoré spúšťače môžu viesť aj k tomu, že sa riešia prostredníctvom násilia. Násilie však môže byť aj formou patologickej komunikácie členov v rodine ohrozujúce jej istoty a primerane fungovanie. Násilie páchané blízkou osobou v súkromí domova je extrémne ťažkou situáciou, kedy sa zázemie domova, ktoré má rodina vytvárať pre svojich členov, stáva priestorom, kde sa jedinec už necíti isto, bezpečne a stáva sa priestorom, kde mu hrozí reálne nebezpečenstvo (Čírková, Vitoušová et al., 2007). Čím emocionálne a sociálne zázemie sa dostáva patologický ráz.

Domáce násilie je vážny problém nielen pre jedinca, ktorý je mu vystavený, pretože poškodzuje jeho osobnosť a ohrozuje aj život, ale poškodzuje aj základné ľudské práva a slobody chránené Trestným

zákonom, čím sa stáva aj problémom spoločenským. Realizuje sa všetkými formami fyzického, sexuálneho, psychického týrania vo všetkých druhoch blízkych vzťahov a jeho charakteristickým znakom je opakovanie, dlhodobosť, stupňovanie a takmer každodenná prítomnosť. Ide o prípady akejkoľvek formy násillia, kedy medzi obeťou a útočníkom existuje nejaká forma osobného vzťahu alebo taký vzťah medzi nimi existoval v minulosti (Matoušek et al., 2003). Môže sa jednať o násillie páchané na ženách, zneužívanie detí, násillie medzi súrodencami, zneužívanie či zanedbávanie jedincov v staršom veku a zneužívanie rodičov deťmi. „Začína útokmi proti ľudskej dôstojnosti, pokračuje útokmi voči zdraviu a vrcholí útokmi proti ľudskému životu. Narušenie pocitu bezpečnosti v rodine môže spôsobiť - nezávisle na fyzickej ujme - veľmi vážne a dlhodobé psychické poškodenie vedúce až k neurotickým a psychosomatickým poruchám, fóbiám, suicidálnym tendenciám, k neschopnosti niekomu dôverovať či rozvíjať úzky vzťah“ (Matoušek et al., 2005, s. 227-228). Môže mu byť vystavený ktokoľvek bez ohľadu na vek, pohlavie, status či kultúru.

„Rodina môže človeku pomôcť, alebo ho môže úplne zlikvidovať“ (Vágnerová, 2002, s. 500).

Násillie páchané na senioroch ako jeden z prejavov patológie rodiny

Jednou zo zmien, ktorými prechádza súčasná rodina, je aj zvyšovanie počtu seniorskej populácie, s čím sa zvyšujú nároky na rodinu, v ktorej senior žije, a to hlavne v tej, v ktorej žije senior odkázaný na starostlivosť. Zvyšuje sa tým i možnosť výskytu nehodného a násillného správania, ktoré aj keď niekedy „nemusí dosiahnuť prah trestného činu i tak je pre seniora deštruktívny“ (Čírková, Vitoušová et al., 2007, s. 61). Väčšina seniorov však predpokladá, že to bude práve rodina, ktorá im poskytne zázemie, oporu a postará sa o nich v čase odkázanosti. No tá mu neraz spôsobí „nepredstaviteľnú bolesť, s ktorou starý človek často odchádza do večnosti (Koval, 2005, s. 7).

„Syndróm týrania, zneužívania a zanedbávania (syndróm nevhodného zaobchádzania, elder abuse, elder abuse and neglect - EAN, elder mistreatment) označuje závažné nevhodné jednanie so starými ľuďmi, na ktorom sa výrazne podieľa ich zdravotné a funkčné znevýhodnenie, popr. závislosti pri závažnej disabilite. Ide o patológiu podmienenú sociálne, poruchami interpersonálnych a komunitných vzťahov“ (Kalvach et al., 2008, s. 248 - 249). Tejto problematike sa venuje pozornosť „o viac ako 10 rokov neskôr po uplatnení sa syndrómu týraného dieťaťa. Ide o označenie súbehu násillia, agresie či aktívnej nedostatočnej starostlivosti. Významnú úlohu v tomto procese zohráva riziková situácia - často skratové konanie, stresová situácia pri vyčerpaní tých, čo sa starajú o geronta“ (Koval, 2005, s. 7). Často je násillie či agresia tzv. socializovaná, teda realizovaná nenápadným, spoločenským realizovaným spôsobom, ktorý sa ťažko dokazuje a postihuje, napr. namiesto hrubého bitia násilník môže používať rafinované ponižovanie a zneužívanie. Môže ísť aj o jednanie účelové, opakované afekty pod vplyvom alkoholu, drog alebo presunutú agresiu, kedy je obeť trestaná namiesto iného, nedosiahnuteľného (Kalvach et al., 2008). Jedinec páchajúci násillie môže mať zdravotné i rodinné problémy, nevedomuje si svoje násillné správanie, dokonca je presvedčený o oprávnenosti použiť silu, ovládať alebo trestať (Balogová, 2009). Ďalej to môže byť psychopatológia a psychopatia v štruktúre osobnosti páchatel'a, jeho nízka inteligencia, asociálne správanie, ale i nízka úroveň ošetrovateľských, sociálnych služieb a služieb pomoci rodine (Mühlpackr, 2004). Vo väčšine prípadov sa elder abuse odohráva v domácom prostredí, kde páchatel'mi sú blízki príbuzní, deti alebo životný druh oveľa menej iné osoby žijúce v byte alebo dochádzajúci opatrovatelia (Kalvach et al., 2008). Násilliu sú vystavovaní hlavne seniori somatický chorí, dementní, postihnutí, imobilní, zomierajúci, osamelo žijúci, ale aj majetní i nemajetní, starší rodičia vo viacgeneračných rodinách (Hrozenská et al., 2008). Dlhodobosť spočíva v závislosti seniora na starajúcej sa osobe, neschopnosti páchatel'a konať inak vzhľadom na zdravotné, rodinné či iné problémy, nevedomovanie si svojho násillného

správania, presvedčenie o tom, že je oprávnený použiť silu, ovládať a trestať (Balogová, 2009).

Medzi najčastejšie formy patrí zanedbávanie vychádzajúce zo zabúdania alebo odmietania plnenia záväzku či povinnosti voči seniorom osobou, majúcou voči nemu vzťah či záväzok. Môže byť pasívne i aktívne (Koval, 2001). Senior so špecifickými potrebami potrebuje pomoc a opateru. Pri jej absencii dochádza k zhoršeniu zdravotného stavu, ktorý môže poukazovať na zanedbávanie (Čírková, Vitoušová et al., 2007). Zanedbávanie starostlivosti o seba, tzv. self-neglect označuje asociálny spôsob života vyznačujúci sa nedodržiavaním základných hygienických a sociálnych noriem. Špecifickou podjednotkou je Diogenov syndróm (Kalvach et al., 2008).

Zneužívanie ako využitie vzťahu so závislým seniorom k vlastnému obohateniu sa delí na majetkové ako oberanie seniora o majetok vedúce k jeho schudobneniu, kedy potom životná úroveň nezodpovedá jeho reálnym príjmom, vykorisťovanie je prejav sústavného využívania dominantného postavenia opatrovateľa voči závislému seniorovi za účelom obohatenia sa, a to buď finančného, majetkového a fyzického v podobe vynucovania rôznych prác v domácnosti, hospodárstve (Balogová, 2009). Finančné a materiálne zneužívanie prejavujúce sa v podobe vynucovania peňazí, zmene závetu, obmedzovaním vlastníckych a užívateľských práv, nie je ojedinelým javom a vyskytuje sa často. K sexuálnemu zneužívaniu dochádza v domácom prostredí v partnerskom vzťahu (Kalvach et al., 2008).

Týranie má charakter trvalého emocionálneho, psychologického a fyzického nátlaku a spĺňa skutkovú podstatu trestného činu. Duševné sa prejavuje tým, že agresor seniora sústavne ponizuje, uráža, hanlivo oslovuje, správa sa k nemu ako k dieťaťu, zastráša ho, šikanuje, citovo vydiera, izoluje ho (Balogová, 2009). Ďalej agresor môže týrať tým, že kladie dôraz na zmeny spôsobené starnutím, chorobou, stratou sebestačnosti. zastrášaním ústavnou starostlivosťou. Citové týranie môže byť spôsobené úmyselnou likvidáciou vecí s dôležitým citovým významom a ku skutočne

závažným formám patrí neprimerané obmedzovanie autonómie, súkromia, rozhodovacích kompetencií (Kalvach et al., 2008). Telesné obsahuje vedomé spôsobovanie fyzickej bolesti a fyzického obmedzovania (Čírková, Vitoušová et al., 2007). Je to najhrubšia a najzjavnejšia forma, kde dochádza k brachiálnemu násiliu, odmietaniu jedla, liekov. Vedie k poraneniam, kachexii, úzkosti, depresiám a pod. (Kalvach et al., 2008).

Obťažovanie seniorov patrí do kategórie psychologického rodinného násillia. Delí sa na emocionálne obťažovanie charakteristické hanlivými poznámkami, verbálnymi výčítkami s dôrazom na obmedzovanie osobnej slobody, fyzické obťažovanie je časté v rodinách, kde agresivita je normálny prejav správania, a to zaucho, strkanie, mykanie, sexuálne obťažovanie vynucovaním si sexu (Balogová, 2009).

Príčinami popierania syndrómu nevhodného správania sa k seniorom môžu byť obavy z osamotenía, následnej agresie, z vylúčenia z rodiny, odmietnutie starostlivosti, inštitucionalizácia, hanba priznať si správanie narušujúce „imidž dobrého rodiča“. Niektorí seniori pre svoj zhoršený zdravotný stav nie sú schopní rozoznať alebo oznámiť zanedbávanie, zneužívanie alebo týranie. Násillie na senioroch „má výrazne sociálny charakter, ale aj výrazne medicínsky následok“ (Koval, 2005, s. 7). Diagnostika je citlivý problém. Obete sa buď hanbia, boja pomsty, neveria v nápravu, majú k páchatel'ovi citový vzťah, anamnestické údaje môžu byť skreslené. Preto sociálny pracovník pri riešení problémov týchto rodín musí spolupracovať s inými odborníkmi (Matoušek, 2003). Snaží sa zaistiť bezpečie a ochranu zdravia seniora, rešpektuje jeho želanie, ako riešiť jeho situáciu, snaží sa nadviazať kontakt s rodinou, hľadať riešenia situácie dementného jedinca, od ktorého nie je možné získať reálne informácie, mapovať kvalitu jeho života a pri podozrení volať políciu (Čírková, Vitoušová et al., 2007).

„Čiastočná či úplná strata sebestačnosti so závislosťou na starajúcej sa osobe buď doma alebo v ústavnej starostlivosti, modifikuje formy i možnosti riešenia nevhodného konania“ (Kalvach et al., 2008, s. 248).

Záver

Rodina je a bude tým najdôležitejšie miesto pre človeka, preto je potrebné jej venovať pozornosť jedincov i inštitúcii, pretože ju neobchádzajú krízy, poruchy či patológia.

Násilie na senioroch sa pácha hlavne v domácom prostredí. Tu je najmenej postrehnutelné a postihnuteľné. Predísť mu možno aj prevenciou, a to individuálnou, rodinnou, kde je dôležitá hlavne príprava rodiny na starostlivosť, hľadanie rôznych možností starostlivosti, udržiavanie samostatnosti seniorov, komunitnou, kde je dôležité rozvoj nových metód a foriem starostlivosti, pomocných programov, rovnakou podporou štátnych a neštátnych aktivít starajúcich sa o rodiny, rozpoznanie násillia a agresivity. Legislatívna ochrana je zaručená Trestným zákonom § 215 o týraní blízkej a zverenej osoby. Dôležité je aj prerušenie kontaktu páchatel'a s obeťou, jej hospitalizáciou či umiestnenie do sociálneho zariadenia, krízovej akútnej intervencii, zdravotno-sociálne poradenstvo, dispenzarizácia ohrozených osôb a rodín praktickým lekárom, komunitnou sestrou a sociálnym pracovníkom (Kalvach et al., 2008).

Rodinné zázemie bolo a vždy bude tou najprirodzenejšou a najbezpečnejšou istotou človeka, niekedy sa však môže stať pre niektorého jej člena aj bolestnou skúsenosťou. Domáce násilie však nemusí byť nevyhnutým osudom ani pre osobu, ktorá ho pácha ani pre toho, kto jej podľahol. Preto treba pomáhať nielen obeti, ale aj páchatel'ovi, ak nie je recidivujúcim páchatel'om trestnej činnosti, pretože ak sa vyriešia jeho problémy, môže sa neraz vyriešiť aj problém násillia (Matoušek et al, 2005).

Každá forma zanedbávania, vydierania, zneužívania a nakoniec týrania ako komplex týchto javov spôsobuje nesmiernu bolesť, ťažko opísateľnú, vždy individuálnu a osobitne precitovanú (Koval, 2005).

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

- [1] *Alanon na Slovensku*. [online]. Al-Anon, [2009] [cit. 2011-02-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.alanonslovensko.net/p/program-alanon-cielom-programu-al-anon.html>>.
- [2] ANDERSON, C. A. - BUSHMAN, B. J. 2002. *Human Aggression. Annual Review of Psychology*. 2002. 53 s. In: LOVAŠ, L. *Agresia a násillie*. Bratislava : Ikar, 2010. 200 s. ISBN 978-80-551-1752-2.
- [3] ANZENBACHER, A. 2004. *Křesťanská sociálna etika*. Praha : CDK, 2004. 256 s. ISBN 80-7325-030-6.
- [4] ARENDT, H. 2009. *Vita activa*. Praha : OIKOYMENH, 2009. 432 s. ISBN 9788072984138.
- [5] AULITIS, Z. 2005. Zdroj kladných citov - matka. In: *Rodina a škola*. ISSN 0231-6463, 2005, č. 5, 32 s.
- [6] BAČOVÁ, M. 2006. *Logoterapia a existenciálna analýza v liečbe závislostí*. In: *Empatia bulletin*. ISSN 1335 8624, 2006, roč. XIII, č. 2, s. 21–28.
- [7] BALOGOVIÁ, B. 2003. *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov: Grafotlač, 2003. 145 s. ISBN: 80-8068-183-X.
- [8] BALOGOVIÁ, B. 2009. *Seniori v spektre súčasného sveta*. Prešov : Akcent Print, 2009. 100 s. ISBN 978-80-89295-19-7.
- [9] BANFIELD, Ch. E. 1958. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe : The Free Press, 1958. 192 s. ISBN 0-02-901510-3.
- [10] BARBERIS, G. 1897. *Poznámky z posvätnnej pedagogiky podané členom Zbožnej spoločnosti sv. Františka Saleského*. Turín: Saleziánska litografia, 1897. 8 s.
- [11] BARGEL, M. – MÜHLPACHR, P. et al. 2010. *Inkluze versus exkluze – dilemata sociálna patológie*. Brno : MSD, 2010. 184 s. ISBN 978-80-87182-12-3.
- [12] BARKER, R. L. 2003. *The Social Work Dictionary*. 5th Ed. Washington, DC : NASW, 2003. 493 s. ISBN 0-87101-355-X.
- [13] BEATTIE, M. 2006. *Koniec spoluzávislosti*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006. 275 s. ISBN 80-7162-631-7.
- [14] BEAVERS, W. R. 1981. *A Systems Model of Family for Family Therapists*. In: *Journal of Marital and Family Therapy*. ISSN 0194-472X, 1981, Issue 3, Volume 7, s. 299-307.
- [15] BECK. H. F. 1993. *Ako odpovedať na kultu*. Liptovský Mikuláš, 1993. ISBN 80-7140-034-3.
- [16] BEDNÁŘOVÁ, Z. - PELECH, L. 2003. *Slabikář sociálna práce na ulici*. 1 vyd. Brno : Doplněk, 2003. 104 s. ISBN 80-7239-148-8.
- [17] BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate, encyklika*. 29. júna 2009, Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2009. ISBN 978-80-7162-786-9.
- [18] BENEDIKT XVI. *Príhovor k účastníkom kongresu COMECE*. In: *L'Osservatore Romano*
- [19] BENEDIKT XVI. *Audiencia účastníkom 54. Všeobecného zhromaždenia Talianskej biskupskej konferencie*. In: CHÁVEZ

- VILLANUEVA, Pascual. *Rodina kolíska života a lásky*. Bratislava : VDB, 2006. 48 s. ISBN 80-8074-034-8.
- [20] BENDL, S. 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha : ISV, 2003. 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
- [21] BERGER, L. P. - BERGER, B. 1984. *In difesa della famiglia borghese*. Bologna : Il Mulino, 1984. 290 s. ISBN 88-15-00510-2.
- [22] BERKOWITZ, L. 1993. *Aggression: Its causes, consequences, and control*. McGraw-Hill : 1993. In: LOVAŠ, L. *Agresia a násilie*. Bratislava : Ikar, 2010. 200 s. ISBN 978-80-551-1752-2.
- [23] BIANCO, E. 2008. *Taký bol don Bosco*. Bratislava : VDB, 2008. 228 s. ISBN 978-80-8074-065-8.
- [24] BÍLIKOVÁ, E. et al. 2003. *Rozumieť deťom je niekedy zložité*. Spišská Nová Ves : Pedagogicko-psychologická poradňa a Centrum výchovnej a psychologickkej prevencie, 2003. 109 s. ISBN 80-969054-7-3.
- [25] BLÁHA, A. I. 1968. *Sociologie*. Praha : Academia, 1968. 440 s.
- [26] BOSCO, G. B. 2008. *Vychovávať v duchu dona Bosca*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 2008. 83 s. ISBN 978-80-8074-077-1.
- [27] BOSCO, G. *Conferenza ai cooperatori*, in Bolettino salesiano 5 (1881) 6.
- [28] BOSCO, T. - NANNI, C. 2006. *Dej mi duše, salesiánska tradice*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. 222 s. ISBN 80-7192-882-8.
- [29] BOUDON, R. et al. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. 253 s. ISBN 80-244-0735-3.
- [30] BÖCKENFÖRDE, E. W. *Recht, Staat, Freiheit*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1991. 425 s. ISBN 3518285149.
- [31] BRAIDO, P. 1997. *Don Bosco Educatore*. Roma : Las, 1997, 472 s. ISBN 88-213-0351-9.
- [32] BRAIDO, P. 1955. *Il sistema preventivo di Don Bosco*. Torino : PAS, 1955. 462 s.
- [33] BRAIDO, P. 1988. *L'esperienza pedagogica di Don Bosco*. Roma : Las, 1988. 181 s. ISBN 88-213-0177-X.
- [34] BROWN, J. S. 1952. *A Comparative Study of Deviation from Sexual Mores*. In: American Sociological Review, roč. 17, 1952, s. 135 – 146.
- [35] BUCHANAN, P. J. 2004. *Smrt Západu*. Praha : Mladá fronta, 2004. 400 s. ISBN 80-204-1103-8.
- [36] BUCHTOVÁ, B et. al. 2002. *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha : Grada, 2002. 240 s. ISBN 80-247-9006-8.
- [37] BUJNOVÁ, E. 2005. *Príprava na rodinný život v rodinnom a školskom prostredí*. Nitra, 2005. 138 s. ISBN 80-8050-891-7.
- [38] COHEN, A.K. 1968 *Zur Erforschung deliquenter Subkulturen*. In: Sack, F., König, R. (Hrsg.): *Kriminalsoziologie*. Frankfurt am Main : Akademische Verlagsgesellschaft s. 372 – 394 ISBN 3531148095.

- [39] COHEN, E. 2007. *Proč mít děti?*, Revue Politika. ISSN: 1803-8468. [2007] [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <<http://revuepolitika.cz/clanky/164/proc-mit-deti>>.
- [40] ČERNÁ, L. - HRABLIK, M. 2010. Zamestnávacie absolventov na súčasnom trhu práce. In: *Humanitné vedy a ich význam pri vzdelávaní a rozvoji kľúčových kompetencií študentov vysokých škôl technického zamerania* : Zborník recenzovaných vedeckých prác s medzinárodnou účasťou k 20. výročiu založenia katedry. - Košice : Technická univerzita v Košiciach, Katedra spoločenských vied, 2010. ISBN 978-80-553-0523-3.
- [41] ČÍRKOVÁ, L. - VITOUŠOVÁ, P. et al. 2007. *Pomoc obětem (s svědkum) trestných činu*. Praha : Grada, 2007. 192 s. ISBN 978-80-247-2014-2.
- [42] DI NICOLA, G. P. - DANESE, A. 2006. *Le ragioni del matrimonio: aspetti di sociologia della famiglia*. Torino : Effatà, 2006. 288 s. ISBN 8874022808.
- [43] DITTRICHOVÁ, J. - PAPOUŠEK, M. - PAUL, K. 2004. *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče*. 1.vyd. Praha : Grada, 2004. 192 s. ISBN 80-247-0399-8.
- [44] DOBROVIČOVÁ, M. 2009. *História saleziánskej prítomnosti v Sabinove. Bakalárska práca*. Prešov : GTF PU, 2009. 61 s.
- [45] DONATI, P. 1993. *La cittadinanza societaria*. Roma-Bari : Laterza, 1993. 336 s. ISBN 8842042749.
- [46] DONATI, P. 2003. *La famiglia come capitale sociale primario*. In: IDEM (ed.). *Famiglia e capitale sociale nella società italiana*. Cinisello Balsamo : San Paolo, 2003, s.31-101. ISBN 8821549860.
- [47] DONATI, P. 2009. *La famiglia e le virtù sociali*, s.1-28. Mexico : EMF [2009] [cit. 2011-01-01]. Dostupný z WWW: <http://unav.es/icf/main/emf-2009/EMF_VI_Conferencia_Donati.pdf>.
- [48] DONATI, P. - TRONCA, L. 2008. *Il capitale sociale degli italiani*. Milano : Franco Angeli, 2008. 208 s. ISBN 978-88-46-48946-3.
- [49] DOKUMENTY SOCIÁLNEJ NÁUKY CÍRKVI. 2007. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.
- [50] DORBRITZ, J. – HÖHN, Ch. –NADER, R. (eds.) 2007. *The Demographic Future of Europe – Facts, Figures, Policies* [2007] [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <http://bosch-stiftung.de/content/language1/downloads/PPAS_en.pdf>.
- [51] DUNOVSKÝ, J. et al. 1999. *Sociální pediatrie*. 1 vyd. Praha : GRADA, 1999. 284 s. ISBN 80-7169-254-9.
- [52] DUNOVSKÝ, J. - MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : GRADA, 1995. 245 s.
- [53] DURKHEIM, E. 1926. *Pravidla sociologické metody*. Praha : Orbis, 1926. 184 s.
- [54] DURKHEIM E. 1961. *Regeln der soziologischen Methode*. Neuwied : Luchterhand, Auflage1961. ISBN 3-518-28064-3 orig. Les règles de la méthode sociologique, Paris : 1895, český preklad Durkheim, E. 1926.

- Pravidla sociologické metody*. Praha, 1926. str. 47-78. ... *Současná filosofie sociálních věd*. Praha : Slon, 324 s. ISBN 80-86429-10.
- [55] DURKHEIM, E. 1998. *Sociologie a filosofie. Sociologie a sociální vědy*. Praha : Slon, 1998. ISBN. 80-85850-57-3.
- [56] DURKHEIM, E. 1987. *Le suicide: Étude de sociologie*. Paris : Félix Alcan, nem. preklad Durkheim, E. 1973. *Der Selbstmord*. Neuwied-Berlin : Luchterhand. s. 356-374. ISBN 3531337424.
- [57] EDWARDS, R. L. et al. 1995. *Encyclopedia of Social Work*. 19th Ed. Washington, DC : NASW, 2004. 2690 s. ISBN 0-87101-256-1.
- [58] EFSCW - EUROPEAN FEDERATION FOR STREET CHILDREN WORLDWIDE. 2004. *Súhrná správa zo sympózia o Detoch a mládeži na ulici*. [Citované 1.2.2011]. Dostupné na: [http://www.enscw.org/documents/Slovakian version.pdf](http://www.enscw.org/documents/Slovakian%20version.pdf).
- [59] EMMEROVÁ, I. 2007a. *Prevenca sociálnopatologických javov v školskom prostredí*. Banská Bystrica : PF UMB, 2007. 129 s. ISBN 978-80-8083-440-1.
- [60] EMMEROVÁ, I. et al. 2007b. *Prevenca sociálnopatologických javov u detí, mládeže a dospelých*. Zborník z medzinárodnej konferencie. 397 s. ISBN 978-80-8083-595-8.
- [61] FAMILIARIS CONCORTIO. 1981. *Apoštolská exhortácia „O úlohách rodiny v dnešnom svete“*. Rím, 22. novembra 1981. Sv. Otec Ján Pavol II.
- [62] FARRAL, S. 2002. *Opätovné zamyslenie nad tým, čo pôsobí na páchatelov. Probácia, sociálny kontext a upustenie od kriminality*. Cullompton : Willan Publishing, 2002. 179 s.
- [63] FERGUSON, H. 2001. Social work, individualization and life politics. In: *British Journal Social Work*. ISSN 1468-263X, 2001, 31, 1, s. 41-55.
- [64] FERRERO, B. 2007. *Vychovávaj jako Don Bosco*. Praha : Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-294-2.
- [65] FISCHER, S. – ŠKODA, J. 2009. *Sociální patologie*. Praha : Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- [66] FÍZIK, L. 2010. Etika v sociálnej práci s rómskou rodinou. In: MÁTEL, A. et al. (Eds.) *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. s. 89. ISBN 978-80-89271-89-4.
- [67] FRANKL, V. E. 1994. *Vúle ke smyslu, Vybrané přednášky o logoterapii, S příspěvkem Elisabeth S. Lukasové*. Brno : Cesta, 1994a. 216 s. ISBN 80-85139-29-2.
- [68] FUKUYAMA, F. 2006. *Velký rozvrat*. Praha : Academia, 2006. ISBN 80-200-1438-1.
- [69] FULA, M. 2003. Pastorácia rodiny ako sociálneho subjektu. In: *Acta*. ISSN 1335-8081, 2003, 4, III, s. 369-384.
- [70] FULA, M. 2006. Antropologické podnety k riešeniu krízy Západu. In: KUNA, Marian (ed.) *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok : KU FF, 2006. s.195-205. ISBN 80-8084-111-X.

- [71] FULA, M. 2009. *Výzva koedukácie pre preventívny systém*. In: BRESTOVANSKÝ, M. - RAJSKÝ, A. (ed.), *Pedagogika a sazeziánsky preventívny systém edukácie*, Trnava : PF TU, 2009, s. 43-51. ISBN 978-80-8082-254-5.
- [72] GÁBOROVÁ, Ľ. - GÁBOROVÁ, Z. 2005. *Človek v sociálnom kontexte*. Prešov : Lava, 2005. 125 s.
- [73] GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. 1. vyd. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2005. 222 s. ISBN 80-89185-10-X.
- [74] GABURA, J. - MYDLÍKOVÁ, E. et. al. 2004. *Vedenie sociálneho prípadu*. Bratislava : ASSP, 2004. 125 s. ISBN 80-9687-13-2-3.
- [75] GARDNER, R. 1979. *Rozvod – a čo ďalej?* Martin : Osveta, 1979. 223 s. ISBN 80-217-0328-8.
- [76] GAUDIUM ET SPES. 1965. *Pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete*. Rím, 7.12.1965, Sv. Otec Pavol VI. In: Dokumenty II. vatikánskeho koncilu
- [77] GEEN, R. G. 2001. *Human aggression. Second edition*. Celtic Court, Open University Press : 2001. In: LOVAŠ, L. *Agresia a násilie*. Bratislava : Ikar, 2010. 200 s. ISBN 978-80-551-1752-2.
- [78] GIDDENS, A. 2000. *Unikajúci svet*. Praha : Slon, 2000. ISBN 80-7254-445-x.
- [79] GIRAUDO, A. 2006. *Píšem vám, mladí*. Bratislava : VDB, 2006. 47 s. ISBN 80-8074-033-X.
- [80] GLATZER, W. – BÖS, M. 1997. *Animietendenzen im Transformationsprozess. Analysen mit den Wohlfahrtssurveys*. In: Heitmeyer, W. (Hrsg.): *Was treibt die Gesellschaft auseinander?* Frankfurt am Main : Suhrkamp, s. 557 – 586. ISBN 3779916967.
- [81] GRAY, M. 2008. *Viewing Spirituality in Social Work through the Lens of Contemporary Social Theory*. In: *British Journal Social Work*. ISSN 1468-263X, 2008, 38, 1, s. 175-196.
- [82] GROPEL, P. 2007. *Konflikt pracovného a rodinného života: Čo ho spôsobuje a ako mu možno prechádzať?* In: *Psychológia pre život*. Zborník z vedeckej konferencie k 15. výročiu Katedry psychológie na Trnavskej univerzite, Trnava, 2007. ISBN 978-80.8082-159-3.
- [83] GROTHJAHN, A. 1923. *Soziale Pathologie*. 3. Aufl. Berlin : Verlag, 1923. 536 s.
- [84] HAJDUK, Ľ. 2008. *Liberalizmus a komunitarizmus. Hľadanie rovnováhy*. Bratislava : ŠPÚ, 2008. 74 s. ISBN 978-80-89225-47-7.
- [85] HAJDUK, Ľ. 2010. *Filozofické a etické východiská sociálnej spravodlivosti*. In: MÁTEL, A. et al. (Eds.) *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4, s. 104-112.
- [86] HANUS, M. 2005. *Rozhovor s Pavlom Kohoutom: Úpadok Západu je možno nevyhnutný*. In: *Týždeň*, 2005, č. 50, s. 20-22.
- [87] HARINEKOVÁ, M. 2007. *Psychologické a etické aspekty ohrozenia rodiny a rodičovstva*. In: *Psychológia pre život*. Zborník z vedeckej

- konferencie k 15. výročiu Katedry psychológie na Trnavskej univerzite, Trnava, 2007. ISBN 978-80.8082-159-3.
- [88] HECHT, T. 1998. *At Home in the Street: Street Children of Northeast Brazil*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1998.
- [89] HIRNER, A. 1976. *Ako sociologicky analyzovať*. Bratislava : ÚŠI, 1976. ISBN sine.
- [90] HIRNER, A. 1973. *Sociálna kontrola*. Bratislava : Čs. výskumný ústav práce, 1973. ISBN sine.
- [91] *Hodnotiaca správa Rodina v Európe*. Madrid : Inštitút pre rodinnú politiku /IPF/, 2009. Institut for Family Policies, November 2009. (online). Dostupný z www.scribd.com/doc/22418149/Report-Evolution-on-the-Family-in-Europe-2009
- [92] HOFBAUER, B. 2004. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004.
- [93] HORÁKOVÁ, M. – BAREŠ, P. 2007. *Možnosti reflexe fenoménu „detí ulice“ z třetích zemí v Praze a institucionální kapacity k jeho řešení* (Zborník). 1. vydanie. Olomouc : Univerzita Palackého FF, 2007. 386 s. ISBN 978-80-244-1813-1.
- [94] HRČKA, M. 2001. *Sociální deviace*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 301 s. ISBN 80-85850-68-0.
- [95] HRONCOVÁ, J. 1996. *Sociológia výchovy*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1996. 103 s. ISBN 80-88825-37-7.
- [96] HRONCOVÁ, J. et al. 2004a. *Sociálna patológia*. Banská Bystrica : PF UMB, 2004. 191 s. ISBN 80-8055-926-0.
- [97] HRONCOVÁ, J. et al. 2004b. *Sociálna patológia a jej prevencia*. Banská Bystrica : PF UMB, 2004. 219 s. ISBN 80-8055-995-3.
- [98] HRONCOVÁ, J. – KRAUS, B. 2006. *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. Banská Bystrica : PF UMB, 2006. 251 s. ISBN 80-8083-223-4.
- [99] HRONCOVÁ, J. – HUDECOVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. 2001. *Sociálna práca a sociálna pedagogika*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2001. ISBN 80-8055-476-5.
- [100] HROZENSKÁ, M. a kol. 2008. *Aktuálne otázky sociálnej gerontológie pre stredné odborné školy II*. Nitra : UKF, 134 s. ISBN 978-80-8094-361-5.
- [101] HROZENSKÁ, M. et al. 2008. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Martin : Osveta, 2008. 181 s. ISBN 978-80-8063-282-3.
- [102] HUDECOVÁ, A. 2002. Problémy kvality života detí ohrozených dysfunkčnosťou rodiny a možnosti ich riešenia. In: Kredátus, J. - Tokárová, A. *Kvalita života a ľudské práva v kontextovej sociálnej práci a vzdelávania dospelých*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou zo dňa 2 a 3 apríla 2001 v Prešove. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002. s 280-284. ISBN 80-8064-088-4.
- [103] HUDEČKOVÁ, V. 2007. *Hodnotiaca správa diagnostického oddelenia DC Bratislava- Záhorská Bystrica, 2007*. Interný materiál.

- [104] CHÁVEZ VILLANUEVA, P. 2006. *Rodina kolíska života a lásky*. Bratislava : VDB, 2006. 48 s. ISBN 80-8074-034-8.
- [105] CHOMSKY, N. 2008. *Die Verantwortlichkeit der Intellektuellen. Zentrale Schriften zur Politik*. München : Verlag Antje Kunstmann, 2008. ISBN 978-3-88897-528-8.
- [106] *Chudoba a sociálna exklúzia / inklúzia: Skupiny najviac ohrozené sociálnou exklúziou a námety na riešenie / prevenciu*. Bratislava : Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2004.
- [107] INSTITUTO DE POLÍTICA FAMILIAR. 2008. *Informe Evolución de Familia en Europa [2008]* [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <<http://ipfe.org/>>. ISSN0391-688X. 25.3.2007, s. 5.
- [108] JÁN PAVOL II. 1981. *Familiaris consortio*. Bratislava : LÚČ, 1981. 189 s. ISBN 80-7114-119-4.
- [109] JÁN PAVOL II. 1979. *Redemptor Hominis*, encyklika, 4. marca 1979, AAS 71 (1979). Dostupné na: <http://www.kbs.sk/?cid=1117272898>
- [110] JÁN PAVOL II. 2007. *Ako muža a ženu ich stvoril*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2007. 380 s. ISBN 80-8052-222-7.
- [111] JÁN PAVOL II. 1991. *Mulieris dignitatem. Apoštolský list O dôstojnosti a povolani ženy*. Rím : Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1991. 94 s.
- [112] JÁN PAVOL II. 1995. *Evangelium vitae*. Trnava : SSV, 1995. 195 s. ISBN 80-7162-097-1.
- [113] JANRINOVÁ, J. 2006. *Otom a mamám*. Trnava : Dobrá kniha, 2006. 67 s. ISBN 80-7141-515-4.
- [114] JOB, P. 1998. *Čerpajme z múdrosti dona Bosca*. Bratislava : Vydavateľstvo Oto Németh, 1998. 129 s. ISBN 80-967639-9-7.
- [115] JOB, P. 1991. *Don Bosco by vám poradil takto*. Trnava : Vydavateľstvo Kon-press, 1991. 153 s. ISBN 80-85413-11-6.
- [116] JUSKO, P. 2009 *Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy*. Banská Bystrica : PF UMB, 2009. 217 s. ISBN 978-80-8083-705-1.
- [117] KALINA, K. 2008. *Terapeutická komunita*. Praha : Grada, 400 s. ISBN 978-80-247-2449-2.
- [118] KALINA, K. 2008. *Základy klinickej adiktológie*. Praha : Grada, 392 s. ISBN 978-80247-1411-0.
- [119] KALVACH, Z. et al. 2008. *Geriatrické syndrómy a geriatrický pacient*. Praha : Grada, 2008. 336 s. ISBN 978-80-247-2490-4.
- [120] KAMARÁŠOVÁ, L. 2009. *Profesijné kompetencie sociálneho pedagóga v prevencii sociálno-patologických javov*. Banská Bystrica : PF UMB, 2009. 177 s. ISBN 978-80-8083-826-3.
- [121] KAPR, J. – LINHART, J. – FISCHEROVÁ, V. – VODÁKOVÁ, A. 1991. *Sociální deviance, sociologie nemoci a medicíny*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1991. 115 s. ISBN 80-901059-1-2. 2. vyd., 1994, 116 s. ISBN 80-85850-03-6.

- [122] KASANOVÁ, A. - TOMKA, M. 2009. *Sociálna práca s rodinou. Analýza prostredia – intervencia – sanácia*. Olomouc : Votobia, 2009. 231 s. ISBN 978-80-7220-317-8.
- [123] Katechizmus Katolíckej Cirkvi (KKC), Libreria Editrice Vaticana, 1992. ISBN 88-209-1856-0. Dostupné na:
<http://dkc.kbs.sk/dkc.php?frames=1&in=KKC>.
- [124] KELLER, J. 2006. *Soumrak sociálního státu*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2006. 151 s. ISBN 80-86429-41-5.
- [125] KELLER, J. 2010. *Neistota a dvôvera, alebo k čomu je modernite dobrá tradícia*. Praha : Sociologické nakladateľstvo SLON, 2010. 173 s. ISBN 978-80-7419-002-5.
- [126] KLENOVSKÝ, L. 2006. *Terénna sociálna práca*. 1. vydanie. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2006. 97 s. ISBN 80-89185-18-5.
- [127] KLIMENT, P. 2007. Rodinný systém so závislým od alkoholu. In: *Sociální práce/ Sociálna práca*. 3/2007, ISSN 1213-6204, s.61-67.
- [128] KLUGEROVÁ, J. 2010. Poruchy chování u dětí – výzva pro společnost. In: *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Praha : Soukromá vysoká škola ekonomických studií. 2010, s. 211–215. ISBN 978-80-86744-84-1.
- [129] KOMENDA, A. 1999. *Sociální deviace. Historická východiska a základní teoretické přístupy*. Olomouc : UPOL, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.
- [130] KONVIČKOVÁ, M. – BECHYŇOVÁ, V. 2008. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 159 s. ISBN 80-7367-39-25.
- [131] KOŠČ, M. 1992. Otcovstvo - pojem zabudnutý? Psychológia a pastorácia – zborník prednášok: „Príprava na životné povolanie, manželstvo a rodičovstvo“. Bratislava : Centrum rodiny, 1992. 62 s. ISBN 80-85595-00-1.
- [132] KOVAL, Š. 2005. *Geriatría pre sociálnych pracovníkov*. Ružomberok : KU FF, (CDR), 2005. 96 s.
- [133] KOVAL, Š. 2001. *Týranie starých ľudí*. Košice : Pont, 2001. 148 s. ISBN 80-96-7611-2-9.
- [134] KRATOCHVÍL, S. 2000. *Manželská terapie*. Praha : Portál, 2000. 255 s. ISBN 80-7367-048-8.
- [135] KRATOCHVÍLOVÁ, E. 2000. Dohovor o právacích dieťaťa a voľný čas. In: *Mládež a spoločnosť*. 1/2000, s. 20.
- [136] KRAUS, B. – HRONCOVÁ J. et al. 2007. *Sociální patologie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- [137] KREDÁTUS, J. 2004. Rodina ako systém, rodina ako klient a pacient. In: *Čistý deň*. ISSN 1336-4243, 2004, č. 2, s. 6-7.
- [138] KUBÍK, F. 2004. Výchovní systém Dona Bosca. In: DANCÁK, Pavol (ed.). *Disputationes quodlibetales*. Prešov : GBF PU, 2004. 55 s. ISBN 80-8068-363-8.
- [139] KUDRJAVCEV, V. N. – KUDRJAVCEV, J. V. – NĚRSESJANC, N. S. 1988. *Sociální deviace. Úvod do obecné teorie*. Praha : Svoboda, 1988. 306 s. Originál: Кудрявцев, В. Н., Кудрявцев, Ю. В.,

- Нерсесянц. В. С. 1984. Социальные отклонения : Введение в общую теорию. Москва : Юридическая литература. 1984. 320 с.
- [140] KUNÁK, S. 2007. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava : IRIS, 2007. ISBN 978-80-89256-10-5.
- [141] La Bibia di Gerusalemme. 1998. Edizione Dehoniane : Bologna, 1988. ISBN 88-10-80526-7.
- [142] LAMNEK, S. 1994. *Neue Theorien Abweichenden Verhaltens*. München : W. Fink, 1994. ISBN 3-8252-1774-4.
- [143] LAMNEK, S. 1990. *Theorien abweichenden Verhaltens*. München : W. Fink, 1990. ISBN 3779914751.
- [144] LANZIERI, G. 2008. *Population in Europe 2007: first results - Issue number 81* [2008] [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-SF-08-081>.
- [145] L'ARCO, A. - ENZO, B. 2006. *Nestačí ich milovať*. Bratislava : VDB, 2006. 141 s. ISBN 80-85405-12-1.
- [146] LASH, Ch. 1977. *Haven in a Heartless World*. New York : Basic Books, 1977. 233 s. ISBN 0-393-31303-4.
- [147] LASKOVSKÁ, Š. 2007. Kodependencia. In: *Psychiatrie pro praxi*. ISSN 1213-0508, 4/2007, s. 162-164.
- [148] LÄNGE, A. - PROBST, Ch. 1997. *Süchtig sein. Entstehung, Formen und Behandlung von Abhängigkeiten*. Wien : Facultas Universitäts Verlag, 1997. ISBN 3-85076-428-1.
- [149] LEMERT, E. M. 1951. *Social pathology: Systematic approaches to the study of sociopathic behavior*. New York : McGraw-Hill, 1951. 464 s.
- [150] LEVICKÁ, J. et al. 2004. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava : Fakulta Z a SP TU, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.
- [151] LEVICKÁ, J. 2006. *Na ceste za klientom. Metódy, formy a prístupy v sociálnej práci*. Trnava : Edícia ProSocio, 2006. 334 s. ISBN 80-969454-0-8.
- [152] LEVICKÁ, J. 2008. Terminologický Babylon a jeho dopady na prácu s neorganizovanou mládežou (Školská sociálna práca – Zborník z konferencie: Možnosti práce s neorganizovanou mládežou). Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2008. 145 s. ISBN 978-80-8082-246-0.
- [153] LIÉGEOIS, J. P. 1995. *Rómovia. Cigáni, Kočovníci*. Bratislava : Charis, 1995. 272 s. ISBN 80-967380-4-6.
- [154] LILIENTELD, P. 1896. *La Pathologie sociale*. Paris : Giard & Brière, 1896.
- [155] LOKŠA, J. 2006. *Základy všeobecnej psychológie*. Košice : Seminár sv. Karola Boromejského, 2006. 369 s. ISBN 80-89138-44-6.
- [156] LONGMAN, P. 2006. The Return of Patriarchy. In: *Foreign Policy*. ISSN 00157228, 2006, 153, 3, s. 56-65.
- [157] LORAN, T. 2009. *Paradigma kreovania ľudského kapitálu Rómov*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2009. 170 s. ISBN 978-80-89225-56-9.

- [158]LOVAŠ, L. 2010. *Agresia a násilie*. Bratislava : Ikar, 2010. 200 s. ISBN 978-80-551-1752-2.
- [159]LUHMANN, N. 1969. Normen in soziologischer Perspektive. In: *Soziale Welt*, 1969, č. 20, s. 28-48.
- [160]LULEI, M. 2010. Prevention in the family. In: *Transnational Criminology Manual*. Nijmegen : Wolg Legal Publishers, ISBN 9789-90-5850-5590, 2010, Vol. 3. - p. 155-168.
- [161]MACHAJOVÁ, J. et al. 2009. *Všeobecné správne právo, 3. aktualizované vydanie*. Bratislava : Bratislavská Vysoká škola práva, 2009. 512 s. ISBN 978-80-89363-36-0.
- [162]MACHAJOVÁ, J. 1998. *Základy priestupkového práva. Komentár k zákonu o priestupkoch a súvisiace právne predpisy*. Šamorín : Heuréka, 1998. 336 s. ISBN 80-967653-2-9.
- [163]MAIEROVÁ, C. 2008. *40 dôvodů, proč nemít děti*. Praha : Rybka Publishers, 2008. 120 s. ISBN 80-87067-99-1.
- [164]MÁJEKOVÁ, Ľ. 2000. *Stručné dejiny Združenia saleziánskych spolupracovníkov na Slovensku, Diplomová práca*. Bratislava : CMBF UK, 2000. 62 s.
- [165]MAREK, V. 2002. *Nová doba porodní. Nová doba porodní- život před životem, porod jako zázrak, první tři minuty a jak dál*. 1.vyd. Praha : Eminent, 2002. 314 s. ISBN-80-7281-090-1.
- [166]MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : Slon, 2002. 151 s. ISBN 80-86429-08-3.
- [167]MAREŠ, J. et al. 2003. *Sociální opora u dětí a dospívajících III*. Hradec Králové : Nucleus, 2003. 252 s. ISBN 80-86225-47-1.
- [168]MARITAIN, J. 1981. *L'educazione al bivio*. Brescia, 1981. s. 63 - 64.
- [169]MARSHALL, H. K. - KENNEL, H. J. - PHYLLIPS, H. K. 2002. *Porod s Dulou. Rádce pro rodiče a doprovázející osoby u porodu*. 1.vyd. Praha : OWP, 2002. 277 s. ISBN-80-86350-34-5.
- [170]MARTINI, E. – SEQUI, R. 1996. *Il lavoro di comunità*, Roma : La Nuova Italia Scientifica, 1996. 192 s. ISBN 8843002406.
- [171]MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
- [172]MATĚJČEK, Z. 2005. *Psychologické eseje z konce kariéry*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0892-8.
- [173]MÁTEL, A. 2010. Sociálna patológia rodiny. In: NEČAS, S. et al. (Ed.) *Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti*. Praha : SVŠES, VŠZaSP sv.Alžbety, SpoSolntE, 2010. 600 s. ISBN 978-80-86744-84-1.
- [174]MATOUŠEK, O. 2008a. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha : Grada, 2008. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
- [175]MATOUŠEK, O. 2008b. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- [176]MATOUŠEK, O. et al. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

- [177]MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Prahám: Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- [178]MATOUŠEK, O. 2003. *Mládež a delikvence*. Praha : Portál, 2003. 336 s. ISBN 80-7178-771-X.
- [179]MATOUŠEK, O. et al. 2003. *Řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- [180]MATOUŠEK, O. - PAZLAROVÁ, H. 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*, Praha : Portál, 2010. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- [181]MERTENS, H. 1996. *Vortrag vor der Humboldt-Gesellschaft am, 3.7.1996*
- [182]MERTON, R. K. 1968. Sozialstruktur und Anomie, In: König, R., Sack, F. (Hrsg.): *Kriminalsoziologie*. Frankfurt am Main : 1968. ISBN 3531148095 Orig. Merton, R.: Social Structure and Anomie. In: Merton, R.: Social Theory and Social Structure. New York : The Free Press 1968. s. 131-160.
- [183]MERTON, R.K. 1964. Anomie, Anomia and Social Interaction: Context of Deviant Behavior. In: *Clinard Marshal B.(ed.): Anomie and Deviant Behavior*. London : Thed Free Press of Glencoe, 1968, s. 213 – 242 ISBN 140201466X.
- [184]MOTTO, F. 2005. *Výchovný systém Jána Bosca*. Bratislava : VDB, 2005. 167 s. ISBN 80-8074-022-4.
- [185]MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 250 s. ISBN 80-85850-75-3.
- [186]MUNKOVÁ, G. 2001. *Sociální deviace (Přehled sociologických teorií)*. Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- [187]MÜHLPACHR, P. 2008. *Sociopatologie*. Brno : Masarykova univerzita, 2008. 194 s. ISBN 978-80-210-4550-7.
- [188]MÜHLPACHR, P. 2001. *Sociální patologie*. Brno : MU, 2001. 104 s. ISBN 80-210-2511-5.
- [189]MÜHLPACHR, P. 2008. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno : MSD, 2008. 194 s. ISBN 978-80-7392-069-2.
- [190]MÜHLPACHR, P. 2004. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- [191]NAVRÁTIL, P. - NAVRÁTILOVÁ, J. 2008. Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci. In: *Sociální práce/Sociální práce*, ISSN 1213-6204, 2008, 8, 4, s.124-135.
- [192]NECKEL, S. 2008. *Flucht nach Vorn. Die Erfolgskultur der Marktgesellschaft*. Frankfurt am M, New York : Campus, ISBN 10 3593387581.
- [193]NEŠPOR, K. 2003. *Návykové chování a závislost*. Praha : Portál, 2003. 152 s. ISBN 80-7178-831-7.
- [194]NEŠPOR, K. – CSÉMY, L. 1996. *Léčba a prevence závislostí. Příručka pro praxi*. Psychiatrické centrum : Praha, 1996. 199 s. ISBN 80-85121-52-2.

- [195] NIEMEYER, C. - SCHRÖDER, W. - BÖHNISCH, L. 1997. Grundlinien Historischer Sozialpädagogik Traditionsbeuge. Frankfurt am M : Suhrkamp, ISBN 3779907895.
- [196] NIKLOVÁ, M. – KAMARÁŠOVÁ, L. 2007. *Sociálny pedagóg a prevencia sociálnopatologických javov*. Banská Bystrica : PF UMB, 2007. 163 s. ISBN 978-80-8083-468-5.
- [197] NÍZKOPRAHOVÉ PROGRAMY PRE DETI A MLÁDEŽ. Úvod do problematiky. Bratislava : Nadácia mládeže Slovenska, 2005.
- [198] ODPORÚČANIE č. R(92)16 Výboru ministrov členských štátov o európskych pravidlách pre komunitné sankcie a opatrenia.
- [199] OLÁH, M. - SCHAVEL, M. 2006. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešov : Grafotlač Prešov, Prešovská univerzita. 1. vyd. 192 s. ISBN 80-8068-487-1.
- [200] OLÁH, M. - SCHAVEL, M. 2009. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2009. 233 s. ISBN 80-8068-487-1.
- [201] OLÁH, M. – SCHAVEL, M. 2008. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. 2. vydanie. Bratislava : VŠ zdravotníctva a soc. práce sv. Alžbety, 2008. 208 s. ISBN 80-969449-6-7.
- [202] ONDREJKOVIČ, P. et al. 2009. *Sociálna patológia*. 3. vyd. Bratislava : Veda, 2009. 580 s. ISBN 978-80-224-1074-8.
- [203] ONDREJKOVIČ, P. 2000. Modernizácia a anómia. Je teória anómie aktuálna i v súčasnej slovenskej spoločnosti ? In: *Sociológia*. ISSN 0049-1225, roč. 32, 2000, č.4, s. 343 – 361.
- [204] ONDREJKOVIČ, P. 2007. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. Bratislava : VEDA, ISBN 978-80-224-0970-4.
- [205] ONDREJKOVIČ, P. - MAJERČÍKOVÁ, J. 2006. Zmeny v spoločnosti, zmeny v rodine. In: *Sociológia*. (Bratislava, SAV), ISSN 0049-1225, roč. 38, 2006, č. 1, s. 5 – 31.
- [206] ORGANIZÁCIA SPOJENÝCH NÁRODOV. *Komentár k štandardným minimálnym pravidlám OSN k mimoväzobným opatreniam (Tokijské pravidlá)*, New York, 1993.
- [207] PANTER-BRICK, C. 2002. *Street children, human rights and public health: A critique and future directions*. JSTOR : Annual Review of Anthropology, Vol. 31, 2002, s. 147-171.
- [208] PAVELOVÁ, Ľ. 2009. Systémová práca s rodinou závislého. In: *Akční pole sociální práce III. Aktuální otázky sociální práce a sociální pedagogiky. Sborník příspěvku*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2009. ISBN 978-80-244-2449-1, s. 154-161.
- [209] PAVOL VI. *Populorum progressio, encyklika*. 26. marca 1967, AAS 59 (1967) Dostupné na: <http://www.kbs.sk/?cid=1117103084>.
- [210] PESCHKE, K. 2004. *Křesťanská etika*. Praha : Vyšehrad, 2004. 695 s. ISBN 8070217189.
- [211] PETRO, M. 2004. *Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania*. Námestovo : Kubík, 2004. 125 s. ISBN 80-89070-23-X.

- [212]PETRUSEK, M. et al. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum, 1996. 1628 s. ISBN 80-7184-311-3.
- [213]PLEVA, P. 2005. Mládež a kriminalita. In: GAJDOŠOVÁ, E. et al. *Spoločne proti násilliu za bránami škól*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2005. s. 25-28.
- [214]PODGÓRECKI, A. 1969. *Patologia życia społecznego*. Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1969. 402 s.
- [215]POLÁCHOVÁ, J. - HUDEČKOVÁ, V. - KRÁLOVIČOVÁ, M. 2009. Práca -s rodičmi klientov umiestnených v DC Bratislava – Záhorská Bystrica. *Zborník z konferencie Krížovatky I*. Bratislava : Maclix, 2009. ISBN978-80-969253-1-5.
- [216]POLÁCHOVÁ, J. 2010. Systém práce s klientom a rodinou v diagnostickom centre. *Zborník z konferencie Mosty 2010*. Bratislava, 2010.
- [217]PREKOPOVÁ, J. 1997. *Když dítě nechce spát*. 1.vyd. Praha : Portál, 1997. 92 s. ISBN 80-71-7178-142-8.
- [218]PREKOPOVÁ, J. 2000. *Malý tyran*. 4. vyd. Praha : Portál, 2000. 156 s. ISBN 80-7178-485-0.
- [219]PREKOPOVÁ, J. 2001. *Jak být dobrým rodičem*. 1.vyd. Praha : Portál, 2001. 84 s. ISBN 80-247-9063-7.
- [220]PREKOPOVÁ, J. 2003. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. 4.vyd. Praha : Portál, 2003. 151 s. ISBN 80-7178-854-6.
- [221]PREKOPOVÁ, J. 2010. *Pevné objet, Cesta k vnitřní svobodě*. 1.vyd. Praha : Portál, 2010. 199 s. ISBN 978-80-7367-614-8.
- [222]PREVENDÁROVÁ, J. 1998. *Rodinná terapie a poradenstvo*. Bratislava : PdFUK, 1998. ISBN 80-88868-07-6.
- [223]RABUŠIC, L. - MAREŠ, P. 1996. Je česká společnost anomická? In: *Sociologický časopis*. ISSN 0038-0288, roč. 32, 1996, č. 2, s. 175-187.
- [224]REIMER, T. 2006. Preventívny systém ako cesta výchovy v súčasnom svete. In: *Preventívny systém v diele a praxi Andreja Dermeka*. Bratislava : Don Bosco, 2006. s. 30-36.
- [225]ROTGERS, F. et al. 1999. *Léčba drogových závislostí*. Praha : Grada Publishing, 1999. 264 s. ISBN 80-7169-836-9.
- [226]RUSNÁKOVÁ, M. 2008. Stav súčasnej slovenskej rodiny v kontexte sociálnej práce a kresťanských spoločenstiev. In: *Quo Vadis sociálna práca slovenská?* Trnava : FZaSP TU, 2008. s. 106-117. ISBN 978-80-8082-235-4.
- [227]RUSNÁKOVÁ, M. 2007. *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. 167 s. ISBN 978-80-8084-248-2.
- [228]ŘEHOUNKOVÁ, K. *Místo nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v sytému volnočasových* [Citované 23. 1. 2011] Dostupné na: <http://www.streetwork.cz/images/download/rehounkova_volny_cas.pdf>51
- [229]SEARS, W. - SEARS, M. 1993. *The baby book*. 1.vyd. Little Brown and Company, 1993. 306 s. ISBN-0316-77905-9.

- [230] SELICKÁ, D. 2001. Možnosti sociálneho pedagóga pri riešení socialno – patologických javoch. In: *Vychovávateľ*. Roč.XLVI, 2001, č. 2.
- [231] SCHAVEL, M. 2004. *Sociálne poradenstvo a supervízia v sociálnej práci*. Bratislava : Gerthoffer, 2004. 132 s. ISBN 1335-05378.
- [232] SCHAVEL, M. - ČIŠECKÝ, F. 2005. *Prevencia I*. Trnava : Vydavateľstvo TŠ pre Spoločnosť pre podporu vedy a vzdelávania na FZ a SP TU Trnava, 2005. 122 s. ISBN 80-968952-5-7.
- [233] SCHAVEL, M. - OLÁH, M. - ČIŠECKÝ, F. 2007. *Sociálna prevencia*. Prešov : VŠZaSP sv. Alžbety, 2007. 141 s. ISBN 978-80-89271-22-1.
- [234] SCHAVEL, M. et al. 2010. *Sociálna prevencia*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 266 s. ISBN 978-80-89271-22-1.
- [235] SCHENK, J. 2007. Sociálny systém ako nelineárny dynamický systém: koncepcie sociálneho systému v synergetike, teórii sociálnej entropie a teórii chaosu. In: Šubrt, J. *Postparsonovské teórie sociálnych systémů*. Praha : Karolinum, 2007. s. 173 – 203.
- [236] SCHENK, J. 2010. Anómia na Slovensku v r. 2001 a 2008: porovnanie a niektoré metodologické problémy. In: *Sociológia*. ISSN 0049-1225, roč. 42, č. 3, s. 287 – 315.
- [237] SCHENK, J. 2004. Anómia na Slovensku: pokus o meranie. In: *Sociológia*. ISSN 0049-1225, roč. 36, 2004, č. 2, s. 107–136.
- [238] SCHMIDT, Z. 2004. *Prehľad dejín saleziánskeho diela na Slovensku*. Senica : DURLÁK, 2004. 241 s. ISBN 80-89158-02-01.
- [239] SCHNEIDER, H. 1992. *Kriminologie, 3. Auflage*, München : Beck Verlag, 1992. ISBN 3-406-36969-3.
- [240] SLOVSTAT. [cit. 2011-01-13]. Dostupný z WWW: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=95>>.
- [241] SOBOTKOVÁ, I. 2001. *Psychológia rodiny*. Praha : Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-599-8.
- [242] SOJKA, J. 1992. Zlyhávanie rodiny a pastorácia. In: *Psychológia a pastorácia – zborník „Príprava na životné povolanie, manželstvo a rodičovstvo“*. Bratislava : Centrum rodiny, 1992. 62 s. ISBN 80-85595-00-1.
- [243] SOPÓCI, J. – BÚZIK, B. 2006. *Základy sociologie*. 4 vydanie. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006. 140 s. ISBN 80-10-00917-2.
- [244] PAVELOVÁ, Ľ. 2005. Reakcie detí na závislosť rodiča. In: *Čistý deň*. ISSN 1336-4243, 2005, č.3, s. 22-23.
- [245] POTOČÁROVÁ, M. 2003. *Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom*. Bratislava : Vydavateľstvo STU, 2003. 131 s. ISBN 80-227-1940-4.
- [246] SAK, P. 2006. *Revolta či virtuální existence? Mediální konstrukce – náhražka přirozeného světa*. Britské listy, 12.4.2006.
- [247] SCHLIPPE, A. - SCHVEITZER, J. 2006. *Systemická terapie a poradenství*. Brno : Cesta, 252 s.
- [248] SKÁLA, J. et al. 1987. *Závislost' na alkohole a iných látkach*. Praha : Avicenum, 1987.

- [249] SMITH, H. 2004. *Děti a rozvod*. Praha : Portál, 2004. 183 s. ISBN 80-7178-906-2.
- [250] SROLE, L. 1956. Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. In: *American Sociological Review*, roč. 21, 1956, s. 709–716. ISSN 0003-1224.
- [251] STANKOWSKI, A. 2006. *Náčrt sociálnej patológie a pedagogiky psychosociálne narušených*. Ružomberok : PFKU, 2006. 183 s. ISBN 80-8084-140-3.
- [252] STANKOWSKI, A. 2004. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava : PF OU, 2004. 140 s. ISBN 80-7042-360-9.
- [253] STANKOWSKI, A. 2001. *Sociální Patologie*. Ostrava : PF OU, 2001. ISBN 80-7042-185-1.
- [254] STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
- [255] STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : AD, 1999. ISBN 80-967589-6-9.
- [256] SÜMEGH, L. 2006. *Děti ulice*. (Sociálne spoty - Děti v ohrožení). [Citované 10.1.2011]. Dostupné na: http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_78.pdf.
- [257] *Sväté písmo*. Trnava : SSV, 2002. 2624 s. ISBN 878-2584-25-6.
- [258] SVETOVÁ BANKA – NADÁCIA S.P.A.C.E. – INEKO 2002. *Správa – Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava: Svetová banka - Nadácia S.P.A.C.E – INEKO – Inštitút pre otvorenú spoločnosť, 2002. 75 s. ISBN 80-88991-15-3.
- [259] ŠAUEROVÁ, M. 2009. Vliv médií na utváření postojů společnosti. In: *Sborník Symbióza médií a politiky*. Nitra : FF UKF, 2009.
- [260] ŠKODOVÁ, J. – JUSKO, P. 2001. Vplyv deštruktívnych kultov a siekt na voľný čas mládeže. In: *Vychovávateľ*, 2001, roč. XLV, č. 8, s. 7.
- [261] ŠPANTEKOVÁ, N. 2004. *Kríze*. Praha : Grada, 2004. 132 s. ISBN 80-247-0888-4.
- [262] ŠTECHOVÁ, M. 1937. *Život světcův*. Praha : A. Neubert, 1937. 650 s.
- [263] ŠTERN, P. - OUŘEDNÍČKOVÁ, L. - DOUBRAVOVÁ, D. 2010. *Probace a mediace*. Praha : Portál, 2010. 209 s. ISBN 978-80-7367-757-2.
- [264] ŠTÚR, I. 2010. Protidrogová prevencia. In: *Škola a rodina*. ročník. ISSN 0231-6463, LVII, č. 6, s. 7.
- [265] ŠULOVÁ, L. 2004. *Raný psychický vývoj dítěte*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 2004. 247s. ISBN–80–246–0877–4.
- [266] TEKEL, R. – ĎURČEKOVÁ, Z. 2010. Monitoring rizikových faktorov vzniku závislostí ako základná požiadavka prípravy a realizácie efektívneho programu primárnej prevencie závislostí. In KOTRÁDYOVÁ, K. *Nové aspekty v sociálnej práci II: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 16. marca 2010*. Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 2010. ISBN 978-80-8084-544-5.

- [267] TIRPÁK, P. 2008. Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva. Krakov : Wydawnictwo naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 2008. 283 s. ISBN 978-83-7483-183-3.
- [268] THOLTOVÁ, J. et al. 2000. *Násilie v škole*. Nižná : Občianske združenie Informačné centrum mladých Orava, 2000. 48 s. ISBN 80-967747-6-X.
- [269] TLUČIMUKOVÁ, P. 2007. Iniciácie a individuácie. In: *Psychologie dnes*. ISSN 1212-9607, 2007, 13.r., 7. – 8. č. s. 21.
- [270] TOMÁŠEK, M. 2007. *Proč bydlíme sami*. In: *Psychologie dnes*. ISSN – 0035 – 7766, 2007, 3. č. 12. r., s. 31–32 .
- [271] TRELAUN, B. 2005. *Prekonávanie konfliktov v rodine*. Praha : Portál, 2005. 143 s. ISBN 80-7178-935-6.
- [272] TRIZULJAKOVÁ, E. 2001. *Znamenie ženy*. Dopusiaľ nepublikovaný autorský text. 2001.
- [273] TURČINA, M. 2002. *Úloha cirkevných organizácií v prevencii delikvencie maloletých v SR*. Bratislava, 2002. s. 9.
- [274] TVRDOŇ, M. 2006. Riziková mládež ako sociálno – politický problém v Slovenskej republike. In: *Riziková mládež v súčasnej spoločnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové. 2006. s. 30. ISBN 80-7041-044-2.
- [275] URBAN, L. – DUBSKÝ, J. 2008. *Sociální deviace*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. 167 s. ISBN 978-80-7380-133-5.
- [276] ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. Interná norma č. IN - 20/2006: Vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka po účinnosti zákona č. 36/2005 Z. z o rodine a zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [277] ÚVERY [cit. 2011-01-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/menova-a-bankova-statistika/zdrojove-statisticke-udaje-penaznych-financnych-institucii/uvery>>.
- [278] VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie dětství, dospělost, stáří*. 1.vyd. Praha : Portál, 2000. 528 s. ISBN–80–7178–308–0.
- [279] VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie I*. 2005. 70-80 s. ISBN 80-549-1033-1.
- [280] VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
- [281] VÁGNEROVÁ, M. 2002. 1. vyd. *Patopsychologie pro pomáhající disciplíny*. Praha : Portál, 2002. 444 s. ISBN 80-7178-308-0.
- [282] VAN KALMHOUT, A. - DERKS, J. 2000. *Probácia a probačné služby. Európska perspektíva*. Nijmegen, Wolf Legal , 2000.
- [283] VAŇKOVÁ, J. 1997. *Sociálna patológia*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 1997. 66 s. ISBN 80-8040-052-0.
- [284] VEČEROVÁ, A. 2007. Človek není jenom tady a teď, ale je součástí většího celku. In: *Rodinný život*. ISSN-1214–0856, 2007, roč. 17, č. 2. s. 5–7.

- [285]WARD, D. - SCOTT, J. - MALCOLM, L. 2002. *Probácia a práca pre justíciu*. Oxford University Press, 2002. 450 s.
- [286]WHO (Svetová zdravotnícka organizácia) a OSF (Open society fund). 1998. *Manuál pro výcvik terénnych pracovníků (do češtiny přeložené v roku 1998)*, [Citované 1.2.2011]. Dostupné na: - http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1564) s. 125.
- [287]Zákon NR SR č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
- [288]Zákon NR SR č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
- [289]Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [290]Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 445/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
- [291]Zákon NR SR č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediálnych úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- [292]ZEHR, H. 2003. *Úvod do Restoratívnej justice*. Praha : SPJ, 2003. 47 s. ISBN 80-902998-1-4.
- [293]ŽILOVÁ, A. 2005. *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín : Mentor, 2005. ISBN 80-968932-2-X.
- [294]ŽILOVÁ, A. 2003. *Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2003. 114 s. ISBN 80-8055-721-7.